उपशमनाकरणम्

भागः - २

॥ श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॥
॥ तस्स भुवणेक्कगुरुणो नमो अणेगंतवायस्स ॥
॥ तपागच्छाचार्यश्रीप्रेम-भुवनभानु-जयघोष-जितेन्द्र-गुणरत्न-रश्मिरत्नसूरिसद्गुरुभ्यो नमः ॥
॥ ऐँ नमः ॥

'गुणधन्या' - आख्यगुर्जरविवेचनासमन्वित-
'प्रेमगुणा' -ऽऽख्यसंस्कृतवृत्त्या समलङ्कृतम्
पूर्वधराचार्यश्रीशिवशर्मसूरिविरचितम्
कर्मप्रकृतिगतम्

उपशमनाकरणम्

भाग - २

रचयिता
पूर्वधराचार्यशिवशर्मसूरिः

वृत्तिकारः
दीक्षादानेश्वरः-आचार्य**विजयगुणरत्नसूरिः**

दिव्याशीर्वादः
सिद्धांतमहोदधि-परमपूज्याचार्य**विजयप्रेमसूरीश्वराः**

प्रेरक-मार्गदर्शकाः
दीक्षादानेश्वर-आचार्य**विजयगुणरत्नसूरीश्वराः**
प्रवचनप्रभावक-आचार्य**विजयरश्मिरत्नसूरीश्वराः**

पदार्थसङ्ग्राहकाः
सिद्धांतदिवाकर-आचार्य**विजयजयघोषसूरीश्वराः**
श्रुतमनीषि-आचार्य**विजयधर्मजित्सूरीश्वराः**
वैराग्यदेशनादक्ष-आचार्य**विजयहेमचन्द्रसूरीश्वराः**
दीक्षादानेश्वर-आचार्य**विजयगुणरत्नसूरीश्वराः**

प्रकाशकः
जिनगुण-आराधकट्रस्ट

પરિચય પત્રિકા

નામ	:	ઉપશમનાકરણ ભાગ : ૨
વિષય	:	કર્મને ઉપશમાવવાની પ્રક્રિયાનું વર્ણન
પ્રેમગુણા	:	મૂળશ્લોકો પર સરળ, સુગમ, રહસ્યસભર સંસ્કૃતવૃત્તિ
ગુણધન્યા	:	સંસ્કૃતવૃત્તિનો સરલ ભાવાનુવાદ
દિવ્યાશીર્વાદ	:	કર્મસાહિત્યનિષ્ણાત આચાર્ય વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા
		સંઘહિતચિંતક આચાર્ય વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજા
		મેવાડદેશોદ્ધારક આચાર્ય વિજય જિતેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજા
શુભાશીર્વાદ	:	સુવિશાલગચ્છાધિપતિ આચાર્ય વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજા
વૃત્તિરચયિતા	:	દીક્ષાદાનેશ્વરી આચાર્ય વિજય ગુણરત્નસૂરીશ્વરજી મહારાજા
પૂર્વસંપાદક	:	પ.પૂ.આ.ભ.શ્રી વિ. સંયમરત્નસૂરીશ્વરજી મહારાજા
ગુણધન્યા	:	મૂળ શ્લોક + વૃત્તિનું સરળ વિવેચન
સંશોધક	:	પ.પૂ.પં.પ્ર.શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મ.સા.
વિવેચક + સંપાદક	:	મુનિ યશરત્નવિજય
સહાયક	:	મુનિ સૌમ્યાંગરત્નવિજયજી,
		મુનિ ત્રિભુવનરત્નવિજયજી તથા મુનિ તીર્થરત્નવિજયજી
પ્રવર સહાય	:	સાધ્વીશ્રી ધન્યરેખાશ્રીજી
પ્રકાશક	:	જિનગુણ આરાધક ટ્રસ્ટ
પ્રકાશન વર્ષ	:	વિ.સં. ૨૦૭૫, વી.સં. ૨૫૪૫, ઈ.સ. ૨૦૧૯
કંપોઝ + પ્રિન્ટીંગ	:	નવરંગ પ્રિન્ટર્સ ૯૪૨૮ ૫૦૦ ૪૦૧

સૂચના ☞ આ ગ્રંથનું પ્રકાશન જ્ઞાનનિધિના સદ્વ્યયથી થયું હોવાથી ગૃહસ્થોએ યોગ્ય મૂલ્ય ચૂકવ્યા વિના માલિકી કરવી નહીં.

અહો સુકૃતમ્

શ્રી મંડપેશ્વર મંડન
આદેશ્વર ભગવાન

ઉપશમનાકરણ ગ્રન્થ ભાગ ૧-૨ ના સંપૂર્ણ લાભાર્થી

શ્રી બોરાવલી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘ

શ્રી આદેશ્વર જૈન દેરાસર, ૨૬૩, મંડપેશ્વર રોડ, બોરીવલી (વેસ્ટ), મુંબઈ.

અનુમોદના.....

અભિનંદન.....

ધન્યવાદ.....

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧.	દર્શનત્રિકની ઉપશમના	૧
૨.	ચલનાવલિકા	૭
૩.	અંતરકરણાયામ	૧૦
૪.	અંતરકરણ દલનિક્ષેપ	૧૦
૫.	દર્શનત્રિક ઉપશામકાવસ્થા	૧૨
૬.	ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના	૧૪
૭.	શ્રેણીમાં સત્તાદિગત વિશેષ	૧૬
૮.	કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં પારિશેષન્યાયે ગુણસંક્રમ	૧૮
૯.	પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ	૧૯
૧૦.	અનિવૃત્તિકરણમાં વિશેષ	૨૧
૧૧.	પંચસંગ્રહના મતે સ્થિતિબંધ	૨૨
૧૨.	અમોહા = નામ-ગોત્ર જ કેમ?	૩૨
૧૩.	તે સમયે સ્થિતિસત્તા	૩૯
૧૪.	દેશઘાતિકરણ	૪૩
૧૫.	અંતરકરણ આયામની આકૃતિ	૪૯
૧૬.	ઉત્કીર્યમાણ દલપ્રક્ષેપવિધિ	૫૧
૧૭.	પુરુષવેદોદય અને સંજ્વલનક્રોધોદયે શ્રેણી પ્રારંભકની ઉપશમનાવિધિ :	૫૬
૧૮.	યુગપત્ ૭ વસ્તુનો પ્રારંભ :-	૫૭
૧૯.	વિશેષાર્થ : મોહનીયનો આનુપૂર્વી સંક્રમ	૫૮
૨૦.	નપુંસકવેદની ઉપશમનાનો પ્રારંભ	૬૧
૨૧.	સ્ત્રીવેદની ઉપશમનાવિધિ	૬૫
૨૨.	હાસ્ય-૬ અને પુરુષવેદની ઉપશમનાવિધિ	૬૭
૨૩.	સંજ્વલનના સ્થિતિબંધ વિશે કષાયપ્રાભૃતમત	૭૨
૨૪.	પુરુષવેદની ઉપશમનાવિધિ	૭૯
૨૫.	પુરુષવેદના શેષ દલિકની ઉપશમના	૮૧
૨૬.	અસત્કલ્પનાએ સ્થાપના	૮૪
૨૭.	પુરુષવેદોપશમના વિધિ સંપૂર્ણ	૮૭
૨૮.	ક્રોધ-૩ની ઉપશમનાવિધિ	૮૭
૨૯.	ઉદીરણાવલિકાના ચરમસમયે થતાં પદાર્થો :-	૯૦
૩૦.	માનત્રિક ઉપશમનાવિધિ	૯૩
૩૧.	સંજ્વલન માનોપશમનાવિધિ	૯૪
૩૨.	માયાત્રિકની ઉપશમના	૯૮
૩૩.	લોભત્રિકની ઉપશમના	૧૦૧
૩૪.	અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા	૧૦૩
૩૫.	કિટ્ટિકરણાદ્ધા	૧૦૫
૩૬.	કિટ્ટિનું પ્રમાણ	૧૦૭
૩૭.	પ્રતિસમયે કિટ્ટિનું પ્રમાણ	૧૦૮
૩૮.	કિટ્ટિગત દલિકોનું પ્રમાણે	૧૦૮
૩૯.	પ્રથમસમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં પરસ્પર પ્રદેશપ્રમાણ	૧૦૯
૪૦.	કિટ્ટિની સ્થાપના	૧૦૯
૪૧.	કિટ્ટિગત રસનું અલ્પબહુત્વ	૧૧૦
૪૨.	વિશેષથી : પ્રતિસમયની કિટ્ટિઓમાં પરસ્પર રસનું અલ્પબહુત્વ	૧૧૦
૪૩.	ઉદીરણાવિલાકાના ચરમસમયે આટલા પદાર્થો થાય છે :-	૧૧૭
૪૪.	કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિનો તાત્પર્યાર્થ	૧૧૯
૪૫.	કિટ્ટિવેદનવિધિ	૧૨૨
૪૬.	બીજા સમયે કિટ્ટિવેદન	૧૨૪
૪૭.	મુચ્ચતિ શબ્દના ૨ અર્થ	૧૨૫

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠ
૪૮.	પ્રથમ અર્થમાં આપત્તિ	૧૨૬
૪૯.	દ્વિતીય અર્થમાં આપત્તિ	૧૨૭
૫૦.	દ્વિતીય અર્થનો સ્વીકાર, આપત્તિપરિહાર	૧૨૮
૫૧.	અસત્કલ્પના	૧૩૦
૫૨.	સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે થતા પદાર્થો	૧૩૧
૫૩.	સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે	૧૩૨
૫૪.	ઉપશાંતમોહગુણસ્થાન	૧૩૩
૫૫.	ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય	૧૩૫
૫૬.	૧૧માં ગુણઠાણે અનુભાગ	૧૩૮
૫૭.	ક્રોધ + પુરુષવેદે આરોહકનો પ્રતિપાત	૧૪૧
૫૮.	ભવક્ષયથી પ્રતિપાત	૧૪૧
૫૯.	અંતરકરણમાં દલપ્રક્ષેપવિધિ	૧૪૨
૬૦.	કાલક્ષયથી પ્રતિપાત	૧૪૩
૬૧.	ઉદયવતી પ્રકૃતિનો દલનિક્ષેપ	૧૪૪
૬૨.	અનુદયવતી પ્રકૃતિઓનો દલનિક્ષેપ	૧૪૬
૬૩.	મોહનીયનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ	૧૪૬
૬૪.	૬ આવલિકા બાદ ઉદીરણાનો નિયમ બંધ	૧૪૭
૬૫.	વિસ્તારથી પ્રતિપાતનું સ્વરૂપવર્ણન	૧૫૨
૬૬.	માયાવેદકાદ્ધા	૧૫૯
૬૭.	માનવેદકાદ્ધા	૧૬૧
૬૮.	ક્રોધવેદકાદ્ધા	૧૬૩
૬૯.	પુરુષવેદનો ઉદય	૧૬૬
૭૦.	સર્વઘાતિરસબંધનો આરંભ	૧૭૪
૭૧.	સ્થિતિબંધક્રમપરિવર્તન	૧૭૬
૭૨.	ગુણશ્રેણી	૧૮૦
૭૩.	અપૂર્વકરણ	૧૮૧
૭૪.	યથાપ્રવૃત્તકરણ	૧૮૨
૭૫.	સ્ત્રીવેદોદયે આરૂઢ જીવ	૧૮૮
૭૬.	નપુંસકવેદોદયે આરૂઢ જીવ	૧૯૦
૭૭.	પુરુષવેદ + સંજ્વલનમાનોદયે શ્રેણી આરોહણ	૧૯૧
૭૮.	પ્રતિપાતમાં વિશેષપ્રક્રિયા	૧૯૩
૭૯.	પુરુષવેદ + સંજ્વલન માયાના ઉદયે શ્રેણી માંડનાર	૧૯૪
૮૦.	અવતરણમાં વિશેષપ્રક્રિયા	૧૯૬
૮૧.	પુરુષવેદ અને સંજ્વલનલોભના ઉદયે શ્રેણી માંડનાર	૧૯૭
૮૨.	અવતરણમાં વિશેષપ્રક્રિયા	૨૦૦
૮૩.	ઉપશામકસંબંધી ૯૯ બોલનું અલ્પબહુત્વ	૨૦૨

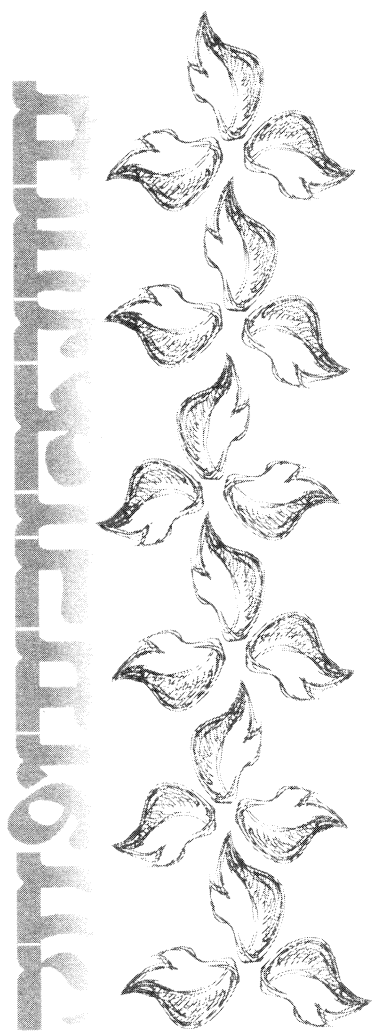

विद्वद्वर्यमुनिगुणरत्नविजयविरचितवृत्तिसमलङ्कृतम्

'गुणधन्या'-आख्यसुरम्यगुर्जरविवृत्तिविभूषितम्

श्रीपूर्वधराचार्यश्रीशिवशर्मसूरिविरचितम्

कर्मप्रकृतिगतम्

॥ उपशमनाकरणम् ॥

(२७८) चारित्रमोहनीयमुपशमयितुकाम आदावनन्तानुबन्धिविसंयोजनां कृत्वा दर्शनत्रिकं च क्षपयित्वोपशमश्रेणिं समारोहतीति प्रकार उक्तः । सम्प्रति यो वेदकसम्यग्दृष्टिः सन्नुपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते, स बद्धायुष्कोऽबद्धायुष्को वा भवति, स च चतुर्थप्रभृतिसप्तमपर्यवसानगुणस्थानके-ऽनन्तानुबन्धिनो विसंयोज्य ततोऽन्तर्मुहूर्ते व्यतिक्रान्ते यथाप्रवृत्तः सन् चतुर्विंशतिसत्कर्मा

॥ श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॥

॥ तस्स भुवणेक्कगुरुणो नमो अणेगंतवायस्स ॥

॥ तपागच्छाचार्यश्रीप्रेम-भुवनभानु-जयघोष-जितेन्द्र-गुणरत्न-रश्मिरत्नसूरिसद्गुरुभ्यो नमः ॥

॥ ऐं नमः ॥

गुणधन्या

(૬) દર્શનત્રિકની ઉપશમના

(૨૭૮) ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના કરવાની ઇચ્છાવાળો જીવ પ્રારંભમાં અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના કરી દર્શનત્રિકની ક્ષપણા અથવા ઉપશમના કરીને ઉપશમશ્રેણી ચઢે છે. તેમાં દર્શનત્રિકની ક્ષપણાનું સ્વરૂપ કહ્યું... હવે દર્શનત્રિકની ઉપશમનાનું સ્વરૂપ કહેવાય છે :-

જીવ વેદક (ક્ષાયોપશમિક) સમ્યગ્દૃષ્ટિ થઈને ઉપશમશ્રેણી ચઢે છે, તે બદ્ધાયુ કે અબદ્ધાયુ હોય છે. તે ૪ થી ૭ ગુણઠાણે અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના કરીને ત્યાર પછી અંતર્મુહૂર્ત બાદ યથાપ્રવૃત્તકરણમાં રહેલો ૨૪ની સત્તાવાળો જીવ દર્શનત્રિકને ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે.

दर्शनत्रिकमुपशमयितुमुपक्रमते, उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ** "**तदो अणंतानुबंधी विसंजोइदे अंत्तोमुहुत्तमधापवत्तो जादो असादअरदिसोगअजसगित्तियादिणि ताव कम्माणि बंधादि तदो अंतोमुहूत्तेण दंसणमोहणीयमुवसामेदि**" इति ।

(२७९) केषाञ्चित्पुनर्मतेन मनुष्यगतावेवानन्तानुबन्धिकषायानुपशमय्याष्टाविंशतिसत्कर्मा षष्ठप्रभृतिगुणस्थानके दर्शनत्रिकमुपशमयितुमारभत इति दर्शनत्रिकोपशमनामाविश्चिकीर्षुराह –

अहवा दंसणमोहं पुव्वं उवसामइत्तु सामन्ने ।
पढमठिइमावलियं करेइ दोण्हं अणुदियाणं ॥३३॥

अथवा दर्शनमोहं पूर्वमुपशमय्य श्रामण्ये ।
प्रथमस्थितिमावलिकां करोति द्वयोरप्यनुदितयोः ॥३३॥ इति पदसंस्कारः ।

अथवा प्रकारान्तरे, आदौ दर्शनमोहनीयं क्षपयित्वोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते, अथवा = यद्वा दर्शनत्रिकं प्रथममुपशमय्याप्युपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते । कुत्र स्थितः ? इत्याह – श्रामण्ये, अयं

ગુણધન્યા

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'ત્યારે અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના કરીને અંતર્મુહૂર્ત બાદ યથાપ્રવૃત્તકરણમાં રહેલો જીવ અશાતા-અરતિ-શોક-અપયશકીર્તિ આદિ કર્મોને બાંધે છે. (અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના કાળે વિશુદ્ધિ તીવ્ર હોવાથી નહોતો બાંધતો. પણ અંતર્મુહૂર્ત બાદ સ્વભાવસ્થ થવાથી ફરીથી બંધ ચાલુ થાય છે.) ત્યારબાદ અંતર્મુહૂર્તકાળે દર્શનમોહનીય કર્મને ઉપશમાવે છે.

(૨૭૯) મતાંતર :- કેટલાંકના મતે મનુષ્યગતિમાં જ અનંતાનુબંધીને ઉપશમાવીને ૨૮ની સત્તાવાળો જીવ છઠ્ઠા વગેરે ગુણઠાણે જ દર્શનત્રિકની ઉપશમનાનો પ્રારંભ કરે છે.

હવે દર્શનત્રિકની ઉપશમનાવિધિ કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ :- અથવા (દર્શનત્રિકનો ક્ષય ન કરે તો) શ્રમણપણે રહેલો જીવ પહેલા દર્શનમોહનીયને ઉપશમાવીને (ચારિત્રમોહનીય ઉપશમાવવા ત્રણ કરણ કરે.) (દર્શનમોહનીયને ઉપશમાવતાં) બે અનુદયવર્તી પ્રકૃતિની (મિથ્યાત્વમોહનીય-મિશ્રમોહનીયની) પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા પ્રમાણ કરે છે.

વિવેચન : કોઇક જીવ પ્રથમ દર્શનમોહનીયને ખપાવીને પછી ઉપશમશ્રેણી ચઢે છે. અથવા કોઇક જીવ દર્શનમોહનીયને ઉપશમાવીને ઉપશ્રેણી ચઢે છે.

પ્રશ્ન : ક્યાં રહેલો જીવ ઉપશમના કરે છે ?

शब्दार्थः — श्राम्यति = तपस्यति इति श्रमणः, "नन्द्यादिभ्योऽनः" (५-१-५२) इति कर्तरि अनप्रत्ययः, तस्य भावः कर्म वा श्रामण्यम्, "पति-राजान्त-गुणाङ्ग-राजादिभ्यः कर्मणि च" (७-१-६०) इति **सिद्धहेमसूत्रेण** 'ट्यण्प्रत्ययः,' तत्र स्थितः, षष्ठसप्तमयोरन्यतर-गुणस्थानकवर्तीति यावत् ।

उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ — "विरतो वेयगसम्मदिट्ठि उवसमसेढीं पडिवज्जउकामो उवसमसम्मत्तं उप्पादेति"** । तथैव **कर्मप्रकृतिचूर्णौ टीकायां** चोक्तम्, तद्यथा — **'अहवे' त्ति अन्नाहिगारे, जई वेयगसम्महिट्ठी सेढिं पडिवज्जति तो पुव्वं दंसणतिगं जुगवं उवसामेति, 'पुव्वं उवसामित्तु' जहा पुव्वं दंसणमोहस्स उवसामणा भणिया तहेवत्थवि सामन्ने त्ति ठिच्चा उवसामेइ" । तथैव कर्मप्रकृतिटीकायामपि — "इह यदि वेदकसम्यग्दृष्टिः सन्नुपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते ततो नियमाद् दर्शनमोहनीयत्रितयं पूर्वमुपशमयति, तच्च श्रामण्ये स्थितः सन्नुप-शमयति ।"** इति तदुपशमनाविधिश्च सकलोऽपि प्रथमौपशमिकसम्यक्त्ववज्ज्ञातव्यः । तद्यथा — यथाप्रवृतकरणे स्थितिघातो रसघातो गुणश्रेणिश्च न भवन्ति । अपूर्वकरणे च स्थितिघातो

गुणधन्या

उत्तर : श्रमणपणामां रहेलो जीव उपशमना करे छे. जे तप तपे ते श्रमण... 'श्रम्' धातुने 'नन्द्यादि...' सूत्रथी कर्तृसूचक 'अन' प्रत्यय लागीने श्रमण शब्द बन्यो छे. ते श्रमणनो भाव के कर्म अर्थमां 'पति...' ईत्यादिरूप सिद्धहेमना सूत्रथी 'ट्यण्' प्रत्यय लागीने 'श्रामण्य' शब्द बन्यो छे.

अहीं श्रामण्यमां रहेलो = छट्ठे-सातमे गुणठाणे रहेलो जीव जाणवो. (ते दर्शनत्रिकनी उपशमना करे छे.)

(२८०) **कषायप्राभृतचूर्णिमां** कह्युं छे के 'विरत एवो वेदक सम्यग्दृष्टि जीव उपशमश्रेणी चढवानी ईच्छावाळो (होय तो, पहेला) उपशम सम्यक्त्वने प्राप्त करे छे.'

आ प्रमाणे ज **कर्मप्रकृतिचूर्णिमां** अने तेनी **टीकामां** पण कह्युं छे के 'अथवा शब्द अन्य अधिकारनो सूचक छे. जो वेदक सम्यग्दृष्टि जीव श्रेणी चढे, तो पहेला दर्शनत्रिकने युगपत् उपशमावे छे. अने जे प्रमाणे पूर्वे दर्शनमोहनीयनी उपशमना कही ते प्रमाणे ज अहीं श्रमणपणामां रहीने उपशमावे छे."

तथा **कर्मप्रकृतिटीकामां** पण कह्युं छे के 'अहीं जो वेदक सम्यग्दृष्टि जीव उपशमश्रेणी चढे, तो नियमा पहेला दर्शनत्रिकने उपशमावे छे. अने ते श्रमणपणामां रहीने ज उपशमावे छे.

रसघातो गुणश्रेणिश्च भवन्ति । गुणश्रेणिनिक्षेपश्च अपूर्वकरणानिवृत्तिकरणाभ्यां किञ्चिदधिको गलितावशेषश्च ।

(२८१) ★**ननु** दर्शनत्रिकस्योपशमनाऽधिकारे मिथ्यात्वस्य गुणसङ्क्रमो भवति, आहोस्विन्न ? इति **चेद्, उच्यते** – कर्मप्रकृतिचूर्णिकारैरेतदेव निर्दिष्टम् – "**उक्किरज्जमाणं दलियं सम्मत्तस्स पढमट्ठितीते चेव छुभति, सेसं जहा पुव्वं तहेव उवसमसम्मदिट्ठि जातो अंतोमुहुत्तो ता विज्झायसंकमो भवति**" । **भावार्थः पुनरयम्** – चूर्णिकारैः प्रथमौपशमिक-सम्यक्त्वस्यातिदेशः कृतः, किन्तु यथा प्रथमोपशमसम्यक्त्वाधिकारे सम्यक्त्वप्राप्ति-समयादन्तर्मुहूर्तपर्यन्तं गुणसङ्क्रमो भवति तथाऽत्रोपशमसम्यक्त्वप्राप्तिप्रथमसमयाद् यद्वा-

ગુણધન્યા

અહીં દર્શનમોહનીયની ઉપશમનાવિધિ આખી પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વવત્ જાણવી... તે આ પ્રમાણે :-

યથાપ્રવૃત્તકરણમાં સ્થિતિઘાત, રસઘાત અને ગુણશ્રેણી થતી નથી. અને અપૂર્વકરણમાં સ્થિતિઘાત, રસઘાત અને ગુણશ્રેણી થાય છે. અને ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણથી કંઈક અધિકકાળ પ્રમાણ તથા ગલિતાવશેષ જાણવો.

(૨૮૧) **પ્રશ્ન** :- દર્શનત્રિકની ઉપશમનાકાળે મિથ્યાત્વમોહનીયનો ગુણસંક્રમ થાય કે નહીં ?

ઉત્તર :- **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** આ વાત કહી છે કે 'ઉકેરાતા દલિકોને સમ્યક્ત્વમોહનીયની પ્રથમ સ્થિતિમાં નાંખે છે. શેષ પૂર્વવત્ જાણવું. અને ઉપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ થઈને અંતર્મુહૂર્ત પછી વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે.

ભાવાર્થ : ચૂર્ણિકારે બધું ઉપશમસમ્યક્ત્વવત્ કહ્યું છે. પરંતુ જેવી રીતે પ્રથમ ઉપશમસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ અધિકારમાં સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનાં સમયથી જ અંતર્મુહૂર્તપર્યંત ગુણસંક્રમ થાય છે. તેવી રીતે અહીં પણ ઉપશમસમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિના પ્રથમસમયથી ગુણસંક્રમ પ્રારંભ થાય કે અપૂર્વકરણથી પ્રારંભ થાય ? એ સ્પષ્ટતા કરી નથી.

★. धवलादौ दर्शनत्रिकोपशमनाऽधिकारे गुणसंक्रमः सर्वथा निषिद्धः । तथा चाहुर्धवलाकाराः । "सम्मत्तस्स पढमट्ठिदिए झीणाए मिच्छत्तपदेसग्गं सम्मत्तसम्मिच्छत्तेसु गुणसंकमेण ण संकमदि इमस्स विज्झाय संकमो चेव ।" इति । तथा चोक्तं लब्धिसारेसप्ताधिकद्विशततमगाथायाम् –

दंसणमोहुवसमणं तक्खवणं वा हु होदि णवरिं तु ।
गुणसंकमो ण विज्जदि विज्झद वाधापवत्तं च ॥

तट्टीका-दर्शनमोहोपशमनविधाने गुणसंक्रमो नास्ति केवलं विध्यातसंक्रमो वा यथाप्रवृत्तसंक्रमो वा संभवति ।

ऽपूर्वकरणप्रथमसमयाद् गुणसङ्क्रम आरभ्यत इति न स्पष्टीकृतम्, यद्यपि प्रथमौपशमिक-सम्यक्त्वप्राप्त्यधिकारेऽपूर्वकरणे मिथ्यात्वस्य बध्यमानत्वेन गुणसङ्क्रमो निषिध्यते, तर्ह्यपि अपूर्वकरणे मिथ्यात्वस्याबध्यमानत्वेन गुणसङ्क्रमः संशीयते, **अयंभावः** – यथा दर्शनत्रिक-क्षपणाधिकारेऽनन्तानुबन्धिविसंयोजनाधिकारे तदुपशमनाधिकारे च गुणसङ्क्रमोऽपूर्वकरणे उपदिष्टः, तथा दर्शनत्रिकोपशमनाधिकारे गुणसङ्क्रमो भवति आहोस्विन्न भवति ? इति शङ्का कैश्चिदपि ग्रन्थकारैर्न परिहृता । यद्यपि गुणसङ्क्रमपर्यवसानं टीकाकारैर्दर्शितम्, किन्तु तदारम्भो न दर्शितः, (२८२) तथा चात्र **पञ्चसङ्ग्रहमूलम्** –

"पढमुवसमं व सेस अंतमुहुत्ताउ तस्स विज्झाओ ।"

तट्टीका – "अन्तर्मुहूर्ताद् व्यतीताद् गुणसङ्क्रमावसाने विध्यातसङ्क्रमः सम्यक्त्वस्य भवति" । तथैव मलयगिरिसूरीश्वराणां **पञ्चसङ्ग्रहटीका – "अन्तरकरणप्रवेशसमयादारभ्या-ऽन्तर्मुहूर्तेऽतिक्रान्ते गुणसङ्क्रमावसाने विध्यातसङ्क्रमस्तस्य सम्यक्त्वस्य भवति"** । किमुक्तं

ગુણધન્યા

જો કે, પૂર્વે તો ઉપશમસમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિમાં અપૂર્વકરણસમયે મિથ્યાત્વમોહનીય બધ્યમાન હોવાથી તેના ગુણસંક્રમનો નિષેધ કર્યો છે. પરંતુ અહીં અપૂર્વકરણમાં તો મિથ્યાત્વમોહનીય અબધ્યમાન હોવાથી તેનો ગુણસંક્રમ થાય કે નહીં ? તેનો સંશય રહે જ છે.

તાત્પર્ય એ કે જેવી રીતે (૧) દર્શનત્રિક ક્ષપણા અધિકારમાં, (૨) અનંતાનુબંધી વિસંયોજના આદિમાં અને (૩) અનંતાનુબંધી ઉપશમના વગેરેના અધિકારમાં અપૂર્વકરણમાં જ ગુણસંક્રમ બતાવ્યો છે. તેવી રીતે દર્શનત્રિક ઉપશમના અધિકારમાં પણ અપૂર્વકરણથી જ ગુણસંક્રમ થાય કે નહીં ? આ ખુલાસો કોઈ ગ્રંથકારે બતાવ્યો નથી.

ગુણસંક્રમ સમાપ્ત ક્યારે થાય તે ટીકાકારે બતાવ્યું છે. પણ પ્રારંભ બતાવ્યો નથી.

(૨૮૨) **પંચસંગ્રહનું મૂળ અને તેની ટીકામાં** કહ્યું છે - 'અંતરકરણપ્રવેશના પ્રથમસમયથી અંતર્મુહૂર્ત પૂર્ણ થતાં ગુણસંક્રમના અંતે સમ્યક્ત્વમોહનીયનો વિધ્યાતસંક્રમ શરૂ થાય છે.'

પંચસંગ્રહ-મલયગિરિસૂરિમહારાજની ટીકામાં પણ કહ્યું છે - 'અંતરકરણનાં પ્રવેશ પછી અંતર્મુહૂર્ત વ્યતિક્રાન્ત થતા ગુણસંક્રમ બંધ થાય છે. અને સમ્યક્ત્વમોહનીયનો વિધ્યાતસંક્રમ શરૂ થાય છે. એટલે કે વિધ્યાતસંક્રમ વડે મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહનીયના દલિકને સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં નાંખે છે.

આ જ પ્રમાણે **પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજે** પણ કહ્યું છે.

भवति ? विध्यातसङ्क्रमेण मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वयोर्दलिकं सम्यक्त्वे प्रविशतीति । **एवमेवोपाध्यायप्रवरा** अप्याहुः ।

एवं प्रकारेण गुणसङ्क्रमारम्भकालोऽस्माभिर्न निर्णीयत इति बहुश्रुता निश्चिन्वन्तु। अपूर्वकरणस्य प्रथमसमये यत् स्थितिसत्त्वमासीत्, तदेव तच्चरमसमये सङ्ख्येयगुणहीनं भवति। अपूर्वकरणानन्तरमनिवृत्तिकरणं प्रविशति। अनिवृत्तिकरणेऽपि पूर्ववत् स्थितिघातादयः प्रवर्तन्ते। अनिवृत्तिकरणस्य सङ्ख्येयबहुभागेषु गतेष्वसङ्ख्येयसमयप्रबद्धप्रमाणा उदीरणा भवति ।

(२८३) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ**★ – **"दंसणमोहणीयउवसामणअणियट्टिअद्धाए संखेज्जेसु भागेसु गदेसु सम्मत्तस्स असंखेज्जाणं समयपबद्धाणमुदीरणा"**। ततोऽन्तर्मुहूर्तं गत्वाऽन्तरकरणं कर्तुमारभते। उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ**★ – **"तदो अंतोमुहूत्तेण दंसण-मोहणीयस्स अंतरं करेदि"** इति । तत्र सम्यक्त्वमोहनीयस्यान्तर्मुहूर्तप्रमाणां प्रथमस्थितिं, 'अणुदियाणं' इति अनुदितयोर्मिथ्यात्वमिश्रयोरावलिकामात्रां प्रथमस्थितिं कृत्वाऽन्तर्मुहूर्तेन

તેથી ગુણસંક્રમનાં પ્રારંભકાળનો નિશ્ચય અમારા દ્વારા નથી કરાતો, પણ બહુશ્રુતો તેનો નિર્ણય કરે.

અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે જે સ્થિતિસત્તા હતી, તેનાથી ચરમસમયે સંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિસત્તા હોય છે.

અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતા બહુભાગ જાય ત્યારે, અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા શરૂ થાય છે.

(૨૮૩) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે 'દર્શનમોહનીય ઉપશમનાના અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતા બહુ ભાગ જાય ત્યારે અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા થાય છે.

ત્યારપછી અંતર્મુહૂર્ત બાદ અંતરકરણ ક્રિયાનો પ્રારંભ કરે છે. **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે 'ત્યારપછી અંતર્મુહૂર્તે દર્શનમોહનીયનું અંતરકરણ કરે છે...'

ત્યાં સમ્યક્ત્વમોહનીયની અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ અને અનુદિત એવા મિથ્યાત્વમોહનીય-મિશ્રમોહનીયની ૧ આવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ રાખીને, ઉપરની અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ

★. ટિપ્પણી–તથૈવ લબ્ધિસારેऽष्टाधिकद्विशततमगाथायां तथा नवाऽधिकद्विशततमगथायामुक्तम्

उवसामण अणियट्टिसंखाभागासु तीदासु ॥२०८॥
सम्मस्स असंखेज्जसमयपबद्धाणुदीरणा होदि ।
ततो मुहुत्तअंते दंसणमोहंतरं कुणई ॥२०९॥

पूर्ववदेकस्थितिबन्धाद्धाप्रमाणेन कालेनाऽन्तरकरणं विधाय दर्शनत्रिकमुपशमयितुमारभते । दर्शनत्रयस्य द्वितीयस्थितेः प्रथमनिषेकाः समानाः, तथाऽन्तकरणस्याऽधस्तनप्रथमस्थिति-सत्कचरमनिषेका विषमा इति कृत्वाऽन्तरकरणमधस्ताद् विषममुपरि च सदृशम् ।

(२८४) अत्र मिथ्यात्वमिश्रपुञ्जयोः प्रथमस्थितिरावलिकाप्रमाणा मुच्यते, सा चाऽन्तरकरण-क्रियाकाले चलनाऽऽवलिका सम्भाव्यते । किमुक्तं भवति ? उच्यते – अन्तरकरणक्रियाकालस्य प्रथमसमये मिश्रमोहनीयस्य मिथ्यात्वमोहनीयस्य चोदयावलिकाया उपरितनप्रथमनिषेकादारभ्या-

સ્થિતિનું અંતરકરણ પૂર્વની જેમ જ એક સ્થિતિબંધના કાળપ્રમાણ અંતર્મુહૂર્તે પૂર્ણ કરે છે. ત્યારપછી દર્શનત્રિકને ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે.

દર્શનત્રિકની દ્વિતીયસ્થિતિના પ્રથમ નિષેકો સમાન હોય છે. પણ અંતરકરણની નીચેની પ્રથમસ્થિતિના ચરમનિષેકો વિષમ હોય છે. તેથી અંતરકરણ પણ નીચેથી વિષમ અને ઉપરથી સમ હોય છે.

चित्र :

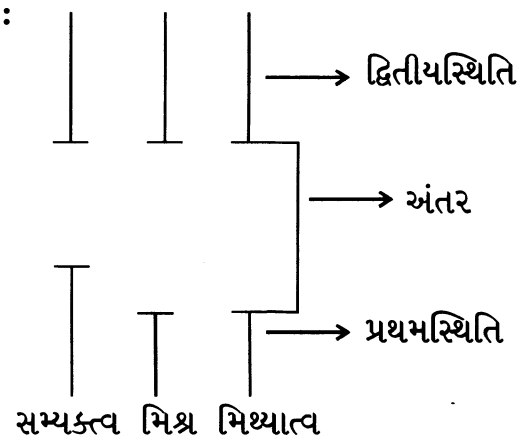

चलनावलिका

(२८४) અહીં મિથ્યાત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયની પ્રથમસ્થિતિ આવલિકાપ્રમાણ છોડે છે. તે આવલિકા અંતરકરણ ક્રિયાકાળે ચલનાવલિકારૂપ સંભવે છે. એટલે કે, અંતરકરણક્રિયાકાળનાં પ્રથમસમયે મિશ્રમોહનીય અને મિથ્યાત્વમોહનીયની ઉદયાવલિકાની ઉપરનાં પ્રથમ નિષેકથી દ્વિતીયસ્થિતિનાં પ્રથમ નિષેક પર્યંત જે નિષેકો છે, તેમાંથી

★. लब्धिसारस्य दशाधिकद्विशततमगाथायाष्टीकायामप्युक्तम्-उदयवत्या सम्यक्त्वप्रकृतेरन्तर्मुहूर्तमात्रीमनुदितयोरितरयो र्मिथ्यात्वमिश्रयोश्चावलीमात्रीं प्रथमस्थितिं मुक्त्वोपर्यन्तर्मुहूर्तनिषेकाणामन्तरभावमन्तर्मुहूर्तेन कालेन करोति उपरि तिसृणां प्रकृतीनां द्वितीयस्थितिप्रथमनिषेकाः सदृशा एव, अधः प्रथमस्थित्यग्रनिषेकाः विसदृशा इति ग्राह्यम्।

ऽऽद्वितीयस्थितिसत्कप्रथमनिषेकपर्यन्ते विद्यमाना ये निषेकाः, तेभ्यो दलिकान्युत्कीर्यन्ते ।

न चान्तरकरणक्रियाकाले समाप्त एव द्वितीयस्थितिर्वक्तुं शक्यते, नार्वागिति **वाच्यम्,** भाविनि भूतवदुपचार इति न्यायेनान्तरकरणक्रियायाः प्रथमसमयात्प्रभृत्यपि द्वितीयस्थितित्वेन व्यपदेशात् अन्तरकरणक्रियाया द्वितीयसमयेऽपि पूर्ववदावलिकां वर्जयित्वोपरितनस्थिति-स्थानकेभ्यो दलिकान्युत्किरति, किन्तु पूर्वसमये उत्कीर्यमाणान्तरकरणगतस्थितितः समयेन न्यूना हीदानीमुत्कीर्यमाणान्तरकरणगतस्थितिर्भवति, उदयेन प्राक्तनसमये वेदिते उपरितनसमयस्योदयावलिकायां प्रविष्टत्वात् । (२८५) एवमन्तर्मुहूर्तं यावदुदयसमयेषु क्षीणेष्वावलिका प्रतिसमयमुपर्युपरि वर्धते, अन्तरकरणक्रियाया अन्तर्मुहूर्तसत्कचरमसमये मिथ्यात्वमिश्रयोरावलिकावर्जोपरितन्यप्राप्तद्वितीयस्थितिसत्कप्रथमनिषेकान्तर्मुहूर्तप्रमाणा स्थिति-र्दलिकाभाववती क्रियते । अत्र चरमसमय एव सर्वथा दलिकाभाववती क्रियते, तत्प्राक्तनेषु समयेषु

દલિકો ઉકેરે છે.

પ્રશ્ન : અંતરકરણ ક્રિયાકાળ સમાપ્ત થયા પછી જ 'દ્વિતીયસ્થિતિ' એવો વ્યપદેશ કરી શકાય છે, તે પૂર્વે નહીં. તો અહીં ક્રિયાકાળનાં પ્રથમસમયે જ 'દ્વિતીયસ્થિતિના પ્રથમ નિષેક પર્યંત' આ પ્રમાણે કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર : 'ભવિષ્યનો ભૂતકાળમાં ઉપચાર કરી શકાય છે.' આ ન્યાયે અંતરકરણક્રિયાના પ્રથમસમયથી પ્રારંભીને જ 'દ્વિતીયસ્થિતિ' એવો વ્યપદેશ કરી શકાય છે.

હવે મૂળ વાત : અંતરકરણક્રિયાના પ્રથમસમયની જેમ બીજા સમયે પણ પૂર્વવત્ આવલિકાને છોડીને જ ઉપરના સ્થિતિસ્થાનોમાંથી દલિકોને ઉકેરે છે.

દ્વિતીયસમયમાં આવલિકાનો પ્રથમસમય ઉદય દ્વારા ભોગવાયો હોવાથી ઉદયાવલિકા ૧ સમય આગળ વધે છે. અને અંતરકરણગત સ્થિતિમાંથી ૧ સમય ઓછો થાય છે. કેમકે ઉદય દ્વારા ૧ સમય ભોગવાતાં ઉદયાવલિકાની ઉપરનો ૧ સમય ઉદયાવલિકામાં પ્રવેશે છે. તેથી ઉદયાવલિકા ઉપર ઉપર જાય છે.

(૨૮૫) આમ જેમ જેમ ૧-૧ સમય ઉદય દ્વારા ક્ષીણ થાય છે, તેમ-તેમ ઉદયાવલિકા આગળ વધે છે.

તેથી અંતરકરણક્રિયાના અંતર્મુહૂર્તસંબંધી ચરમસમયે મિથ્યાત્વ-મિશ્રમોહનીયની આવલિકા સિવાયની ઉપરની દ્વિતીયસ્થિતિનાં પ્રથમ નિષેક સુધીની અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ સ્થિતિને દલિકના અભાવવાળી કરે છે.

तु सर्वथा दलिकाभाववती न क्रियते, अपि तु प्रतिसमयं कानिचिद् कानिचिद् दलिकान्यपनयति। इत्थं मिथ्यात्वमिश्रयोरन्तरकरणक्रियाप्रथमसमये यथाऽऽवलिकाप्रमाणा प्रथमस्थितिर्भवति तथैवान्तरकरणक्रियाचरमसमयेऽप्यावलिकाप्रमाणा प्रथमस्थितिर्भवति । सम्यक्त्वमोहनीयस्य त्वधस्तादन्तर्मुहूर्तमात्रां स्थितिं मुक्त्वोपरितनस्थितिं च विष्कम्भयित्वाऽन्तरालगतस्थितेरन्तर्मुहूर्तमात्रमन्तरकरणं करोति । अत्राधस्तनमुच्यमाणाऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणा स्थितिर्नोपर्युपरि वर्धते, अपि तूदयेन क्षीणेषु समयेषु सत्स्वन्तरकरणक्रियायाः समाप्तिं यावदधस्तनविमुच्यमाणा स्थितिर्न्यूना न्यूनतरा भवति । अन्तरकरणगतस्थितिस्तु तावत्येव, न्यूना न भवतीत्यर्थः

एकस्थितिबन्धाद्धाप्रमाणान्तर्मुहूर्तेन सम्यक्त्वमोहनीयस्याधस्तनान्तर्मुहूर्तप्रमाणां स्थितिं मुक्त्वोपरितनान्तर्मुहूर्तप्रमाणस्थितिं तद्दलिकाभाववर्तीं करोति । एवमन्यत्राप्यन्तरकरणावसर उदयवत्प्रकृतीनामन्तर्मुहूर्तप्रमाणा प्रथमस्थितिरनुदयवतीनां च प्रकृतीनां चलनावलिका प्रथमस्थितिर्ज्ञातव्या ।

ગુણધન્યા

ચરમસમયે જ સંપૂર્ણ દલિકો ખાલી થાય છે, તે પહેલાનાં સમયોમાં દલિકો સર્વથા ખાલી નથી કરાતા, પણ પ્રતિસમય કેટલાક દલિકો દૂર કરાય છે.

આ પ્રમાણે જેમ અંતરકરણક્રિયાના પ્રથમસમયે મિથ્યાત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયની આવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ હોય છે, તેમ અંતરકરણક્રિયાના ચરમસમયે પણ આવલિકા પ્રમાણ જ તેમની પ્રથમસ્થિતિ હોય છે.

સમ્યક્ત્વમોહનીયની નીચેની અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ સ્થિતિ છોડીને અને ઉપરની બીજી સ્થિતિને સ્થગિત કરીને અંતરાલગત = વચ્ચેની અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિનું અંતરકરણ કરે છે.

અહીં નીચે છોડેલી અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ સ્થિતિ ઉપર-ઉપર વધતી નથી. પણ ઉદયથી સમય ભોગવાતાં ન્યૂન-ન્યૂન થાય છે. અને અંતરકરણગત સ્થિતિ તેટલી જ રહે છે, ન્યૂન થતી નથી.

એક સ્થિતિબંધાદ્ધાપ્રમાણ અંતર્મુહૂર્તકાળે સમ્યક્ત્વમોહનીયની નીચેની અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ છોડીને ઉપરની અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ સ્થિતિને દલિકના અભાવવાળી કરે છે.

અહીં કહ્યું છે તે પ્રમાણે અન્યત્ર પણ સમજી લેવું કે, અંતરકરણ વખતે ઉદયવતી પ્રકૃતિની અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ હોય છે. અને અનુદયવતી પ્રકૃતિની ચલનાવલિકારૂપ પ્રથમ સ્થિતિ હોય છે.

(२८६) **अन्तरकरणाऽऽयामः** – अपूर्वकरणप्रथमसमयाद् गुणश्रेणिनिक्षेपोऽपूर्वकरणानिवृत्तिकरणद्वयात् किञ्चिदधिके काले भवति स्म, अत्रानिवृत्तिकरणस्योपरितननिक्षेपो गुणश्रेणीशीर्षमुच्यते। ★गुणश्रेणिशीर्षं तथा ततः सङ्ख्यातगुणा या तदुपरितनस्थितिः सा सर्वाऽप्यन्तरकरणे भवति, तावन्त्यः स्थितयः सम्यक्त्वस्य दलिकाभाववत्यः क्रियन्त इत्यर्थः। मिथ्यात्वमिश्रयोरुदयाऽऽवलिकोपरितनसम्पूर्णगुणश्रेणिस्तथा ततः सङ्ख्यातगुणास्तदुपरितनस्थितयोऽन्तरकरणे भवन्ति, तावन्त्यः स्थितयः दलिकाभाववत्यः क्रियन्त इति यावद्, अन्तरकरण–

ગુણધન્યા

(२८६) अंतरकरणायाम

અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણથી કંઇક અધિક કાળમાં થતો હતો. અહીં અનિવૃત્તિકરણની ઉપરનો ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ 'ગુણશ્રેણીનું શીર્ષ' કહેવાય છે.

ગુણશ્રેણીનું શીર્ષ તથા તેનાથી સંખ્યાતગુણ ઉપરની સ્થિતિ અંતરકરણમાં હોય છે તે બધી સ્થિતિને સમ્યક્ત્વમોહનીયના દલિકના અભાવવાળી કરે છે. મિથ્યાત્વ અને મિશ્રમોહની ઉદયાવલિકાના ઉપરની સંપૂર્ણ ગુણશ્રેણી અને એની ઉપરની સંખ્યાતગણી સ્થિતિઓ અંતકરણમાં હોય છે. તે બધી સ્થિતિઓ દલિક અભાવવાળી કરાય છે.

अंतरकरण दलनिक्षेप

દર્શનત્રિકનાં અંતરકરણમાંથી ઉકેરાતાં દલિકોને સમ્યક્ત્વમોહનીયની પ્રથમસ્થિતિમાં નાંખે છે.

પ્રશ્ન : અંતરકરણથી ઉકેરાતાં દલિકોને મિથ્યાત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયમાં કેમ નથી નાંખતો ?

ઉત્તર : ઉદયાવલિકામાં દલનિક્ષેપ થતો નથી. અને મિશ્રમોહનીય તથા મિથ્યાત્વમોહનીયની પ્રથમસ્થિતિ માત્ર ૧ આવલિકા જ (જે ઉદયવલિકા સ્વરૂપ છે.) તેથી તેમાં દલનિક્ષેપ થતો નથી.

પ્રશ્ન : મિથ્યાત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયના ઉકેરાતા દલિકોને દ્વિતીયસ્થિતિમાં કેમ નથી નાંખતો ?

★. उक्तं च – लब्धिसारे दशाऽधिकद्विशततमगाथायाम्–सम्यक्त्वप्रकृतेर्गुणश्रेणिशीर्षं ततः संख्यातगुणितानुपरितनस्थितिनिषेकांश्च गृहीत्वान्तरं करोति, मिथ्यात्वमिश्रयोः गलितावशेषगुणश्रेण्यायामं सर्वम्, ततः संख्यातगुणितानुपरितनस्थितिनिषेकांश्च गृहीत्वान्तरं करोतीत्यर्थः।

दलप्रक्षेपविधिः — ★दर्शनत्रिकस्यान्तरकरणत उत्कीर्यमाणानि दलानि सम्यक्त्वमोहनीय-प्रथमस्थितौ प्रक्षिपति । **न चात्र** मिथ्यात्वमिश्रयोः प्रथमस्थितावन्तकरणत उत्कीर्यमाणदलिकं कथं न प्रक्षिप्यत इति **वाच्यम्,** उदयावलिकायां दलिकनिक्षेपस्य निषिद्धत्वेनोदयरहितयोस्तयो-र्दलिकस्य सम्यक्त्वमोहनीयस्य प्रथमस्थितौ प्रक्षेपात् ।

ગુણધન્યા

ઉત્તર : કારણ કે બધ્યમાન પ્રકૃતિના જ દલિકોને બીજી સ્થિતિમાં નાંખે આવો નિયમ છે. અને અહીં તો દર્શનત્રિક અબધ્યમાન હોવાથી તેનો નિક્ષેપ દ્વિતીયસ્થિતિમાં થાય નહીં.

★. उक्तं च लब्धिसारे "दर्शनमोहत्रयस्याऽन्तरे उत्कीर्णद्रव्यमुदयवत्याः सम्यक्त्वप्रकृतेः प्रथमस्थितावेव निक्षिपति, न द्वितीयस्थितौ यत्र नूतनबन्धोऽस्ति तत्रोत्कृष्य द्वितीयस्थितावपि निक्षिपति । अत्र पुनरप्रमत्तगुणस्थाने दर्शनमोहस्य बन्धाऽभावात् द्वितीयस्थितौ न निक्षिपतीत्यर्थः" (लब्धि २११) । द्वितीयस्थितित उत्कीर्यमाणदलिकानां तथोदयावलिकावर्जप्रथमस्थितित उत्कीर्यमाणदलिकानां निक्षेपविधिः विशेषतः लब्धिसार उक्तः तद्यथा-

"गुणश्रेणिनिर्जरार्थमुदयावलिबाह्यप्रथमसमयादारभ्य सर्वमपकृष्टद्रव्यं पल्याऽसंख्यातभागेन खण्डयित्वा बहुभागमन्तराऽऽयामं मुक्त्वा स्वस्वोपरितनद्वितीयस्थितौ निक्षिप्य शेषैकभागं पल्याऽसंख्यातैकभागेन खण्डयित्वा बहुभागं सम्यक्त्वप्रकृतिप्रथमस्थितौ गुणश्रेण्यायामे निक्षिप्य तदेकभागमुदयावल्यां निक्षिपति । एवमन्तरस्य द्वितीयादिफालिद्रव्यं दर्शनमोहसम्बन्धि प्रतिसमयमसंख्यातगुणितक्रमेण गृहीत्वा सम्यक्त्वप्रकृतिप्रथमस्थितावेव निक्षिपति। अंते (तर) उपरि चाऽपकृष्टद्रव्यमपि प्रतिसमयमसंख्यातगुणितक्रमेण गृहीत्वा सम्यक्त्वप्रकृतिप्रथमस्थिता अन्तरस्योपरि स्वस्वद्वितीयस्थितौ चाऽग्रेऽतिस्थापनावलिं मुक्त्वा निक्षिपति ।" इति ।

लब्धिसारस्य त्रयोदशाऽधिकद्विशततमगाथायामेतदुक्तम् मिथ्यात्वमोहनीयस्य मिश्रमोहनीयस्य चोदयावलिकाया उपरितनान्तरकरणगता या स्थितयः सम्यक्त्वमोहनीयस्य प्रथमस्थितिपर्यन्तं विद्यन्ते तत्स्थितिगतदलिकानि सम्यक्त्वमोहनीयस्य ताभिः (मिथ्यात्वमिश्रसत्कस्थितिभिः) सदृक्षासु स्थितिषु प्रक्षिप्यन्ते । अक्षराणित्वेवम्-मिथ्यात्वमिश्रयोरुदयावलिबाह्यान्तरायामे सम्यक्त्वप्रकृतिप्रथमस्थितिसदृशस्थिताः ये निषेकास्तानुत्कीर्य स्वसमानस्थितिषु सम्यक्त्वप्रकृतिप्रथमस्थितिनिषेकेष्वेव निक्षिपति, न तेषां निक्षेपविभागोऽस्ति यदुपरिस्थितान्तराऽऽयामनिषेकाः फालिगताः सर्वेऽपि पूर्वोक्तविधानेनैव सम्यक्त्वप्रकृतिप्रथमस्थितौ गुणश्रेण्यामुदयावल्यां च विभज्य निक्षिपतीत्यर्थः ॥ (लब्धि. २१३)

भावार्थः पुनरयम्-मिश्रमोहनीयस्य मिथ्यात्वमोहनीयस्य च प्रथमस्थितिरावलिकाप्रमाणा, सम्यक्त्वमोहनीयस्य च प्रथमस्थितिरन्तर्मुहूर्तप्रमाणा । मिथ्यात्वमोहनीयस्य मिश्रमोहनीयस्य च प्रथमस्थितेरुपरितनप्रथमनिषेकगतद्रव्यं सम्यक्त्वमोहनीयस्य प्रथमस्थितेरावलिकाया उपरितनप्रथमनिषेके प्रक्षिपति । एवं मिथ्यात्वमोहनीयस्य मिश्रमोहनीयस्य च प्रथमस्थितेरुपरितनद्वितीयनिषेकगतदलं सम्यक्त्वमोहनीयस्य च प्रथमस्थितेरावलिकाया उपरितनद्वितीयनिषेके निक्षिपति एवं तावद्वक्तव्यम्, यावद् सम्यक्त्वमोहनीयप्रथमस्थितेश्चरमनिषेकेण सदृशः मिथ्यात्वमोहनीयस्य मिश्रमोहनीयस्य च निषेकः । ततः परं दर्शनत्रिकस्यान्तरकरणायामत उत्कीर्यमाणदलिकं सम्यक्त्वप्रथमस्थितौ कोऽर्थः ? गुणश्रेण्यामुदयावल्यां च विभज्य निक्षिपति । फालिद्रव्यं प्रथमस्थितावपकृष्टद्रव्यं प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ यथायोगं प्रक्षिपति, तच्चाऽन्तरकरणक्रियाकालस्य द्विचरमसमयपर्यन्तं ज्ञातव्यम् । अन्तरकरणक्रियाकालचरमसमये फालिद्रव्यमपकृष्टद्रव्यं च सम्यक्त्वमोहनीयप्रथमस्थितौ निक्षिपति । [अनुसन्धानम्-पृ.१२]

ननूत्कीर्यमाणदलिकानि मिथ्यात्वमिश्रयोर्द्वितीयस्थितौ कुतो न प्रक्षिप्यन्ते ? इति **चेद्, उच्यते** – बध्यमानप्रकृतेरेव दलानि द्वितीयस्थितावपि प्रक्षिप्यन्ते, अत्र तु दर्शनत्रिकस्य बध्यमानत्वाभावेन द्वितीयस्थितौ तद्दलिकनिक्षेपाभावः सिद्धः । एवं सम्यक्त्वमोहनीयस्याप्यन्तरकरणत उत्कीर्यमाणदलं द्वितीयस्थितौ न प्रक्षिपतीति सम्भाव्यते ।

(२८७) अन्तरकरणक्रियाकाले पूर्णे प्रथमौपशमिकसम्यक्त्ववदत्राप्यनन्तरसमयात्प्रभृति द्वितीयस्थितिगतदर्शनत्रिकदलिकं प्रतिसमयमसङ्ख्यगुणकारेणानिवृत्तिकरणचरमसमयं यावदुपशमयति, चरमसमये च सत्तागतदर्शनत्रिकसर्वदलिकं सर्वथोपशमितं सम्भवति । सम्यक्त्वमोहनीयस्य प्रथमस्थितेरावलिकाद्वये शेषे सम्यक्त्वस्य आगालो गुणश्रेणिश्च व्यवच्छिद्येते । सम्यक्त्वमोहनीयस्य प्रथमस्थितेरावलिकायां शेषायां दर्शनमोहस्य स्थितिघातो रसघातो सम्यक्त्व-

ગુણધન્યા

આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વમોહનીયના પણ અંતરકરણથી ઉકેરાતા દલિકોને દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખતો નથી એવું લાગે છે.

દર્શનત્રિક ઉપશામકાવસ્થા

(૨૮૭) અંતરકરણ ક્રિયાકાળ પૂર્ણ થતાં પ્રથમ ઔપશમિક સમ્યક્ત્વની જેમ અહીં પણ અનંતરસમયથી માંડીને અનિવૃત્તિકરણનાં ચરમસમય પર્યંત દ્વિતીયસ્થિતિગત દર્શનત્રિકના દલિકોને પ્રતિસમયે અસંખ્યગુણાકારે ઉપશમાવે છે. અને ચરમસમયે દર્શનત્રિકનું સત્તાગત સર્વદલિક સર્વથા ઉપશમી જાય છે.

સમ્યક્ત્વમોહનીયની પ્રથમસ્થિતિની ૨ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે સમ્યક્ત્વમોહનીયનો આગાલ અને ગુણશ્રેણી વિચ્છેદ પામી જાય છે.

અને ૧ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે દર્શનમોહનીયનો સ્થિતિઘાત, રસઘાત અને સમ્યક્ત્વમોહનીયની ઉદીરણા બંધ પડે છે. ત્યારબાદ સમ્યક્ત્વમોહનીયની ૧ આવલિકાપ્રમાણ સ્થિતિને માત્ર શુદ્ધ ઉદયથી ભોગવીને અંતરકરણમાં પ્રવેશતાં જ જીવ **શ્રેણીગત ઉપશમ સમ્યક્ત્વ** પ્રાપ્ત કરે છે.

उक्तं च लब्धिसारे "**जावंतरस्स दुचरिमफालि पावे इमो कमो ताव ।**
चरिमतिदंसणदव्वं छुहेदि सम्मस्स पढमम्हि ॥२१४॥

एव फालिद्रव्यस्याऽपकृष्टद्रव्यस्य च यावदन्तरद्विचरमफालि प्राप्नोति तावदयमेवनिक्षेपक्रमः । पुनर्दर्शनमोहत्रयस्य चरमफालिद्रव्यं तत्राऽपकृष्टद्रव्यं च सर्वं सम्यक्त्वप्रकृतिप्रथमस्थितावेव निक्षिपति न पूर्ववदनन्तरापकृष्टबहुभागस्य द्वितीयस्थितौ निक्षेप कर्तव्य इति भावः" । चरम समयेऽस्य निक्षेपक्रमस्य कारणं न विद्मः । तत्वं तु तद्विदो विदन्ति।

मोहनीयस्य चोदीरणा विच्छिद्यन्ते । ततः सम्यक्त्वमोहनीयस्याऽऽवलिकाप्रमाणां स्थितिं केवलेन शुद्धेनोदयेनानुभूयान्तरकरणं प्रविशन्नेव श्रेणिगतौपशमिकसम्यक्त्वं लभते । अन्तरकरण औपशमिकसम्यग्दृष्टिः प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्ध्याऽन्तर्मुहूर्तं यावत् प्रवर्धमानो भवति । औपशमिकसम्यक्त्वप्राप्तितोऽन्तर्मुहूर्तेऽतीते गुणसङ्क्रमावसाने मिथ्यात्वस्य मिश्रस्य च विध्यातसङ्क्रमो भवति । इदमुक्तं भवति – विध्यातसङ्क्रमेण मिथ्यात्वसम्यङ्मिथ्यात्वयोर्दलिकं सम्यक्त्वे प्रक्षिपति । उक्तं च **पञ्चसङ्ग्रहे – "पढमुवसमं व सेसं अंतमुहुत्ताउ तस्स विज्झाओ त्ति ।"**

(२८९) यथा प्रथमौपशमिकसम्यक्त्वप्राप्तिसमयात् प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्धिरन्तर्मुहूर्तकालं यावत् प्रवर्धते स्म, तथैवोपशमश्रेणिगतौपशमिकसम्यक्त्वलाभसमयात् प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या विशोधिः सङ्ख्यातगुणेन बृहत्तरान्तर्मुहूर्तं कालं यावत् प्रवर्धते । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "पढमदाए सम्मत्तमुप्पादयमाणस्स जो गुणसंकमेण पूरणकालो**

गुणधन्या

અંતરકરણમાં ઔપશમિકસમ્યક્ત્વી જીવ અંતર્મુહૂર્તપર્યંત પ્રતિસમય અનંતગુણવૃદ્ધ વર્ધમાન પરિણામવાળો હોય છે.

ઔપશમિકસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના અંતર્મુહૂર્ત બાદ ગુણસંક્રમ પૂર્ણ થતાં મિથ્યાત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયનો વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે. વિધ્યાતસંક્રમથી મિથ્યાત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયના દલિકને સમ્યક્ત્વમાં નાંખે છે.

પંચસંગ્રહમાં કહ્યું છે કે 'પ્રથમ ઉપશમસમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિવત્ બધું જાણવું. અને અંતર્મુહૂર્ત પૂર્ણ થયા પછી ગુણસંક્રમના અંતે તેનો વિધ્યાતસંક્રમ થાય છે.'

(૨૮૯) જેમ પ્રથમ ઔપશમિકસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના સમયથી જ જીવ અંતર્મુહૂર્તપર્યંત અનંતગુણવૃદ્ધ વિશુદ્ધિથી વધતાં પરિણામવાળો હતો, તેમ ઉપશમશ્રેણીગત ઔપશમિક સમ્યક્ત્વના લાભના સમયથી પણ જીવ સંખ્યાતગુણ બૃહત્તર અંતર્મુહૂર્તપર્યંત પ્રતિસમય અનંતગુણવૃદ્ધ વિશુદ્ધિવાળો હોય છે. એટલે પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પછી થતી ગુણસંક્રમવિશુદ્ધિના કાળથી આ શ્રેણીગત ઉપશમસમ્યક્ત્વની વિશુદ્ધિનો કાળ સંખ્યાતગુણ હોય છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'પ્રથમસમ્યક્ત્વને ઉત્પન્ન કરતાં જીવને ગુણસંક્રમ વડે દલિક પૂરવાનો જેટલો કાળ હોય, તેનાથી આ ઉપશાંતદર્શનમોહનીયનો અનંતગુણ વિશુદ્ધિમાં રહેવાનો કાળ સંખ્યાતગુણ છે.'

तदो संखेज्जगुणं कालमिमो उवसंतदंसणमोहणीओ विसोहीए वड्ढदि''। औपशमिक-सम्यक्त्वलाभादन्त-र्मुहूर्ते व्यतिक्रान्ते कश्चिज्जन्तुर्हीयमानपरिणामः कश्चित्प्रवर्धमानः कश्चिदवस्थितपरिणामो वा भवति ।

(२९०) दर्शनत्रिकमुपशमय्य किं करोतीत्याह -

अद्धापरिवित्ताओ पमत्त इयरे सहस्ससो किच्चा ।
करणानि तिन्नि कुणए, तइयविसेसे इमे सुणसु ॥३४॥

अद्धापरिवृत्तीः प्रमत्त इतरे सहस्त्रशः कृत्वा ।
करणानि त्रीणि करोति तृतीयविशेषानिमान् शृणुत ॥३४॥ इति पदसंस्कारः

'अद्धा' इत्यादि, सङ्क्लेशविशोधिवशात्प्रमत्तभाव इतरे चाऽप्रमत्तभावे कालपरावृत्तीः सहस्त्रशः कृत्वा चारित्रमोहनीयोपशमनाय त्रीणि करणानि यथाप्रवृत्तादीनि करोति। तथा चोक्तं **कषायप्राभृतचूर्णौ – ''तहा चेव ताव उवसंतदंसणमोहणिज्जो असादअरदिसोगअजसा-गित्तिआदीसु बंधपरावत्तसहस्साणि कादूण जहा अणंताणुबंधी विसंजोएदूण सत्थाणे**

અંતર્મુહૂર્ત પૂર્ણ થયા બાદ કોઇક જીવ હીયમાનપરિણામી થાય છે, કોઇક જીવ વર્ધમાનપરિણામી થાય છે અને કોઇક અવસ્થિતપરિણામી થાય છે.

(૨૯૦) દર્શનત્રિકની ઉપશમના કરીને જીવ શું કરે ? તે હવે કહે છે.

(૭) ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના

ગાથાર્થ : પ્રમત્તમાં અને અપ્રમત્તમાં અદ્ધાપરાવૃત્તિ હજારો વાર કરીને ત્રણ કરણ કરે છે. તેમાં ત્રીજા (કરણ)માં જે વિશેષ છે તે તમે સાંભળો... (૩૪)

વિવેચન : સંક્લેશ અને વિશુદ્ધિવશાત્ પ્રમત્તગુણઠાણે અને અપ્રમત્તગુણઠાણે હજારોવાર કાળ-પરાવર્તન કરીને ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના માટે યથાપ્રવૃત્તાદિરૂપ ત્રણ કરણ કરે છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે - "તથા ઉપશાંત દર્શનમોહનીયવાળો જીવ અશાતા, અરતિ, શોક, અપયશ-અપકીર્તિ આદિ વિશે હજારો બંધપરાવર્તનો કરીને તે અનંતાનુબંધી કષાયોની વિસંયોજના કરીને સ્વસ્થાને રહેલો અશાતા વગેરેના બંધને પ્રાયોગ્ય થાય છે. ત્યારબાદ કષાયોને ઉપશમાવવા માટે યથાપ્રવૃત્તકરણના પરિણામે પરિણમે છે." આમ

पदिदो असाददिबंधपाओग्गो हदि । तदो कसाए उवसामेदुं कच्चे अधापवत्तकरणस्स परिणामं परिणमइ'' इति ।

एवं दर्शनत्रिकमुपशमय्य क्षपयित्वा वा जीवः षष्ठगुणस्थानकं सप्तमगुणस्थानकं च सहस्रशः स्पृष्ट्वा चारित्रमोहनीयोपशमनार्थं करणत्रयं करोति । तत्राप्रमत्तगुणस्थानके यथाप्रवृत्तकरणम-पूर्वकरणगुणस्थानकेऽपूर्वकरणमनिवृत्तिकरणगुणस्थानके चानिवृत्तिकरणं क्रमशो भवति । तानि करणानि प्रागिव वक्तव्यानि । तद्यथा — यथाप्रवृत्तकरणे स्थितिघातो रसघातो गुणश्रेणिश्च न भवन्ति, केवलमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्ध्यां प्रवर्धमानो भवति । नानाजीवापेक्षयाऽध्यवसाय-स्थानानि विशोधिश्च सर्वं पूर्ववज्ज्ञातव्यम् । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ — ''तं चेव इमस्स वि अधापवत्तकरणलक्खणं जं पुव्वं परुविदं**'' इति ।

(२९१) यथाप्रवृत्तकरणकालात्पूर्वावस्थायां पूर्ववदत्रापि योग्यता वक्तव्या, नवरं बन्ध उदये च संयमयोग्याः प्रकृतयो ज्ञातव्याः । सत्तायां चायं विशेषो ज्ञातव्यः । नरकतिर्यगायुर-नन्तानुबन्धिचतुष्करूपाः षट्प्रकृतीर्मुक्त्वा द्वाचत्वारिंशदधिकशतं प्रकृतयः सत्तायां विद्यन्ते, अबद्धायुष्कस्य त्वेकचत्वारिंशदधिकशतं प्रकृतयः विद्यन्ते, अनन्तानुबन्धिचतुष्कस्योपशमनाम-

દર્શનત્રિકને ઉપશમાવીને કે ખપાવીને હજારોવાર પ્રમત્ત-અપ્રમત્ત ગુણઠાણાને સ્પર્શીને જીવ ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના માટે ૩ કરણ કરે છે.

તેમાં સાતમાં ગુણઠાણે યથાપ્રવૃત્તકરણ, આઠમા ગુણઠાણે અપૂર્વકરણ અને નવમા ગુણઠાણે અનિવૃત્તિકરણ કરે છે. તેનું સ્વરૂપ પૂર્વની જેમ જાણવું.

યથાપ્રવૃત્તકરણમાં સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણશ્રેણિ થતા નથી, માત્ર જીવ અનંતગુણ વિશુદ્ધિમાં વર્ધમાન હોય છે. અનેક જીવની અપેક્ષાએ અધ્યવસાયસ્થાન અને વિશુદ્ધિ આદિ બધું પૂર્વવત્ જાણવું.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે ''આ (શ્રેણીગત) યથાપ્રવૃત્તકરણનું લક્ષણ જે પૂર્વે કહ્યું તે પ્રમાણે જાણવું.''

(૨૯૧) યથાપ્રવૃત્તકરણની પૂર્વાવસ્થા-યોગ્યતાદિ પણ પૂર્વવત્ જાણવી. માત્ર તફાવત એટલો સમજવો કે બંધ અને ઉદયમાં સંયમયોગ્ય પ્રકૃતિ જ જાણવી. અને સત્તામાં આ પ્રમાણે વિશેષતા જાણવી.

भ्युपगन्तॄणामाचार्याणां मतेन पूर्वतश्चतस्रः प्रकृतयोऽधिकाः सत्तायां वाच्याः । क्षीणसप्तकस्य तु पूर्वतस्तिस्रः प्रकृतयो न्यूना वक्तव्याः ।

(२९२) अपूर्वकरणप्रथमसमयादारभ्य स्थितिघातो रसघातो गुणश्रेणिरपूर्वस्थितिबन्धश्चाऽऽरभ्यन्ते तेषां स्वरूपं पूर्ववदवगन्तव्यम् । तथापि स्थानाशून्यार्थमत्र किञ्चिदभिधीयते — अपूर्वकरणस्य प्रथमसमय औपशमिकसम्यग्दृष्टेर्जघन्यस्थितिखण्डं पल्योपमसङ्ख्येयभागमात्रमुत्कृष्टतस्तु सागरोपमपृथक्त्वप्रमाणं भवति । क्षायिकसम्यग्दृष्टेस्तु घात्यमानं★ स्थितिखण्डमुत्कृष्टतोऽपि पल्योपमसङ्ख्येयतमभागमात्रं भवति, न तु सागरोपमपृथक्त्वमात्रम् । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ — "जो खीणदंसणमोहणिज्जो कसायउवसामगो तस्स खीणदंसणमोहणिज्जस्स**

श्रेणीमां सत्तादिगत विशेष

સત્તામાં નરક-તિર્યંચાયુષ્ય અને અનંતાનુબંધીચતુષ્ક સિવાય ૧૪૨ પ્રકૃતિ હોય છે. અને અબદ્ધાયુષ્કને ૧૪૧ પ્રકૃતિની સત્તા હોય છે.

અને જે આચાર્યો અનંતાનુબંધીની ઉપશમના માને છે, તેમના મતે ચાર પ્રકૃતિઓ વધારે પણ હોય, અર્થાત્ ૧૪૬ કે ૧૪૫ પ્રકૃતિની સત્તા હોય.

તથા દર્શનત્રિકની ક્ષપણા કરી હોય તે જીવને આ ત્રણ પ્રકૃતિઓ ઓછી હોય. તેથી ૧૩૯ કે ૧૩૮ પ્રકૃતિઓ સત્તામાં હોય છે.

અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી સ્થિતિઘાત-રસઘાત-ગુણશ્રેણી અને અપૂર્વ સ્થિતિબંધ ચાલુ થાય છે. તેનું સ્વરૂપ પણ પૂર્વવત્ જાણવું. છતાં સ્થાન ખાલી ન રહે માટે કંઈક કહેવાય છે:-

(૨૯૨) અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વી જીવ જઘન્યથી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સેંકડો સાગરોપમપ્રમાણ સ્થિતિખંડનો ઘાત કરે છે. અને જો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વી જીવ શ્રેણી ચઢે, તો ઉત્કૃષ્ટથી પણ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જ સ્થિતિખંડનો ઘાત કરે છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'જે ક્ષીણદર્શનમોહનીય કષાય ઉપશામક છે, તે

★. लब्धिसारेऽपि क्षायिकसम्यग्दृष्टेरुत्कृष्टतोऽपि स्थितिखण्डं पल्योपमसंख्यातभागमात्रमेवाऽक्षराणि त्वेवम् "तस्मिन्नेवाऽपूर्वकरणप्रथमसमये वर्तमानस्य चारित्रमोहोपशमकस्य क्षायिकसम्यग्दृष्टेर्जघन्यमुत्कृष्टं च स्थितिकण्डकं पल्यसंख्यातभागमात्रमेव तथाऽपि जघन्यादुष्कृष्टं संख्यातगुणितम्, दर्शनमोहनीयक्षपणकाले विशुद्धिविशेषेण कर्मस्थितेर्बहुशः खण्डितत्वात्स्थित्यनुसारेण च कण्डकाल्पबहुत्वस्य न्यायत्वात् ।"

कसायउवसामणाए अपुव्वकरणे पढमट्ठिदिखंडयं णियमा पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागो" इति ।

(२९३) अत्र कारणमिदं सम्भाव्यते - स्थितिखण्डस्य स्थितिसत्कर्मानुसारित्वाद् दर्शनमोहनीयक्षपणायां स्थितिघातैः प्रभूतानां स्थितीनां विनष्टत्वादुत्कृष्टतोऽपि स्थितिखण्डं पल्योपमसङ्ख्येयभागमात्रं भवति । अभिनवस्थितिबन्धश्च प्रत्यन्तर्मुहूर्तं पल्योपमसङ्ख्येयभागेन हीनो भवति । एकस्मिन् स्थितिघातेऽभिनवस्थितिबन्धे वाऽनेकसहस्राणि रसघाता व्रजन्ति । स्थितिघातो-ऽभिनवस्थितिबन्धश्च युगदारभ्येते युगपन्निष्ठां च यातः ।

(२९४) सप्तकर्मणां गुणश्रेणिः पूर्ववद् गलितावशेषमात्रीभवति तदायामश्च पूर्ववदन्तर्मुहूर्तप्रमाणोऽपूर्वकरणानिवृत्तिकरणकालद्वयात्किञ्चिदधिकः । ★स च गुणश्रेण्यायामो-ऽपूर्वकरणाद्धाऽनिवृत्तिकरणाद्धासूक्ष्मसम्परायाद्धोपशान्तकषायगुणस्थानसत्कसङ्ख्येयभागप्रमाणो

गुणधन्या

જીવને કષાયોપશમનામાં (શ્રેણીમાં) અપૂર્વકરણમાં પ્રથમ સ્થિતિખંડ નિયમા પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો જ હોય છે.'

(૨૯૩) એનું કારણ એ સંભવે છે કે સ્થિતિખંડ હંમેશા સ્થિતિસત્તાને અનુસારી હોય છે. અને અહીં દર્શનમોહનીયની ક્ષપણામાં તેને સ્થિતિઘાત દ્વારા ઘણી સ્થિતિ ઓછી કરી નાંખી છે. તેથી અહીં ઉત્કૃષ્ટથી પણ સ્થિતિખંડ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો જ હોય છે.

પૂર્વ-પૂર્વથી ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ પણ પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન થાય છે.

અને એક સ્થિતિઘાતના કાળ દરમિયાન અશુભકર્મના હજારો રસઘાત થાય છે. દરેક સ્થિતિઘાત અને સ્થિતિબંધ સાથે જ શરૂ થાય છે અને સાથે જ પૂર્ણ થાય છે.

(૨૯૪) સાત કર્મની ગુણશ્રેણી અહીં ગલિતાવશેષ હોય છે. અને તેનો આયામ અહીં પણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. એટલે કે અપૂર્વકરણ-અનિવૃત્તિકરણ-સૂક્ષ્મસંપરાય અને ઉપશાંતકષાયના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો છે. કેમકે અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી શરૂ થયેલ ગુણશ્રેણી છેક સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમય સુધી ચાલે છે. સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે ગુણશ્રેણી ઉપશાંતકષાયના સંખ્યાતમા ભાગ સુધી જ ગોઠવાય છે. તથા ગલિતાવશેષ

★. उदयावल्या बहिः प्रथमसमयादारभ्याऽनिवृत्तिकरणसूक्ष्मसंपरायगुणस्थानकक्रालेभ्य उपशान्तकषायकालसंख्यातैकभागमात्रेणाऽभ्यधिका गुणश्रेणिरपूर्वकरणप्रथमसमये गलिताऽवशेषप्रमाणा प्रारब्धा सा चाऽऽयुर्वर्जितसप्तकर्मणामुदयावलिबाह्यद्रव्यमपकृष्य प्रागुक्तविधानेन निक्षेपस्वरूपा (इति लब्धिसार २२४)

भवति, तथा चापूर्वकरणात्प्रारब्धा गलितावशेषप्रमाणा गुणश्रेणिः सूक्ष्मसम्परायचरमसमयं यावत्प्रवर्तते, तदानीं च प्रवर्तमानाया गुणश्रेण्या निक्षेप उपशान्तमोहगुणस्थानकसङ्ख्येयतमाऽऽयामे भवति, तथा यदपूर्वकरणप्रथमसमये गुणश्रेणिशीर्षमासीत्, तदेव सूक्ष्मसम्परायचरमसमयेऽपि भवति, तेनेदं सिद्धं भवति - अपूर्वकरणप्रथमसमये गुणश्रेण्यायामोऽपूर्वकरणानिवृत्तिकरण-सूक्ष्मसम्परायाद्धाया अग्र उपशान्तकषायसङ्ख्यातभागं यावत्सम्भवति ।

अपूर्वकरणप्रथमसमयादेव सर्वासामबध्यमानानां प्रकृतीनामशुभानां गुणसङ्क्रमः प्रवर्तते। उक्तं चोपाध्यायप्रवरैः **कर्मप्रकृतिटीकायाम् – "अत्रापि स्थितिघातादयः पूर्ववदेव प्रवर्तन्ते, नवरमिह सर्वासामशुभप्रकृतीनामबध्यमानानां गुणसङ्क्रमः प्रवर्तत इति वक्तव्यम्"** इति। (२९५) यद्यपि **कषायप्राभृतचूर्णिकारैः** साक्षाद् गुणसङ्क्रमो नोक्तस्तथाऽपि ★परिशेषानुमान-न्यायेन गुणसङ्क्रमः सम्भाव्यते, तथाहि – अबध्यमानाशुभप्रकृतीनामपूर्वकरणगुणस्थानकात्प्रभृति कः सङ्क्रमो वाच्यः ? न च विध्यातसङ्क्रमः सम्भवति, तस्य सप्तमगुणस्थानकपर्यन्तं

ગુણશ્રેણી હોવાથી અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે જે ગુણશ્રેણીશીર્ષ હતું તે જ સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે હોય છે. એટલે અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે ગુણશ્રેણીનો આયામ અપૂર્વકરણ-અનિવૃત્તિકરણ-સૂક્ષ્મસંપરાયથી પણ આગળ યાવત્ ઉપશાંતકષાયના સંખ્યાતમા ભાગ સુધીનો સંભવે છે.

સ્થિતિઘાતાદિ ચારે વસ્તુ ઉપરાંત અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી જ અબધ્યમાન સર્વે અશુભપ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ થાય છે.

પૂજ્ય ઉપાધ્યાયજી મહારાજે **કર્મપ્રકૃતિટીકામાં** કહ્યું છે કે "અહીં પણ સ્થિતિઘાતાદિ પૂર્વની જેમ જ પ્રવર્તે છે. અને અહીં સર્વ અશુભપ્રકૃતિઓનો ગુણસંક્રમ પ્રવર્તે છે..."

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં પારિશેષન્યાયે ગુણસંક્રમ

(૨૯૫) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** સ્પષ્ટ રીતે ગુણસંક્રમનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી. છતાં પણ પારિશેષન્યાયથી જણાય છે કે ગુણસંક્રમ સંભવે છે. તે આ રીતે :-

અહીં પ્રશ્ન થાય કે અબધ્યમાન અશુભ પ્રકૃતિઓનો અપૂર્વકરણગુણઠાણાથી કયો સંક્રમ થાય ?

A - વિધ્યાતસંક્રમ તો સંભવે નહીં. કારણ કે તે તો સાતમા ગુણઠાણા સુધી જ થાય છે.

★. नपुंसकवेदादिप्रकृतीनां गुणसङ्क्रमोऽप्यत्रैव प्रारब्धः । बन्धवत्प्रकृतीनां गुणसङ्क्रमो नास्तीति लब्धिसारः ।

प्रवर्तमानत्वात् । तथैव यथाप्रवृत्तसङ्क्रमोऽपि न प्रवर्तते, बन्धयोग्यप्रकृतीनां तस्य भवनात्। उद्वलनाऽपि न प्रवर्तते, प्रकृतिविनाशे तस्य सद्भावादिति परिशेषाद् गुणसङ्क्रमः सम्भवति।

किञ्च **कषायप्राभृतचूर्णौ** श्रेणितः प्रतिपाताधिकारे यथाप्रवृत्तकरणे गुणसङ्क्रमस्य विच्छेद उक्तः, तद्यथा – **"पढमसमय अधापवत्तकरणे गुणसंकमो वोच्छिन्नो"** इति । तेनाऽऽरोहकस्यापूर्वकरणे गुणसङ्क्रमः प्रर्वतते स्मेति सिद्धं भवति, अन्यथा विच्छेदस्यानुपपत्तेः, विहितस्यैव निषेधः सार्थक इति भावः । (२९६) ★अपूर्वकरणगुणस्थानकसत्कप्रथमभागस्य प्रान्ते निद्राद्विकस्य बन्धो व्यवच्छिद्यते । तत्षष्ठभागान्ते देवद्विकपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियद्विकाऽऽहारकद्विकतैजसकार्मणशरीरवर्णचतुष्कसमचतुरस्रसंस्थानशुभखगतित्रसनवकाऽऽतपोद्योत-

B - યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ પણ સંભવે નહીં. કારણ કે તે તો બંધયોગ્ય પ્રકૃતિઓનો જ થાય છે.

C - ઉદ્વલનાસંક્રમ પણ ન સંભવે. કેમકે તે તો પ્રકૃતિને સત્તામાંથી સર્વથા ખપાવતી વખતે જ થાય છે.

તેથી પારિશેષન્યાયથી સિદ્ધ થાય છે કે અબધ્યમાન અશુભપ્રકૃતિઓનો આઠમા ગુણઠાણે ગુણસંક્રમ જ પ્રવર્તે છે.

અને બીજું, કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં શ્રેણીથી પડતી વખતે યથાપ્રવૃત્તકરણમાં ગુણસંક્રમનો વિચ્છેદ કહ્યો છે. તે આ રીતે :-

'યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસમયે ગુણસંક્રમનો વિચ્છેદ થાય છે...' તેથી ચઢતી વખતે ગુણસંક્રમ પ્રવર્તતો હતો એમ સિદ્ધ થાય છે. બાકી તો ચાલુ જ ન હોય તો વિચ્છેદ કેવી રીતે સંભવે ? કેમકે જેનું વિધાન થયું હોય તેનો જ નિષેધ સંભવે છે.

પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ

(૨૯૬) અપૂર્વકરણના પ્રથમભાગના અંતે નિદ્રા-૨નો બંધવિચ્છેદ થાય. છઠ્ઠા ભાગના અંતે દેવદ્વિક, પંચેન્દ્રિય જાતિ, આહારક-૨, વૈક્રિય-૨, વર્ણાદિ-૪, તૈજસ-કાર્મણશરીર૨, સમચતુરસ્ર સંસ્થાન, શુભવિહાયોગતિ, ત્રસ-૯, પ્રત્યેકની આતપ-ઉદ્યોત

★. पढमे छट्ठे चरिमे बंधे दुगतीस चदुरा वोच्छिण्णा । छण्णोकसाय उदयो अपुव्वचरिमम्हि वोच्छिण्णा । (लब्धिसारगाथा २२५) अपूर्वकरणकालस्य सप्तभागेषु प्रथमभागे द्वयोर्निद्राप्रचलयोर्बन्धो व्युच्छिन्नः । षष्ठे भागे तीर्थकरत्वादीनां त्रिंशत्प्रकृतीनां बन्धो व्युच्छिन्नः । सप्तमभागचरमसमये हास्यादिचतुःप्रकृतीनां बन्धो व्युच्छिन्नः । हास्यादिषण्णां कषायाणामुदयोऽपूर्वकरणचरमसमये व्युच्छिन्नः ।

वर्जितप्रत्येकषट्करूपत्रिंशत्प्रकृतीनां बन्धो विच्छिन्नो भवति । अपूर्वकरणगुणस्थानकस्य सप्तमभागान्तेऽपूर्वकरणगुणस्थानकस्य चरमसमये हास्यरतिभय-जुगुप्सालक्षणचतुःप्रकृतीनां बन्धो हास्यादिषट्कस्य चोदयो व्यवच्छिद्येते ।

यद्यप्यनुक्रमेण त्रयो बन्धविच्छेदा भवन्ति, तथाप्यपूर्वकरणगुणस्थानकस्य सप्त विभागाः क्रियन्ते, तत्रेदं कारणं वयं ब्रुमहे – अपूर्वकरणगुणस्थानकस्य समाः सप्तविभागाः क्रियन्ते, तत्र प्रथमविभागान्ते निद्राद्विकस्य षष्ठविभागान्ते त्रिंशत्प्रकृतीनां सप्तमविभागान्ते च चतसृणां प्रकृतीनां बन्धो व्यवच्छिन्नो भवति । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "अपुव्वकरणपविट्ठस्स जम्हि णिद्दापयलाओ वोच्छिण्णाओ, सो कालो थोवो, परभवियणामाणं वोच्छिण्णकालो संखेज्जगुणो, अपुव्वकरणद्धा विसेसाहिआ"**★ इति ।

(२९७) एवं सहस्रैः स्थितिघातैरपूर्वकरणं परिसमापयति, परिसमाप्य चानिवृत्तिकरणं

સિવાયની ६ - એમ ૩૦ પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. તથા સાતમા ભાગના અંતે અર્થાત્ અપૂર્વકરણના ચરમસમયે હાસ્યચતુષ્કનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. તથા તે જ સમયે હાસ્યષટ્કનો ઉદયવિચ્છેદ પણ થાય છે.

અહીં ત્રણ ક્રમે બંધવિચ્છેદ થતો હોવા છતાં, અપૂર્વકરણનાં સાત ભાગ પાડવાનું કારણ એ છે કે, અપૂર્વકરણાદ્ધાના સાત સરખા ભાગ કરીએ તેમાં પ્રથમભાગના અંતે નિદ્રા-૨નો, છઠ્ઠા ભાગના અંતે ૩૦ પ્રકૃતિઓનો અને અંતે હાસ્ય-રતિ-ભય-જુગુપ્સારૂપ ચતુષ્કનો બંધવિચ્છેદ થાય અને હાસ્યાદિ ષટ્કનો ઉદયવિચ્છેદ થાય.

કષાયપ્રાભૃત ચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'અપૂર્વકરણમાં પ્રવેશતાં જીવને જે સમયમાં નિદ્રા અને પ્રચલાનો વિચ્છેદ થાય તે કાળ અલ્પ છે. તેના કરતા પરભવપ્રાયોગ્ય નામપ્રકૃતિઓનો વિચ્છેદ કાળ સંખ્યાતગુણ છે. તેનાથી અપૂર્વકરણાદ્ધા વિશેષાધિક છે.'

(૨૯૭) આ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિઘાત વડે અપૂર્વકરણ પૂર્ણ થાય છે. અને અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશ કરે છે.

★. तथा चोक्तं धवलायामपि "अणेण आदीदोप्पहुडि ट्ठिदिखंडपुधत्ते गदे णिद्दापयलाणं बंध वोच्छेदो भवति । अपुव्वकरणद्धं सत्तखंडाणि कादूण पढमखंडे वोच्छिण्णा इदि उत्तं होदि । तदो अंतोमुहुत्ते गदे परभवियाणं बंधवोच्छेदो पंचसत्तभागे गंतूणे त्ति उत्तं होदि । अपुव्वकरणद्धाए जम्हि णिद्दापयलायओ वोच्छिण्णाओ, सो कालो थोवो परभवियाणमाणं वोच्छिन्नकालो पंचगुणो । अपुव्वकरणद्धा बे सत्त भागाहिया वा तदो अपुव्वकरणद्धाए चरिमसमये ट्ठिदिखंडयमणुभागखंडयं ट्ठिदिबंधो च समगं निट्ठिदा । तम्हि चेव समये हस्सरदिभयदुगुंछाणं बंधो विच्छिण्णो हस्सरदिअरदिसोगभयदुगुंछाछक्कम्माणमुदओ च तत्थेव वोच्छिण्णो ।"

प्रविशति — अनिवृत्तिकरण इमान्वक्ष्यमाणान्विशेषान् शृणुत — अनिवृत्तिकरणस्य प्रथम-समयात्प्रभृति स्थितिघातादयः प्रवर्तन्ते। उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ — "पढमसमयअणियट्टि-करणस्स ट्ठिदिखंडयं पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागो। अपुव्वो ट्ठिदिबंधो पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागेण हीणो। अणुभागखंडयं सेसस्स अणंता भागा। गुणसेढी असंखगुणणाए सेढीए सेसे सेसे णिक्खेवो"** इति। तान् स्थितिघातादीन् विशेषान् विस्तरतो वक्तुकाम आदावायुर्वर्जसप्तकर्मणां स्थितिसत्त्वं स्थितिबन्धं चाऽऽह —

अंतोकोडाकोडीसंत अनियट्टिणो य उदहीणं।
बंधो अंतोकोडी पुव्वकमा हाणि अप्पबहु ॥३५॥

अन्तःकोटाकोटीसत्ताऽनिवृत्तेश्चोदधीनाम्।
बन्धोऽन्तःकोटी पूर्वक्रमाद्धानिरल्पबहुत्वम् ॥३५॥ इति पदसंस्कारः।

(२९८) अनिवृत्तिकरणस्य प्रथमसमय आयुर्वर्जसप्तकर्मणां स्थितिसत्कर्मान्तःसागरोपम-

अनिवृत्तिकरणमां विशेष

અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયથી સ્થિતિઘાતાદિ ચાલુ જ રહે છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયથી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિખંડ હોય છે (એટલે કે ઘાત્યમાન સ્થિતિખંડનું પ્રમાણ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલું હોય છે), અને અપૂર્વ સ્થિતિબંધ પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન થાય છે. અને શેષના (સત્તાગત અનુભાગના) અનંતા ભાગોનો રસઘાત થાય છે. અને (ઉદયથી ભોગવાયા પછીની) શેષ-શેષ સ્થિતિમાં અસંખ્યગુણાકારે ગુણશ્રેણી રચે છે.'

આ સ્થિતિઘાતાદિને વિસ્તારથી કહેવાની ઇચ્છાથી આયુષ્ય સિવાયના ૭ કર્મોની સ્થિતિસત્તા અને સ્થિતિબંધને કહે છે :-

ગાથાર્થ : અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે (સાતે કર્મની) સ્થિતિસત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમની હોય છે. અને સ્થિતિબંધ અંતઃકોડી સાગરોપમનો હોય છે. તથા તે પણ પૂર્વોક્તક્રમે હાનિ પામતો જાય છે. તથા અહીં અલ્પબહુત્વ પણ પૂર્વના ક્રમે છે. (૩૫)

(૨૯૮) **વિવેચન :** અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે આયુષ્ય સિવાયના સાતકર્મોની સ્થિતિસત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે. અને સ્થિતિબંધ અંતઃકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે.

कोटाकोटिप्रमाणम्, स्थितिबन्धः पुनरन्तःसागरोपमकोटीप्रमाणो ज्ञातव्यः,★ कषायप्राभृत-चूर्णिकारमतेऽपि स्थितिबन्धोऽन्तःसागरोपमकोटीप्रमाण एव । अक्षराणि त्वेवम् - **"आउगवज्जाणं कम्माणं ट्ठिदिसंतकम्ममंतोकोडाकोडीए । ट्ठिदिबंधो अंतोकोडीए सदसहस्सपुधत्तं"** इति । **पञ्चसङ्ग्रहे** त्वत्र बन्धस्य सत्तायाश्चाविशेषेणान्तःकोटाकोटीसागरोपमप्रमाणत्वमेवोक्तम्। तथा च तद्ग्रन्थः – **"अंतकोडाकोडीबंधं संतं च सत्तण्हं** (उपशमना० गाथा ५)" इति। तथैव **मूलटीकायाम् – "किन्त्वत्र तृतीये करणे भेदः, अन्तःकोटाकोटीमानं बन्धं सत्कर्म च सप्तानामायुवर्जानां कर्मणां करणादौ भवतीति"** इति ।

तथैव **पञ्चसङ्ग्रहमलयगिरिटीकायामप्युक्तम् – "केवलमत्र तृतीयकरणे भेदस्तमेव दर्शयति – अन्तःकोटाकोटीमानं बन्धं सत्कर्म च सप्तानामायुर्वर्जानां करणप्रथमसमये करोति।"** इति । (२९९) अत्र यद्यपि प्रागुक्तेष्वपि करणेष्वेतावान् (अन्तःसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणः) बन्ध एतावच्च सत्कर्म सप्तकर्मणां प्राप्यते स्म, तथाऽप्यत्र तदपेक्षया बन्धसत्कर्मणी

गुणधन्या

कषायप्राभृतचूर्णिकारना મતે પણ સ્થિતિબંધ અંતઃકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જ છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે :-

'આયુષ્ય સિવાયના શેષ કર્મોની સ્થિતિસત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ છે. અને સ્થિતિબંધ અંતઃ કોડી સાગરોપમ = લક્ષપૃથક્ત્વસાગરોપમ પ્રમાણ જાણવો.'

पंचसंग्रहना मते स्थितिबंध

પંચસંગ્રહકાર સ્થિતિસત્તાની સમાન જ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ માને છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે :-

'સાતે કર્મોની સત્તા અને બંધ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે...' તથા તેની મૂળટીકામાં પણ કહ્યું છે કે -

'અહીં ત્રીજા કરણમાં (પૂર્વ કરતાં) ભેદ છે. (તે આ પ્રમાણે-) અનિવૃત્તિકરણની આદિમાં આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મોની અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સત્તા અને બંધ હોય છે...' આ જ પ્રમાણે પંચસંગ્રહની મલયગિરિ સૂ.મ.ની ટીકામાં પણ જણાવ્યું છે.

(२९९) જો કે પૂર્વે યથાપ્રવૃત્તકરણ અને અપૂર્વકરણમાં પણ સાતેય કર્મોની અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જ સ્થિતિસત્તા અને સ્થિતિબંધ હતો. પરંતુ પૂર્વ કરતાં

★. तथैव लब्धिसारेऽपि **"अंतकोडाकोडी अंतोकोडी च संतबंधं च ।**
सत्तण्हं पयडीणं अणियट्टीकरणपढमम्हि ॥ (लब्धिसार २२७)"

असङ्ख्येयगुणहीने द्रष्टव्ये इति विशेषः । अनिवृत्तिकरणभाव्यपि बन्धः पूर्वक्रमेण हानिं गच्छति, तद्यथा – अन्तर्मुहूर्ते व्यतिक्रान्ते स्थितिबन्धे पूर्णे सत्यन्यं पल्योपमसङ्ख्येयभागहीनं करोति, तस्मिन्नपि पूर्णे सत्यन्यं स्थितिबन्धं पल्योपमसङ्ख्येयभागहीनं करोतीत्यादि ।

अल्पबहुत्वमपि बन्धसत्तापकर्षेऽपि पूर्वक्रमेणैव वेदितव्यम् । तद्यथा – बन्धसत्कर्मणोः स्थित्यपेक्षया सर्वस्तोके नामगोत्रे, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्ये । ततो ज्ञानावरणदर्शनावरण-वेदनीयान्तरायाणि विशेषाधिकानि स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यानि । ततोऽपि मोहनीयं विशेषाधिकम् । एतच्चाल्पबहुत्वं सर्वकालमपि द्रष्टव्यं यावदेतत्स्थानमिति । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "अप्पबहु त्ति पुव्वकम्मेणेव अप्पाबहुगं पि, सव्वथोवाणि नामगोयाणि, नाणावरणदंसणावरण-वेयणियअंतराइयाणि चत्तारि वि तुल्लाणि विसेसाहिगाणि, चरित्तमोहणिज्जं विसेसाहियं । सव्वकालं जाव एयं ठाणं ताव एवं अप्पाबहुगं"** इति ।

ગુણધન્યા

અહીં સત્તા અને બંધ અસંખ્યગુણહીન જાણવા.

અનિવૃત્તિકરણમાં થનાર બંધ પૂર્વ કરતાં હીન-હીન થાય છે. તે આ પ્રમાણે :- અંતર્મુહૂર્ત પૂર્ણ થયા પછી નવો સ્થિતિબંધ પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ હીન થાય છે. તે પૂર્ણ થતાં અન્ય નવો સ્થિતિબંધ પણ પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ હીન થાય છે.

બંધ અને સત્તા હીન-હીન થવા છતાં અલ્પબહુત્વ પૂર્વવત્ જ જાણવું. તે આ રીતે :-

જુદા-જુદા કર્મોની અપેક્ષાએ નામ અને ગોત્રકર્મની બંધ દ્વારા પ્રાપ્ત તથા સત્તામાં રહેલી સ્થિતિ અલ્પ છે. અને પરસ્પર તુલ્ય છે.

તેના કરતાં જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-વેદનીય અને અંતરાયની સ્થિતિ વિશેષાધિક અને સ્વસ્થાને પરસ્પરતુલ્ય.

તેનાથી મોહનીયની સ્થિતિ વિશેષાધિક છે.

આ સ્થાન સુધી સર્વકાળ આ જ પ્રમાણે અલ્પબહુત્વ જાણવું.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'અલ્પબહુત્વ પૂર્વના ક્રમે જ જાણવું. (તે આ રીતે :-) નામ-ગોત્રની સ્થિતિ - સર્વાલ્પ, તેનાથી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય, અંતરાય - આ ૪ કર્મની સ્થિતિ વિશેષાધિક અને પરસ્પરતુલ્ય, તેનાથી ચારિત્રમોહનીયની વિશેષાધિક. જ્યાં સુધી આ સ્થાન પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યાં સુધી સર્વકાળે આ પ્રમાણે જ અલ્પબહુત્વ જાણવું.

(३००) स्थितिखण्डस्य विशेषं प्रदर्शयितुकाम आह –

ठिइकंडगमुक्कस्सं पि तस्स पल्लस्स संखतमभागो ।
ठिइबंधबहुसहस्से सेक्केक्कं जं भणिस्सामो ॥३६॥

स्थितिखण्डमुत्कृष्टमपि तस्य पल्यस्य सङ्ख्येयतमभागः ।
स्थितिबन्धबहुसहस्रेष्वेकैकं यद् भणिष्यामि ॥३६॥ इति पदसंस्कारः ।

उत्कृष्टस्थितिखण्डं घात्यमानं तस्य=अनिवृत्तिकरणे प्रविष्टस्य चारित्रमोहोपशमकस्य पल्योपमसङ्ख्येयभागमात्रमेव भवति, नाधिकम्, जघन्यमपि तावदेव, केवलमुत्कृष्ट-पल्योपमसङ्ख्येयतमभागप्रमाणस्थितिखण्डतो जघन्यमिदं स्थितिखण्डं लघुतरं ज्ञातव्यम् । तत्राऽयं विशेषः – सप्तकर्मणां स्थितिखण्डस्य पल्योपमसङ्ख्येयतमभागमात्रत्वेऽपि नामगोत्रयोः स्थितिखण्डं सर्वस्तोकम्, ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां विशेषाधिकम्, ततोऽपि मोहनीयस्य विशेषाधिकम् । उक्तं च **पञ्चसङ्ग्रह** उपशमनाऽधिकारे **मूलटीकायाम्** – **"यद्यपि सप्तानामपि कर्मणां पल्योपमसङ्ख्येयभागोऽभिहितो घातः । तथाऽपि नामगोत्रयोः**

गुणधन्या

(૩૦૦) સ્થિતિઘાતને વિશેષથી બતાવવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ : સ્થિતિખંડ ઉત્કૃષ્ટથી પણ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે. તથા હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થયે જે જે વસ્તુ થાય છે, તે કહીશું. (૩૬)

વિવેચન : અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશતાં ચારિત્રમોહનીય ઉપશામક જીવને ઘાત્યમાન ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિખંડ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો જ હોય છે, અધિક નહીં. અને જઘન્ય સ્થિતિખંડ પણ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો જ હોય છે. પરંતુ ઉત્કૃષ્ટ કરતાં જઘન્ય સ્થિતિખંડ લઘુતર જાણવો.

સાતે કર્મોનો ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિખંડ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો જ હોવા છતાં, તેમાં જુદા-જુદા કર્મોની અપેક્ષાએ નામ-ગોત્રનો સ્થિતિખંડ - સૌથી અલ્પ છે.

તેનાથી જ્ઞાનાવરણાદિ-૪નો (જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય અને અંતરાયનો) - વિશેષાધિક છે.

તેનાથી મોહનીયનો સ્થિતિબંધ - વિશેષાધિક છે.

(૩૦૧) **પંચસંગ્રહ-ઉપશમનાધિકારમાં** મૂળટીકામાં કહ્યું છે કે - 'જો કે સાતે કર્મોનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો જ સ્થિતિઘાત થાય છે. છતાં નામ-ગોત્રની સ્થિતિ સૌથી અલ્પ હોવાથી ઘાત્યમાન સ્થિતિખંડ પણ નાનો હોય છે. તેનાથી જ્ઞાનાવરણ-

स्तोको हीनस्थितित्वात्, ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायवेदनीयानां विशेषाधिको, मोहनीयस्य तस्मादपि विशेषाधिक इति गाथार्थः" इति ।

अनिवृत्तिकरणप्रथमसमय एव देशोपशमनानिद्धत्तिनिकाचनाकरणानि व्यवच्छेदमायान्ति। किमुक्तं भवति ? उच्यते – अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये किमपि दलिकं कस्यचिदपि कर्मणो देशोपशमितं वा निधत्तं वा निकाचितं वा सत्तायां न तिष्ठति, तथा चातः प्रभृति कस्मिन्नपि कर्मणि देशोपशमनानिद्धत्तिनिकाचनाकरणानि न प्रवर्तन्ते। एवं सङ्ख्यातसहस्रेषु स्थितिघातेषु स्थितिबन्धः सहस्रपृथक्त्वसागरोपमप्रमाणो भवति। (३०२) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ** – "**ततो ट्ठितिकंडगसहस्सेसु गएसु बज्झमाणट्ठितिबंधो सागरोपमसहस्सपुहुत्तं भवति**" इति। ★ततोऽनिवृत्तिकरणस्य सङ्ख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्स्वेकस्मिंश्च सङ्ख्येयतमे भागेऽवशिष्यमाने

દર્શનાવરણ-અંતરાય-વેદનીયનો વિશેષાધિક, તેનાથી મોહનીયનો વિશેષાધિક હોય છે.'

અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે દેશોપશમના, નિદ્ધત્તિ અને નિકાચનાકરણ વિચ્છેદ પામે છે. એટલે કે અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે કોઈપણ કર્મનું દલિક દેશોપશમિત, નિધત્ત અને નિકાચિતરૂપે સત્તામાં રહેતું નથી. તથા હવેથી કોઈપણ કર્મમાં આ ૩ કરણ પ્રવર્તતા નથી.

આ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિઘાત વ્યતીત થતાં સહસ્ર-પૃથક્ત્વ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

(૩૦૨) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે - 'ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં બધ્યમાન સ્થિતિ સહસ્રપૃથક્ત્વ પ્રમાણ થાય છે.'

ત્યારબાદ અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતા બહુભાગ જાય અને ૧ સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યારે અસંજ્ઞીપંચેન્દ્રિયના બંધ તુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે. એટલે કે નામ-ગોત્રનો $\frac{૨૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ, જ્ઞાનાવરણાદિ $\frac{૩૦૦૦}{૭}$ સાગરોપમ અને મોહનીયનો $\frac{૪૦૦૦}{૭}$

★. तथैवोक्तं लब्धिसारेऽपि–ट्ठिदिबंधसहस्सगदे संखेज्जा बादरे गदा भागा तत्थ असण्णिजस्स ट्ठिदिसरिसट्ठिदिबंधणं होदि ॥ (लब्धिसार गाथा २२८) तट्टीका–अनिवृत्तिकरणप्रथमसमयादारभ्याऽन्तर्मुहूर्तं प्रति पल्यसंख्यात-भागमात्रस्थितिबन्धाऽपसरणक्रमेण संख्यातसहस्रस्थितिबन्धेषु तत्करणकालस्य संख्यातबहुभागा यदा गच्छन्ति तदाऽसंज्ञिस्थितिबन्धसदृशस्थितिबन्धो भवति । सहस्रसागरोपमप्रतिभागेन नामगोत्रयोर्द्विसप्तमभागप्रमितः । ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायसातवेदनोदयानां स्थितिबन्धः सागरोपमसहस्रत्रिसप्तमभागप्रमितः, चारित्रमोहस्य स्थितिबन्धः सागरोपमसहस्रचतुःसप्तमभागप्रमितो भवतीत्यर्थः । एवं विंशतिकत्रिंशत्कचत्वारिंशत्ककर्मणां प्रतिभागक्रम उत्तरत्राऽपि ज्ञातव्यः ।

सति स्थितिबन्धोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियबन्धतुल्यो भवति, इदमुक्तं भवति – नामगोत्रयोः सागरोपमस्य द्विसहस्रसप्तमभागप्रमाणो स्थितिबन्धो भवति, ज्ञानदर्शनावरणान्तरायवेदनीयानां सागरोपमत्रिसहस्रसप्तमभागप्रमाणो मोहनीयस्य च सागरोपमचतुःसहस्रसप्तभागप्रमितः ।

तदनन्तरं स्थितिखण्डपृथक्त्वे गते सति चतुरिन्द्रियबन्धतुल्यः स्थितिबन्धो भवति, पृथक्त्वशब्दस्य बहुत्ववाचित्वेन सङ्ख्यातसहस्रेषु स्थितिखण्डेषु गतेष्विति व्याख्येयम्, इदमुक्तं भवति – स्थितिखण्डपृथक्त्वे गते सति चतुरिन्द्रियबन्धतुल्यःस्थितिबन्धो भवति, असंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्थितिबन्धतुल्यबन्धभवनानन्तरं सङ्ख्यातसहस्रेषु स्थितिखण्डेषु व्रजितेषु सत्सु नामगोत्रयोः सागरोपमशतद्विसप्तभागमात्रः, ज्ञानदर्शनावरणाऽन्तरायवेदनीयानां सागरोपमशतत्रिसप्तमभागप्रमाणो मोहनीयस्य च सागरोपमशतचतुःसप्तभागमितः स्थितिबन्धो भवति ।

ततो भूयः स्थितिखण्डपृथक्त्वे गते सति त्रीन्द्रियबन्धतुल्यः स्थितिबन्धो भवति । इदमुक्तं भवति – चतुरिन्द्रियस्थितिबन्धतुल्यबन्धात् सङ्ख्यातसहस्रेषु स्थितिखण्डेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु नामगोत्रयोः पञ्चाशत्सागरोपमद्विसप्तभागप्रमितः, ज्ञानदर्शनावरणाऽन्तरायवेदनीयानां पञ्चाशत्सागरोपमत्रिसप्तभागमात्रश्चारित्रमोहनीयस्य च पञ्चाशत्सागरोपमचतुसप्तभागप्रमाणः स्थितिबन्धो भवति,

ततः पुनः स्थितिखण्डपृथक्त्वे गते सति द्वीन्द्रियबन्धतुल्यः स्थितिबन्धो भवति । अयं

સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

ત્યારપછી હજારો સ્થિતિખંડ પસાર થાય ત્યારે ચઉરિન્દ્રિયનાં સ્થિતિબંધ તુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે, અર્થાત્ નામગોત્રનો $\frac{૧૦૦ \times ૨}{૭} = \frac{૨૦૦}{૭}$ સાગરોપમ, જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મનો $\frac{૧૦૦ \times ૩}{૭} = \frac{૩૦૦}{૭}$ સાગરોપમ અને મોહનીયનો $\frac{૧૦૦ \times ૪}{૭} = \frac{૪૦૦}{૭}$ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

વળી હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થયા બાદ તેઇન્દ્રિયનાં સ્થિતિબંધ તુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે. અર્થાત્ નામ-ગોત્રનો $\frac{૫૦ \times ૨}{૭} = \frac{૧૦૦}{૭}$ સાગરોપમ, જ્ઞાનાવરણાદિ-૪નો $\frac{૫૦ \times ૩}{૭} = \frac{૧૫૦}{૭}$ સાગરોપમ, મોહનીયનો $\frac{૫૦ \times ૪}{૭} = \frac{૨૦૦}{૭}$ સાગરોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

भावः – त्रीन्द्रियस्थितिबन्धात् सङ्ख्यातसहस्रेषु स्थितिखण्डेष्वतीतेषु नामगोत्रयोः पञ्चविंशतिसागरोपमद्विसप्तभागमात्रः, ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां पञ्चविंशति-सागरोपमत्रिसप्तभागमितो मोहनीयस्य च पञ्चविंशतिसागरोपमचतुःसप्तभागप्रमाणः स्थितबन्धो भवति ।

ततः स्थितिखण्डपृथक्त्वे गत एकेन्द्रियस्थितिबन्धतुल्यः स्थितिबन्धो भवति । इदमुक्तं भवति – द्वीन्द्रियबन्धतुल्यबन्धभवनतः सङ्ख्यातसहस्रेषु स्थितिखण्डेष्वतिक्रान्तेषु सत्स्वेकेन्द्रिय-बन्धतुल्यस्थितिबन्धो भवति, तद्यथा – नामगोत्रयोः सागरोपमद्विसप्तभागप्रमाणो ज्ञानदर्शनावरण-वेदनीयान्तरायाणां सागरोपमत्रिसप्तभागमात्रो मोहनीयस्य च सागरोपमचतुःसप्तभागमितः स्थितिबन्धो भवति ।

(३०३) इत ऊर्ध्वं स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्स्वायुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणामेकैकं यद्वक्तव्यं भवति, तद्भणिष्यामः । अथ प्रतिज्ञां निर्वोढुकाम आह –

पल्लदिवड्ढबिपल्लाणि जाव पल्लस्स संखगुणहाणी ।
मोहस्स जाव पल्लं संखेज्जइभागहाऽमोहा ॥३७॥

गुणधन्या

વળી હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થયા પછી બેઇન્દ્રિયનાં સ્થિતિબંધ તુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે, અર્થાત્ નામ-ગોત્રનો $\frac{૨૫ \times ૨}{૭} = \frac{૫૦}{૭}$ સાગરોપમ, જ્ઞાનાવરણાદિનો $\frac{૨૫ \times ૩}{૭} = \frac{૭૫}{૭}$ સાગરોપમ, મોહનીયકર્મનો $\frac{૨૫ \times ૪}{૭} = \frac{૧૦૦}{૭}$ સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

વળી હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થયા પછી એકેન્દ્રિયનાં સ્થિતિબંધ તુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે. અર્થાત્ નામ-ગોત્રનો $\frac{૨}{૭}$ **સાગરોપમ**, જ્ઞાનાવરણાદિ-૪નો $\frac{૩}{૭}$ **સાગરોપમ**, મોહનીયકર્મનો $\frac{૪}{૭}$ **સાગરોપમ** પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

(૩૦૩) તેના પછી હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થતાં આયુષ્ય સિવાયનાં ૭ કર્મોમાં જે થાય છે તે કહીશું. હવે પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ : એક પલ્યોપમ, દોઢ પલ્યોપમ અને બે પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી ઉક્તક્રમ (પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન) પ્રવર્તે છે. પલ્યોપમ થયા પછી (ઉત્તરોત્તર) સંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિબંધ થાય છે. મોહનીયનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ

तो नवरमसंखगुणा एक्कपहारेण तीसगाणमहो ।
मोहे वीसगहेट्ठा य तीसगाणुप्पिं तइयं च ॥३८॥

तो तीसगाणमुप्पिं च वीसगाई असंखगुणणाए ।
तइयं च वीसगाहि य विसेसमहियं कमेणेति ॥३९॥

पल्यद्व्यर्धद्विपल्यानि यावत्पल्यस्य सङ्ख्येयगुणहान्या ।
मोहस्य यावत्पल्यं सङ्ख्येतमभागहा अमोहयोः ॥३७॥

ततो नवरमसङ्ख्येयगुणहीनमेकप्रकारेण त्रिंशत्कानामधः ।
मोहस्य विंशतिकयोरधस्ताच्च त्रिंशतिकानामुपरि तृतीयं च ॥३८॥

ततस्त्रिंशत्कानामुपरि च विंशतिकान्यसङ्ख्येयगुणनया ।
तृतीयं च विंशतिकाभ्यां च विशेषाधिकं क्रमेणेति ॥३९॥ इति पदसंस्कारः ।

(३०४) पल्योपमसार्धपल्योपमद्विपल्यानि यावत्पूर्वक्रमेणैव हानिरल्पबहुत्वं च । ★इदमत्र

પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી આ નવો ક્રમ પ્રવર્તે છે. ત્યારપછી અમોહા = મોહનીય સિવાયના નામ-ગોત્ર કર્મનો... (૩૭)

અસંખ્યગુણહીન સ્થિતિબંધ થાય છે. (ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી) એક પ્રહારથી મોહનીયકર્મ, ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણાદિ-૪ કર્મની નીચે જાય છે. (ત્યારપછી હજારો સ્થિતિઘાત પછી) મોહનીય કર્મ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમવાળા (નામ-ગોત્ર) કર્મની નીચે જાય છે. ત્યારપછી ૩૦ કોડાકોડીવાળા (જ્ઞાનાવરણ વગેરે) કર્મોની ઉપર વેદનીય કર્મ આવે છે. (અર્થાત્ વેદનીયનાં સ્થિતિબંધથી જ્ઞાનાવરણ વગેરેનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણહીન થાય છે.) (૩૮)

ત્યારપછી હજારો સ્થિતિઘાત ગયા પછી ૩૦ કોડાકોડીવાળા (જ્ઞાનાવરણ વગેરે) કર્મોની ઉપર ૨૦ કોડાકોડીવાળા (નામ-ગોત્ર) કર્મો અસંખ્યગુણ આવે છે. (અર્થાત્ જ્ઞાનાવરણાદિનો સ્થિતિબંધ નામ-ગોત્રથી અસંખ્યગુણહીન થાય છે.) તે વખતે ત્રીજું વેદનીયકર્મ ૨૦ કોડાકોડીવાળા (નામ-ગોત્ર) કર્મથી વિશેષાધિક થાય છે. અને હવેથી ઉક્ત અલ્પબહુત્વના ક્રમે સ્થિતિબંધ થાય છે. (૩૯)

(૩૦૪) **વિવેચન** : એકેન્દ્રિયતુલ્ય સ્થિતિબંધ થયા પછી હજારો સ્થિતિઘાત અને

★. ટિપ્પણી० उक्तं च लब्धिसारेऽपि—द्वित्रिबंधपुधत्तगदे पत्तेयचदुर तिय वि एएदि । द्वित्रिबंधसमं होदि हु द्वित्रिबंधमणुक्कमेणेव । (लब्धिसारगाथा २२९) एइंदियट्ठिदीदो संखसहस्से गदे दु द्वित्रिबंधो पल्लेक्कदिवड्ढदुगेट्ठित्रिबंधो विसियतियाण ॥ (लब्धिसारगाथा २३०)

हृदयम् — एकेन्द्रियस्थितिबन्धतुल्यबन्धानन्तरं स्थितिखण्डसहस्रेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु वा गतेषु नामगोत्रयोः स्थितिबन्धः पल्योपममात्रो, ज्ञानदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां सार्धपल्योपम-प्रमाणो मोहनीयस्य च द्विपल्योपममितो भवति । पल्योपमसार्धपल्योपमादिस्थितिबन्धं यावत्प्राक्तनस्थितिबन्धः सर्वोऽपि पूर्वस्मात्पूर्वस्मात्पल्योपमसङ्ख्येयतमेन भागेन हीनो हीनतरो ज्ञातव्यः । आयुर्वर्जानां सप्तानां कर्मणां स्थितिसत्कर्माऽन्तःसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणमेव भवति । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ — "सव्वेसिं संताणि जहक्कमहीणाणी अंतोकोडाकोडीए"** इति । स्थितिसत्कर्मणश्चाल्पबहुत्वं तथैव, तेन नामगोत्रयोः स्थितिसत्त्वं स्तोकम्, ततो ज्ञानदर्शनावरण-वेदनीयान्तरायाणां विशेषाधिकम् । ततो मोहनीयस्य च विशेषाधिकम् । (३०५) उक्तं च **पञ्चसङ्ग्रहमूलटीकायाम् — "सत्कर्मणि चाल्पबहुत्वं बन्धक्रमेण वक्तव्यम् । यद्यप्यन्तः-कोटाकोटिः सप्तानामपि तथाऽपि नामगोत्रयोः स्तोकम्, वेदनीयघातिकर्मणां विशेषाधिकम्, मोहनीयस्य विशेषाधिकम् ।**

"पल्यस्ये"ति षष्ठी पञ्चम्यर्थे, अध इति चाध्याहर्तव्यम् । ★ततः पल्योपमादधः

गुणधन्या

સ્થિતિબંધ પસાર થાય છે. ત્યારે નામ-ગોત્રનો ૧ પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. તે જ વખતે જ્ઞાનાવરણાદિનો દોઢ પલ્યોપમ અને મોહનીયનો ૨ પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

અહીં સુધી પ્રત્યેક સ્થિતિબંધ પૂર્વ કરતાં પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ હીન-હીન થાય છે. અને આ વખતે આયુષ્ય સિવાયના સાતે કર્મોની સ્થિતિસત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જ હોય છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'બધા જ કર્મોની સત્તા યથાક્રમે ન્યૂન અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ હોય છે.'

અહીં યથાક્રમ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમની સત્તા કહી છે. એટલે નામ-ગોત્રની સૌથી અલ્પ, જ્ઞાનાવરણાદિની વિશેષાધિક, મોહનીયની વિશેષાધિક છે - એમ જાણવું.

(૩૦૫) પંચસંગ્રહની મૂળટીકામાં કહ્યું છે કે 'સત્તાનું અલ્પબહુત્વ બંધવત્ જાણવું. જો કે સાતે કર્મોની સત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જ છે. છતાં પણ નામ-ગોત્રની

★. उक्तं च लब्धिसारे... अन्तःकोटाकोटीमात्रस्थितिबन्धात्प्रभृति पल्योत्पत्तिपर्यन्तं पल्यसंख्यातैकभागमात्रं स्थिति-बन्धाऽपसरणं भवति । पल्यमात्रस्थितिबन्धात्प्रभृति पल्यसंख्यातबहुभागमात्रस्थितिबन्धाऽपसरणं भवति । पल्यस्थितेरनन्तरं दूरापकृष्टिस्थितिपर्यन्तं संख्यातगुणहीनां पल्यसंख्यातैकभागमात्रीं स्थितिं बध्नातीत्यर्थः । (लब्धिसार० २३१ टीका)

स्थितिबन्धस्य सङ्ख्येयगुणहानिर्भवतीत्यर्थः । इदमुक्तं भवति – यस्य कर्मणो यस्मिन्काले पल्योपमप्रमाणस्थितिबन्धो जातः, तस्य कर्मणस्तत्कालात्प्रभृत्यन्योऽन्यः स्थितिबन्धो जायमानः सङ्ख्येयगुणहीनो भवति । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "जस्स जस्स पलिओवमसमगो ट्ठितिबंधो होति तप्पभिति तस्स तस्स संखेज्जगुणहाणीए ओसरति"** इति ।

(३०६) ततश्चेदानीं नामगोत्रयोः पल्योपमप्रमाणस्थितिबन्धाद् नूतनं स्थितिबन्धं सङ्ख्येयगुणहीनं करोति, शेषाणां तु कर्मणां पल्योपमसङ्ख्येयभागहीनं करोति, उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "णामगोदाण पलिदोवमट्ठिदिगादो बंधादो अण्णं जं ट्ठिदिबंधं बंधहिदि सो ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणहीणो । सेसाणं कम्माणं ट्ठिदिबंधो पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागहीणो"** इति ।

एवं क्रमेण कतिपयेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां पल्योपममात्रः स्थितिबन्धो भवति, नामगोत्रयोश्च पल्योपमसङ्ख्येयतमभागप्रमाणो मोहनीयस्य च सार्धपल्योपममानो भवति, उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "एवं संखेज्जेसु ट्ठितिबंधसहस्सेसु**

અલ્પ, તેનાથી વેદનીય અને જ્ઞાનાવરણાદિ ઘાતિકર્મોની વિશેષાધિક અને તેનાથી મોહનીયની વિશેષાધિક જાણવી.'

ત્યારપછી = પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછી સંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિબંધ થાય છે, અર્થાત્ જે કર્મનો જ્યારથી પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય, ત્યારથી તે કર્મનો નવો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ હીન-હીન થાય એવો નિયમ છે.

કર્મપ્રકૃતિમાં કહ્યું છે કે - 'જે જે કર્મોનો પલ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય, તે તે કર્મોનો ત્યારબાદનો નવો નવો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન થતો જાય છે.'

(૩૦૬) અહીં નામ-ગોત્રનો પલ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. તેથી હવેથી તેનો નવો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન થાય છે. અને તે સિવાયના શેષકર્મોનો સ્થિતિબંધ પૂર્વવત્ પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ હીન જ કરે છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'નામ અને ગોત્રની પલ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિ થાય ત્યારપછી જે અન્ય સ્થિતિબંધ થાય છે, તે (પૂર્વ કરતાં) સંખ્યાતગુણહીન હોય છે. અને શેષ કર્મોનો સ્થિતિબંધ પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ હીન હોય છે.'

આ ક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી જ્ઞાનાવરણાદિનો પલ્યોપમ પ્રમાણસ્થિતિબંધ થાય છે. તે વખતે નામ-ગોત્રનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો સ્થિતિબંધ થાય છે. અને મોહનીયનો દોઢ પલ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

गएसु नाणावरणदंसणावरणवेयणीयअंतराईयाणं पलिओवमट्ठितिबंधो मोहणिज्जस्स दिवड्ढपलिओवमट्ठितिबंधो ।'' इति ।

कषायप्राभृतचूर्णौ त्वत्र मोहनीयस्य पल्योपमत्रिभागेनाधिकः पल्योपमप्रमाणः स्थितिबन्धो भवतीत्युक्तम् । तथा च तद्ग्रन्थः – ''**मोहणीयस्स तिभागुत्तरं पलिदोवमट्ठिदिगो बंधो**'' इति। (३०७) अतः प्रभृति नामगोत्रवज्ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामन्योऽन्यः स्थितिबन्धः सङ्ख्येयगुणहीनो भवति, ज्ञानावरणादीनां पल्योपममात्रस्थितिबन्धस्य प्राप्तत्वात्, मोहनीयस्य तु सङ्ख्यातभागहीनो भवति । तत उर्ध्वं स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु मोहनीयस्य पल्योपममात्रस्थितिबन्धो भवति, तदानीं च शेषाणां षट्कर्मणां स्थितिबन्धः पल्योपमसङ्ख्येय-भागमात्रो भवति । तत्राल्पबहुत्वं चेत्थम् – (१) नामगोत्रयोः सर्वाल्पः स्थितिबन्धः, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः । (२) ततोऽपि ज्ञानदर्शनावरणवेदनीयाऽन्तरायाणां सङ्ख्यातगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । (३) ततो मोहनीयस्य सङ्ख्येयगुणः ।

''मोहस्स जाव पल्लं संखेज्जभागहा'' त्ति, यावत् 'मोहस्य' मोहनीयस्य 'पल्यं' पल्योपममात्रः

गुणधन्या

कर्मप्रकृतिचूर्णिमां કહ્યું છે કે 'એ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોનો પલ્યોપમ પ્રમાણ અને મોહનીયનો દોઢ પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.'

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં આ સ્થાને મોહનીયનો તૃતીયભાગાધિક ૧ પલ્યોપમ = ૧+૧/૩ પલ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે –

'મોહનીયનો ૧+૧/૩ પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે...'

(૩૦૭) હવેથી નામ-ગોત્રની માફક જ્ઞાનાવરણાદિનો પણ ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન થાય છે. કારણ કે તેઓનો પલ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થઈ ગયો છે. તથા મોહનીયનો ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ પૂર્વવત્ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ન્યૂન થાય છે. અને ઉક્તક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ થાય છે.

ત્યારપછી મોહનીયનો પણ ૧ પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. તે વખતે શેષ છએ કર્મનો સ્થિતિબંધ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય છે. આ વખતે સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે :-

નામ-ગોત્ર - સર્વાલ્પ (પરસ્પર તુલ્ય) - પલ્યો./સં.

જ્ઞાનાવરણાદિ - સંખ્યાતગુણ (પરસ્પર તુલ્ય) - પલ્યો./સં.

મોહનીય - સંખ્યાતગુણ - પલ્યોપમ

અત્યાર સુધી મોહનીયનો સ્થિતિબંધ ઉત્તરોત્તર પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન

स्थितिबन्धो न भवति, तावत्प्राक्तनसर्वोऽपि मोहनीयस्य स्थितिबन्धः "संखेज्जइभागहा" इति पल्योपमस्य सङ्ख्येयतमेन भागेन हीनो हीनतरो वेदितव्यः । पल्योपममात्रे च स्थितिबन्धे जाते सत्यन्यं स्थितिबन्धं सङ्ख्येयगुणहीनं करोति, एतच्च भावितमेव । अस्माच्च सङ्ख्येयगुणहीनान्मोहनीयस्य स्थितिबन्धात्प्रभूतेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्सु मोहनीयस्यापि स्थितिबन्धः पल्योपमसङ्ख्येयभागमात्रो भवति । इदमुक्तं भवति — सङ्ख्येयगुणहीनान्मोहनीयस्य स्थितिबन्धात्प्रभूतेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु वा स्थितिघातसहस्रेषु वा गतेषु सत्सु सप्तानामपि कर्मणां स्थितिबन्धः पल्योपमसङ्ख्येयतमभागमात्रो भवति, तथापि स्थितिबन्धस्याल्पबहुत्वं पूर्ववदेव वक्तव्यम् । तद्यथा — (१) नामगोत्रयोः स्थितिबन्धः सर्वाल्पः, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः, (२) ततो ज्ञानदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां सङ्ख्यातगुणः, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः, (३) ततोऽपि मोहनीयस्य सङ्ख्यातगुणो भवति ।

(३०८) तदानीं च यद् भवति तदाह — "अमोहा तो नवरमसंखगुण" इत्यादि, 'तो' त्ति, ततः सर्वेषां कर्मणां पल्योपमसङ्ख्येयभागमात्रस्थितिबन्धभवनानन्तरं सङ्ख्येयेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु "अमोहे" इति द्विवचनतात्पर्यान्मोहनीयवर्जे नामगोत्रे

ગુણધન્યા

થતો હતો. હવેથી મોહનીયનો સ્થિતિબંધ પણ સંખ્યાતગુણહીન થાય છે. એટલે કે મોહનીયનો પલ્યોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછીનો સ્થિતિબંધ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય છે. આ ક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતા સાતેય કર્મોનો સ્થિતિબંધ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય છે. અને તે વખતે અલ્પબહુત્વ પૂર્વોક્તક્રમે જ હોય છે. તે આ રીતે :-

નામ-ગોત્રનો - સર્વાલ્પ - પરસ્પરતુલ્ય.પલ્યો./સં.
જ્ઞાનાવરણાદિનો - સંખ્યાતગુણ - પરસ્પરતુલ્ય.પલ્યો./સં.
મોહનીયનો - સંખ્યાતગુણ.પલ્યો./સં.

અમોહા = નામ-ગોત્ર જ કેમ ?

(૩૦૮) ગાથામાં 'ऽमोहा' = 'अमोहयोः' આ પ્રમાણે દ્વિવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. તેનાથી જણાય છે કે, મોહનીય સિવાયનાં ૨ કર્મ એટલે નામ-ગોત્ર જ લેવાના... તેમાં વિશેષને કહે છે :-

બધા જ કર્મોનો પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછી હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં નામ-ગોત્રનો પૂર્વ કરતાં અસંખ્યગુણહીન સ્થિતિબંધ થાય છે.

गृह्यते, नवरं केवलमन्यं स्थितिबन्धमधिकृत्यासङ्ख्येयगुणहीनं भवतः, इदमुक्तं भवति — सर्वेषां कर्मणां पल्योपमसङ्ख्येयभागप्रमाणस्थितिबन्धभवनानन्तरं सङ्ख्येयेषु स्थितिबन्ध-सहस्रेष्वतिक्रान्तेषु सत्सु नामगोत्रयोरन्यं स्थितिबन्धमसङ्ख्येयगुणहीनमारभते, पञ्चानां कर्मणां तु पूर्ववत् सङ्ख्येयगुणहीनम् । अतः प्रभृति नामगोत्रयोः पल्योपमासङ्ख्येयभागप्रमाणः स्थितिबन्धः प्रवर्तते, स च पूर्वपूर्वतोऽसङ्ख्येयगुणहीनो भवति, शेषकर्मणां तु पल्योपम-सङ्ख्येयतमभागप्रमाणो भवति, स चोत्तरोत्तरः सङ्ख्येयगुणहीनो भवति ।

(३०९) अत्र स्थितिबन्धमाश्रित्याल्पबहुत्वं विचार्यते — (१) नामगोत्रयोः सर्वस्तोकः स्थितिबन्धः । (२) ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । (३) ततोऽपि मोहनीयस्य सङ्ख्यातगुणो भवति। तत उक्तक्रमेण स्थितिबन्धसहस्रेषु वा गतेषु सत्सु ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येय-गुणहीनो भवति, पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रो भवतीत्यर्थः । एवं नामगोत्रयोः स्थितिबन्धः पल्योपमाऽसङ्ख्येयभागमात्रो भवति, मोहनीयस्य तु पल्योपमसङ्ख्येयतमभागप्रमाणो भवति।

गुणधन्या

અને શેષ કર્મનો પૂર્વવત્ સંખ્યાતગુણહીન જ સ્થિતિબંધ થાય છે. એટલે કે નામ-ગોત્રનો હવેથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો સ્થિતિબંધ થાય છે. અને તે પણ પૂર્વ-પૂર્વથી ઉત્તરોત્તર અસંખ્યગુણહીન થાય છે. અને શેષ પાંચ કર્મોનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલો સ્થિતિબંધ થાય છે. અને તે ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણહીન થાય છે.

(૩૦૯) અહીં સ્થિતિબંધને આશ્રયીને અલ્પબહુત્વ કહે છે :-

નામ-ગોત્ર - સર્વાલ્પ - પલ્યો./અસં. (સ્વસ્થાને પરસ્પરતુલ્ય)

જ્ઞાનાવરણાદિ-૪ - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./સં. (સ્વસ્થાને પરસ્પરતુલ્ય)

મોહનીય - સંખ્યાતગુણ - પલ્યો./સં.

ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોનો અસંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિબંધ થાય છે. એટલે કે નામ-ગોત્રના પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછી હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોનો પણ અસંખ્યગુણહીન = પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય. હવે માત્ર મોહનીયનો જ પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. તે વખતે સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે :-

तदानीं स्थितिबन्धमधिकृत्याल्पबहुत्वं निगद्यते – (१) नामगोत्रयोः स्थितिबन्धः सर्वाल्पः, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः । (२) ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामसङ्ख्यातगुणः, स्वस्थाने तु मिथस्समानः । (३) ततोऽपि मोहनीयस्यासङ्ख्यातगुणः । ततः स्थितिबन्धसहस्रेषु व्रजितेषु सत्सु "**एक्कप्पहारेण तीसगाणमहो मोहे**" त्ति, एकप्रहारेण एकहेलयैव त्रिंशत्कानां-त्रिंशत्सागरोपमकोटाकोटीस्थितिकानां ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामधस्तान्मोहनीये कर्मणि स्थितिबन्धमधिकृत्यासङ्ख्येयगुणहीनो भवति । नात्र कश्चिदन्यो विकल्पः करणीयः । (३१०) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "ततो ट्ठितिबंधसहस्सेसु बहुसु गएसु 'एक्कप्पहारेण तीसगाणमहो मोहे' त्ति एक्कप्पहारेण चेव त्ति एक्कहेलाए 'तीसगाणं'ति नाणावरणदंसणावरण-वेयणियअंतराईयाणि एएसिं ट्ठितीतो मोहणिज्जस्स ट्ठिती असंखेज्जगुणहीणा य नत्थि अन्नो विकप्पो**" इति । पूर्वं हि मोहनीयस्य स्थितिबन्धो ज्ञानावरणीयादीनां स्थितिबन्धतोऽसङ्ख्येयगुणो भवति स्म । सम्प्रति पुनरेकहेलयैव ज्ञानावरणीयादीनां स्थितिबन्धतोऽपि मोहनीयस्य स्थितिबन्धेनासङ्ख्येयगुणहीनेन भवितव्यम् ।

अथ स्थितिबन्धमधिकृत्याल्पबहुत्वं चिन्त्यते – (१) नामगोत्रयोः सर्वाल्पः स्थितिबन्धः,

ગુણધન્યા

નામ-ગોત્ર - સર્વાલ્પ - પલ્યો./અસં. (સ્વસ્થાને પરસ્પરતુલ્ય)
જ્ઞાનાવરણાદિ - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./અસં. (સ્વસ્થાને પરસ્પરતુલ્ય)
મોહનીયનો - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./સં.

ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થયા પછી મોહનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ એકાએક ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોના સ્થિતિબંધથી અસંખ્યગુણહીન થઈ જાય છે. અહીં આવું કેમ થાય ? આવો કોઈ વિકલ્પ કરવો નહીં.

(૩૧૦) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે 'ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી એક જ ઝાટકે ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-વેદનીય-અંતરાય કર્મોના સ્થિતિબંધથી મોહનીયનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણહીન થાય છે. તેમાં અન્ય કોઈ વિકલ્પ નથી...'

પૂર્વે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ જ્ઞાનાવરણાદિનાં સ્થિતિબંધથી અસંખ્યગુણ થતો હતો. હવે એક જ પ્રહારે જ્ઞાનાવરણાદિના સ્થિતિબંધથી પણ મોહનીયનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણહીન થાય છે. હવે સ્થિતિબંધને આશ્રયીને અલ્પબહુત્વ કહે છે :-

स्वस्थाने तु मिथस्समानः, (२) ततो मोहनीयस्यासङ्ख्येयगुणः, (३) ततोऽपि ज्ञानावरणीय-दर्शनावरणीयवेदनीयान्तरायाणामसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं समानः ।

ततः परमुक्ताल्पबहुत्वक्रमेण सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु '**वीसगहेट्ठाये**' त्ति, मोहनीयस्य स्थितिबन्ध एकहेलयैव विंशतिकयोर्विंशतिसागरोपमकोटाकोटीस्थिति-कयोर्नामगोत्रयोरधस्तादसङ्ख्येयगुणहीनो जातः, किमुक्तं भवति ? पूर्वं हि मोहनीयस्य स्थितिबन्धो नामगोत्रयोः स्थितिबन्धतोऽसङ्ख्येयगुण आसीत्, सम्प्रति पुनरेकहेलयैवेत्थं स्थितिबन्धो-ऽसङ्ख्येयगुणहीनो भवति, येन मोहनीयस्य स्थितिबन्धो नामगोत्रयोः स्थितिबन्धतो-ऽसङ्ख्येयगुणहीनो भवेत् । तदानीमल्पबहुत्वं स्थितिबन्धमाश्रित्य विचार्यते — (१) मोहनीयस्य स्थितिबन्धस्सर्वस्तोकः । (२) ततो नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः । (३) ततोऽपि ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने मिथस्समानः ।

(३११) ततः सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु व्यतीतेषु सत्सु "**तीसगाणमुप्पि तइयं च**" त्ति, स्थितिबन्धमधिकृत्य 'त्रिंशत्कानां' त्रिंशत्सागरोपमकोटाकोटीस्थितिकानां ज्ञानावरणदर्शनावरणा-न्तरायाणामुपरि तृतीयं वेदनीयं भवति । किमुक्तं भवति ? प्राग् हि ज्ञानावरणादीनां चतुर्णां

ગુણધન્યા

નામ-ગોત્ર - સર્વાલ્પ - પલ્યો./અસં. (સ્વસ્થાને પરસ્પરતુલ્ય)

મોહનીય - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./અસં.

જ્ઞાનાવરણાદિ-૪ - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./અસં. (સ્વસ્થાને પરસ્પરતુલ્ય)

આ ક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં મોહનીયનો સ્થિતિબંધ એક પ્રહારે જ ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળા નામ-ગોત્રકર્મથી અસંખ્યગુણહીન થાય છે. આની પૂર્વે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ નામ-ગોત્રથી અસંખ્યગુણ થતો હતો, પરંતુ હવે તે તેનાથી અસંખ્યગુણહીન થાય છે. ત્યારે સ્થિતિબંધને આશ્રયીને અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે :-

મોહનીય - સર્વાલ્પ - પલ્યો./અસં.

નામ-ગોત્ર - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./અસં. (પરસ્પરતુલ્ય)

જ્ઞાનાવરણાદિ-૪ - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./અસં. (પરસ્પરતુલ્ય)

(૩૧૧) ત્યારબાદ ઉક્ત ક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થયા પછી ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણાદિ-૩ કરતાં વેદનીય કર્મ ઉપર જાય છે. એટલે કે અત્યાર સુધી જ્ઞાનાવરણાદિ-૪નો સ્થિતિબંધ સમાન થતો હતો. પરંતુ હવે જ્ઞાનાવરણાદિ-૩નો સ્થિતિબંધ વેદનીયનાં સ્થિતિબંધ કરતાં અસંખ્યગુણહીન થાય છે. અને વેદનીયનો

स्थितिबन्धो मिथस्तुल्य आसीत्, सम्प्रति तु ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणामपि मध्ये ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां स्थितिबन्धो वेदनीयस्याधस्तादसङ्ख्येयगुणहीनो जातः, वेदनीयस्य तु सर्वोपरि जातः, वेदनीयस्य सर्वेभ्योऽसङ्ख्येयगुणः स्थितिबन्धो भवतीत्यर्थः।

अत्र स्थितिबन्धमाश्रित्याल्पबहुत्वमभिधीयते – (१) सर्वस्तोको मोहनीयस्य स्थितिबन्धः। (२) ततो नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः । (३) ततोऽपि ज्ञानावरण-दर्शनावरणान्तरायाणामसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परसमानः । (४) ततोऽपि वेदनीयस्या-सङ्ख्येयगुणः । ततोऽनेन विधिना स्थितिबन्धसहस्रेष्वतीतेषु सत्सु त्रिंशत्कानां ज्ञानावरण-दर्शनावरणान्तरायाणां स्थितिबन्धो विंशतिकयोर्नामगोत्रयोः स्थितिबन्धादधस्तनोऽसङ्ख्येयगुणहीनो भवति । अयं भावः – प्राग् हि नामगोत्रयोः स्थितिबन्धतो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणाम-सङ्ख्येयगुणः स्थितिबन्ध आसीत्, सम्प्रति ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां स्थितिबन्धो नामगोत्रयोः स्थितिबन्धतोऽसङ्ख्येयगुणहीनो भवति तथा नामगोत्रयोः स्थितिबन्धतो ★वेदनीयस्य केवलं विशेषाधिको द्रष्टव्यः ।

गुणधन्या

સ્થિતિબંધ સર્વોપરિ થાય. એટલે કે બધા જ કર્મ કરતાં વેદનીયનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ થાય છે. અહીં સ્થિતિબંધને આશ્રયીને અલ્પબહુત્વ કહે છે :-

મોહનીય - સર્વાલ્પ - પલ્યો./અસં.
નામ-ગોત્ર - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./અસં. પરસ્પરતુલ્ય
જ્ઞાનાવરણાદિ-૩ - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./અસં. પરસ્પરતુલ્ય
વેદનીય - અસંખ્યગુણ - પલ્યો./અસં.

આ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી એક ઝાટકે ૩૦ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિવાળા જ્ઞાનાવરણાદિ ૩ કર્મોનો સ્થિતિબંધ નામ-ગોત્રના સ્થિતિબંધથી અસંખ્યગુણહીન થાય છે. એટલે કે અત્યાર સુધી જ્ઞાનાવરણાદિનો સ્થિતિબંધ નામ-ગોત્ર કરતાં અસંખ્યગુણ થતો હતો, પણ હવે નામ-ગોત્રનાં સ્થિતિબંધથી અસંખ્યગુણહીન થાય છે. તથા નામ-ગોત્રનાં સ્થિતિબંધથી વેદનીયનો સ્થિતિબંધ માત્ર વિશેષાધિક થાય છે. ત્યારે અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે :-

---

★. ટિપ્પણી-उक्तं च लब्धिसारे... तेत्तियमेत्ते बंधे समत्तीये वीसीयाणे हेट्ठादु । तीसियाघादितियाओ असंखगुणहीणनया होंति (लब्धिसार ३३६) तक्काले वेयणीयं गोयादुसाहियं होदि इयि मोहतीसवीसियवेयणिआणं कमो जादो (लब्धिसार० २३७)

अत्राल्पबहुत्वमुच्यते – (१) मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वाल्पः । (२) ततो ज्ञानावरण-दर्शनावरणान्तरायाणामसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः । (३) ततोऽपि नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं समानः । (४) ततो वेदनीयस्य विशेषाधिकः । (३१२) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "ततो नाणावरणदंसणावरणअंतराइयाणं बंधट्ठितीओ उवरिं नामगोयाणं ट्ठिति जाया । एत्थ ट्ठितीणं अप्पाबहुगं – सव्वत्थोवा मोहणिज्जट्ठिति, नाणावरणदंसणावरणअंतराइयाणं तिण्हं वि ट्ठितीतो तुल्लाओ असंखेज्जगुणातो, नामगोयाणं दोण्हं वि ट्ठीतितो असंखेज्जगुणातो, वेयणिज्जट्ठिती विसेसाहिया"** इति ।

अत्र **पञ्चसङ्ग्रहटीकायां** नामगोत्रयोः स्थितिबन्धतो वेदनीयस्य स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुण उक्तः । तथा च तद्ग्रन्थः – **"ततः स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु विंशतिकयोर्नामगोत्रयोरसङ्ख्येयभागे घातीनि ज्ञानावरणीयादीनि त्रीणि बध्यन्ते । नामगोत्रापेक्षया ज्ञानावरणीयादीनां स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणहीनो भवतीत्यर्थः । अत्राल्पबहुत्वम् – (१) सर्वस्तोको मोहनीयस्य**

गुणधन्या

मोहनीय - सर्वाल्प
ज्ञानावरणादि-उ - असंख्यगुण (स्वस्थाने परस्परतुल्य)
नाम-गोत्र - असंख्यगुण (स्वस्थाने परस्परतुल्य)
वेदनीय - विशेषाधिक

(३१२) **कर्मप्रकृतिचूर्णिमां** कह्युं छे "त्यारबाद ज्ञानावरण-दर्शनावरण-अंतरायनी बंधस्थिति करतां नाम-गोत्रनी बंधस्थिति उपर जाय छे. अहीं स्थितिनुं अल्पबहुत्व आ प्रमाणे छे :-

मोहनीय - सर्वाल्प
ज्ञानावरणादि-उ - असंख्यगुण (स्वस्थाने परस्परतुल्य)
नाम-गोत्र - असंख्यगुण (स्वस्थाने परस्परतुल्य)
वेदनीय - विशेषाधिक"

पंचसंग्रहनी टीकामां नाम-गोत्रना स्थितिबंधथी वेदनीयनो स्थितिबंध असंख्यगुण कह्यो छे. तेनो पाठ आ प्रमाणे छे - 'त्यारपछी हजारो स्थितिबंध पसार थतां २० कोडाकोडी सागरोपमनी स्थितिवाळा नाम-गोत्रथी ज्ञानावरणादि-उ घातिकर्मनी स्थिति असंख्यातमां भागे बंधाय छे. अर्थात् ज्ञानावरणादिनो स्थितिबंध नाम-गोत्रथी असंख्यगुणहीन थाय छे. अहीं अल्पबहुत्व आ प्रमाणे छे :-

स्थितिबन्धः । (२) ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणामसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । (३) ततो नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः । (४) ततोऽपि वेदनीयस्याऽसङ्ख्येयगुणः" इति ।

(३१३) "असंखगुणणाए"त्ति, यत्र मोहनीयं ज्ञानावरणादिभ्योऽसङ्ख्येयगुणहीनं कृतम्, ततः परं सर्वत्रापि ज्ञानावरणादिभ्योऽसङ्ख्येयगुणहीनमेव क्रमेण "एति"=आगच्छति । एतत्सर्वं प्राग्भावितम् । तथा तृतीयं वेदनीयं विंशतिकाभ्यां नामगोत्राभ्यां विशेषाधिकं जातं सत्सर्वत्रापि विशेषाधिकमेवैत्यनुवर्तते, किमुक्तं भवति ? नामगोत्रसत्कस्थितिबन्धतो वेदनीयसत्कस्थितिबन्धस्य विशेषाधिकभवनानन्तरं मोहनीयस्य स्थितिबन्धोऽल्पः, ततोऽसङ्ख्येयगुणो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणाम्, ततोऽपि नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः, ततो वेदनीयस्य विशेषाधिकः, इत्थं स्थितिबन्धस्य क्रमोऽग्रेऽपि वक्तव्यः । नामगोत्रयोः स्थितिबन्धतो वेदनीयस्य स्थितिबन्धे विशेषाधिके जाते सत्यपि सप्तानां कर्मणां स्थितिसत्कर्माऽन्तःसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणं विद्यते। उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "तंमि समए एतेसिं पुव्वं संतं अंतोकोडाकोडीए जहन्नमहीयत्ति"** ।

(३१४) अत्र स्थितिसत्कर्मणोऽल्पबहुत्वं नोक्तम्, तथाऽपि पूर्ववत् सम्भाव्यते, इदमुक्तं भवति – (१) नामगोत्रयोः स्थितिसत्त्वं सर्वस्तोकम्, (२) ततो ज्ञानावरणदर्शनावरण-

ગુણધન્યા

મોહનીય - સર્વાલ્પ

જ્ઞાનાવરણાદિ-૩ - અસંખ્યગુણ (સ્વસ્થાને પરસ્પરતુલ્ય)

નામ-ગોત્ર - અસંખ્યગુણ (સ્વસ્થાને પરસ્પરતુલ્ય)

વેદનીય - અસંખ્યગુણ...'

(૩૧૩) જ્યારે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ જ્ઞાનાવરણાદિથી અસંખ્યગુણહીન થાય ત્યારપછી સર્વત્ર (મોહનીયનો સ્થિતિબંધ જ્ઞાનાવરણાદિથી) અસંખ્યગુણહીન જ રહે છે. અને તેની જેમ જ જ્યારથી ત્રીજા વેદનીય કર્મનો સ્થિતિબંધ નામ-ગોત્રથી વિશેષાધિક થાય, ત્યારપછી બધે વિશેષાધિક જ રહે છે, અર્થાત્ નામ-ગોત્રના સ્થિતિબંધથી વેદનીયનો સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક થયા પછી -

મોહનીય - સર્વાલ્પ

જ્ઞાનાવરણાદિ-૩ - અસંખ્યગુણ

वेदनीयान्तरायाणां विशेषाधिकम्, (३) ततोऽपि मोहनीयस्य विशेषाधिकम् । स्थितिसत्त्व-स्येदमल्पबहुत्वं **कषायप्राभृतचूर्णौ** चारित्रमोहनीयक्षपणाऽधिकारगतसत्त्वेन सम्भाव्यते, कथमेतत् सम्भवतीति चेद् ? उच्यते — क्षपकश्रेण्यधिकारे स्थितिबन्धमाश्रित्योपर्युक्तचरमाल्पबहुत्वाऽधि-गमनतः स्थितिघातसहस्रेषु गतेष्वसंज्ञिबन्धतुल्यं स्थितिसत्त्वं भवति, तथाऽसंज्ञिबन्धतुल्य-स्थितिसत्त्वभवनादर्वाक् स्थितिसत्त्वमवलम्ब्याल्पबहुत्वं पूर्वज्ज्ञातव्यम्, इत्युक्तम् । नामगोत्रयोः सर्वाऽल्पस्थितिसत्त्वम्, ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयान्तरायाणां विशेषाधिकम्, ततोऽपि मोहनीयस्य विशेषाधिकं वर्तत इत्युक्तमिति भावार्थः ।

ગુણધન્યા

नाम-गोत्र - असंख्यगुण

वेदनीय - विशेषाधिक

આ જ અલ્પબહુત્વ આગળ પણ જાણવું.

ते समये स्थितिसत्ता

નામ-ગોત્રનાં સ્થિતિબંધથી વેદનીયનો સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક થયા પછી પણ સાતેય કર્મોની સ્થિતિસત્તા અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જ છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે - 'તે સમયે આ સાતે કર્મોની સ્થિતિસત્તા જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ જ રહે છે.'

(૩૧૪) અહીં જુદા-જુદા કર્મોની અપેક્ષાએ સત્તાગત સ્થિતિનું અલ્પબહુત્વ જો કે કહ્યું નથી, પરંતુ તે પણ પૂર્વોક્ત રીતે સંભવે છે, એટલે કે સૌથી થોડી નામ-ગોત્રની સ્થિતિસત્તા, તેનાથી જ્ઞાનાવરણાદિની સ્થિતિસત્તા વિશેષાધિક, તેનાથી મોહનીયની સ્થિતિસત્તા વિશેષાધિક.

આ પ્રમાણે સત્તામાં અલ્પબહુત્વ હોવાની સંભાવના **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** ક્ષપકશ્રેણીમાં **ચારિત્રમોહનીય ક્ષપણાધિકારમાં** આપેલ સત્તાગત સ્થિતિનાં અલ્પબહુત્વ પરથી વિચારી શકાય છે, કેમકે ક્ષપકશ્રેણીમાં આ સ્થાને એટલે કે ઉક્ત સ્થિતિબંધનો છેલ્લો ક્રમ જ્યારે આવે છે, (જ્ઞાનાવરણાદિ નામ-ગોત્રની નીચે જાય છે અને વેદનીય નામ-ગોત્રથી વિશેષાધિક થાય છે.) ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ વીત્યા બાદ અસંજ્ઞીતુલ્ય સ્થિતિસત્તા થાય છે અને અસંજ્ઞીતુલ્ય સ્થિતિસત્તા પૂર્વે તો અલ્પબહુત્વનો ક્રમ પૂર્વ પ્રમાણે એટલે કે નામ-ગોત્ર સર્વાલ્પ, જ્ઞાનાવરણાદિ વિશેષાધિક, મોહનીય વિશેષાધિક હોય છે, એમ કહ્યું છે.

इत्थं क्षपकश्रेण्यधिकार उपर्युक्तचरमस्थितिबन्धाल्पबहुत्वतः सहस्रस्थितिघातान् यावदुपर्युक्तस्थितिसत्त्वाल्पबहुत्वं वर्तते तर्ह्युपशमश्रेण्यां स्थितिबन्धमाश्रित्योपर्युक्तचरमाल्पबहुत्वे प्राप्ते स्थितिसत्त्वाल्पबहुत्वं नामगोत्रयोः सर्वाल्पमित्यादि सुतरां भवेदिति वयं ब्रूमः ।

(३१५) पञ्चसङ्ग्रहे पल्योपमप्रमाणस्थितिबन्धभवनात्स्थितिसत्त्वाल्पबहुत्वं सर्वस्थानेषु स्थिति-बन्धाल्पबहुत्ववत्प्रोक्तम् । तच्च कर्मप्रकृतिकषायप्राभृतचूर्णितो मतान्तरं प्रतिभाति । यतः कर्मप्रकृतिचूर्णौ स्थितिबन्धमेवाऽऽश्रित्याल्पबहुत्वं विहितं तथैव कषायप्राभृतचूर्णावपि । स्थिति-सत्कर्माऽनुलक्ष्य **कर्मप्रकृतौ – "तम्मि समए एसिं पुव्वसंतं अंतकोडाकोडीए जहन्नमहिणत्ति"** केवलमेतदेव निर्दिष्टम्, न किञ्चिदधिकम् । यद्यपि कर्मप्रकृतिटीकायां टीकाकारमहर्षिभिः स्थितिसत्त्वाल्पबहुत्वं बन्धवद् विहितं तदपि पञ्चसङ्ग्रहमतानुसारेण तैरभिहितमिति सम्भावयामहे ।

(३१६) सम्प्रत्यसङ्ख्येयसमयप्रबद्धानामुदीरणां बन्धे च दानान्तरायादीनां देशघाति-रसमाविश्चिकीर्षुराह –

ગુણધન્યા

આમ ક્ષપકશ્રેણીમાં છેલ્લા સ્થિતિબંધના ક્રમ પછી હજારો સ્થિતિઘાત પછી પણ અલ્પબહુત્વનો ક્રમ પૂર્વોક્ત જ હોય, તો પછી ઉપશમશ્રેણીમાં છેલ્લા સ્થિતિબંધનું ઉપર કહેલ અલ્પબહુત્વ થાય તે વખતે તો સ્થિતિસત્તાનું સુતરાં એ પ્રમાણે જ અલ્પબહુત્વ હોઈ શકે.

(૩૧૫) પંચસંગ્રહમાં પલ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછી સત્તાગત સ્થિતિનું અલ્પબહુત્વ બધા સ્થાનોમાં બંધને અનુસારે કહ્યું છે. તે કર્મપ્રકૃતિ અને કષાયપ્રાભૃતની ચૂર્ણિની અપેક્ષાએ મતાંતર હોઈ શકે, કારણ કે **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ** અને **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** બધ્યમાન સ્થિતિની અપેક્ષાએ જ ઉપર કહ્યા મુજબ અલ્પબહુત્વ બતાવ્યું છે. જ્યારે સત્તાગત સ્થિતિ વિશે 'तंमि समए...' આટલી એક પંક્તિ **કર્મપ્રકૃતિ ઉપશમનાકરણ** ગા. ૩૯**ની ચૂર્ણિમાં** જોવા મળે છે. અન્ય કોઈ ઉલ્લેખ મળતો નથી. જો કે **કર્મપ્રકૃતિની ઉભયટીકા**માં ટીકાકારોએ સ્થિતિસત્તાનું અલ્પબહુત્વ સ્થિતિબંધની સમાન જ કહ્યું છે, તે **પંચસંગ્રહના** આધારે હોય તેમ સંભવે છે.

(૩૧૬) હવે અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા અને દાનાંતરાયાદિનાં દેશઘાતિ રસબંધને પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ : હવે અસંખ્યસમયબદ્ધની ઉદીરણા થાય છે. ત્યારપછી (= હજારો સ્થિતિઘાત

अहुदीरणा असंखेज्जसमयबद्धाण देसघाइत्थ ।
दाणंतरायमणपज्जवं च तो ओहिदुगलाभो ॥४०॥

सुयभोगाचक्खुओ चक्खु य ततो मइ सपरिभोग ।
विरियं च असेढिगया बंधेति उ सव्वघाईणि ॥४१॥

अथोदीरणाऽसङ्ख्येयसमयबद्धानां देशघात्यत्र ।
दानान्तरायं मनःपर्यवं च ततोऽवधिद्विकलाभः ॥४०॥

श्रुतभोगाचक्षूंषि चक्षुश्च ततो मतिः सपरिभोगः ।
वीर्यं चाश्रेणिगता बध्नन्ति तु सर्वघातिनि ॥४१॥ इति पदसंस्कारः ।

(३१७) अथशब्दोऽधिकारान्तरसूचकः, किमिदमधिकारान्तरमिति चेद् ? उच्यते – असङ्ख्येयसमयप्रबद्धानामुदीरणा, पूर्वोक्तचरमाल्पबहुत्वतः सहस्रेषु स्थितिघातेषु गतेषु **कषायप्राभृतचूर्णौ** असङ्ख्येयसमयप्रबद्धानां कर्मणामुदीरणा प्रोक्ता । ★तथा च तद्ग्रन्थः –

પછી) દાનાંતરાય અને મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણનો દેશઘાતિ રસ બાંધે, ત્યારપછી અવધિદ્વિક અને લાભાંતરાયનો, ત્યારપછી શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, ભોગાંતરાય, અચક્ષુદર્શનાવરણનો, ત્યારપછી ચક્ષુદર્શનાવરણનો, ત્યારપછી મતિજ્ઞાનાવરણનો અને ઉપભોગાંતરાયનો અને ત્યારપછી વીર્યાંતરાયનો દેશઘાતિ રસ બંધાય છે. શ્રેણિ નહીં માંડેલ જીવો આ પ્રકૃતિઓનો સર્વઘાતી રસ બાંધે છે. (૪૦-૪૧)

(૩૧૭) વિવેચન : 'अथ' શબ્દ બીજા અધિકારને સૂચવે છે. હવે અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા નામનો બીજો અધિકાર કહે છે.

પૂર્વોક્ત ચરમ અલ્પબહુત્વથી હજારો સ્થિતિઘાત ગયા પછી **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિ**માં અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ કર્મની ઉદીરણા કહી છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે :-

આ પૂર્વોક્ત અલ્પબહુત્વક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર કરીને જે નવા કર્મોને બાંધે છે, તે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા જ હોય છે. અને ત્યારથી અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા શરૂ થાય છે.

જ્યારે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો સ્થિતિબંધ થાય ત્યારે અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા થાય છે. એ પ્રમાણે કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ અને પંચસંગ્રહમાં પણ કહ્યું છે.

★. ટિપ્પણી–જયધવલાદિગ્રન્થેષ્વપીત્થમેવ । તથા ચાऽત્ર જયધવલા–एदेण अप्पाबहुगेण संखेज्जाणि ट्ठिदिबंधसहस्साणि कादूण उवरि गच्छमाणस्स बज्झमाणपयडीणं ट्ठिदिबंधो पलिदोवमस्स असंखज्जदिभागो चेव तदो असंखेज्जाणं समयपबद्धाणामुदीरणा च जादा (पृ. नं. २९९ पु. नं. ६)

"एदेण अप्पाबहुअविहिणा संखेज्जाणि ट्ठिदिबंधसहस्साणि कादूण जाणि पुण कम्माणि बज्झंति ताणि पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभागो । तदो असंखेज्जाणं समयपबद्धाणमुदीरणा च ।" इति । यदा पल्योपमाऽसङ्ख्येयभागमात्रः स्थितिबन्धो भवति, तदाऽसङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणा भवतीति कर्मप्रकृतिचूर्णौ पञ्चसङ्ग्रहे चापि निर्दिष्टम्, तथा चाऽत्र **कर्मप्रकृतिचूर्णिः – "जम्मि काले एरिसो ट्ठितिबंधो तंमि काले केवतिकालट्ठितीगा उदीरणा एइ तं निरूवणत्थं भणति । अइ उदीरणा असंख्येज्जसमयबद्धाणं कम्माणं उदीरणा । कहं भण्णइ – जाहे पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागं ठितिं बंधन्ति तम्मि काले जातो कम्मट्ठितीओ बज्झमाणट्ठितीओ समयादिहीणातो तातो ट्ठितितो उदीरणं एन्ति, उपरिमाओ न इंति उदीरणं ।"** (३१८) तथा च **पञ्चसङ्ग्रहे –**

"वीसग असंखभागो मोहं पच्छाउ घाइ तइयस्स ।
वीसाण तओ घाई असंखभागम्मि बज्झंति ।।५७।।

असंखसमयबद्धाणमुदीरणा होइ तम्मि कालम्मि ।" इति ।

तट्टीका – "यस्मिन् काले पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रं स्थितिबन्धं बध्नाति तस्मिन्काले या बध्यमानाः स्थितयस्ताभ्यो याः समयादिहीना असङ्ख्येयसमयनिवर्तितास्तासामुदीरणा भवति ।"

ગુણધન્યા

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિનો પાઠ આ પ્રમાણે છે - 'જે કાળે આવો (= પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો) સ્થિતિબંધ થાય, ત્યારે કેટલા કાળની સ્થિતિવાળા કર્મની ઉદીરણા થાય ? તે બતાવવા કહે છે કે ત્યાં અસંખ્યસમયબદ્ધ કર્મની ઉદીરણા થાય છે... કઇ રીતે થાય ? જુઓ - જ્યારે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી સ્થિતિ બાંધે, તે વખતે બધ્યમાન કર્મસ્થિતિઓથી સત્તાગત સમયાદિન્યૂન સ્થિતિઓ ઉદીરણાને પામે છે, તેનાથી ઉપરની સ્થિતિઓ ઉદીરણાને ન પામે."

(૩૧૮) પંચસંગ્રહ અને તેની ટીકામાં પણ જણાવ્યું છે કે - "જે કાળે પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો સ્થિતિબંધ કરે, તે કાળે જે બંધાતી સ્થિતિઓ છે, તેમાંથી જે સમયાદિહીન અસંખ્ય સમયમાં બંધાયેલી સ્થિતિઓ છે, તેઓની ઉદીરણા થાય છે."

'અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા' એટલે શું ? એનો જવાબ એ છે કે, જેટલા પ્રમાણની સ્થિતિ બંધાય છે, તે બધ્યમાનસ્થિતિથી સમયાદિ ન્યૂન જે સત્તાગત સ્થિતિ છે, તેમાંથી

ननु किं नामाऽसङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणा इति **चेद् ? उच्यते** – ★यावन्त्यः स्थितयो बध्यन्ते, तदपेक्षया याः पूर्वबद्धाः सत्तागताः समयादिहीनाः स्थितयः, ता एवोदीरणामुपगच्छन्ति, नान्याः, कर्मप्रकृतिचूर्ण्यादिषु तथैवोक्तत्वात् ।

(३१९) "देसघाइत्थ" इत्यादि, असङ्ख्येयसमय उदीरणाप्रारम्भानन्तरं सहस्रेषु स्थितिघातेषु व्यतीतेषु सत्सु "अत्र" अस्मिन् प्रस्तावे दानान्तरायं मनःपर्यवज्ञानावरणं च देशघाति बध्नाति, दानान्तरायमनःपर्यवज्ञानावरणयोरनुभागबन्धं देशघातिनं करोतीत्यर्थः । ततः सङ्ख्यातेषु स्थितबन्धेषु गतेषु सत्स्ववधिज्ञानावरणावधिदर्शनावरणलाभान्तरायाणामनुभागं देशघातिनं बध्नाति, ततोऽपि सङ्ख्येयेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्सु श्रुतज्ञानावरणभोगान्तराया-

ગુણધન્યા

ઉદીરણા થાય છે, ઉપરની સ્થિતિઓમાંથી ઉદીરણા ન થાય, કારણ કે કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિ વગેરેમાં આ પ્રમાણે જ જણાવ્યું છે.

દેશઘાતિકરણ

(૩૧૯) અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધની ઉદીરણાના પ્રારંભ પછી હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થયા પછી દાનાંતરાય અને મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણના દેશઘાતી રસબંધનો પ્રારંભ કરે છે.

ત્યારપછી હજારો સ્થિતિઘાત પછી અવધિજ્ઞાનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ અને લાભાંતરાયના દેશઘાતી રસબંધનો પ્રારંભ થાય છે.

ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી શ્રુતજ્ઞાનાવરણ-ભોગાંતરાય અને અચક્ષુદર્શનાવરણના દેશઘાતી રસબંધનો પ્રારંભ થાય છે.

ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ પછી ચક્ષુદર્શનાવરણના દેશઘાતી રસબંધનો પ્રારંભ થાય છે.

★. ટિપ્પણી-લબ્ધિસારેઽસંખ્યેયસમયપ્રબદ્ધોદીરણા પ્રકારાઽન્તરેણ દર્શિતાઃ-

अतीते बन्धसहस्रे पल्यासंख्येयः तु स्थितिबन्धः ।
तत्रासंख्येयानामुदीरणा समयप्रबद्धानाम् ॥२३८॥

सं.टी.मोहतीसियवीसियवेदनीयानां स्थितिबन्धक्रमः प्रारम्भात्परं संख्यातसहस्रेषु स्थितिबन्धाऽपसरणेष्वतीतेषु यदा क्रमकरणावसाने मोहादीनां पल्यासंख्यातैकभागमात्राः स्थितिबन्धा जातास्तदाऽसंख्येयसमयप्रबद्धानामुदीरणा भवति । इतः पूर्वमपकृष्टद्रव्यस्य पल्याऽसंख्यातभागखण्डितस्य बहुभागद्रव्यमुपरितनस्थितौ निक्षिप्य तदेकभागं पुनरसंख्यातलोकेन खण्डयित्वा तद्बहुभागद्रव्यं गुणश्रेण्यायामे निक्षिप्य तदेकभागमुदयावल्यां निक्षिपतीति समयप्रबद्धासंख्यातैकभागमात्रमेवोदीरणाद्रव्यम् । इदानीं पुनरसंख्यातलोकमितं भागहारं त्यक्त्वा पल्यासंख्यातभागेन खण्डित्वैकभागमुदयावल्यां निक्षिपतीत्यसंख्येयसमयप्रबद्धमात्रमुदीरणाद्रव्यमित्यर्थः ॥२३८॥

चक्षुर्दर्शनावरणानामनुभागं देशघातिनं करोति। ततो भूयोऽपि स्थितिबन्धेषु सहस्रेष्वतीतेषु चक्षुर्दर्शनावरणस्यानुभागबन्धं देशघातिनं करोति। ततो पुनरपि सङ्ख्येयेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु "**मइ सपरिभोग**" त्ति, मतिज्ञानावरणस्य परिभोगान्तरायसहितस्यानुभागं देशघातिनं बध्नाति, मतिज्ञानावरणपरिभोगान्तरायोरनुभागं देशघातिनं बध्नातीत्यर्थः। ततः पुनरपि स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु सत्सु वीर्यान्तरायस्यानुभागं देशघातिनं बध्नाति। '**असेढिगया**'त्ति, क्षपकश्रेणिमुपशमश्रेणिं वाऽनधिगताः सर्वे जन्तवः संसारे पूर्वोक्तानि दानान्तरायादीनि कर्माणि सर्वघातीनि बध्नन्ति, तेषामनुभागं सर्वघातिनं बध्नन्तीत्यर्थः। मोहनीयस्य त्रयोदशप्रकृतीनां देशघातिकरणस्याकथनं तु षष्ठगुणस्थाने तासां देशघातित्वस्य बन्ध उदये च भावात्। (३२०) बन्धमाश्रित्य पूर्वोक्तानां वीर्यान्तरायस्य च देशघातिरसभवनान्तरं सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेष्वन्तरकरणं कर्तुमारभते, तद्वक्तुकाम आह –

संजमघाईणंतरमेत्थ उ पढमठिई य अन्नयरे।
संजलणावेयाणं वेइज्जंतीण कालसमा ॥४२॥

ગુણધન્યા

ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ પછી મતિજ્ઞાનાવરણ અને ઉપભોગાંતરાયના દેશઘાતી રસબંધનો પ્રારંભ થાય છે.

ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ પછી વીર્યાંતરાયનાં દેશઘાતી રસબંધનો પ્રારંભ થાય છે.

ક્ષપકશ્રેણિ અથવા ઉપશમશ્રેણિને ન પામેલા સર્વ સંસારી જીવો સંસારમાં પૂર્વોક્ત દાનાંતરાય વગેરે કર્મોને સર્વઘાતીરૂપે બાંધે છે, એટલે કે તેઓનો રસ સર્વઘાતીરૂપે બાંધે છે, અને મોહનીયની દેશઘાતી ૧૩ પ્રકૃતિઓને દેશઘાતીરૂપે કરવાની વાત અહીં એટલે ન જણાવી કારણ કે તે પ્રકૃતિઓનું દેશઘાતીપણું, છઠ્ઠા ગુણઠાણે બંધમાં અને ઉદયમાં - બંનેમાં છે.

(૩૨૦) હવે બંધને આશ્રયીને પૂર્વે જણાવેલ પ્રકૃતિઓ અને વીર્યાંતરાયનો દેશઘાતી રસ થયા પછી હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થયા પછી જીવ અંતરકરણ કરવાની શરૂઆત કરે છે, તે કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે -

ગાથાર્થ : સંયમઘાતી પ્રકૃતિઓનું અહીં અંતરકરણ કરે છે. તે વખતે સંજ્વલન અને વેદમાંથી જે કોઈ ઉદયવાળી પ્રકૃતિ હોય તેની પ્રથમસ્થિતિ પોતાના ઉદયકાળ જેટલી હોય. (૪૨)

संयमघातिनामन्तरमत्र तु प्रथमस्थितिश्चान्यतरयोः ।
सञ्ज्वलनवेदानां वेद्यमानयोः कालसमा ॥४२॥ इति पदसंस्कारः

"**संजमघाईणं**" त्ति, बन्धे वीर्यान्तरायस्य देशघात्यनुभागभवनानन्तरं सङ्ख्येयेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्सु संयमघातिनां कर्मणामनन्तानुबन्धिवर्जानां द्वादशानां कषायाणां नवनोकषायाणां च "अंतरं" त्ति, अन्तरकरणं करोतीत्येकविंशतिप्रकृतीनामन्तरकरणं कर्तुमुपक्रमतेऽनन्तानुबन्धिनां तु सर्वोपशमनात् सर्वक्षयाद्वा तद्वर्जनम् ।

(३२१) तत्र चतुर्णां क्रोधादीनां सञ्ज्वलनानामन्यतमस्य यस्य सञ्ज्वलनस्योदयस्त्रयाणां च वेदानां पुरुषादीनामन्यतमस्य यस्य वेदस्योदयस्तयोर्वेदकषाययोः कर्मणोः प्रथमा स्थितिः स्वोदयकालप्रमाणान्तर्मुहूर्तप्रमाणा भवतीत्यर्थः । यद्यपि सञ्ज्वलनक्रोधेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानक्रोधोपशमो न भवति, तावत्सञ्ज्वलनक्रोधस्योदयः, सञ्ज्वलनमानेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमानोपशमो न भवति तावत्सञ्ज्वलनमानस्योदयः, सञ्ज्वलनमायया चोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य यावदप्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानावरणमायोपशमो न भवति तावत्सञ्ज्वलनमायाया उदयः, सञ्ज्वलनलोभेनोपशम-

विवेचन : वीर्यांतरायनो देशघाती २स थया पछी हजारो स्थितिबंध गया पछी अनंतानुबंधी सिवायनां १२ कषाय अने ९ नोकषाय = २१ चारित्रमोहनीयनी प्रकृतिओनुं अंतरकरण करे छे. अहीं अनंतानुबंधी-४नी सर्वोपशमना अथवा क्षय थई गयो होवाथी, तेनुं अंतरकरण करवानुं होतुं नथी.

(३२१) तेमां संज्वलनक्रोधादिमांथी जे संज्वलनकषायनो उदय होय, तेनी अने पुरुषवेदादिमांथी जे वेदनो उदय होय, तेनी प्रथमस्थिति स्वोदयकाळ जेटला अंतर्मुहूर्त प्रमाण राखे छे.

जो के, संज्वलन क्रोधना उदयथी श्रेणी मांडनारने ज्यां सुधी प्रत्याख्यानावरण-अप्रत्याख्यानावरण क्रोध उपशांत न थाय, त्यां सुधी संज्वलनक्रोधनो उदय होय छे. तेवी ज रीते संज्वलनमाननना उदयथी श्रेणी मांडनारने ज्यां सुधी प्रत्याख्यान-अप्रत्याख्यान मान उपशांत न थाय, त्यां सुधी संज्वलनमाननो उदय होय छे. ए रीते संज्वलनमायाना उदये श्रेणि मांडनारने ज्यां सुधी अप्रत्याख्यान-प्रत्याख्यान मायानो उपशम न थाय, त्यां सुधी संज्वलनमायानो उदय होय अने संज्वलनलोभना उदये श्रेणि मांडनारने ज्यां सुधी अप्रत्याख्यान-प्रत्याख्यान लोभनो उपशम न थाय त्यां सुधी बादर संज्वलन लोभनो उदय होय.

श्रेणिमधिगतस्य यावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभोपशमो न भवति, तावद् बादर-सञ्ज्वलनलोभस्योदयो भवति, तथाप्युदयवतीनां क्रोधादीनां प्रकृतीनां प्रथमस्थितिरुदयकालत आवलिकयाऽधिका द्रष्टव्या, आवलिकाया अल्पकालत्वेन तदविवक्षितत्वात् । पुरुषवेदस्य तु प्रथमस्थितिरुदयकालेन समाना भवति, न तु कषायवदावलिकयाऽधिका । अन्येषामुदयरहितानां चैकादशकषायाणामष्टानां च नोकषायाणां प्रथमस्थितिरावलिकामात्रा ।

तत्र चतुर्णां सञ्ज्वलनानां त्रयाणां च वेदानामुदयकालप्रमाणमिदम् – स्त्रीवेद-नपुंसकवेदयोरुदयकालः सर्वस्तोकः, स्वस्थाने तु मिथस्तुल्यः, ततः पुरुषवेदस्य सङ्ख्यातभागाधिकः, ततोऽपि सञ्ज्वलनक्रोधस्य विशेषाधिकः, ततोऽपि सञ्ज्वलनमानस्य विशेषाधिकः, ततोऽपि सञ्ज्वलनमायाया विशेषाधिकः, ततोऽपि सञ्ज्वलनलोभस्य विशेषाधिकः । (३२२) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "पुरिसवेयस्स दीहो वेयणाकालो, इत्थिवेयनपुंसगवेयाणां वेयणाकालो दोण्ह वि तुल्लो संखेज्जभागहीणो, कोहसंजलणाए**

(અહીં વેદ્યમાન પ્રકૃતિની પ્રથમસ્થિતિ સ્વોદયકાળ જેટલા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કહી છે.) તો પણ તેમાં ઉદયવતી ક્રોધાદિની પ્રથમસ્થિતિ સ્વોદયકાથી આવલિકા અધિક જાણવી. પરંતુ આવલિકારૂપ કાળ અતિ અલ્પ હોવાથી તેની વિવક્ષા કરી નથી. તથા પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ સ્વોદયકાળ જેટલી જ હોય છે, કષાયની જેમ આવલિકા અધિક હોતી નથી.

તે સિવાય ઉદયરહિત ૧૧ કષાય અને ૮ નોકષાયની પ્રથમસ્થિતિ આવલિકાપ્રમાણ જ રાખે છે. તેમાં સંજ્વલન-૪ અને ૩ વેદના ઉદયકાળમાં અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે :-

સ્ત્રીવેદ-નપુંસકવેદનો ઉદયકાળ	- સર્વાલ્પ, પરસ્પરતુલ્ય.
તેનાથી પુરુષવેદનો ઉદયકાળ	- સંખ્યાતભાગાધિક.
તેનાથી સંજ્વલનક્રોધનો ઉદયકાળ	- વિશેષાધિક
તેનાથી સંજ્વલનમાનનો ઉદયકાળ	- વિશેષાધિક
તેનાથી સંજ્વલનમાયાનો ઉદયકાળ	- વિશેષાધિક
તેનાથી સંજ્વલનલોભનો ઉદયકાળ	- વિશેષાધિક

(૩૨૨) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે - 'પુરુષવેદનો વેદનકાળ દીર્ઘ = વધારે હોય છે. તેનાથી સ્ત્રી-નપુંસકવેદનો વેદનકાળ સંખ્યાતભાગહીન-પરસ્પરતુલ્ય હોય છે. (કષાયમાં) સંજ્વલનક્રોધ-સર્વાલ્પ, તેનાથી સંજ્વલનમાન-વિશેષાધિક, તેનાથી સંજ્વલનમાયા -

सव्वथोवो, माणसंजलणाए विसेसाहियो, मायासंजलणाए विसेसाहियो, ततो लोभसंजलणाए विसेसाहितो ।'' इति, किन्तु **पञ्चसङ्ग्रहे** नपुंसकवेदस्त्रीवेदकालतः पुंवेदस्य कालः सङ्ख्यातगुण उक्तः, तथा च तद्ग्रन्थः –

थीअपुमोदयकालो संखेज्जगुणो उ पुरिसवेयस्स ।
तस्स वि विसेसअहिओ कोहे तत्तो वि जहकमसो ॥१॥ इति ।

(३३३) इत्थमुदयरहितानां प्रकृतीनां प्रथमस्थितिः मिथः सदृशा, एकावलिकामात्रत्वात्, उदयवत्प्रकृतीनां तु मिथो विसदृशाः ।

न च वेद्यमानस्य कषायस्य वेदस्य च प्रथमस्थितिरन्तर्मुहूर्तप्रमाणा, अन्यासामनुदयवतीनां प्रकृतीनां त्वावलिकामात्रा, तर्ह्युपर्युक्ताल्पबहुत्वं कथं सङ्गच्छत इति **वाच्यम्,** नानाजीवापेक्षया-ऽल्पबहुत्वस्य विहितत्वात् । **अयं भावः** – कश्चित्पुरुषवेदेनोपशमश्रेणिमारोहति, अन्यः स्त्रीवेदेन श्रेणिं प्रतिपद्यते, इतरो नपुंसकवेदेन समारोहति । त्रयो जन्तवो युगपच्छ्रेणिं प्रतिपद्यमाना

વિશેષાધિક, તેનાથી સંજ્વલનલોભ - વિશેષાધિક હોય છે.'

પરંતુ **પંચસંગ્રહમાં** નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદ કરતાં પુરુષવેદનો કાળ સંખ્યાતગુણ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે :-

'**સ્ત્રી**-અપુમ = નપુંસકવેદના ઉદયકાળથી પુરુષવેદનો કાળ સંખ્યાતગુણ છે. અને તેનાથી સંજ્વલન ક્રોધનો કાળ વિશેષાધિક છે. તેનાથી યથાક્રમ = માન-માયા-લોભનો કાળ અનુક્રમે વિશેષાધિક છે.'

(૩૩૩) આ રીતે અનુદયવતી સર્વપ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ ૧ આવલિકા જેટલી જ હોવાથી પરસ્પર સમાન છે. અને ઉદયવતી પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ જુદી-જુદી હોવાથી વિસદૃશ છે.

પ્રશ્ન : વેદ્યમાન કષાય અને વેદની પ્રથમસ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. અને શેષ પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ તો આવલિકા માત્ર છે, તો પછી ઉપરોક્ત પ્રથમસ્થિતિના કાળનું અલ્પબહુત્વ શી રીતે ઘટી શકે ?

ઉત્તર : અહીંયા ઉપર જુદા-જુદા વેદ અને કષાયની પ્રથમસ્થિતિનો કાળ બતાવ્યો છે, તે વિવિધ જીવોને તે પ્રકૃતિઓ વેદ્યમાન હોય છે તે અપેક્ષાએ છે. એટલે કે જુદા-જુદા વેદના ઉદયવાળા ત્રણ જીવો એક સાથે શ્રેણી માંડે અને એક જ સાથે અંતરકરણ ક્રિયા કરે, તો તે વખતે સ્ત્રીવેદના ઉદયવાળાને સ્ત્રીવેદની પ્રથમસ્થિતિ જેટલી રહે છે,

अन्तरं कुर्वन्ति, तदा स्त्रीवेदेनोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य कालमाश्रित्य स्त्रीवेदस्य यावती प्रथमस्थितिस्तावत्येव नपुंसकवेदेनोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य नपुंसकवेदस्य भवति, ततः सङ्ख्यातभागाधिकप्रथमस्थितिः पुरुषवेदेनोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य पुरुषवेदस्य भवति । एवमेको जन्तुः सञ्ज्वलनक्रोधेनोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते, अन्यः पुनः सञ्ज्वलनमानेन, इतरः सञ्ज्वलनमायया, कश्चिल्लोभेन । एषु युगपदुपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानेषु चतुर्षु जन्तुषु सञ्ज्वलन-क्रोधेनोपशमश्रेणिमधिगच्छतो जन्तोः क्रोधस्य यावती प्रथमस्थितिः, ततो विशेषाऽधिका सञ्ज्वलनमानेनोपशमश्रेणिमधिगच्छतो जन्तोर्मानस्य, ततो विशेषाधिका सञ्ज्वलनमायोपशम-श्रेणिमधिगच्छतो जन्तोर्मायायाः, ततोऽपि विशेषाधिका सञ्ज्वलनलोभेनोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य जन्तोर्लोभस्य । तत्रापि सञ्ज्वलनक्रोधेन पुरुषवेदेन चोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितितः सञ्ज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितिर्विशेषाधिका ।

(३३४) अत्रानुदयवतीनां प्रकृतीनां प्रथमस्थितिरावलिकाप्रमाणा भवति, सा चाऽऽवलिका दर्शनत्रिकोपशमनाधिकारगतमिथ्यात्वमिश्रयोरावलिकावच्चलनावलिका ज्ञातव्या । ★अन्तरकरण-

ગુણધન્યા

તેટલી જ નપુંસકવેદના ઉદયવાળા જીવને નપુંસકવેદની પ્રથમસ્થિતિ રહે છે. જ્યારે પુરુષવેદના ઉદયવાળા જીવને પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ તેનાથી સંખ્યાતભાગાધિક હોય છે.

તેવી જ રીતે સંજ્વલન ક્રોધ-માન-માયા-લોભના ઉદયે એકસાથે શ્રેણી માંડનાર ચાર જીવોમાં સંજ્વલનક્રોધના ઉદયે શ્રેણી માંડનારને સંજ્વલનક્રોધની જેટલી પ્રથમસ્થિતિ છે, તે કરતાં સંજ્વલનમાનના ઉદયે શ્રેણી માંડનારને સંજ્વલનમાનની પ્રથમસ્થિતિ વિશેષાધિક હોય છે. તે કરતાં માયાના ઉદયવાળાને સંજ્વલનમાયાની વિશેષાધિક, અને તેથી સંજ્વલનલોભના ઉદયવાળાને સંજ્વલનલોભની વિશેષાધિક હોય છે.

વળી જે જીવ સંજ્વલન ક્રોધ + પુરુષવેદના ઉદયથી શ્રેણી ચઢે, તેને વેદની પ્રથમસ્થિતિ કરતાં સંજ્વલન ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ વિશેષાધિક હોય છે.

(૩૩૪) અહીં અનુદયવતી પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ આવલિકાપ્રમાણ કહી છે, તે આવલિકા દર્શનત્રિક ઉપશમનાધિકારમાં કહેલી મિથ્યાત્વમોહનીય-મિશ્રમોહનીયની આવલિકાની જેમ ચલનાવલિકા જાણવી.

★. टिप्पणी. जयधवलायां प्रथमस्थित्यन्तरकरणाऽऽयामयोरवस्थितत्वं निर्दिष्टम् । अयं भावः-

अन्तरकरणक्रियायाः प्रथमसमयात्प्रभृति चरमसमयं यावत्प्रथमस्थितिरन्तरकरणायामश्चाऽवस्थितौ भवतिः । अन्तरकरणक्रियाकाले पूर्वपूर्वसमयेषु क्षीणेषु सत्सु प्रथमस्थितावन्तरकरणस्यैकः समयः प्रविशति, अन्तरकरणे च द्वितीयस्थितेरेकसमय प्रविशति, एवं प्रतिसमयं द्वितीयस्थितिर्हीयते । प्रथमस्थित्यन्तराऽऽयामौ चाऽवस्थितौ भवत

मुपरितनभागापेक्षया समानस्थितिकम्, सर्वासां प्रकृतीनां द्वितीयस्थितिसत्कप्रथमनिषेकाणां समानत्वात्, अधस्तनभागमाश्रित्यान्तरकरणं विषमस्थितिकम् । उदयवतीनां प्रकृतीनां प्रथम-स्थितेरन्तर्मुहूर्तमात्रत्वेन तत्रापि वेदस्य प्रथमस्थितितः सञ्ज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितेर्विशेषाधिक-त्वेनानुदयवतीनां च प्रकृतीनां प्रथमस्थितेरावलिकाप्रमाणत्वेन प्रथमस्थितेर्वैषम्यात् । अधोभागापेक्षयाऽन्तरकरणस्य विषमस्थितिकत्वेन तत्प्रथमसमयोऽपि भिन्नोऽवाप्यते ।

गुणधन्या

अंतरकरण आयामनी आकृति

અંતરકરણ ઉપરના ભાગની અપેક્ષાએ સમાન છે. કેમકે બધી પ્રકૃતિઓનો દ્વિતીયસ્થિતિસંબંધી પ્રથમ નિષેક સમાન છે. પરંતુ નીચેના ભાગની અપેક્ષાએ (અંતરકરણના પ્રથમનિષેકની અપેક્ષાએ) અંતરકરણ વિષમ છે. કેમકે ઉદયવતી પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે, તેમાં પણ વેદની પ્રથમસ્થિતિથી ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ વિશેષાધિક છે. અને અનુદયવતી પ્રકૃતિઓની પ્રથમસ્થિતિ આવલિકાપ્રમાણ છે. તેથી પ્રથમસ્થિતિ વિષમ હોવાથી નીચેના ભાગની અપેક્ષાએ અંતરકરણ પણ વિષમ છે. તે કારણે અંતરકરણનો પ્રથમસમય જુદો-જુદો પ્રાપ્ત થાય છે. તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે છે :-

---

इति जयधवलाकारमतम् । तथा च तद्ग्रन्थः-"एवमेदेणायामेणंतरं करेमाणस्स जाव अंतरकरणं समप्पइ ताव अंतरम्मि उक्किरिज्जमाणट्ठिदिओ अवट्ठिदपमाणाओ चेव भवंति पढमट्ठिदीए वि अवट्ठिदायामो चेव होइ किं कारणम्? पढमट्ठिदीए एगनिसेगे हेट्ठागलिदे उवरिमेगट्ठिदि पढमट्ठिदिए पविसदि, अंतरट्ठिदीसु एगनिसेगस्स पढमट्ठिदीए पवेस उवलंभादो । तक्काले चेव बिदियट्ठिदिए आदिट्ठीदिवि अंतरट्ठिदीसु पविसहि त्तदि, एदेण कारणेन अंतरायामो पढमट्ठिदीयायामो च अवट्ठिदो चेव होदि ।" इति । लब्धिसारेऽपि प्रथमस्थितिरन्तराऽऽयामश्चाऽवस्थिता इत्युक्तम्-तद्घटना त्वेवं दर्शिता वेदनत उदयसमयेषु क्षीयमाणेषु सत्सु गुणश्रेणेः समय उदयावलिकां प्रविशति, गुणश्रेर्णि चाऽन्तरकरणस्य समयः प्रविशति, अन्तरकरणे च द्वितीयस्थितेः समयः प्रविशति, तथा च तद्ग्रन्थः-"अत्राऽन्तरकरणप्रारम्भसमयादारभ्य प्रथमस्थित्यन्तराऽऽयामौ व्यवस्थितप्रमाणौ द्रष्टव्यौ । उदयावल्यामेकस्मिन्समये गलिते गुणश्रेणिसमयस्यैकस्योदयावल्यां प्रवेशात् । एवं द्वितीयस्थितिरेव हीयते । प्रथमस्थित्यन्तराऽऽयामौ तदवस्थावेवेति निश्चेतव्यम् । (लब्धिसार० २४७) इति । प्रथमस्थित्यन्तराऽऽयामौ तदवस्थौ स्वीकृत्य द्वितीयस्थितिश्च हीयमाना स्वीक्रियेत, तर्हीयं समस्योत्तिष्ठति, तथाहि-अतः प्राग्गुणश्रेण्यायामो गलिताऽवशेष आसीत्, इतः प्रभृत्यवस्थितोऽभ्युपगन्तव्यः, यतोऽपूर्वकरणप्रथमसमयात्प्रभृति यदुगुणश्रेणिशीर्षं प्रथमसमय आसीत्, तदेव द्वितीयसमयेऽपि भवति स्म, वेदनत उदयसमयेषु क्षीणेसु सत्सु गुणश्रेण्यायाम उपर्युपरि न वर्धते स्म इत्यर्थः, एवं तावद् वक्तव्यं यावदन्तरकरणक्रियायाः पूर्वसमयः, किन्त्वतः प्रभृति अन्तरकरणक्रियाप्रथमसमयात्प्रतिसमयं गुणश्रेण्यायामैकैकसमयस्य प्रवेशात्, गुणश्रेण्यायामोऽवस्थितः स्वीकर्तव्यः । न च कुत्रचिदप्युपशमश्रेणिमारोहकस्याऽनिवृत्तिकरणेऽवस्थितगुण-श्रेण्यायामः प्रतिपादितः ।

स्थापना चेत्थम्

नपुंसकवेदोदयारूढः	प्रथमस्थितिः	अन्तरकरणम्	द्वि.स्थितिः
स्त्रीवेदोदयारूढः	प्रथमस्थितिः	अन्तरकरणम्	द्वि.स्थितिः
पुरुषवेदोदयारूढः	प्रथमस्थितिः	अन्तरकरणम्	द्वि.स्थितिः
संज्व.क्रोधोदयारूढः	प्रथमस्थितिः	अन्तरकरणम्	द्वि.स्थितिः
संज्व.मानोदयारूढः	प्रथमस्थितिः	अन्तरकरणम्	द्वि.स्थितिः
संज्व.मायोदयारूढः	प्रथमस्थितिः	अन्तरकरणम्	द्वि.स्थितिः
संज्व.लोभोदयारूढः	प्रथमस्थितिः	अन्तरकरणम्	द्वि.स्थितिः
अनुदयवतीनां प्रकृतीनाम्	प्र.	अन्तरकरणम्	द्वि.स्थितिः

ગુણધન્યા

	प्रथमस्थिति	द्वितीयस्थिति
ઉદયપ્રાપ્ત કષાય	.....	અંતરકરણ .....
ઉદયપ્રાપ્ત વેદ	.....	અંતરકરણ .....
અનુદયવતી પ્રકૃતિ	.....	અંતરકરણ .....

અનેક જીવની અપેક્ષાએ જુદા-જુદા કષાય-વેદોદયથી શ્રેણી માંડનારનાં અંતરકરણની સ્થાપના આ પ્રમાણે છે :-

	प्रथमस्थिति	द्वितीयस्थिति
નપુંસકવેદ	અંતરકરણ	.....
સ્ત્રીવેદ	અંતરકરણ	.....
પુરુષવેદ	અંતરકરણ	.....
સંજ્વલનક્રોધ	અંતરકરણ	.....
સંજ્વલનમાન	અંતરકરણ	.....
સંજ્વલનમાયા	અંતરકરણ	.....
સંજ્વલનલોભ	અંતરકરણ	.....
અનુદયવતી પ્રકૃતિ	અંતરકરણ	.....

किञ्चाऽन्तरकरणस्य चरमनिषेकगतसर्वदलिकान्येकस्मिन्नेव समय उत्कीर्येरन्, एवं द्विचरमनिषेकगतः सर्वदलिकानि द्वयोः समययोरूत्कीर्येरन् इत्यभ्युपगन्तव्यम्, उपर्युक्ताऽभ्युपगमनतो निम्नस्वीकृतिः सम्यक् प्रतिभासते तद्यथा–

(३३५) प्रथमस्थितितोऽन्तरकरणाऽऽयामः सङ्ख्यातगुणः, उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ** – **"पढमट्ठितिसंखेज्जगुणातो ट्ठितितो उक्किरति"** इति ।

अन्तरकरणक्रियाकालोऽभिनवस्थितिबन्धः स्थितिघातश्च युगपदारभ्यन्ते युगपन्निष्ठां यान्ति। एकेन स्थितिघातकालेन स्थितिबन्धकालेन वाऽन्तरकरणं करोतीत्यर्थः । अन्तरकरणक्रियाकाले च रसघातसहस्राणि व्यतिक्रामन्ति ।

(३३६) अथान्तरकरणसत्कोत्कीर्यमाणदलिकस्य प्रक्षेपविधिर्भण्यते ।

ગુણધન્યા

(૩૩૫) પ્રથમસ્થિતિથી અંતરકરણનો આયામ સંખ્યાતગુણ હોય છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'પ્રથમસ્થિતિથી સંખ્યાતગુણ સ્થિતિમાંથી દલિકોને ઉકેરે છે.'

અંતરકરણક્રિયાકાળ, અભિનવ સ્થિતિબંધ અને સ્થિતિઘાત યુગપત્ શરૂ થાય છે. અને યુગપત્ પૂર્ણ થાય છે.

એક સ્થિતિઘાતકાળ અથવા એક સ્થિતિબંધ જેટલા કાળે અંતરકરણ ક્રિયા પૂર્ણ થાય છે અને અંતરકરણક્રિયાકાળમાં હજારો રસઘાત થાય છે. (કેમકે અંતરકરણક્રિયાકાળ ૧ સ્થિતિઘાતના કાળ જેટલો છે.)

ઉત્કીર્યમાણ દલપ્રક્ષેપવિધિ

(૩૩૬) અંતરકરણમાંથી જે દલિકોને ખાલી કરે છે, તેને

उदयवत्प्रकृतीनामन्तरकरणक्रियाकालस्य प्रथमसमयेऽन्तरकरणस्याऽधो या प्रथमस्थितिर्मुच्यते साऽन्तरकरण-क्रियाकालसमाप्तिं यावत्प्रतिसमय वेदनतः क्षीणेषु समयेषु सत्सु न्यूना न्यूना भवति, अन्तरकरणाऽऽयामश्चाऽवस्थितो भवति । द्वितीयस्थितेश्च प्रथमनिषेकस्तदवस्थस्तिष्ठति ।

अनुदयवतीनां च प्रकृतीनामावलिकाप्रमाणा प्रथमस्थितिरवस्थिता मन्तव्या । इदमुक्तं भवति–अन्तरकरणकालस्य समयेषु वेदनतः क्षीणेषु सत्स्वन्तरकरणसमयः प्रथमस्थितिलक्षणाऽऽवलिकां प्रविशति द्वितीयस्थितेश्च प्रथम-निषेकस्त्ववस्थितो भवति तेनाऽनुदयवतीनां प्रकृतीनामन्तरकरणमन्तकरणक्रियाकालचरमसमयं यावत्प्रतिसमयमेकादिभिः समयैरन्तरकरणं न्यूनं न्यूनं भवति । अन्तरकरणक्रियाकाले च समाप्त उदयवतीनां प्रकृतीनां प्रथमस्थिति-रन्तर्मुहूर्तप्रमाणाऽवशिष्यते, अनुदयवतीनां च प्रकृतीनां प्रथमस्थितिरावलिकामात्राऽवशिष्यते । इतः प्रभृत्युदयरहितानां प्रकृतीनामावलिकामात्रा प्रथमस्थितिश्चलनावलिका न भवति, अपि तु क्षीयमाणाऽऽवलिका भवति । किमुक्तं भवति? अन्तःकरणक्रियाकालसमाप्तितः परं वेदनत उदयसमयेषु क्षीणेषु सत्स्वनुदयवतीनां प्रकृतीनामावलिका-मात्रा प्रथमस्थितिरेकादिसमयैर्न्यूना भवति तदुपरितनस्थितौ दलिकाऽभावादन्तरकरणक्रियासमाप्तित आवलिकायां व्यतिक्रान्तायामुदयरहितप्रकृतीनां प्रथमस्थितिमनुभूयाऽन्तरकरणं प्रविशति । तत्त्वं त्वतिशयज्ञानिनो विदन्ति ।

(१) यासां प्रकृतीनां बन्ध उदयश्च विद्यते, तासामन्तरकरणसत्कदलिकं स्वप्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च प्रक्षिपति, यथा पुरुषवेदारूढः पुरुषवेदस्य ।

(२) यासां प्रकृतीनां पुनरुदय एव केवलो विद्यते, न बन्धस्तासामन्तरकरणसत्कदलिकं प्रथमस्थितौ प्रक्षिपति, न पुनर्द्वितीयस्थितावपि, यथा स्त्रीवेदारूढः स्त्रीवेदस्य ।

(३) यासां प्रकृतीनां पुनरुदयो न विद्यते, किन्तु केवलो बन्धः, तासामन्तरकरण-सत्कदलिकमनुत्कीर्यमाणायां द्वितीयस्थितौ प्रक्षिपति, न तु स्वप्रथमस्थितौ, यथा सञ्ज्वलनक्रोधोदयारूढः सञ्ज्वलनमानादीनाम् ।

(४) यासां प्रकृतीनां पुनर्न बन्धो नाप्युदयस्तासामन्तरकरणसत्कदलिकं स्वस्थाने न प्रक्षिपति, स्वप्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ वा न प्रक्षिपतीत्यर्थः, किन्तु परप्रकृतौ प्रक्षिपति, यथा अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानदलिकम्, (३३७) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ –**

"अंतरं करेंतो जे कम्मंसे बन्धति वेदेति तेसिं उक्किरिज्जमाणदलियं पढमे ट्ठिईए बिइए ठितीए वि देति, जे कम्मंसा ण बज्झंति वेतिज्जन्ति तेसिं उक्किरिज्जमाणे पोग्गले पढमट्ठितिसु

ગુણધન્યા

(૧) જે પ્રકૃતિનો બંધ અને ઉદય બન્ને ચાલે છે, તે પ્રકૃતિના અંતરકરણના દલિકો પોતાની પ્રથમ અને દ્વિતીય બન્ને સ્થિતિમાં નાંખે છે. દા.ત. પુરુષવેદારૂઢ જીવ પુરુષવેદના દલિકોને.

(૨) જે પ્રકૃતિઓનો બંધ નથી, પરંતુ કેવળ ઉદય છે, તેના અંતરકરણના દલિકો પ્રથમસ્થિતિમાં જ નાંખે છે. બીજી સ્થિતિમાં નાંખતો નથી. દા.ત. સ્ત્રીવેદારૂઢ જીવ સ્ત્રીવેદના દલિકોને.

(૩) જે પ્રકૃતિનો બંધ છે, પરંતુ ઉદય નથી, તેના અંતરકરણનાં દલિકો દ્વિતીયસ્થિતિમાં જ નાંખે છે. દા.ત. સંજ્વલનક્રોધના ઉદયે આરૂઢ જીવ સંજ્વલનમાનાદિના દલિકોને.

(૪) જે પ્રકૃતિનો બંધ અને ઉદય બંને નથી, તેના દલિકોને સ્વસ્થાનમાં અર્થાત્ સ્વપ્રથમ કે દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખતો નથી, પરંતુ પરપ્રકૃતિમાં નાંખે છે, દા.ત. અપ્રત્યાખ્યાન-પ્રત્યાખ્યાન કષાયના દલિકો.

(૩૩૭) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે 'અંતરકરણ કરતાં જે કર્મોનો બંધ અને ઉદય બંને છે, તેના ઉકેરાતાં દલિકોને પ્રથમ અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખે છે. જે કર્મ બંધાતા નથી, માત્ર ઉદયમાં છે, તેના ઉકેરાતા દલિકને નહીં ઉકેરાતી પ્રથમસ્થિતિમાં નાંખે છે. જે કર્મ બંધાય છે પણ ઉદયમાં નથી, તેના ઉકેરાતા દલિકને નહીં ઉકેરાતી બીજી

अणुक्किरज्जमाणीसु देति, जे कम्मंसा बज्झंति न वेतिज्जंति तेसिं उक्किरिज्जमाणगं दलियं अणुक्किरिज्जमाणीसु बितियट्ठितिसु देति। जे कम्मंसा ण बज्झंति ण वेतिज्जंति तेसिं उक्किरिज्जमाणं पदेसग्गं सट्ठाणे ण दिज्जति परट्ठाणे दिज्जति, एएण विहिणा अंतरं उक्किरिल्लं भवति'' इति।

	बन्धः	**उदयः**	**स्वप्रथमस्थितौ दलनिक्षेपः**	**स्वद्वितीयस्थितौ दलनिक्षेपः**
पुरुषवेदारूढस्य पुरुषवेदस्य	भवति	भवति	भवति	भवति
स्त्रीवेदारूढस्य स्त्रीवेदस्य	न भवति	भवति	भवति	न भवति
संज्वलनक्रोधोदयारूढस्य संज्वलनक्रोधस्य	भवति	भवति	भवति	भवति
संज्वलनमानस्य	भवति	न भवति	न भवति	भवति
अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यान-	न भवति	न भवति	न भवति	न भवति।
कषायाणाम्	-	-	-	किन्तु परप्रकृतौ
-	-	-	-	प्रक्षिपति

ननु प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ चान्तरकरणसत्कदलनिक्षेपः स्वस्थानापेक्षयोक्तः।

गुणधन्या

સ્થિતિમાં નાંખે છે. જે કર્મ બંધાતા નથી અને ઉદયમાં પણ નથી, તેના ઉકેરાતા દલિકોને સ્વસ્થાનમાં નાંખતો નથી, પરંતુ પરસ્થાનમાં નાંખે છે. આ પ્રમાણે અંતરકરણ ખાલી થાય છે...'

પ્રકૃતિ	**અવસ્થા**	**પ્રથમસ્થિતિમાં દલનિક્ષેપ**	**દ્વિતીયસ્થિતિમાં દલનિક્ષેપ**
પુરુષવેદથી શ્રેણિ માંડનારને પુરુષવેદનો-	બંધ અને ઉદય	✓	✓
સ્ત્રીવેદથી શ્રેણિ માંડનારને સ્ત્રીવેદ-	અબંધ - ઉદય	✓	×
સંજ્વલન ક્રોધ -	બંધ - અનુદય	✓	✓
સંજ્વલન માન -	બંધ - અનુદય	×	✓
૮ કષાય-	અબંધ - અનુદય	×	×

(૩૩૮) અહીં આ પ્રમાણે પ્રથમ અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં જે નિક્ષેપ બતાવ્યો છે, તે

अन्तरकरणदलिकं तु परस्थानेऽपि प्रक्षिप्यते । तत्र कः क्रमो बोद्धव्यः ? अतः परस्थान-दलिकनिक्षेपोऽभिधीयते –

(१) यासां प्रकृतीनां बन्ध उदयश्च भवति, तासां पतद्ग्रहरूपप्रकृतीनामनुत्कीर्यमाणायां प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च पूर्वोक्तचतुर्विधप्रकृतीनामन्तरकरणसत्कदलिकं प्रक्षिपति, यथा पुरुषवेदोदयेनारूढः पुरुषवेदस्यानुत्कीर्यमाणायां प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ च चारित्रमोहनीयस्य पुरुषवेदवर्जविंशतिप्रकृतीनामन्तरकरणसत्कदलिकं प्रक्षिपति ।

(२) यासां प्रकृतीनां बन्धो विद्यत उदयश्च न भवति, तासां पतद्ग्रहरूपप्रकृतीनाम-नुत्कीर्यमाणायां द्वितीयस्थितावेव तदितरप्रकृतीनामन्तरकरणसत्कदलिकं प्रक्षिपति यथा संज्वलनक्रोधोदयारूढः पतद्ग्रहरूपप्रकृतीनां मानादीनामनुत्कीर्यमाणायां द्वितीयस्थितावेव तदितरविंशतिप्रकृतीनामन्तरकरणसत्कदलिकं प्रक्षिपति ।

(३) यासां प्रकृतीनां बन्धो नास्ति किन्तूदयो विद्यते, तासां प्रकृतीनां प्रथमस्थितौ

સ્વસ્થાનની અપેક્ષાએ બતાવ્યો છે. તે સિવાય અંતરકરણનું દલિક પરસ્થાનમાં પણ પડે છે. તેનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે :-

પૂર્વોક્ત ચારે ભાંગાવાળી પ્રકૃતિઓમાં અંતરકરણના દલિકને આ રીતે નાંખે –

(૧) જે પ્રકૃતિઓનો બંધ અને ઉદય બન્ને હોય, તે પતદ્ગ્રહરૂપ પ્રકૃતિની નહીં ઉકેરાતી પ્રથમસ્થિતિ અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં નાંખે છે.

દા.ત. પુરુષવેદારૂઢ જીવ પુરુષવેદની નહીં ઉકેરાતી પ્રથમ અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં પુરુષવેદ સિવાયની પણ ચારિત્રમોહનીયની ૨૦ પરપ્રકૃતિઓના અંતરકરણગત દલિકોને નાંખે છે.

(૨) જે પ્રકૃતિઓનો બંધ છે, પરંતુ ઉદય નથી, તે પતદ્ગ્રહરૂપ પ્રકૃતિની નહીં ઉકેરાતી બીજી સ્થિતિમાં જ તેના સિવાયની પ્રકૃતિઓનાં અંતરકરણનાં દલિકને નાંખે છે.

દા.ત. સંજ્વલનક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનાર, પતદ્ગ્રહ સ્વરૂપ સંજ્વલનમાનાદિની નહીં ઉકેરાતી બીજી સ્થિતિમાં તેના સિવાયની ૨૦ પ્રકૃતિનાં અંતરકરણગત દલિકોને નાંખે છે.

(૩) જે પ્રકૃતિઓનો બંધ નથી, માત્ર ઉદય છે, તેવી પ્રકૃતિની પ્રથમ કે દ્વિતીયસ્થિતિમાં તેના સિવાયની પ્રકૃતિઓના અંતરકરણગત દલિકો નાંખતો નથી. કેમકે

द्वितीयस्थितौ वा तदितरप्रकृतीनामन्तरकरणसत्कदलिकं न निक्षिपति, अबध्यमानत्वेन पतद्ग्रहत्वाभावात् । यथा स्त्रीवेदोदयारूढः स्त्रीवेदस्य प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ वा तदितरप्रकृतीनामन्तरकरणसत्कदलिकं न प्रक्षिपति ।

(४) यासां प्रकृतीनां बन्धो न भवति नाप्युदयस्तासामपि पूर्ववत्प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ वा तदितरप्रकृतीनामन्तरकरणसत्कदलिकं न प्रक्षिपति, अबध्यमानत्वेन पतद्ग्रहत्वाभावात् । यथा पुरुषवेदोदयारूढः स्त्रीवेदस्य प्रथमस्थितौ द्वितीयस्थितौ तदितरप्रकृतीनामन्तरकरण-सत्कदलिकं न प्रक्षिपति । (३३९) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "अंतरं करेमाणस्स जे कम्मंसा बज्झन्ति वेदिज्जंति तेसिं कम्माणमंतरट्ठिदिओ उक्कीरेंतो तासिं ट्ठिदीणं पदेसग्गं बंधपयडीणं पढमट्ठिदीए च देदि बिदियट्ठिदीए च देदि । जे कम्मंसा ण बज्झंति ण वेदिज्जंति तेसिमुक्कीरमाणं पदेसग्गं सत्थाणे ण देदि, बज्झमाणीणं पयडीणमणुक्कीरमाणीसु ट्ठिदीसु देदि । जे कम्मंसा ण बज्झंति वेदिज्जंति च तेसिमुक्कीरमाणयं पदेसग्गं अप्पणो पढमट्ठिदिए च देदि । बज्झमाणीणं पयडीणमणुक्कीरमाणीसु च ट्ठिदिसु देदि । जे कम्मंसा**

અબધ્યમાન પ્રકૃતિ પતદ્ગ્રહરૂપે બનતી નથી.

દા.ત. સ્ત્રીવેદના ઉદયથી શ્રેણી માંડનાર જીવ સ્ત્રીવેદની પ્રથમ અને દ્વિતીયસ્થિતિમાં સ્ત્રીવેદ સિવાયની પ્રકૃતિના અંતરકરણગત દલિકો નાંખતો જ નથી.

(૪) જે પ્રકૃતિનો બંધ અને ઉદય બન્ને નથી. તે પ્રકૃતિની પણ પ્રથમ કે દ્વિતીયસ્થિતિમાં તેના સિવાયની પ્રકૃતિઓનાં અંતરકરણગત દલિકો નાંખતો નથી. કેમકે અબધ્યમાન પ્રકૃતિ પતદ્ગ્રહરૂપે બનતી નથી.

દા.ત. પુરુષવેદોદયે શ્રેણી માંડનાર જીવ સ્ત્રીવેદની પ્રથમ કે દ્વિતીયસ્થિતિમાં સ્ત્રીવેદ સિવાયની પ્રકૃતિઓના અંતરકરણગત દલિકોને નાંખતો નથી.

(૩૩૯) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે "અંતર કરનાર વ્યક્તિને જે કર્મપ્રકૃતિઓ બંધાય છે અને ભોગવાય છે, તે કર્મપ્રકૃતિના સ્થિતિગત પ્રદેશોને અંતરને ઉકેરતો જીવ એ બધ્યમાન પ્રકૃતિની પ્રથમસ્થિતિમાં અને બીજી સ્થિતિમાં નાંખે છે. જે કર્માંશો બંધાતા નથી ને ભોગવાતા નથી તે ઉકેરાતા પ્રદેશોને સ્વસ્થાને ન નાંખે, પણ બધ્યમાન પ્રકૃતિઓની નહીં ઉકેરાતી સ્થિતિઓમાં નાંખે. જે કર્માંશો બંધાતા નથી પણ ભોગવાય છે, તે પ્રકૃતિઓના ઉકેરાતા પ્રદેશોને પોતાની પ્રથમસ્થિતિમાં નાંખે અને બધ્યમાન પરપ્રકૃતિઓની નહીં ઉકેરાતી સ્થિતિઓમાં નાંખે. જે કર્માંશો બંધાય છે, પણ ભોગવાતા

बज्झंति ण वेदिज्जति तेसिमुक्कीरमाणं पदेसग्गं बज्झमाणीणं पयडीणमणुक्कीरमाणीसु ट्ठिदीसु देदि" इति ।

"**अन्नयरे**" इत्यार्षत्वादेकवचनं पुंस्त्वनिर्देशश्च, ततोऽयमक्षरार्थः – सञ्ज्वलनवेदानामन्यतमयोर्वेद्यमानयोः प्रकृत्योः प्रथमा स्थितिः कालसमा=उदयकालसमाना ।

अथ पुरुषवेदोदयेन सञ्ज्वलनक्रोधोदयेन चाऽऽरूढस्य जन्तोरुपशमनाविधिरभिधीयते । (३४०) अन्तरकरणे कृते सति सप्तपदार्था युगपत्प्रवर्तन्ते, तानभिधीत्सुराह –

दुसमयकयंतरे आलिगाण छण्हं उदीरणाभिनवे ।
मोहे एक्कट्ठाणे बंधुदया संखवासाणि ॥४३॥

संखगुणहाणिबंधो एत्तो सेसाणऽसंखगुणहाणी ।
पउवसमए नपुंसं असंखगुणणाइ जावंतो ॥४४॥

द्विसमयकृतान्तर आवलिकानां षण्णामुदीरणाभिनवस्यः ।
मोहस्यैकस्थानकौ बन्धोदयौ सङ्ख्येयवर्षाणि ॥४३॥

सङ्ख्येयगुणहानिबन्ध इतः शेषाणामसङ्ख्येयगुणहानिः ।
प्रोपशमयति नपुंसकमसङ्ख्येयगुणनया यावदन्तः ॥४४॥ इति पदसंस्कारः ।

નથી, તે પ્રકૃતિઓના પ્રદેશોને બધ્યમાન પ્રકૃતિની નહીં ઉકેરાતી સ્થિતિઓમાં નાંખે."

સંજ્વલનક્રોધાદિ ૪માંથી અને ત્રણ વેદમાંથી ભોગવાતી એવી કોઈપણ બે પ્રકૃતિઓની (એક કષાય અને એક વેદની) પ્રથમસ્થિતિ પોતાના ઉદયકાળ પ્રમાણે હોય છે.

પુરુષવેદોદય અને સંજ્વલનક્રોધોદયે શ્રેણી પ્રારંભકની ઉપશમનાવિધિ :

(૩૪૦) અંતરકરણક્રિયાકાળ પછી એક સાથે ૭ પદાર્થો થાય છે. તેમને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ : (અંતરકરણ ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી) અનંતર સમયથી (સાત વસ્તુઓનો પ્રારંભ થાય છે :-) (મોહનીયનો આનુપૂર્વીસંક્રમ, સંજ્વલનલોભનો અસંક્રમ, મોહનીયની સંખ્યાતવર્ષની ઉદીરણા) અભિનવ(બદ્ધ)ની ૬ આવલિકા બાદ ઉદીરણા, મોહનીયનો એકઠાણિયો રસબંધ-રસોદય, (મોહનીયનો) સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ. તે પણ નવો નવો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન થાય. (અને) શેષ કર્મોનો (ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ) અસંખ્યગુણહીન થાય. (અને) નપુંસકવેદની ઉપશમનાનો અસંખ્યગુણના ક્રમે પ્રારંભ થાય, યાવત્ ચરમસમય સુધી ઉપશમના ચાલુ રહે. (૪૩-૪૪)

(३४१) "**दुसमयकयंतरे**" त्ति, उत्पत्तितदनन्तरलक्षणाभ्यां द्वाभ्यां समयाभ्यां कृतेऽन्तरे सत्यन्तरकरणे कृतेऽनन्तरसमय इत्यर्थः इमे सप्त अधिकारा युगपत्प्रवर्तन्ते, उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "दुसमयकयंतरे त्ति, अंतरकरणे उक्किण्णे ततो अणंतरे समते इमे सत्त अहिगारा जुगवं पयट्टंति"** इति ।

(१) मोहनीयस्यानुपूर्व्यैव सङ्क्रमः ।

(२) सञ्ज्वलनलोभस्य सङ्क्रमाभावः ।

(३) षडावलिकायां व्यतिक्रान्तायामुदीरणा ।

(४) 'मोहे' मोहनीये एकस्थानकोऽभिनवो रसबन्ध उदयश्च भवति ।

(५) सङ्ख्येयवार्षिको मोहस्य स्थितिबन्धः ।

(६) उदयोऽसम्प्राप्तोदय उदीरणाख्यः, सोऽपि सङ्ख्येयवार्षिको मोहस्य ।

(७) '**पढमसमए**' त्ति, अन्तरकरणे कृते सति प्रथमसमये नपुंसकवेदं चोपशमयति, असङ्ख्येयगुणनयोपशमयितुमारभते इत्यर्थः, तं च तावद्यावदन्तश्चरमसमयः ।

विवेचन :

(३४१) युगपत् ७ वस्तुनो प्रारंभ :-

(१) મોહનીયનો આનુપૂર્વી સંક્રમ.

(૨) સંજ્વલનલોભનો અસંક્રમ.

(૩) બધ્યમાન દલિકોની ૬ આવલિકા બાદ ઉદીરણા.

(૪) મોહનીયનો એકઠાણીયો રસબંધ અને રસોદય.

(૫) મોહનીયનો સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ.

(૬) મોહનીયની સંખ્યાતવર્ષની ઉદીરણા (ઉદયમાં નહીં આવેલા દલિકોને ઉદયમાં લાવવા = ઉદીરણા)

(૭) અંતરકરણ કર્યા પછી પ્રથમસમયથી નપુંસકવેદની અસંખ્યગુણાકારે ઉપશમનાનો પ્રારંભ થાય. તે ચરમસમય સુધી ચાલે છે.

(३४२) विशेषव्याख्यानं पुनरिदम्★ – (१) मोहनीयस्याऽऽनुपूर्व्यैव सङ्क्रमः। आनुपूर्व्या सङ्क्रमो नाम क्रमपूर्वकः सङ्क्रमः। इतः प्राक् सञ्ज्वलनक्रोधस्य दलिकं पुरुषवेदसञ्ज्वलन-मानमायालोभेषु सङ्क्रमयति स्म, अतः प्रभृति सञ्ज्वलनक्रोधस्य दलिकं मानादिषु सङ्क्रमयति, पुरुषवेदे तु न सङ्क्रमयति। एवं पुरुषवेदस्य दलिकं सञ्ज्वलनक्रोधादिषु, सञ्ज्वलनमानस्य दलिकं सञ्ज्वलनमायादिषु सङ्क्रमयति, न तु पुरुषवेदे वा सञ्ज्वलनक्रोधे वा। तथा सञ्ज्वलनमायाया दलिकं सञ्ज्वलनलोभे सङ्क्रमयति, न पुरुषवेदसञ्ज्वलनक्रोधमानेषु। अयं सङ्क्रमः क्रमपूर्वक उच्यते।

(२) सञ्ज्वलनलोभस्य सङ्क्रमाभावः – अन्तरकरणे कृते सत्यनन्तरसमयात्प्रभृति मोहनीयस्याऽऽनुपूर्वीसङ्क्रमभवनात्सञ्ज्वलनलोभस्यान्यत्र सङ्क्रमो भवितुं नार्हति इति कृत्वा लोभस्य सङ्क्रमाभाव उक्तः।

(૩૪૨) વિશેષાર્થ : (૧) મોહનીયનો આનુપૂર્વી સંક્રમ

આનુપૂર્વીસંક્રમ એટલે ક્રમપૂર્વક સંક્રમ. અત્યાર સુધી સંજ્વલન ક્રોધનું દલિક પુરુષવેદ, સંજ્વલનમાન-માયા-લોભ વગેરે બધામાં સંક્રમતું હતું. હવેથી સંજ્વલનક્રોધનું દલિક સંજ્વલન માનાદિમાં સંક્રમે, પરંતુ પુરુષવેદમાં ન સંક્રમે.

તેવી રીતે પુરુષવેદનું દલિક સંજ્વલન ક્રોધાદિમાં સંક્રમે.

સંજ્વલન માનનું દલિક સંજ્વલનમાયાદિમાં સંક્રમે, પરંતુ પુરુષવેદ અને ક્રોધમાં ન સંક્રમે. સંજ્વનમાયાનું દલિક સંજ્વલન લોભમાં જ સંક્રમે, પરંતુ સંજ્વલનમાન કે સંજ્વલનક્રોધ કે પુરુષવેદમાં ન સંક્રમે, આને ક્રમપૂર્વક સંક્રમ કહેવાય.

(૨) **સંજ્વલન લોભનો અસંક્રમ** :- ક્રમપૂર્વક સંક્રમ થતો હોવાથી સંજ્વલનલોભનું દલિક અન્યત્ર સંક્રમી શકે નહીં, તેથી સંજ્વલનલોભનો અસંક્રમ કહ્યો છે.

★. टिप्पणी. जयधवलायामानुपूर्वीसंक्रमस्वरुपमित्थं दर्शितम्–नपुंसकवेदस्त्रीवेदयोर्दलिकं पुरुषवेद एव सङ्क्रमयति। पुरुषवेदषण्णोकषायाणां दलिकं संज्वलनक्रोध एव। क्रोधस्य दलिकं मान एव, मानस्य दलिकं मायायामेव मायायाश्च लोभेष्वेव सङ्क्रमयति। अक्षराणि त्वेवम्–"मोहणीयस्साणुपुव्वीसंकमो णाम पढमकरणं तमेवमणुगंतव्वं। तं जहा–इत्थिणवुंसयवेदपदेसग्गमेत्तो पाए पुरिसवेदे चेव णियमा संछुहदि। पुरिसवेद छण्णोकसाय-पच्चखाणाऽपच्चखाणकोहपदेसग्गं कोहसंजलणस्सुवरि संछुहदि। णाण्णत्थ कत्थ वि। कोहसंजलणदुविहमाणपदेसग्गं पि माणसंजलणे णियमा संछुहदि, णाण्णम्हि कम्हि वि। माणसंजलणदुविहमायापदेसग्गं च णियमा मायासंजलणे णिक्खिवदि मायासंजलणदुविहलोहपदेसग्गं च णियमा लोहसंजलणे संछुहदि त्ति एसो आणुपुव्वीसंकमो णाम।"

(३) षडावलिकायां व्यतिक्रान्तायामुदीरणा । मोहनीयसत्का अमोहनीयसत्का याः प्रकृतयो बध्यन्ते, तासां षण्णामावलिकानां मध्य उदीरणा न भवति, किन्तु षट्स्वावलिकास्वतिक्रान्तासु, अधुनातननूतनबन्धस्य तथाविधस्वभावसम्भवात्, इतः पूर्वं तु बद्धं कर्म बन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायां प्राक्तनोदयसत्कर्मानुविद्धायामुदीरणायामायाति स्म ।

(४) मोहनीस्यैकस्थानको रसबन्धोऽभिनवो भवति, अतः प्राग्मोहनीयस्यानुभागबन्धो द्विस्थानको भवति स्म, इतः प्रभृति विशुद्धेर्वृद्धत्वादेकस्थानको रसबन्धो भवति ।

(५) मोहस्य सङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धः, इतः पूर्वमन्तरकरणक्रियासमाप्तिपर्यन्तं सप्तानां कर्मणां स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयवर्षप्रमाणो भवति स्म । सम्प्रति मोहनीयस्य सङ्ख्यातवर्षप्रमाणः स्थितिबन्धो भवति, सोऽपि पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरस्थितिबन्धः सङ्ख्येयगुणहीनो भवति । शेषकर्मणां च पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरस्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणहीनो भवति ।

(६) उदयोऽसम्प्राप्तोदय उदीरणाख्यः, सोऽपि सङ्ख्येयवार्षिको मोहस्य । यद्यपि मोहनीयस्य स्थितिसत्कर्माऽसङ्ख्येयवर्षप्रमाणं भवति, तथाऽप्युदीरणा सङ्ख्यातवार्षिका भवति । तत्कारणं

ગુણધન્યા

(૩) **બધ્યમાન દલિકોની ૬ આવલિકા બાદ ઉદીરણા** :- અત્યાર સુધી કોઇપણ સમયે બાંધેલા દલિકોની બંધાવલિકા વીત્યા બાદ ઉદીરણા થતી હતી. હવેથી નૂતન સ્થિતિબંધ તેવા પ્રકારના સ્વભાવવાળો હોવાથી એ નિયમ બદલાઇ જાય છે. એટલે કે અંતરકરણ ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી મોહનીય કે અન્ય કોઇપણ કર્મના કોઇપણ સમયે બંધાયેલા દલિકની ૬ આવલિકા બાદ જ ઉદીરણા થઇ શકે, તે પૂર્વે નહીં.

(૪) **મોહનીયનો એકસ્થાનિક રસબંધ** :- અત્યાર સુધી મોહનીયનો બે ઠાણીયો રસ બંધાતો હતો, પરંતુ વિશુદ્ધિ વધવાથી હવેથી મોહનીયનો એકઠાણિયો રસ બંધાય છે.

(૫) **મોહનીયનો સંખ્યાતા વર્ષનો સ્થિતિબંધ** :- અત્યાર સુધી અંતરકરણક્રિયા સમાપ્તિ પર્યંત સર્વકર્મનો અસંખ્યાતા વર્ષનો (પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલો) સ્થિતિબંધ થતો હતો. હવેથી મોહનીયનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતા વર્ષનો જ થાય છે. અને તે પણ ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણહીન થાય છે. અને શેષ કર્મોનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતા વર્ષનો થાય છે. અને તે પણ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગુણહીન થાય છે.

(૬) **મોહનીયની સંખ્યાતા વર્ષની ઉદીરણા** :- મોહનીયની સત્તા જો કે અસંખ્ય વર્ષની હોય છે. છતાં અહીં સંખ્યાતવર્ષની ઉદીરણા કહી છે. તેનું કારણ એમ લાગે છે કે

त्विदं ज्ञायते – मोहनीयकर्मणः स्थितिबन्धस्य सङ्ख्यातवर्षप्रमाणत्वाद् यथाऽसङ्ख्येयसमय-प्रबद्धोदीरणायां बन्धप्रायोग्यस्थितिस्थानादुपरितनस्थितिस्थानानां विद्यमानत्वेऽपि न तदुदीरणा, तथाऽत्रापि सङ्ख्यातवर्षप्रमाणस्थितिबन्धस्य विद्यमानत्वाद् बन्धतः समयादिहीनाः सङ्ख्येयवर्षप्रमाणाः सत्तागतस्थितय उदीरणायामायान्ति, न तदुपरितना इति सङ्ख्येय-वार्षिकोदीरणा सम्यग्युज्यते, तथास्वभावादिति सम्भावयामहे ।

(३४३) ★कषायप्राभृतचूर्णौ सङ्ख्यातवार्षिकोदीरणा नोक्ता, किन्तु तत्स्थाने मोहनीयस्यैक-स्थानको रस उदये भवति इत्युक्तः, मोहनीयस्यैकस्थानानुभागोदयोऽत्र सम्भवति, यतः

ગુણધન્યા

અસંખ્યાત વર્ષની સ્થિતિસત્તા હોવા છતાં સત્તાગત સંખ્યાતવર્ષની સ્થિતિમાંથી જ ઉદીરણા થાય, તેની ઉપરની સ્થિતિમાં હવેથી ઉદીરણા નહીં થાય, કેમકે અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધની ઉદીરણા વખતે કહ્યું છે કે બધ્યમાન સ્થિતિથી ન્યૂન સત્તાગત સ્થિતિમાંથી ઉદીરણા થાય, ઉપરની સ્થિતિઓમાંથી ઉદીરણા ન થાય. અથવા તો અહીં તથાસ્વભાવ કારણરૂપે જાણવો.

(૩૪૩) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** સંખ્યાત વર્ષની ઉદીરણા કહી જ નથી, પરંતુ તેના બદલે મોહનીયનો એકસ્થાનિક રસનો ઉદય કહ્યો છે. તે તો અત્રે સંભવે છે. કેમકે

---

૭૯. ટિપ્પણી-ધવલાયાં લબ્ધિસારે चाऽपि संख्येयवार्षिकोदीरणास्थान एकस्थानिकोऽनुभागोदय उक्तः, तथा चाऽत्र धवला-"ताधे चैव मोहणीयस्स आणुपुव्वीसंकमो लोभस्स असंकमो मोहणीयस्स एगठाणीओ बंधो णउंसयवेदस्स पढमसमय उवसामगो छसु आवलियासु गदासु उदीरणा मोहणीयस्स एगट्ठाणीओ उदओ मोहणीयस्स संखेज्जवस्सट्ठिदिओ बंधो एदाणि सत्तविधाणि करणाणि अंतरकदपढमसमए होन्ति" ।

तथैव चोक्तं लब्धिसारेऽपि..... "अन्तरकृतस्य निष्ठितान्तरकरणस्य प्रथमेऽनन्तरसमये सप्तकरणानि युगपदेव प्रारभ्यन्ते । तत्र पूर्वमन्तरसमाप्तिपर्यन्तं चारित्रमोहस्य द्विस्थानानुभागबन्धः प्रवृत्तः; इदानीं लतासमानैकस्थाना-ऽनुभागबन्धस्तस्य प्रवर्तत इत्येकं करणम् । तथा मोहनीयस्य द्विस्थानानुभागोदयः पूर्वमन्तरकरणचरमसमयपर्यन्तमायातः, इदानीं पुनस्तस्य लतासमानैकस्थानानुभागोदय एव प्रवर्तत इत्यपरं करणम् । तथा पूर्वमन्तरकरणकाल-समाप्तिपर्यन्तमसंख्येयवर्षमात्रो मोहनीयस्य स्थितिबन्धः प्रवृत्त इदानीं पुनरपसरणमाहात्म्यात्संख्येयवर्षमात्रो मोहस्य स्थितिबन्धः प्रारब्ध इत्यन्यत्करणम् । तथा पूर्वमन्तरकरणकालपरिसमाप्तिपर्यन्तं चारित्रमोहस्य नपुंसकवेदादिप्रकृतीनां यत्र तत्राऽपि द्रव्यसङ्क्रमः प्रवृत्तः इदानीं पुनर्वक्ष्यमाणप्रतिनियताऽऽनुपूर्व्या तद् द्रव्यं संक्रामति इत्यानुपूर्व्या सङ्क्रमो नामैकं करणं, तथा पूर्वमन्तरकरणसमाप्तिपर्यन्तं संज्वलनलोभस्य शेषसंज्वलनपुंवेदेषु यथासंभवं सङ्क्रमः प्रवृत्त इदानीं पुनः संज्वलनलोभस्य कुत्राऽपि सङ्क्रमो नाऽस्त्येवेत्यपरं करणम्, तथेदानीं प्रथमं नपुंसकवेदस्यैवोपशमनक्रिया प्रारभ्यते तदुपशमनाऽनन्तरमेवेतरप्रकृतीनामुपशमविधानादित्येतदेकं करणम्, तथा पूर्वमन्तरकरणसमाप्तिपर्यन्तं प्रतिसमयबध्यमानसमयप्रबद्धोऽचलाऽऽवल्यतिक्रम उदीरयितुं शक्यः प्रवृत्तः इदानीं पुनर्बध्यमानानां मोहस्य वा ज्ञानावरणादिकर्मणां वा समयप्रबद्धो बन्धप्रथमसमयादारभ्य षट्स्वावलिसु गतास्वेवोदीरयितुं शक्यो नैकसमयोनास्वपि इत्यन्यत्करणम्" (लब्धिसार २४८ टीका) इति ।

सञ्ज्वलनचतुष्कस्य पुरुषवेदस्य च य एकस्थाने रसोदय उदीरणाकरणे उदयविधौ चोक्तः सोऽत्रैव सम्भवति । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – (१) ताधे चेव मोहणीयस्स आणुपुव्वीसंकमो, (२) लोभस्स असंकमो, (३) मोहणीयस्स एगट्ठाणिओ बंधो, (४) णवुंसयवेदस्स पढमसमयउवसामगो, (५) छसु आवलियासु गदासु उदीरणा, (६) मोहणीयस्स एगट्ठाणिओ उदयो, (७) मोहणीयस्स संखेज्जवस्सट्ठिदिओ बंधो, एदाणि सत्तविधाणि करणाणि अंतरकदपढमसमए होंति ।"**

(३४४) **नपुंसकवेदस्योपशमनाप्रारम्भः** – अतः प्रभृति नपुंसकवेदस्य दलिकस्य प्रतिसमयमसङ्ख्यगुणकारेणोपशमयति, गुणसंक्रमोऽपूर्वकरणादारब्धोऽत्रापि प्रवर्तते, नपुंसकवेदोपशमनाप्रथमसमयादारभ्य सर्वेषां कर्मणामुदीरणागतं दलिकं स्तोकम्, ततोऽसङ्ख्येयगुणं

એકસ્થાનિક રસનો ઉદય સંજ્વલનચતુષ્ક અને પુરુષવેદમાં ઉદીરણાકરણમાં અને ઉદયવિધિમાં જે કહ્યો છે, તે અહીં જ સંભવે. આની પૂર્વે ન સંભવી શકે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં ૭ વસ્તુ આ પ્રમાણે કહી છે :- "(૧) મોહનીયનો આનુપૂર્વીસંક્રમ, (૨) લોભનો અસંક્રમ, (૩) મોહનીયનો એક ઠાણીયો રસબંધ, (૪) નપુંસકવેદનો પ્રથમસમયે ઉપશામક, (૫) ૬ આવલિકા વીત્યા બાદ ઉદીરણા, (૬) મોહનીયનો એક ઠાણીયો રસોદય, (૭) મોહનીયનો સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ. આ ૭ પ્રકારના કાર્યો અંતરકરણ બાદ પ્રથમસમયે થાય છે."

(૭) નપુંસકવેદની ઉપશમનાનો પ્રારંભ

(૩૪૪) નપુંસકવેદની ઉપશમનાનો અહીંથી પ્રારંભ થાય છે. એટલે કે અહીંથી પ્રતિસમયે અસંખ્યગુણાકારે દલિક ઉપશમાવે છે. તે સાથે અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી પ્રારંભ થયેલો નપુંસકવેદનો ગુણસંક્રમ પણ ચાલુ છે.

વળી જ્યારથી આ નપુંસકવેદની ઉપશમનાનો પ્રારંભ થાય છે, ત્યારથી તેનું દલિક પરમાં પણ સંક્રમે છે. પરમાં સંક્રમતા અને ઉપશમતા દલિકોનું પ્રમાણ નીચેના અલ્પબહુત્વ પરથી સમજી શકાય છે.

કોઈપણ કર્મના ઉદીરણાગત દ્રવ્ય કરતાં ઉદયમાં રહેલું દ્રવ્ય અસંખ્યગુણ છે, કેમકે ગુણશ્રેણી દ્વારા અંતર્મુહૂર્ત સુધી પૂર્વે ઘણું દ્રવ્ય ગોઠવાયેલું છે, અર્થાત્ ઘણું દ્રવ્ય ભેગું થયેલું હોય છે. તે જ નિષેકો હવે ઉદયમાં આવે છે. (તેથી ઉદયગત દ્રવ્ય અસંખ્યગુણ હોય.)

दलिकमुदये वर्तते, गुणश्रेण्या रचितप्रभूतदलिकानां निषेकाणामुदयात् तथोदयगतदलिकतोऽसङ्ख्येयगुणमुपशमयति ततोऽप्यसङ्ख्येयगुणं परप्रकृतिषु सङ्क्रमयति, एवं तावद्वक्तव्यम्, यावद् द्विचरमसमयः । परप्रकृतिषु च प्रतिसमयमुपशम्यमानदलिकतोऽसङ्ख्येयगुणं दलिकं तावत्सङ्क्रमयति यावद् द्विचरमसमयः । चरमसमये तु सङ्क्रम्यमाणदलिकतोऽसङ्ख्येयगुणमुपशमयतीति ज्ञातव्यम् ।

(३४५) उक्तञ्च कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "तस्स णपुंसगवेयस्स उवसामणपढमसमयपभितिं जस्स व तस्स व कम्मस्सोदीरणा थोवा, उदओ असंखेज्जगुणो, उवसामिज्जमाणणपुंसगवेयस्स पदेसग्गं असंखेज्जगुणं नपुंसगवेयस्स अन्नपगतिं संकामिज्जमाणगं पदेसग्गं असंखेज्जगुणं एवं समदे समदे असंखेज्जगुणं भणियव्वं जाव दुचरिमसमउत्ति । चरिमसमए उवसमिज्जमाणं संकामिज्जमाणगातो असंखेज्जगुणं । जाव नपुंसगवेयउवसामणाए चरिमसमत्तो" इति ।

***कषायप्राभृतचूर्णौ –** नपुंसकवेदोपशमनारम्भप्रथमसमयात्प्रभृत्युदीरणागतं दलिकं सर्वस्तोकम्,

गुणधन्या

ઉદયગત દ્રવ્યથી અસંખ્યાતગણું દલિક ઉપશાંત થાય છે. અને તેનાથી પણ અસંખ્યગુણ દલિક પરમાં સંક્રમે છે. વળી પ્રતિસમયે પૂર્વ-પૂર્વ સમયથી અસંખ્યગુણ દલિક ઉપશમે છે, પરંતુ ઉપશમ્યમાન દલિક કરતાં અસંખ્યગુણ દલિક પરમાં સંક્રમે છે - એમ દ્વિચરમસમય સુધી જાણવું. ચરમસમયે સંક્રમતાં દલિક કરતાં ઉપશમતું દલિક અસંખ્યગુણ હોય છે.

(૩૪૫) કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં પણ કહ્યું છે કે 'નપુંસકવેદની ઉપશમનાના પ્રથમસમયથી માંડીને કોઈપણ કર્મના ઉદીરણાગત દલિક - થોડા હોય છે. તેનાથી ઉદયમાં રહેલા દલિકો - અસંખ્યગુણ, તેના કરતાં નપુંસકવેદનાં ઉપશમતા દલિક - અસંખ્યગુણ અને તેનાથી પરપ્રકૃતિમાં સંક્રમતું દલિક - અસંખ્યગુણ હોય છે. આ પ્રમાણે દ્વિચરમસમય સુધી જાણવું. ચરમસમયે સંક્રમતા દલિક કરતાં ઉપશમતું દલિક અસંખ્યગુણ હોય છે. આ પ્રમાણે યાવત્ નપુંસકવેદની ઉપશમનાનો ચરમસમય આવે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં નપુંસકવેદની ઉપશમનાની વિધિમાં થોડો ફરક છે. તે આ

★. ધવલાયાં લબ્ધિસારે चाऽनेनैव प्रकारेण नपुंसकवेदोपशमना उक्ता, नपुंसकवेदोपशमकस्य प्रथमसमये विवक्षितस्योदयप्राप्तस्य पुंवेदस्योदीरणाद्रव्यमिदं तत्कालाऽपकृष्टस्य पल्यासङ्ख्यातैकभागेन भक्तस्य बहुभागमुपरितनस्थितौ दत्वा तदेकभागं पुनः पल्याऽसंख्यातभागेन खण्डयित्वा बहुभागं गुणश्रेण्यां निक्षिप्य तदेकभागस्यैवोदयनिक्षेपणात् । तस्मादुदीरणाद्रव्यात्तदात्वे पुंवेदस्यैवोदयमानं द्रव्यमसंख्यातगुणं स गुणश्रेण्यां प्राग्निक्षिप्तपल्यासंख्यातबहुभागमात्रत्वात् । तस्मादुदयद्रव्यान्नपुंसकवेदस्य सङ्क्रमणद्रव्यमसंख्यातगुणम् स ..... तद्भागहारादसंख्यातगुणहीनेन गुणसङ्क्रमभागहारेण खण्डितैकभागमात्रत्वात्तदात्वे नपुंसकवेदस्योपशमनाफालिद्रव्यं असंख्यातगुणं, स तद्भागहारादसंख्यातगुणहीनेन भागहारेण खण्डितैकभागमात्रत्वादेवं द्वितीयादिसमयेषु चरमपर्यन्तेषूदीरणाद्रव्यचतुष्टयाऽल्पबहुत्वं नेतव्यम् (लब्धिसार २५७)

ततोऽसङ्ख्येयगुणदलमुदये भवति, ततोऽप्यसङ्ख्येयगुणं दलिकं परप्रकृतौ सङ्क्रमयति, ततोऽप्युपशम्यमानं दलिकमसङ्ख्यातगुणम्, एवं तावद्वक्तव्यम्, यावन्नपुंसकवेदोपशमनाया-श्चरमसमयः, न तु कर्मप्रकृतिचूर्ण्यादिवच्चरमसमय एव सङ्क्रम्यमाणदलिकत उपशम्यमान-दलमसङ्ख्येयगुणं भवतीत्युक्तम्। (३४६) तथा च **तद्ग्रन्थः – अंतरादो पढमसमयकदादो पाए णपुंसयवेदस्स *आउत्तकरण उवसमगो सेसाणं कम्माण ण किंचि उवसमेदि । जं पढमसमए पदेसग्गमुवसमदितं थोवं । जं बिदियसमये उवसामेदि तमसंखेज्जगुणं एवमसंखेज्जगुणणाए सेढीये उवसामेदि जाव उवसंतं । णवुंसयवेदस्स पढमसमयउवसामगस्स जस्स वा तस्स वा कम्मस्स पदेसगस्स उदीरणा थोवा, उदयो असंखेज्जगुणो, णवुंसयवेदस्स पदेसग्गमऽण्णपयडिसंकामिज्जमाणयमसंखेज्जगुणं उवसामिज्जमाणयमसंखेज्जगुणं । एवं जाव चरिमसमय उवसंतेति**'' इति ।

गुणधन्या

પ્રમાણે :- "ઉદીરણાગત દ્રવ્ય - સર્વાલ્પ, તેનાથી ઉદયગત દ્રવ્ય - અસંખ્યગુણ, તેનાથી અન્ય પ્રકૃતિમાં સંક્રમતું દલિક - અસંખ્યગુણ, તેનાથી ઉપશમતા દલિક - અસંખ્યગુણ અને આ પ્રમાણે યાવત્ નપુંસકવેદોપશમનાના ચરમસમય સુધી જાણવું, પૂર્વ-પૂર્વના સમયથી ઉત્તરોત્તરસમયે ઉપશમતું દલિક અસંખ્યગુણ જાણવું."

અહીં કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિની જેમ માત્ર ચરમસમયે જ સંક્રમતા દલિક કરતાં ઉપશમતું દલિક અસંખ્યગુણ હોય છે, એવું નથી.

(૩૪૬) કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિનો પાઠ આ પ્રમાણે છે - 'અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થયા બાદ પ્રથમસમયથી નપુંસકવેદની ઉપશમનાનો પ્રારંભ કરનાર (= આઉત્તકરણ) શેષ કર્મોનો ઉપશમ કરતો નથી. પ્રથમસમયે થોડા દલિક ઉપશમાવે છે. તેનાથી બીજા સમયે અસંખ્યગુણ દલિકો ઉપશમાવે છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક સમયે (અસંખ્યગુણ) દલિકો ઉપશમાવે છે. આ પ્રમાણે અસંખ્યગુણની શ્રેણિ મુજબ ત્યાં સુધી ઉપશમાવે યાવત્ તે નપુંસકવેદ ઉપશાંત થઈ જાય.

નપુંસકવેદના ઉપશામક જીવને પ્રથમસમયે કોઈપણ કર્મની ઉદીરણા - સર્વાલ્પ છે. તેનાથી ઉદયગત દ્રવ્ય - અસંખ્યગુણ, તેનાથી નપુંસકવેદનું પરપ્રકૃતિમાં સંક્રમતું દલિક - અસંખ્યગુણ, તેનાથી ઉપશમતું દલિક - અસંખ્યગુણ હોય છે. આ પ્રમાણે ચરમસમય સુધી જાણવું...'

★. किमाउत्तकरणं नाम ? आउत्तकरणमुज्जत्तकरणं पारंभकरणमिदि एयट्ठो तात्पर्येण नपुंसकवेदमितः प्रशमयत्युपशमयतीत्यर्थः (जयधवला) ।

नपुंसकवेदोपशमनारम्भसमयेऽभिनवः स्थितिबन्धो रसघातः स्थितिघातश्चारभ्यन्ते । सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु★ स्थितिघातेषु वा गतेषु नपुंसकवेदः सर्वथोपशमितो भवति । यथा धूलिः सलिलेनोपशमिता भवत्येवं कर्मदलिकं भावविशुद्ध्योपशमितं भवति ।

(३४७) नपुंसकवेदोपशमनामभिधाय स्त्रीवेदोपशमनां निजिगदिषुराह –

ગુણધન્યા

નપુંસકવેદની ઉપશમનાના પ્રારંભની સાથે નવો સ્થિતિબંધ, નવો રસઘાત અને અપૂર્વસ્થિતિબંધ શરૂ થાય છે. અને હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થતાં નપુંસકવેદ સર્વથા ઉપશમી જાય છે.

જે પ્રમાણે જલસિંચનથી ધૂળ બેસી જાય, તે પ્રમાણે ભાવવિશુદ્ધિથી કર્મ દલિક ઉપશમી જાય છે.

(૩૪૭) નપુંસકવેદની ઉપશમના કહીને, હવે સ્ત્રીવેદની ઉપશમનાને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે -

---

★. धवलायां लब्धिसारे चाऽन्तकरणे कृते मोहनीयस्य स्थितिघातरसघातौ न भवतश्शेषकर्मणां तु प्रवर्तत इत्युक्तंतद्यथा–"अंतरकरणकदपढमसमयादो पहुडि मोहणीयस्स णत्थि ट्ठिदिघादो अणुभागघादो वा, कुदो? उवसंतपदेसग्गस्स ट्ठिदिअणुभागेहि चलणाभावा, लब्धिसारेऽपि तथैवोक्तम्, तथाहि–अंतरकरणस्याऽपिनपुंसकवेदोपशमनाप्रथमसमयादारभ्य मोहनीयस्य स्थितिखण्डमनुभागखण्डनं च नाऽस्ति उपशम्यमानकर्मस्थितेः कण्डकघातो नाऽस्तीति परमगुरूपदेशात् ।" इति । स्थितिघातरसघातनिषेधे धवलाकारैरुपशान्तदलिकस्य स्थित्यनुभागो न वर्धते हीयते वा । न चाऽनुपशम्यप्रकृतिस्थितिघातरसघातौ कुतो न भवतीति वाच्यम्, यतःपूर्वमुपशान्तप्रकृतिस्थितिसत्वतः पश्चादुपशमिष्यमाणप्रकृतिः स्थितिसत्वं स्थितिघातैः संख्येयगुणहीनं भवेत् तच्च नेष्टम् उपशमनकाले (उपशमश्रेणौ) सर्वासां मोहनीयप्रकृतीनां समानस्थितिकत्वात् इति लब्धिसार-धवलयोरभिप्रायः । अक्षराणि त्वेवम्-उवसंतुवसामिज्जमाणमोहपयडीओ मोत्तूण सेसाणं दो घादा किण्ण होंति? ण पुव्वमुवसंतपयडिट्ठिदिसंतकम्मादो पच्छा उवसंतपयडिट्ठिदिसंतकम्मस्स संखेज्जगुणहीणत्तपसंगादो" इति धवलाकारः । तथा चाऽत्र लब्धिसारः-तर्ह्यनुपशम्यमानमोहप्रकृतीनां स्थितिकण्डकघातौ भवेदिति, नाशङ्कितव्यम्, उपशमनकाले मोहप्रकृतीनां सर्वासामपि स्थितिः सदृश्येवेति च परमसप्रदीयस्य परमगुरुपर्वक्रमायातस्य सद्भावात् स्थित्यनुसारित्वादनुभागस्याऽपि खण्डनं विना तदवस्थं सिद्धमेव इति" कर्मप्रकृतिचूर्णिकारैः कषायप्राभृतचूर्णिकारैश्च मोहनीयकर्मणः स्थितिघातरसघातयोर्निषेधो न दर्शितः । तथा च जयधवलाकारस्याऽनुभागाऽधिकारगतान्यक्षराणि-अवेदकाऽवस्थायामपि मोहनीयस्य रसघातं साधयन्ति तदक्षराणि त्वेवम्-"अवेदगस्स उक्कोसअणुभागविहत्तिकस्स? जो अवगतवेद अनियट्टिउवसामओ पढमअणुभागकंडए वट्टमाणओ तस्स उक्कसाणुभागविहित्ती हते अणुक्कोसा। इति । अवेदकाऽवस्थायां मोहनीयस्य रसघातो भवतीति उपर्युक्तैरक्षरैः सिद्धं भवति, इति तत्त्वं तु केवलिनो विदन्ति ।

एवित्थी संखतमे गयम्मि घाईण संखवासाणि ।
संखगुणहाणि एत्तो देसावरणाणुदगराइ ॥४५॥

एवं स्त्रीवेदः सङ्ख्येयतमे गते घातीनां सङ्ख्येयवर्षाणि ।
सङ्ख्येयगुणहानितो देशावरणानामुदकराजिम् ॥४५॥ इति पदसंस्कारः

नपुंसकवेद उपशान्ते सति स्त्रीवेदमुपशमयितुमारभते स्त्रीवेदोपशमनारम्भप्रथमसमयेऽभिनव-स्थितिबन्धः स्थितिघातो रसघातश्चारभ्यन्ते । स्त्रीवेदविध्यतिदेशं शेषविशेषं चाह – "**एवित्थी**" एवं पूर्वोक्तप्रकारेण नपुंसकवेदोपशमनावत्स्त्रीवेदमुपशमयति, उपशम्यमानस्य स्त्रीवेदस्यो-पशमनाऽद्धायाः सङ्ख्येयतमे भागे गते सति घातिनां ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां "**संखवासाणि**" सङ्ख्येयवर्षप्रमाणः स्थितिबन्धो भवति, अत्र सर्वेषां कर्मणां स्थितिबन्ध-माश्रित्याल्पबहुत्वं विचार्यते –

(१) मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वाल्पः ।

(२) ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां सङ्ख्येयगुणः ।

स्त्रीवेदनी उपशमनाविधि

गाथार्थ : (જેમ નપુંસકવેદની ઉપશમના કરી) એ પ્રમાણે સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવે છે. સ્ત્રીવેદોપશમનાનો સંખ્યાતમો ભાગ ગયે છતે ઘાતિત્રયનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતવર્ષનો થાય છે. (નવો સ્થિતિબંધ) સંખ્યાતગુણહીન-હીન થાય છે. (અને) હવેથી દેશઘાતિકર્મોનો પાણીમાં રેખા સમાન (૧ ઠાણિયો) રસ બાંધે છે. (૪૫)

ટીકાર્થ : નપુંસકવેદ ઉપશાંત થયા પછી અનંતરસમયે સ્ત્રીવેદની ઉપશમનાનો પ્રારંભ કરે. તે જ સમયે અન્ય સ્થિતિઘાત, અન્ય રસઘાત અને અપૂર્વસ્થિતિબંધ શરૂ થાય અને જેવી રીતે નપુંસકવેદની ઉપશમના કરી, તે જ રીતે સ્ત્રીવેદને પણ (હજારો સ્થિતિઘાત દરમિયાન સર્વથા) ઉપશમાવે છે. સ્ત્રીવેદના ઉપશમનાકાળનો સંખ્યાતમો ભાગ પસાર થાય ત્યારે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયનો સંખ્યાતા વર્ષનો સ્થિતિબંધ શરૂ થાય છે.

વળી આ વખતે સર્વકર્મના સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે :-

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ - સર્વાલ્પ.

તેનાથી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયનો સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ.

(३) ततोऽपि नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः ।

(४) ततो वेदनीयस्य विशेषाधिकः ।

(३४८) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "तम्मि समए सव्वकम्माणअप्पाबहुअं । तं जहा – मोहणीयस्स सव्वत्थोवो ट्ठिदिबंधो णाणावरणदंसणावरणअंतराइयाणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो, णामगोदाणं ट्ठिदिबंधो असंखेज्जगुणो, वेदणीयस्स ट्ठिदिबंधो विसेसाहिओ"** इति ।

"एत्तो" इत्यादि, इतश्च सङ्ख्येयवर्षप्रमाणस्थितिबन्धादारभ्याऽन्योऽन्यो घातिकर्मणां स्थितिबन्धः पूर्वपूर्वस्मात्सङ्ख्येयगुणहीनो भवति । अस्मादेव च सङ्ख्येयवर्षप्रमाणघाति-कर्मप्रथमस्थितिबन्धादारभ्य देशघातिनां केवलज्ञानावरणकेवलदर्शनावरणवर्जानां ज्ञानावरण-दर्शनावरणान्तरायाणाम् "उदकराजिम्" उदकराजिसमानकषायकृतं रसं बध्नाति, एकस्थानक-मनुभागं बध्नातीत्यर्थः । (३४९) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ**-**"जं समयं संखेज्जवरिसगो ट्ठितिबंधो तं समयं चेव केवलणाणावरणकेवलदंसणावरणवज्जाणं देसघाईणं पगतीणं एगट्ठाणिगो बंधो पयट्टति"** इति । तथैव **कषायप्राभृतचूर्णावप्युक्तम् – "जाधे संखेज्जव-**

તેનાથી નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ - અસંખ્યાતગુણ.

તેનાથી વેદનીયનો સ્થિતિબંધ - વિશેષાધિક.

(૩૪૮) આ અલ્પબહુત્વ **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** આપેલ છે. તે આ રીતે :-

'તે સમયે સર્વકર્મનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે :- મોહનીયનો સ્થિતિબંધ - સર્વાલ્પ, તેનાથી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયનો સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ, તેનાથી નામ-ગોત્રનો - અસંખ્યગુણ, તેનાથી વેદનીયનો વિશેષાધિક હોય છે.'

અહીંથી = ઘાતિકર્મોનો સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ શરૂ થયા પછીથી જે નવો સ્થિતિબંધ થાય છે, તે પૂર્વ કરતાં સંખ્યાતગુણહીન-હીન થાય છે. અને તે સમયથી જ દેશઘાતી કેવલ-૨ સિવાયની જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતરાય - આ ત્રણેયની ઉત્તરપ્રકૃતિઓનો પાણીની રેખા સમાન સંજ્વલનકષાયનિમિત્તક ૧ ઠાણીયો રસ બંધાય છે.

(૩૪૯) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે "જે સમયે સંખ્યાતવર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે, તે સમયથી કેવલદ્વિક સિવાયની દેશઘાતિ પ્રકૃતિઓનો ૧ ઠાણિયો રસ બાંધે છે."

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં પણ કહ્યું છે કે 'જ્યારે સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે, તે સમયથી ૩ મૂળપ્રકૃતિઓની કેવલદ્વિક સિવાયની શેષ ઉત્તરપ્રકૃતિઓનો ૧ ઠાણિયો રસ બંધાય છે.'

स्सट्ठिदिओ बंधो तस्समए चेव एदासिं तिण्हं मूलपयडीणं केवलणाणावरणदंसणावरणवज्जाओ सेसाओ जाओ उत्तरपयडीओ तासिमेगट्ठाणिओ बंधो'' इति । तत एवंक्रमेण सङ्ख्येयेषु स्थितिघातसहस्रेषु गतेषु सत्सु स्त्रीवेदः सर्वथोपशान्तो भवति ।

स्त्रीवेद उपशान्ते हास्यषट्कं पुरुषवेदं चोपशमयतीति तदुपशमनाविधिमाविश्चिकीर्षुराह –

ता सत्तण्हं एवं संखतमे संखवासितो दोण्हं ।
बिइयो पुण ट्ठिबंधो सव्वेसिं संखवासाणि ॥४६॥

ततः सप्तानामेवं सङ्ख्येयतमे सङ्ख्येयवार्षिको द्वयोः ।
द्वितीयः पुनः स्थितिबन्धः सर्वेषां सङ्ख्येयवर्षाणि ॥४६॥ इति पदसंस्कारः

(३५०) ''**ता**'' इत्यादि, स्त्रीवेद उपशान्ते ततः शेषान् सप्तनोकषायानुपशमयितुमारभते, तदुपशमनारम्भप्रथमसमयेऽभिनवस्थितिबन्धः स्थितिघातो रसघातश्च प्रारभ्यन्ते सङ्ख्यातेषु स्थितिघातसहस्रेषु व्रजितेषु सत्सु ''**एवं**'' इत्यादि, नपुंसकवेदोक्तप्रकारेण सप्तानां नोकषायाणामुपशमनाद्धायास्सङ्ख्येयतमे भागे गते सति ''**दोण्हं**'' त्ति द्वयोर्नामगोत्रयोः सङ्ख्येयवार्षिकः

આ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થતાં સ્ત્રીવેદ સર્વથા ઉપશમી જાય છે, પછી હાસ્યાદિ-૬ અને પુરુષવેદને ઉપશમાવે છે, તેની ઉપશમનાવિધિને પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે -

હાસ્ય-૬ અને પુરુષવેદની ઉપશમનાવિધિ

ગાથાર્થ : ત્યારબાદ સ્ત્રીવેદની ઉપશમનાની જેમ સાત નોકષાયની ઉપશમના કરે. તેનો (સાત નોકષાયની ઉપશમનાદ્ધાનો) સંખ્યાતમો ભાગ પસાર થાય ત્યારે બન્નેનો = નામ-ગોત્રનો સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય. (ત્યારપછી) સર્વકર્મનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતવર્ષનો થાય. (૪૬)

(૩૫૦) વિવેચન : સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત થયા પછી અનંતરસમયે હાસ્યષટ્ક અને પુરુષવેદની ઉપશમાનો પ્રારંભ થાય છે. તે જ વખતે નવો સ્થિતિઘાત-રસઘાત-અપૂર્વસ્થિતિબંધ શરૂ થાય છે. આ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થાય, એટલે કે સાત નોકષાયની ઉપશમનાના કાળનો સંખ્યાતમો ભાગ પસાર થાય છે ત્યારે નામ-ગોત્રનો સંખ્યાતા વર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય છે અને ત્યારે વેદનીયનો અસંખ્યાતવર્ષનો જ સ્થિતિબંધ થાય છે.

स्थितिबन्धो भवति, वेदनीयस्य पुनरसङ्ख्येयवार्षिक एव, तस्मिन् स्थितिबन्धे पूर्णे सत्यन्यो द्वितीयस्थितिबन्धो वेदनीयस्याऽपि सङ्ख्येयवार्षिको भवति । तथा च सति सर्वेषामपि कर्मणामितः प्रभृति सङ्ख्येयवर्षप्रमाण एव स्थितिबन्धो भवति । तथा च पूर्वस्मादन्योऽन्यः स्थितिबन्धः सङ्ख्येयगुणहीनः प्रवर्तते । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ**-**''सत्तण्हं णोकसायाणं उवसामणद्धाए संखेज्जतिभागे गए तो ''दोण्हं'' त्ति, नामगोयाणं एएसिं तंमि काले संखेज्जवासिगो ट्ठितिबंधो वेदणिज्जस्स असंखेज्जवरिसगो चेव ठितिबंधो । बितितो पुण ट्ठितिबंधो सव्वेसिं संखवासाणि' त्ति तम्मि ट्ठितिबंधे पुन्ने जो अन्नो बितितो ट्ठितिबंधो तम्मि काले सव्वकम्माणं वि संखेज्जवरिसगा ट्ठितिबंधो । सव्वकम्माणं संखिज्जवरिसगातो ट्ठितिबंधातो संखेज्जगुणहीण हीणट्ठितिबंधो पवट्टति**'' इति ।

(३५१) ★कषायप्राभृतचूर्णौ तूपशम्यमानानां सप्तनोकषायाणामुपशमनाद्धायाः सङ्ख्येयतमे भागे गते नामगोत्रवेदनीयानां त्रयाणां सङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धो भवतीत्युक्तम्, तथा च **तद्ग्रन्थः**-**''एवं संखेज्जेसु ट्ठिदिबंधसहस्सेषु गदेसु सत्तण्हं णोकसायाणामुवसामणद्धाए**

આ સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયા પછી જે બીજો સ્થિતિબંધ થાય, તેમાં વેદનીયનો પણ સંખ્યાતવર્ષનો જ સ્થિતિબંધ થાય છે, તેથી હવે પછી બધા જ કર્મોનો સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય છે. અને પૂર્વ કરતાં ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન થાય છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'સાત નોકષાયની ઉપશમનાનો સંખ્યાતમો ભાગ પસાર થતાં નામ-ગોત્રનો સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ અને વેદનીયનો અસંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને તે સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થતાં અન્ય જે બીજો સ્થિતિબંધ શરૂ થાય છે, તેમાં (વેદનીય સહિત) સર્વ કર્મોનો સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. (અને) સર્વકર્મોનો સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછી ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણહીન-હીન થાય છે...'

જો કે **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** તો ૭ નોકષાયની ઉપશમનાનો સંખ્યાતમો ભાગ પસાર થાય છે ત્યારે ત્રણે કર્મોનો સાથે જ સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય એમ કહ્યું છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે :-

'આ રીતે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં, ૭ નોકષાયની ઉપશમનાનો સંખ્યાતમો

★. धवलालब्धिसारादिषु ग्रन्थेषु कषायप्राभृतवत् त्रयाणामपि कर्मणां युगपत्संख्येयवार्षिकःस्थितिबन्धो भवतीत्युक्तम्। तद्यथा-उवसमिदाणंतरसमयादो सत्तणोकसायाणं। उवसमगो तस्सद्धा संखेज्जदिमे गदे तत्तो ॥ णामदुगवेयणिट्ठिदिबंधो संखवस्सयं होदि । ५३

संखेज्जदि भागे (संखेज्जभागे) गते तदो णामगोयवेयणीयाणं कम्माणं संखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो'' इति। अत्र कषायप्राभृतचूर्णिकारैः स्थितिबन्धमाश्रित्याल्पबहुत्वमुक्तम्, तद्यथा-''ताधे ट्ठिदिबंधस्स अप्पाबहुअं तं जहा सव्वत्थोवो मोहणीयस्स ट्ठिदिबंधो। णाणावरण-दंसणावरणअंतराइयाणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो । नामगोदाणं ट्ठिदिबंधो सङ्खेज्जगुणो । वेदणीयस्स ट्ठिदिबंधो विसेसाहिओ'' इति । ततः सङ्ख्यातेषु स्थितिघातसहस्रेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु वा गतेषु सत्सु सप्तापि नोकषाया उपशान्ता भवन्ति ।

(३५२) सम्प्रति पुरुषवेदोपशमनाद्धायां यो विशेषः तं व्याजिहीर्षुराह –

छस्सुवसमिज्जमाणे सेक्का उदयट्ठि पुरिससेसा ।
समऊणावलिगदुगे बद्धा वि य तावदद्धाए ॥४७॥

षट्सूपशम्यमानेषु तस्मिन् समय एका उदयस्थितिः पुरुषस्य शेषा ।
समयोनावलिकाद्विकेन बद्धामपि च तावदद्धया ॥४७॥ इति पदसंस्कारः

''**छस्सु**'' इत्यादि, षट्सु नोकषायेषूपशम्यमानेषु यस्मिन्समये षण्णोकषाया उपशान्ताः,

ભાગ પસાર થતાં નામ-ગોત્ર અને વેદનીયકર્મનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણ થાય છે.'

તેથી અહીં કષાયપ્રાભૃતનો મતાંતર લાગે છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિકારે સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ કહ્યું છે તે આ પ્રમાણે છે :-

'મોહનીયનો સ્થિતિબંધ - સર્વાલ્પ

જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયનો - સંખ્યાતગુણ

નામ-ગોત્રનો - સંખ્યાતગુણ

વેદનીયનો - વિશેષાધિક હોય છે...'

ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિઘાત પસાર થયા બાદ સાતે નોકષાય ઉપશાંત થાય છે.

હવે પુરુષવેદની ઉપશમનામાં વિશેષને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે.

ગાથાર્થ : હાસ્ય-૬ની ઉપશમના કરતાં પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિમાં એક ઉદયસ્થિતિ શેષ રહે છે અને બીજી સ્થિતિમાં સમયન્યૂન ૨ આવલિકામાં બંધાયેલું દલિક અનુપશાંત રહે છે. તે તેટલા કાળે ઉપશમાવે છે. (૪૭)

વિવેચન : હાસ્ય-૬ જ્યારે સર્વથા ઉપશમી જાય છે, ત્યારે તે સમયે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિમાં ૧ ઉદયસ્થિતિ = ૧ સમયની ઉદયસ્થિતિ શેષ રહે છે.

तस्मिन्समये पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ शेषा एकैवोदया स्थितिः समयमात्र्यवतिष्ठते । अयं भावः — पुरुषवेदस्योदयचरमसमये हास्यषट्कस्य शेषाणि सर्वाणि दलिकान्युपशम्यन्ते । **न च** हास्यषट्कं पुरुषवेदोदयद्विचरमसमय उपशमयेत्, यतः पुरुषवेदोदयस्याऽवशिष्यमाणचरमसमये तु सर्वथोपशान्तं प्राप्यत इति **वाच्यम्,** यतः पुरुषवेदोदयस्य समयोनावलिकाद्वयशेषे पुरुषवेदस्य पतद्ग्रहताऽपगच्छति, ततः प्रभृत्यौपशमिकसम्यग्दृष्टेः सञ्ज्वलनचतुष्केऽप्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानावरणसंज्वलनक्रोधत्रिकमप्रत्याख्यानावरणादिमानत्रिकमप्रत्याख्यानावरणादि-मायात्रिकमप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभद्विकं चेत्येकादश हास्यषट्कं तथा पुरुषवेदः सम्यग्मिथ्यात्वसम्यक्त्वयोश्च मिथ्यात्वं सम्यङ्मिथ्यात्वं चेति विंशतिप्रकृतीनां सङ्क्रमः तावद्भवति, यावत्समयोनाऽऽवलिकाद्वयप्रमाणः पुरुषवेदोदयः तावत् विंशतिप्रकृतयः निरुक्तषट्प्रकृतिषु पुरुषवेदस्य चरमोदयेऽपि सङ्क्रामन्तीत्यर्थः । (३५३) ततो हास्यषट्क उपशान्ते पूर्वोक्तषट्प्रकृतिषु हास्यषट्कस्योपशान्तत्वाद्धास्यषट्कमृते चतुर्दशप्रकृतयः सङ्क्रामन्ति, ताश्चापि तावत्सङ्क्रामन्ति यावदवेदकाद्धायाः समयोनावलिकाद्वयं व्यतिक्रामति । ततः

तात्पर्यार्थ : પુરુષવેદના ઉદયના ચરમસમયે હાસ્ય-૬ના બધા જ દલિકો ઉપશમી જાય છે.

પ્રશ્ન :- હાસ્ય-૬ તો પુરુષવેદના ચરમસમયે નહીં, દ્વિચરમસમયે જ સર્વથા ઉપશમી જાય છે, કેમકે પુરુષવેદોદયના ચરમસમયમાં હાસ્ય-૬ સર્વથા ઉપશાંત હોય છે ને ?

ઉત્તર : ના, એ પ્રમાણે નથી. કેમકે પુરુષવેદોદયની પ્રથમસ્થિતિ સમય ન્યૂન ૨ આવલિકા બાકી હોય, ત્યારે તેની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય છે. તેથી ત્યારથી પ્રારંભીને ઔપશમિકસમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ પુરુષવેદ સિવાય સંજ્વલનચતુષ્કમાં જ ૧૧ કષાય (પ્રત્યા., અપ્રત્યા., સંજ્વ. ક્રોધ-૩, માન-૩, માયા-૩ અને પ્રત્યા./અપ્રત્યા. લોભ-૨), તથા હાસ્ય-૬ અને પુરુષવેદ=૧૮ પ્રકૃતિનો સંક્રમ કરે છે. અને મિશ્રમોહનીય તથા સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં મિથ્યાત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયનો સંક્રમ કરે છે.

આ પ્રમાણે પુરુષવેદોદયની સમયન્યૂન ૨ આવલિકા બાકી હોય ત્યારથી સંજ્વલન-૪ અને સમ્યક્ત્વ, મિશ્રમોહનીયરૂપ ૬ પ્રકૃતિમાં નિરુક્ત ૨૦ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ પુરુષવેદોદયના ચરમસમયે પણ થાય છે.

(૩૫૩) ત્યારબાદ હાસ્ય-૬ ઉપશાંત થયા પછી પૂર્વોક્ત ૬ પ્રકૃતિના પતદ્ગ્રહમાં હાસ્ય-૬ સિવાય ૧૪ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. અને તે ૧૪ પ્રકૃતિઓ પણ અવેદકાદ્ધા (=પુરુષવેદનો ઉદયવિચ્છેદ થયા પછીના કાળ)ની સમયન્યૂન ૨ આવલિકા સુધી સંક્રમે

पश्चात्पुरुषवेदस्य सर्वथोपशान्तत्वात्पुरुषवेदं विना पूर्वोक्तषट्प्रकृतिषु पुरुषवेदरहितपूर्वोक्तत्रयोदश प्रकृतयः सङ्क्रामन्ति । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "ततो पुरिसवेयस्स पढमट्ठितियसमयूणदु-आवलियसेसाए पुरिसवेदो पडिग्गहो ण होति त्ति वीसा तेसु चेव सत्तसु पुरुषवेयरहिएसु छसु संकमति जाव समयूणाउ दो आवलियाउ । ततो छसु णोकसाएसु उवसंतेसु चोद्दस्स भवंति, ते चोद्दस तेसु चेव छसु संकमति जाव समयूणाओ दो आवलियाओ । ते चेव चोद्दस्सा पुरिसवेदे उवसंते तेरस भवंति"** इति ।

(३५४) तेन पुरुषवेदस्य चरमोदयसमयेऽपि हास्यषट्कस्य सङ्क्रमभवनात्तदानीं सर्वथा तदुपशान्तत्वं न सम्भवति । एवं पुरुषवेदोदयचरमसमये वर्तमानः शेषं हास्यषट्कं सङ्क्रमयति सर्वथा चोपशमयति, ततोऽनन्तरसमये पुरुषवेदस्य समयोनावलिकाद्वयबद्धनूतनदलं विना शेषं पुरुषवेदं हास्यषट्कं च युगपदुपशान्तत्वं प्राप्यते । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णावपि – "एदेण कमेण ट्ठिदिबंधसहस्सेसु गदेसु सत्त णोकसाया उवसंता, णवरि पुरिसवेदस्स बे आवलिया बंधसमयूणा अणुवसंता"** इति । पुरुषवेदोदयचरमसमये पुरुषवेदस्य चरमस्थितिबन्धः

છે, ત્યારબાદ પુરુષવેદ સર્વથા ઉપશમી જવાથી નિરુક્ત ૬ પ્રકૃતિમાં પુરુષવેદ સિવાય ૧૩ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે - 'ત્યારપછી પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ સમયોન ૨ આવલિકાપ્રમાણ શેષ રહે ત્યારે પુરુષવેદ પતદ્ગ્રહરૂપે ન રહે. તેથી તે ૭ પ્રકૃતિઓમાંથી પુરુષવેદ સિવાયની ૬ પ્રકૃતિઓમાં ૨૦ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ પુરુષવેદની સમયોન ૨ આવલિકા સુધી થાય છે. ત્યારપછી હાસ્ય-૬ ઉપશમી જવાથી ૧૪ પ્રકૃતિઓ સંક્રમે છે. અને તેની (=અવેદકાદ્ધાની) સમયોન ૨ આવલિકા સુધી ૬ પ્રકૃતિઓમાં ૧૪ પ્રકૃતિનો સંક્રમ થાય છે. (ત્યારબાદ) પુરુષવેદ ઉપશાંત થતાં ૧૩ પ્રકૃતિઓ જ સંક્રમે છે...'

(૩૫૪) તેથી પુરુષવેદના ચરમસમયે પણ હાસ્ય-૬નો સંક્રમ થતો હોવાથી ત્યારે તેને સર્વથા ઉપશાંત ન કહેવાય. આ પ્રમાણે પુરુષવેદોદયના ચરમસમયમાં શેષ હાસ્ય-૬ને સંક્રમાવે છે અને ઉપશમાવે છે. અને ત્યારપછીનાં સમયે પુરુષવેદનું સમયોન ૨ આવલિકાબદ્ધ દલિક સિવાયનાં બધા દલિકો તથા હાસ્ય-૬ સર્વથા ઉપશમી જાય છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'આ ક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં ૭ નોકષાય સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. માત્ર પુરુષવેદના સમયોન ૨ આવલિકાબદ્ધ દલિકો અનુપશાંત રહે છે.'

પુરુષવેદોદયના ચરમસમયે પુરુષવેદનો ૧૬ વર્ષપ્રમાણ ચરમ સ્થિતિબંધ થાય છે.

षोडशवार्षिकः सञ्ज्वलनानां क्रोधादीनां सङ्ख्येयवार्षिको भवति । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – जंमि समते छ नोकसाया उवसंता तंमि समते पुरिसवेयस्स ट्ठितिबंधो सोलसवरिसाणि संजलणाणं बंधो सङ्खेज्जाणि वाससहस्साणि**'' इति । (३५५) ★**कषायप्राभृतचूर्णौ** तु तदानीं सञ्ज्वलनचतुष्कस्य स्थितिबन्धो द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाण उक्तः । तदनन्तरसमयेऽवेदकाद्धायाः प्रथमसमय इत्यर्थः, सञ्ज्वलनक्रोधादीनां स्थितिबन्धस्त्वन्तर्मुहूर्तन्यूनद्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणः **कर्मप्रकृतावप्युक्तः**, तद्यथा–''**पढमसमय अवेयगस्स संजलणाणं ट्ठितिबंधो बत्तीस वरिसाणि अंतोमुहुत्तूणाणि, सेसाणं णाणावरणीयाणं संखेज्जाणि वाससहस्साणि ट्ठितिबंधो**'' इति। **कषायप्राभृतचूर्णा**वप्यवेदकस्य प्रथमसमये सञ्ज्वलनचतुष्कस्य स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तोनो द्वात्रिंश-द्वार्षिक उक्तः, तथा च **तद्ग्रन्थः – ''पढमसमयअवेदयस्स संजलणाणं ट्ठिदिबंधो बत्तीसवस्साणि अंतोमुहूत्तूणाणि**'' इति । अवेदकप्रथमसमये सञ्ज्वलनचतुष्कस्य स्थितिबन्धस्यान्तर्मुहूर्तन्यून-द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणत्वात्, तत्पूर्वसमये पुरुषवेदस्य बन्धविच्छेदसमय इति यावत् सञ्ज्वलनचतुष्कस्य द्वात्रिंशद्वार्षिकस्थितिबन्धः सम्भवत्येव । **कर्मप्रकृतिचूर्णौ** तु सञ्ज्वलनचतुष्कस्य स्थितिबन्धः

અને સંજ્વલનચતુષ્કનો સંખ્યાતા વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે 'જે સમયે ૯ નોકષાય ઉપશાંત થાય ત્યારે પુરુષવેદનો ૧૬ વર્ષપ્રમાણ અને સંજ્વલન કષાયનો સંખ્યાતા વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

સંજ્વલનના સ્થિતિબંધ વિશે કષાયપ્રાભૃતમત

(૩૫૫) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** તો તે સમયે સંજ્વલન-૪નો ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. એમ તો **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** પણ પુરુષવેદોદયના ચરમસમયની પછીના સમયે = અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે સંજ્વલન-૪નો અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. તે આ રીતે :- 'અવેદકના પ્રથમસમયે સંજ્વલન-૪નો અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને શેષ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોનો સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.'

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં પણ અવેદકના પ્રથમસમયે સંજ્વલન-૪નો અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૩૨

★. धवलादिग्रन्थेष्वपि पुरुषवेदस्य बन्धविच्छेदसमये संज्वलनचतुष्कस्य द्वात्रिंशद्वार्षिकः स्थितिबन्ध उक्तः तथा चाऽत्र जयधवला-सवेदचरिमसमए पुरिसवेद-चउसंजलणाणं जहाकमं सोलस-बत्तीसवस्समेत्तो जादो सेसाण पुण कम्माणमज्ज वि संखेज्जवस्ससहस्समेत्तो चेव दट्ठव्वो त्ति भणिदं होदि । तथैव लब्धिसारेऽपि...

तच्चरिमे पुंबंधो सोलसवस्साणि संजलणाण ।
तद्दुगुणं सेसाणं संखेज्जसहस्सवस्साणि ॥२६३॥

सङ्ख्येयानि वर्षसहस्राण्युक्तः, तदानीं शेषकर्मणां स्थितिबन्धो न भावितः, तेनेयं सम्भावनाऽस्माभिरुपस्थीयते-"**संजलणाणं बंधो**" इति शब्दात्परं "**बत्तीसवासाणि सेसाणं कम्माणं**" इत्येतावन्तः शब्दा अशुद्धिवशाल्लुप्ताः सम्भवन्ति । (३५६) **अयं भावः** – पुरुषवेदस्य बन्धविच्छेदसमये शेषकर्मणां सङ्ख्यातवार्षिकः सञ्ज्वलनचतुष्कस्य च स्थितिबन्धो द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणो घटते । यद्वा पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिचरमसमये सङ्ख्येयवार्षिकां स्थितिं बद्ध्वाऽनन्तरसमये पूर्वतः सङ्ख्यातगुणहीन आरब्धः स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तोनद्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणो वाच्य इति गणितशास्त्रापेक्षया तूभयमप्यविरुद्धम् । कर्मप्रकृतेरुभयटीकयोः पुरुषवेदस्य बन्धविच्छेदसमये सञ्ज्वलनचतुष्कस्य बन्धः सङ्ख्येयसहस्रवार्षिक उक्तः । तथा पुरुषवेदे सर्वथोपशान्तेऽर्थादवेदकस्य द्वितीयावलिकाया द्विचरमसमये सञ्ज्वलनचतुष्कस्यान्तर्मुहूर्तोन-

વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે :- 'પ્રથમસમયે અવેદકને અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.'

અવેદકના પ્રથમસમયે સંજ્વલન-૪નો અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૩૨ વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થતો હોવાથી, તેની પૂર્વના સમયે = પુરુષવેદના બંધવિચ્છેદ સમયે સંજ્વલન-૪નો ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ સંભવે છે.

અને બીજું, **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** સંજ્વલન-૪નો સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. પરંતુ શેષ કર્મોનો સ્થિતિબંધ તો કહ્યો જ નથી. તેથી એવી સંભાવના પણ થાય છે કે 'संजलणाणं बंधो' આ શબ્દની પાછળ 'बत्तीस वासाण, सेसाणं कम्माणं' આટલા શબ્દો લેખકની અશુદ્ધિના કારણે લુપ્ત થઈ ગયા હોય.

(૩૫૬) તાત્પર્ય એ છે કે 'પુરુષવેદનાં બંધવિચ્છેદ સમયે શેષકર્મોનો સંખ્યાતા વર્ષ પ્રમાણ અને સંજ્વલન-૪નો ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ ઘટે છે.

અથવા પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમયમાં સંખ્યાતા વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિ બાંધીને તેની પછીના સમયે (= અવેદકના પ્રથમસમયે) પૂર્વથી સંખ્યાતગુણહીન સ્થિતિબંધ કરે. અને તેથી અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૩૨ વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

આ રીતે ગણિતશાસ્ત્રની અપેક્ષાએ બંને વાતમાં વિરોધ આવતો નથી.

કર્મપ્રકૃતિની બંને ટીકામાં તો પુરુષવેદનાં બંધવિચ્છેદ સમયે સંજ્વલન-૪ નો સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. તથા પુરુષવેદ સર્વથા ઉપશાંત થાય ત્યારે = અવેદકાદ્ધાની બીજી આવલિકાનાં દ્વિચરમસમયે સંજ્વલન-૪નો અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૩૨ વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે.'

द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणः स्थितिबन्ध उक्तः, तथा चात्र **मलयगिरिटीका**-"**ततः पुरुषवेद उपशान्तः, तदानीं च सञ्ज्वलनानां द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणोऽन्तर्मुहूर्तोनः स्थितिबन्धो भवति**" इति । तथैवोपाध्यायप्रवरैरप्युक्तम् ।

(३५७) **पञ्चसङ्ग्रहे**ऽवेदकस्य द्वितीयावलिकाया द्विचरमसमये सञ्ज्वलनचतुष्कस्य द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणः स्थितिबन्ध उक्तः, न त्वन्तर्मुहूर्तोनद्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणः । अक्षराणि त्वेवम् –

"**तावइ कालेण चिय पुरिस उवसामए अवेदो सो बंधो बत्तीसमा संजलणियराणउ सहस्सा ।**" **मूलटीका** "**समयोनद्वयावलिकाकालेन यद्बद्धं दलं तत्तावन्मात्रेण कालेनावेदको भूत्वोपशमयति । पुरुषवेदो यदोपशान्तस्तदा संज्वलनानां द्वात्रिंशद्वार्षिको बन्धः,**" इति ।

मलयगिरीयटीका-"**ततः पुरुषवेद उपशान्तः तदानीं च संज्वलनानां द्वात्रिंशत्समाः द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणः स्थितिबन्धः**" इति ।

(३५८) पुरुषवेदस्य प्रथमस्थिता आवलिकाद्विके शेषे प्रागुक्तस्वरुप आगालो व्यवच्छिद्यते,

गुणधन्या

पूज्यमलयगिरिमहाराजनी टीकानो પાઠ આ પ્રમાણે છે :- 'ત્યારબાદ પુરુષવેદ ઉપશાંત થાય ત્યારે સંજ્વલન કષાયનો અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

તથા **પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજે** પણ આ પ્રમાણે જ કહ્યું છે.

(૩૫૭) અને **પંચસંગ્રહમાં** તો અવેદકાદ્ધાની બીજી આવલિકાના દ્વિચરમસમયે ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ નહીં. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે :-

'તે કાળે પુરુષવેદને ઉપશમાવે છે. અવેદક જીવ સંજ્વલન-૪નો ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ અને તે સિવાયનાં કર્મનો હજારો વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ કરે છે.'

તેની **મૂળટીકામાં** પણ કહ્યું છે કે 'સમયોન ૨ આવલિકાકાળે બંધાયેલા દલિકને તેટલા જ કાળે અવેદક થઈને ઉપશમાવે છે. અને પુરુષવેદ જ્યારે ઉપશાંત થાય ત્યારે સંજ્વલન-૪નો ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.'

પૂજ્યમલયગિરિમહારાજની ટીકામાં કહ્યું છે કે 'ત્યારબાદ પુરુષવેદ ઉપશાંત થાય છે. અને ત્યારે સંજ્વલન-૪નો ૩૨ વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.'

(૩૫૮) પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની ૨ આવલિકા બાકી હોય ત્યારે આગાલવિચ્છેદ થાય છે. તે કારણે હવેથી પુરુષવેદનું દલિક બીજી સ્થિતિમાંથી પ્રથમસ્થિતિમાં આવતું

इतः प्रभृति द्वितीयस्थितितः पुरुषवेदस्य दलिकं प्रथमस्थितौ नाऽऽगच्छति, उदीरणा तु भवत्येव । ★आगालव्यवच्छेदसमय एव हास्यषट्कस्य दलिकं पुरुषवेदे न सङ्क्रमयति, किन्तु सञ्ज्वलनेषु । किमुक्तं भवति ? आवलिकाद्वये शेषे पुरुषवेदस्य सङ्क्रमाधारतालक्षणा पतद्ग्रहता व्यवच्छिद्यत इति कृत्वा ततः प्रभृति नोकषायसत्कं दलिकं पुरुषवेदे न सङ्क्रमयति, किन्तु सञ्ज्वलनक्रोधादिषु । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ**-**''पुरिसवेयस्स पढमट्ठितिते दुयावलिय-सेसाए आगालो वोच्छिन्नो अणंतरावलिगात्तो उदीरणा एत्ति ताहे छण्हं नोकसायाणं संछेभो णत्थि पुरिसवेदे संजलणेसु संछुभंति''** इति ।

(३५९) **अत्र केचित्परिशङ्कन्ते** — ननु प्रस्तुत आवलिकाद्वये शेषे आगालविच्छेदसमये हास्यषट्कसत्कं दलिकं पुरुषवेदे न सङ्क्रमयतीत्युच्यते सङ्क्रमाधिकारे तु पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिसत्कयोः समयोनयोर्द्वयोरावलिकयोः सत्योः पुरुषवेदः पतद्ग्रहो न भवतीत्युक्तम्, अतो मिथो विरोध उत्तिष्ठति ? **अत्र परिहार उच्यते** - न कश्चिद्विरोधो विवक्षाभेदमात्रस्य

નથી. પરંતુ ઉદીરણા થાય છે.

આગાલવિચ્છેદ થાય, તે સમયથી જ હાસ્ય-૬નાં દલિકો પુરુષવેદમાં સંક્રમતાં નથી. પરંતુ સંજ્વલન કષાયમાં જ સંક્રમે છે. એટલે કે ૨ આવલિકા બાકી હોય ત્યારે પુરુષવેદની સંક્રમના આધારસ્વરૂપ પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય છે. તેથી નોકષાયનું દલિક પુરુષવેદમાં સંક્રમતું નથી. પરંતુ સંજ્વલન ક્રોધાદિમાં જ સંક્રમે છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની ૨ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે આગાલવિચ્છેદ થાય છે. અનંતર આવલિકામાં માત્ર ઉદીરણા થાય છે. તેથી ૬ નોકષાયનો પુરુષવેદમાં પ્રક્ષેપ થતો નથી. સંજ્વલન-૪માં જ પ્રક્ષેપ થાય છે.

(૩૫૯) પ્રશ્ન :- અહીં તમે પુરુષવેદની ૨ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે, 'હાસ્ય-૬ પુરુષવેદમાં સંક્રમે નહીં' એમ કહ્યું છે. અને **સંક્રમાધિકારમાં** તો **સમયન્યૂન** ૨ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે પુરુષવેદની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય છે, અર્થાત્ ત્યારે હાસ્ય-૬ પુરુષવેદમાં સંક્રમે નહીં તેમ કહ્યું છે. તો બન્નેમાં પરસ્પર વિરોધ થશે ને ?

ઉત્તર : ના... બન્ને ઠેકાણે પરસ્પરવિરોધ નથી. માત્ર વિવક્ષાભેદ છે. અહીં જે '૨ આવલિકા શેષે' આગાલ વિચ્છેદ કહ્યો છે, તેનો આશય એમ છે કે દ્વિચરમાવલિકાના પ્રથમસમયે પુરુષવેદમાં હાસ્ય-૬નો સંક્રમ થાય, ત્યારપછીના સમયથી ન થાય. તેથી દ્વિચરમાવલિકાના પ્રથમસમયે આગાલનો વિચ્છેદ સમજવો. તેમાં ઉદયસમયની વિવક્ષા

★. ટિપ્પણી - एत्तो पाए पुरुषवेदस्स गुणसेढि वि णात्थि । इति जयधवला ।

सत्त्वात् । तथाहि – अत्राऽऽवलिकाद्विके शेषे आगालस्य व्यवच्छेद उक्तः, तस्यायमाशयः - द्विचरमावलिकायाः प्रथमसमये हास्यषट्कं पुरुषवेदे सङ्क्रमयति, ततः परस्मिन्समये हास्यषट्कं पुरुषवेदे न सङ्क्रमयतीति सङ्क्रमाधिकारे तु हास्यषट्कस्य सङ्क्रमाभावमाश्रित्य पतद्ग्रहविच्छेद उक्तः, अतः समयोनावलिकाद्विके शेषे नष्टता नाऽनुपपन्ना, विवक्षाभेदस्य सत्त्वात् । (३६०) अथवा **निश्चयनयेन** व्यवच्छिद्यमानो व्यवच्छिन्न उच्यते, **व्यवहारनयेन** तु समयोनावलिकाद्वये शेष आगालो व्यवछिद्यत उच्यते । तदेवमिह निश्चयनयेन सङ्क्रमाधिकारे तु व्यवहारनयेन प्रोक्तत्वेन समयोनावलिकाद्वये पतद्ग्रहाभावे व्यवच्छिन्नो भवति, तत्त्वं तु केवलिनो विदन्ति ।

ततः पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितावावलिकायां शेषायामुदीरणा व्यवच्छिन्ना भवति । पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितेश्चरमनिषेकेवेदिते एते पदार्थाः प्रवर्तन्ते । तद्यथा –

(१) हास्यषट्कं नपुंसकवेदोक्तप्रकारेण सर्वथोपशान्तम् ।

(२) पुरुषवेदस्य बन्धविच्छेदः ।

गुणधन्या

ભેગી કરીએ એટલે બે આવલિકા શેષે આગાલવિચ્છેદ થાય છે એમ કહેવાય. (અને તે સમયે તો હાસ્ય-૬નું દલિક પુરુષવેદમાં સંક્રમે છે.)

જ્યારે સંક્રમણકરણમાં જ્યારથી પુરુષવેદમાં હાસ્ય-૬નું દલિક સંક્રમાવવાનો અભાવ થયો ત્યારથી પતદ્ગ્રહની નષ્ટતા બતાવી છે. તેથી ત્યાં સંક્રમાભાવની અપેક્ષાએ સમયન્યૂન ૨ આવલિકા શેષે પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય એમ કહ્યું છે. વસ્તુતઃ પદાર્થ એક જ છે. પરંતુ વિવક્ષાભેદ છે.

(૩૬૦) અથવા... નિશ્ચયનયથી વ્યવચ્છિદ્યમાનને પણ વ્યવચ્છિન્ન કહેવાય છે. માટે અહીં નિશ્ચયનયની વિવક્ષા સમજવી. અને સંક્રમાધિકારમાં વ્યવહારનયથી સમયન્યૂન ૨ આવલિકા કહી છે તેમ સમજવું... બાકી તત્વ તો કેવળી ભગવંત જાણે !

ત્યારબાદ પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની ૧ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે ઉદીરણા પણ વિચ્છેદ પામે છે.

પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિનો ચરમસમય ભોગવાને છતે આટલી વસ્તુઓ થાય છે :-

૧. નપુંસકવેદની જેમ હાસ્ય-૬ સર્વથા ઉપશમી જાય.

૨. પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે.

(३) तदुदयविच्छेदश्च ।

(४) समयोनावलिकाद्विकेन बद्धदलिकं विना पुरुषवेदस्य दलं सर्वथोपशान्तम् ।

(५) क्रोधत्रिकोपशमनाप्रारम्भः ।

(३६१) समयोनाऽऽवलिकाद्वयेन बद्धं पुरुषवेदस्य यदनुपशान्तं दलम्, तदप्यवेदकाद्धायां तावता कालेनोपशमयति । **नन्व**पगतवेदप्रथमसमये समयोनावलिकाद्वयेन बद्धं दलिकं कथमुपशान्तं न भवतीति **चेद् ? उच्यते,** पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ तद्बन्धः प्रथमतः प्रवर्तते, यथा पूर्वबद्धदलमुपशमयति तथैव नूतनबद्धमपि दलमुपशमयति किन्तु कस्मिन्नपि नूतनबद्धे कर्मणि बन्धसमयादाराभ्यावलिकापर्यन्तं किमपि करणं न प्रवर्तते, बन्धावलिका सकलकरणायोग्येति कृत्वा । अतः पुरुषवेदे प्रथमस्थितिसत्काया द्विचरमावलिकायाः प्रथमसमये पुरुषवेदस्य बद्धं दलिकं बन्धसमयादारभ्यावलिकाचरमसमयपर्यन्तं तदवस्थं तिष्ठति, तदुपशमनं

गुणधन्या

૩. પુરુષવેદનો ઉદયવિચ્છેદ થાય છે.

૪. સમયન્યૂન ૨ આવલિકાબદ્ધ દલિક સિવાય સર્વથા પુરુષવેદ ઉપશમી જાય છે.

૫. ક્રોધ-ત્રિની ઉપશમનાનો પ્રારંભ થાય છે.

(૩૬૧) સમયન્યૂન ૨ આવલિકામાં બંધાયેલું દલિક પણ અવેદકાદ્ધામાં તેટલા કાળે (= સમયન્યૂન ૨ આવલિકા કાળે) ઉપશાંત થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન : અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે સમયન્યૂન ૨ આવલિકામાં બંધાયેલું દલિક અનુપશાંત કેમ રહે ?

ઉત્તર : અહીં પુરુષવેદનું આટલું દલિક બાકી રહી જવાનું કારણ એ છે કે અહીં સુધી પુરુષવેદનો બંધ તો ચાલુ છે. અને જેમ પુરુષવેદનું પૂર્વબદ્ધ દલિક ઉપશમાવે છે તેવી રીતે પુરુષવેદનું નવું બંધાતું દલિક પણ ઉપશમાવવાનું હોય છે. પરંતુ એક નિયમ છે કે કોઈપણ કર્મ બાંધ્યા પછી બંધાવલિકામાં તેને કોઈ કરણ લાગતું નથી.

હવે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની દ્વિચરમાવલિકાના પ્રથમસમયે બંધાયેલું દલિક તે આવલિકા સુધી તેમજ રહે અને ચરમાવલિકામાં તેની ઉપશમનાનો પ્રારંભ થાય. એક સમયે બંધાયેલા દલિકને ઉપશાંત કરતાં પણ ૧ આવલિકા લાગે છે. એટલે ચરમાવલિકાના પ્રતિસમયે દલિક ઉપશમે. એમ ઉપશમાવતાં ચરમાવલિકાના અંતિમસમયે એ દલિક સર્વથા ઉપશાંત થઈ જાય છે. આમ પ્રથમસ્થિતિની દ્વિચરમાવલિકાના પ્રથમસમયે બંધાયેલ દલિક પ્રથમસ્થિતિનાં ચરમસમયે સર્વથા ઉપશાંત થઈ ગયું.

नास्तीत्यर्थः, सकलकरणायोग्यत्वात्। बन्धाऽऽवलिकायां व्यतिक्रान्तायां तदनन्तरं चरमाऽऽवलिकायाः प्रथमसमयात्प्रभृत्युपशमयितुमारभते, एकसमयेन बद्धं दलिकमुपशमयितुमावलिकाप्रमाणः कालो गच्छेदिति नियमाद् द्विचरमावलिकायाः प्रथमसमये पुरुषवेदस्य बद्धदलिकं चरमावलिकायाः प्रथमसमयात्प्रभृति प्रतिसमयमुपशमयंश्चरमावलिकाचरमसमये सर्वथोपशमयति, अर्थात्पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिचरमसमये द्विचरमाऽऽवलिकाप्रथमसमयेन बद्धं दलं सर्वथोपशम्यत एवं द्विचरमावलिकाया द्वितीयसमये बद्धं पुरुषवेदस्य दलिकं चरमावलिकायाः प्रथमसमयं यावत्तदवस्थं तिष्ठति, तदुपशमनं नास्ति। ततः परं चरमावलिकाया द्वितीयसमयात्प्रभृति प्रतिसमयमुपशमयञ्जन्तुश्चरमावलिकायाश्चरमसमये सर्वथा नोपशमयति, किन्त्वपगतवेदोदयेन जन्तुना प्रथमसमये द्विचरमावलिकाद्वितीयसमयेन बद्धं दलिकं सर्वथोपशम्यते, नार्वागिति पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितेर्द्विचरमावलिकाप्रथमसमयेन बद्धं दलिकं प्रथमस्थितिचरमसमये हास्यषट्केन सहोपशम्यते, किन्तु प्रथमस्थितेर्द्विचरमावलिकाद्वितीयादिसमयैर्बद्धं दलिकं प्रथमस्थितेश्चरमसमये सर्वथा नोपशम्यते। एवं पुरुषवेदोदयचरमसमये वेदिते समयोनद्विचरमावलिकायां बद्धं संपूर्णञ्चरमावलिकाया बद्धं चेति सर्वं मिलित्वा समयोनावलिकाद्वयेन बद्धं दलिकमनुपशान्तमवतिष्ठते।

गुणधन्या

પરંતુ ત્યારપછીનાં સમયે બંધાયેલા એટલે કે દ્વિચરમ આવલિકાનાં દ્વિતીયસમયે બંધાયેલા દલિકની બંધાવલિકા ચરમાવલિકાનાં પ્રથમસમયે પૂર્ણ થાય છે. એટલે ત્યાં સુધી તે એમ જ પડી રહે. ત્યારપછી એટલે કે ચરમાવલિકાનાં બીજા સમયથી તેની ઉપશમનાનો પ્રારંભ થાય. તે દલિકને ઉપશમતાં પણ આવલિકા લાગે. એટલે ચરમાવલિકાનાં ચરમસમયે તે સર્વથા ઉપશાંત ન થાય. પરંતુ ત્યારપછીનાં સમયે એટલે કે અવેદકપણાનાં પ્રથમસમયે તે સર્વથા ઉપશાંત થાય, તે પહેલા નહીં.

આ ઉપરથી જાણી શકાય છે કે પુરુષવેદની દ્વિચરમ આવલિકાના પ્રથમસમયે બંધાયેલ દલિક પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમયે હાસ્ય-૬નાં દલિકની સાથે ઉપશાંત થઈ જાય છે. પરંતુ ત્યારપછીથી બંધાયેલું દલિક સર્વથા ઉપશાંત થતું નથી. તેમાંનું કેટલુંક અનુપશાંત રહે છે. એટલે સમયન્યૂન દ્વિચરમાવલિકા તથા ચરમાવલિકામાં બંધાયેલું એમ કુલ સમયન્યૂન બે આવલિકામાં બંધાયેલું દલિક પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમયે ઉપશાંત થવાનું બાકી રહે છે. અને તેટલું દલિક અવેદકાદ્ધાના તેટલા કાળે ઉપશમાવે છે.

(३६२) अवेदको भूत्वा तावता कालेन तदपि सर्वथोपशमयति। तत्र समयोनावलिकाद्वयेन बद्धस्य दलिकस्यावेदकाद्धायामुपशमनाविधिश्चायम् — अवेदकाद्धायाः प्रथमसमये स्तोकमुपशमयति, ततो द्वितीयसमयेऽसङ्ख्येयगुणम्, ततोऽपि तृतीयसमयेऽसङ्ख्येयगुणम्, एवं प्रतिसमयमसङ्ख्येयगुणकारेण तावदुपशमयति, यावच्चरमसमयः, परप्रकृतिषु च प्रतिसमयं समयोनावलिकाद्विकचरमसमयं यावद्यथाप्रवृत्तसङ्क्रमेण सङ्क्रमयति। सङ्क्रमक्रमश्चायम् — अवेदकाद्धायाः प्रथमसमये प्रभूतं सङ्क्रमयति, ततो द्वितीयसमये विशेषहीनं तृतीयसमये विशेषहीनम्, प्रतिसमयं विशेषहीनक्रमेण सञ्ज्वलनक्रोधादिषु सङ्क्रमयति। उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ — "अवेयगो जं तं समऊणदुआवलिबंधं अणुवसंतं तं असंखेज्जगुणसेढीए उवसामिज्जति, परपगतिए पुण अहपवत्तसंकमेण संकामेति पढमसमय अवेयगस्स संकमो बहुगो, से काले विसेसहीणो, एवं जाव उवसामणंतो"** इति।

(३६३) अत्र परप्रकृतिषु प्रवर्तमानस्य यो विशेषहीनक्रम उक्तः स एकसमयेन बद्धदलिकापेक्षया ज्ञातव्यः। एतदुक्तं भवति - तत्तत्समये बद्धदलिकतो बन्धसमयादारभ्यावलिकायां

પુરુષવેદની ઉપશમનાવિધિ

(૩૬૨) અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે થોડું ઉપશમાવે છે. તેનાથી બીજા સમયે અસંખ્યગુણ, તેનાથી ત્રીજા સમયે અસંખ્યગુણ. એમ પ્રતિસમયે અસંખ્યગુણાકારે ચરમસમય સુધી ઉપશમાવે છે.

પરપ્રકૃતિમાં સમયન્યૂન ૨ આવલિકાના ચરમસમય સુધી પ્રતિસમયે યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે સંક્રમાવે છે. અહીં સંક્રમનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે :-

અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે ઘણું દલિક સંક્રમાવે છે. તેનાથી બીજા સમયે વિશેષહીન સંક્રમાવે છે. તેનાથી ત્રીજા સમયે વિશેષહીન સંક્રમાવે છે. એ પ્રમાણે પ્રતિસમયે વિશેષહીન ક્રમે સંજ્વલન ક્રોધાદિમાં સંક્રમાવે છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'જીવ અવેદક થાય છે, ત્યારે સમયન્યૂન ૨ આવલિકામાં બંધાયેલું જે અનુપશાંત દલિક છે. તેને અસંખ્યગુણાકારે ઉપશમાવે છે. અને પરપ્રકૃતિમાં યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ વડે સંક્રમાવે છે. તેમાં અવેદક જીવ પ્રથમસમયે ઘણું દલિક સંક્રમાવે છે. ત્યારબાદ વિશેષહીનક્રમે પુરુષવેદની ઉપશમનાપર્યંત સંક્રમાવે છે.'

(૩૬૩) અહીં જે વિશેષહીનક્રમે પરપ્રકૃતિમાં સંક્રમ કહ્યો છે, તે એક સમયમાં બંધાયેલા દલિકની અપેક્ષાએ સમજવો. એટલે કે કોઈપણ સમયે બંધાયેલા દલિક

गतायां तदनन्तरसमये प्रभूतं दलिकं सङ्क्रमयति, ततो द्वितीयसमये विशेषहीनम्, ततोऽपि तृतीयसमये विशेषहीनमेवं तावद्वाच्यम्, यावत्तत्तत्समयबद्धदलिकस्य सङ्क्रमचरमसमयः । ★उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "पढमसमयअवेद स संकामिज्जदि बहुअं से काले विसेसहीणं एस कमो एकसमयणिबद्धस्स चेव"** इति ।

ननु विशेषहीनक्रमस्तत्तत्समयेन बद्धदलिकाऽपेक्षयोच्यते, अनेकसमयबद्धनूतनदलिकाऽपेक्षया कथं नोच्यते ? इति **चेत्, शृणु,** दलिकं योगानुरूपं बध्यते, नानासमयापेक्षया योगोऽसङ्ख्यातभागहीनः सङ्ख्यातभागहीनः सङ्ख्यातगुणहीनोऽसङ्ख्यातगुणहीनो वा सम्भवति। एवं नानासमयाऽपेक्षया योगोऽसङ्ख्यातभागवृद्धो सङ्ख्यातभागवृद्धो वा सङ्ख्यातगुणवृद्धो वाऽसङ्ख्यातगुणवृद्धो वा सम्भवति । योगस्य वृद्धिर्हानिर्वा चतुर्धा संभवति, तेन बन्धद्वारेण दलिकमपि चतुर्विधया वृद्ध्या वा हान्या वा सञ्चीयते । अतो भिन्नभिन्नसमयैः समयोना-

બંધસમયથી આવલિકા વીત્યા બાદ તેની પછીનાં સમયે ઘણું સંક્રમાવે છે, બીજા સમયે તેનાથી વિશેષહીન સંક્રમાવે છે. ત્રીજા સમયે તેનાથી વિશેષહીન સંક્રમાવે છે. આ પ્રમાણે સંક્રમના ચરમસમય પર્યંત જાણવું.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે, 'પ્રથમસમયે અવેદક જીવ ૧ સમયે બંધાયેલા દલિકને પ્રથમસમયે ઘણું સંક્રમાવે છે. ત્યારબાદ વિશેષહીનક્રમે સંક્રમાવે છે. પણ આ ક્રમ કોઈ એક સમયબદ્ધ દલિકની અપેક્ષાએ જ સમજવો.'

પ્રશ્ન : તે તે સમયે બંધાયેલ દલિકોની અપેક્ષાએ વિશેષહીન ક્રમ કહ્યો, તો પછી અનેક સમયે બદ્ધ નૂતન દલિકની અપેક્ષાએ વિશેષહીન ક્રમ કેમ ન ઘટે ?

ઉત્તર : દલિકોનું ગ્રહણ યોગના અનુસારે થાય છે. અને અનેક સમયની અપેક્ષાએ યોગની હાનિ-વૃદ્ધિ ૪ પ્રકારે હોય છે :- અસંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતભાગહીન, સંખ્યાતગુણહીન અને અસંખ્યાતગુણહીન. અને અસંખ્યાતભાગવૃદ્ધ, સંખ્યાતભાગવૃદ્ધ, સંખ્યાતગુણવૃદ્ધ અને અસંખ્યાતગુણવૃદ્ધ.

યોગની હાનિ-વૃદ્ધિ ૪ પ્રકારે હોવાના કારણે બંધ દ્વારા દલિકોનું ગ્રહણ પણ ૪ પ્રકારે સંભવે છે. તેથી અનેક સમયે બંધાયેલા દલિકનો સંક્રમમાં વિશેષહીન ક્રમ કહ્યો નથી.

★. तथैव चोक्तं धवलायां लब्धिसारे च–"पढमसमयअवेदेणं संकामिज्जमाणपदेसग्गं बहुअं से काले विसेसहीणं एस कमो जाव सव्वुवसंतं इदि । जोगसमयपबद्धमधिकिच्च एदं उत्तं जोगापत्ताणं णाणासमयपबद्धाणं उत्त कमाणुववत्तीदो" इतिधवलाकारः । अथ लब्धिसारः-"तथा पुंवेदनवकबंधस्यैकसमयप्रबद्धद्रव्यं-अपगतवेद" इति ।

वलिकाद्वयेन बद्धदलिकस्य यः पूर्वपूर्वतोऽसङ्ख्यातगुण उपशमनाक्रम उक्तः, सोऽपि तत्तत्समयेन बद्धदलिकस्यैव वाच्यः ।

(३६४) यदुक्तं समयोनावलिकाद्वयेन बद्धं नूतनदलिकमवेदकाद्धायां तावता कालेनोपशान्तं भवति, तत्र पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितेर्द्विचरमाऽऽवलिकासत्कद्वितीयसमयेन बद्धदलिकं बन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायां चरमावलिकाया द्वितीयसमये कियच्चिद् दलिकमुपशमयति, एवं तृतीयसमये कतिपयचिद्दलमुपशमयति । एवमवेदकाद्धायाः प्रथमसमये सर्वथोपशमयति, एकसमयेन बद्धस्य दलिकस्योपशमनाय कालस्यावलिकाप्रमाणत्वनियमात् । तथैव प्रथमस्थितेर्द्विचरमावलिकायास्तृतीयसमयेन बद्धदलिकं तच्चरमावलिकायास्तृतीयसमये कियच्चिद्दलिकमुपशमयति कतिपयचिद्दलिकं तच्चतुर्थसमय उपशमयति, एवं क्रमेणावेदकाद्धाया द्वितीयसमये सर्वथोपशमयति ।

पूर्ववत्प्रथमस्थितेर्द्विचरमावलिकायाश्चतुर्थसमयेन बद्धाद्दलिकात्तच्चरमाऽऽवलिकायाश्चतुर्थ-

ગુણધન્યા

અને આ કારણે જ સમયોન ૨ આવલિકાબદ્ધ દલિકોનો પૂર્વ-પૂર્વ કરતાં અસંખ્યગુણાકારે ઉપશમનાનો જે ક્રમ કહ્યો છે, તે પણ તે-તે સમયે બંધાયેલા દલિકોની અપેક્ષાએ જ જાણવો. (અનેક સમયપ્રબદ્ધ દલિકોની અપેક્ષાએ નહીં.)

પુરુષવેદના શેષ દલિકની ઉપશમના

(૩૬૪) અહીં જે કહ્યું કે છેલ્લી સમયન્યૂન બે આવલિકાનું બંધાયેલું દલિક અવેદકાદ્ધામાં ઉપશમે છે. તેમાં પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની દ્વિચરમાવલિકાના બીજા સમયે બંધાયેલ દલિક ત્યાંથી એક આવલિકા એમ જ રહે, ત્યારપછી એટલે કે ચરમાવલિકાના બીજા સમયથી ઉપશમાવવા માંડે. તેમાંના કેટલાંક ત્રીજા સમયે ઉપશમાવે. એમ (ચરમાવલિકાના અંત સમય સુધી ઉપશમાવતાં) અવેદકાદ્ધાનાં પ્રથમસમયે બધા દલિકો ઉપશમી જાય છે. કેમકે ૧ સમયે બંધાયેલા દલિકોને ઉપશમાવતાં ૧ આવલિકા જેટલો કાળ લાગે છે.

તેવી રીતે દ્વિચરમાવલિકાના ત્રીજા સમયે બંધાયેલા દલિકો ત્યાંથી ૧ આવલિકા એમ જ રહે. ત્યારપછી એટલે કે ચરમાવલિકાનાં ત્રીજા સમયથી ઉપશમાવવા માંડે. તેમાંનાં કેટલાંક ચોથા સમયે ઉપશમાવે... એમ ઉપશમાવતાં અવેદકાદ્ધાનાં બીજા સમયે સર્વથા ઉપશમાવે છે.

તેવી જ રીતે દ્વિચરમાવલિકાના ચોથા સમયે બંધાયેલા દલિકો ચરમાવલિકાના ચોથા

समयात्प्रभृति दलिकमुपशमयितुमारभते, अवेदकाद्धायाश्च तृतीयसमये सर्वथोपशमयति । एवं क्रमेण तत्तत्समयबद्धदलिकस्योपशमनविधिर्द्रष्टव्यः । इदमुक्तं भवति – प्रथमस्थितेर्द्विचरमावलिकायाश्चरमसमये बद्धं दलिकं तच्चरमावलिकासत्कचरमसमय उपशमयितुमारभते, अवेदकाद्धायाश्च प्रथमावलिकासत्कद्विचरमसमये सर्वं दलमुपशमयति । (३६५) एवं पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितेश्चरमावलिकायाः प्रथमसमयेन बद्धस्य दलिकस्योपशमनारम्भोऽवेदकाद्धायाः प्रथमसमये जातः । अवेदकाद्धायाश्च प्रथमावलिकापर्यवसाने सर्वदलमुपशान्तं जातम् । पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितेश्चरमावलिकाया द्वितीयेन समयेन बद्धस्य दलिकस्योपशमनाप्रारम्भोऽवेदकाद्धाया द्वितीयसमये भवति । अवेदकाद्धायाः प्रथमसमये तु तदुपशमनं नास्ति, बन्धावलिकाया व्यतिक्रान्तत्वाभावात्, तेनावेदकाद्धाया द्वितीयसमये तदुपशमनारम्भो भवति, द्वितीयावलिकायाश्च प्रथमसमये सर्वं तद्दलिकं सर्वात्मनोपशमयति, एतेन ज्ञापितं भवत्येतत्–पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितेर्द्विचरमावलिकाया द्वितीयसमयात्प्रभृति तच्चरमावलिकासत्कप्रथमसमयपर्यन्तं विद्यमानैस्समयैर्बद्धाद्दलिकात्कियच्चिद्दलिकमवेदकाद्धायाः प्रथमसमय उपशमनायां वर्तते, ततः परेण

સમયથી પ્રારંભીને ઉપશમાવે છે. તે અવેદકાદ્ધાના ત્રીજા સમયે સર્વથા ઉપશમે છે.

આ જ ક્રમે તે-તે સમયે બંધાયેલા દલિકોની ઉપશમનાવિધિ જાણવી. એટલે કે પ્રથમસ્થિતિની દ્વિચરમાવલિકાનાં ચરમસમયે બંધાયેલા દલિકો ચરમાવલિકાના ચરમસમયથી ઉપશમે. અને અવેદકાદ્ધાની પ્રથમાવલિકાના દ્વિચરમસમયે બધા જ દલિકો ઉપશમી જાય છે.

(૩૬૫) તેવી જ રીતે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની ચરમાવલિકાના પ્રથમસમયે બંધાયેલા દલિકોની ઉપશમનાનો પ્રારંભ અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે થાય. અને અવેદકાદ્ધાની પ્રથમાવલિકાના અંતે બધા જ દલિકો ઉપશાંત થઈ જાય છે.

પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની ચરમાવલિકાનાં બીજા સમયે બંધાયેલા દલિકોની ઉપશમનાનો પ્રારંભ અવેદકાદ્ધાના બીજા સમયે થાય. કેમકે અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમય સુધી બંધાવલિકા વ્યતીત ન થઈ હોવાનાં કારણે તેમાંનું એક પણ દલિક ઉપશમે નહીં અને બીજા સમયથી ઉપશમવા માંડે. તે બધા જ દલિકો અવેદકાદ્ધાની દ્વિતીયાવલિકાના પ્રથમસમયે ઉપશાંત થાય છે.

ઉપરની વિગત પરથી જાણી શકાય છે કે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની દ્વિચરમાવલિકાનાં બીજા સમયથી ચરમાવલિકાના પ્રથમસમય સુધી દરેક સમયે બંધાયેલા દલિકનો કેટલોક ભાગ અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે ઉપશમનામાં પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ ત્યારપછી બંધાયેલ

प्रथमस्थितिचरमावलिकाद्वितीयादिरूपेण समयेन बद्धं किमपि दलिकं तस्मिन्समये (अवेदकाद्धा-सत्कप्रथमसमये) उपशमनायां न वर्तते, एवमवेदकाद्धाया प्रथमसमय आवलिकाप्रमाणसमयै-र्बद्धाद्दलिकात्कियच्चिद्दलिकमुपशान्तं भवति । (३६६) तथैवावेदकाद्धाया द्वितीयसमयेऽपि प्रथमस्थितेर्द्विचरमावलिकासत्कतृतीयसमयात्प्रभृति चरमावलिकासत्कद्वितीयसमयपर्यवसानैः समयैर्बद्धदलिकात्कियच्चिद्दलिकमुपशमयति । ततः परेण समयेन बद्धदलिकान्न किमपि दलमुपशमयति, अतोऽवेदकाद्धाया द्वितीयसमये यदुपशमयति, तद्दलमावलिकासमयबद्धदलिकस्य कियच्चिद्भागप्रमाणम् । एवमवेदकाद्धायाः प्रथमावलिकायाश्चरमसमयपर्यन्तमावलिका-समयैर्बद्धदलिकस्य कियच्चिद्भागप्रमाणमुपशमयति । किन्त्ववेदकाद्धाया द्वितीयावलिकायाः प्रथमसमये समयोनावलिकया बद्धदलिकस्य कियच्चिद्भागप्रमाणं दलमुपशमयति, न त्वावलिकया बद्धदलिकम् । कथमेतदवसीयत इति चेद् ? उच्यते — प्रथमस्थितेश्चरमावलिका-सत्कप्रथमसमयेन बद्धदलिकमवेदकाद्धायाः प्रथमावलिकायाश्चरमसमये शेषं सर्वं

= પ્રથમ સ્થિતિની ચરમાવલિકાના બીજા વગેરે સમયે બંધાયેલ દલિકોમાંથી થોડું પણ દલિક અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે ઉપશાંત ન થાય. આમ, અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે એક આવલિકાના સમયોમાં બંધાયેલા દલિકોમાંથી કેટલાંક દલિકો ઉપશાંત થાય છે.

(૩૬૬) તેવી જ રીતે અવેદકાદ્ધાના બીજા સમયે પણ પ્રથમસ્થિતિની દ્વિચરમાવલિકાનાં ત્રીજા સમયથી ચરમાવલિકાના બીજા સમય સુધી દરેક સમયે બંધાયેલ દલિકનો કેટલોક ભાગ ઉપશાંત થાય છે. ત્યારપછી એટલે કે ચરમાવલિકાના ત્રીજાસમયથી બંધાયેલા દલિકોમાંથી થોડું પણ દલિક અવેદકાદ્ધાના બીજા સમયે ઉપશાંત ન થાય. તેથી અવેદકાદ્ધાના બીજા સમયે પણ જે દલિકો ઉપશમે છે, તે એક આવલિકાના દરેક સમયે બંધાયેલા દલિકોમાંથી જ કેટલાંક ભાગરુપ હોય છે.

આમ યાવત અવેદકાદ્ધાની પ્રથમાવલિકાના અંતિમ સમય સુધી દરેક સમયે એક આવલિકાના દરેક સમયે બંધાયેલા દલિકોનો કેટલોક ભાગ ઉપશમે છે. જ્યારે અવેદકાદ્ધાની બીજી આવલિકાના પ્રથમસમયે, સમયન્યૂન (= ચરમાવલિકાના પ્રથમસમયન્યૂન) ચરમાવલિકાના સમયોમાં બંધાયેલા દલિકોનો જ કેટલોક ભાગ ઉપશમે છે. પરંતુ સંપૂર્ણ આવલિકામાં બંધાયેલા દલિકોનો નહીં.

પ્રશ્ન : આવું કેવી રીતે જાણ્યું ?

ઉત્તર : જુઓ ! પ્રથમસ્થિતિની ચરમાવલિકાના પ્રથમસમયે બંધાયેલા બધા જ દલિકો અવેદકાદ્ધાની પ્રથમાવલિકાનાં અંતિમ સમયે ઉપશાંત થઈ ગયા હોય છે. તેથી

सर्वात्मनोपशमयति, न कियच्चिदनुपशान्तं तिष्ठति, तेन केवलं समयोनावलिकया बद्धदलिकतः कियच्चिद्दलमवेदकाद्धाया द्वितीयावलिकायाः प्रथमसमय उपशम्यते। (३६७) एवमवेदकाद्धाया द्वितीयावलिकाया द्वितीयसमये द्विसमयन्यूनावलिकाबद्धदलिकतः कियच्चिद्दलमुपशम्यते। एवमेवावेदकाद्धाया द्वितीयावलिकाया द्विचरमसमय एकसमयमात्रेण बद्धदलिकतोऽवशेषं दलं सर्वथोपशम्यते, तस्मिन्समये पुरुषवेदः सर्वथोपशम्यते।

(३६८) अथासत्कल्पनयोपर्युक्तं परिभाष्यते, असत्कल्पनया स्थापना चेत्थम् –

				१प्रा.	२प्रा.	३प्रा.	१उ. ४प्रा.	२उ. ५प्रा.	३उ. ६प्रा.	४उ. ७प्रा.	५उ. ८प्रा.	६उ.	७उ.	८उ.
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५

(३६९) संकेतसूचिः - (१) असत्कल्पनया ४ समयाः=आवलिका, (२) प्रथमसमयतश्चतुर्थसमयं यावत् पुरुषवेदप्रथमस्थितेर्द्विचरमावलिका, (३) पञ्चमसमयतोऽष्टमं

અવેદકાદ્ધાની દ્વિતીયાવલિકાના પ્રથમસમયે સમય ન્યૂન આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલા દલિકોની જ ઉપશમના થાય છે.

(૩૬૭) તેવી જ રીતે અવેદકાદ્ધાની બીજી આવલિકાના બીજા સમયે બે સમય ન્યૂન આવલિકાના પ્રત્યેક સમયે બંધાયેલા દલિકોના અમુક ભાગની ઉપશમના થાય છે એમ યાવત્ અવેદકાદ્ધાની બીજી આવલિકાનાં દ્વિચરમસમયે માત્ર એક જ સમયે બંધાયેલા દલિકોના કેટલાક ભાગની ઉપશમના થાય છે અને તે છેલ્લું હોવાથી તે સમયે પુરુષવેદ સર્વથા ઉપશાંત થઈ જાય છે. આ વાત અસત્કલ્પનાએ કહેવાય છે.

(૩૬૮) અસત્કલ્પનાએ સ્થાપના

				૧પ્રા.	૨પ્રા.	૩પ્રા.	૧ઉ. ૪પ્રા.	૨ઉ. ૫પ્રા.	૩ઉ. ૬પ્રા.	૪ઉ. ૭પ્રા.	૫ઉ. ૮પ્રા.	૬ઉ.	૭ઉ.	૮ઉ.
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫

(૩૬૯) સંકેતસૂચિ -

૧. અસત્કલ્પનાએ ૪ સમય = આવલિકા.

૨. પ્રથમ સમયથી ચોથા સમય સુધી પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની દ્વિચરમાવલિકા.

૩. પાંચમા સમયથી આઠમા સમય સુધી પ્રથમસ્થિતિની ચરમાવલિકા.

यावत् प्रथमस्थितिचरमावलिका, (४) नवमसमयतो द्वादशं यावदवेदकप्रथमावलिका, (५) त्रयोदशसमयतोऽवेदकद्वितीयावलिका, (६) प्रा = उपशमनाप्रारम्भ । उ = उपशमना।

(३७०) प्रथमसमयेन बन्धद्वारेण सङ्क्रमणद्वारेण वाऽऽगतं दलिकं पञ्चमसमय उपशमयितुमारभते, अष्टमसमये च सर्वथोपशमयति, द्वितीयसमयेन बद्धं दलिकं षष्ठसमय उपशमयितुमारभते, नवमसमये च सर्वथोपशमयति, तृतीयसमयेन बद्धं दलिकं सप्तमसमय उपशमयितुमारभते दशमे च समये सर्वथोपशमयति, चतुर्थसमयेन बद्धं दलिकमष्टमसमय उपशमयितुमारभत एकादशे च सर्वथोपशमयति, पञ्चमसमयेन बद्धं दलिकं नवमसमय उपशमयितुमारभते द्वादशे च समये सर्वथोपशमयति, षष्ठसमयेन बद्धं दलिकं दशमसमय उपशमयितुमारभते त्रयोदशे च समये सर्वथोपशमयति। सप्तमसमयेन बद्धं दलिकमेकादशे समय उपशमयितुमारभते चतुर्दशे च समये सर्वथोपशमयति ।

अष्टमसमयेन पुरुषवेदोदयचरमसमयेन बद्धं दलिकं द्वादशे समय उपशमयितुमारभते

गुणधन्या

૪. નવમા સમયથી બારમા સમય સુધી અવેદકાદ્ધાની પ્રથમાવલિકા.

૫. તેરમા સમયથી અવેદકાદ્ધાની દ્વિતીય આવલિકા.

૬. પ્રા = ઉપશમનાનો પ્રારંભ, અને ઉ = ઉપશમના.

(૩૭૦) પહેલા સમયે બંધથી અથવા સંક્રમથી આવેલા દલિકોની ઉપશમનાનો પાંચમા સમયે પ્રારંભ થાય છે. અને તે આઠમા સમયે સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. બીજા સમયે બંધથી આવેલા દલિકોની ઉપશમનાનો છઠ્ઠા સમયે પ્રારંભ થાય છે. અને તે નવમા સમયે સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. ત્રીજા સમયે બંધથી આવેલા દલિકોની ઉપશમનાનો સાતમા સમયે પ્રારંભ થાય છે અને તે દસમા સમયે સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. ચોથા સમયે બંધથી આવેલા દલિકોની ઉપશમનાનો આઠમા સમયે પ્રારંભ થાય છે. અને તે અગ્યારમા સમયે સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. પાંચમા સમયે બંધથી આવેલા દલિકોની ઉપશમનાનો નવમા સમયે પ્રારંભ થાય છે. અને તે બારમા સમયે સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. છઠ્ઠા સમયે બંધથી આવેલા દલિકોની ઉપશમનાનો દસમા સમયે પ્રારંભ થાય છે. અને તે તેરમા સમયે સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. સાતમા સમયે બંધથી આવેલા દલિકોની ઉપશમનાનો અગ્યારમા સમયે પ્રારંભ થાય છે. અને તે ચૌદમા સમયે સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. આઠમા સમયે બંધથી આવેલા દલિકોની ઉપશમાનો બારમા સમયે પ્રારંભ થાય છે. અને તે પંદરમા સમયે સર્વથા ઉપશાંત થાય છે.

અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે = નવમા સમયે - ૨ થી ૫ સમય દરમિયાન

पञ्चदशे च समये सर्वथोपशमयति । अवेदकाद्धायाः प्रथमावलिकासत्कप्रथमसमय अर्थान्नवमसमये द्वितीयसमयात्प्रभृति पञ्चमसमयपर्यन्तैः समयैर्बद्धदलिकमुपशमयति । अवेदकाद्धायाः प्रथमावलिकासत्कद्वितीयसमय अर्थाद्दशमसमये तृतीयसमयात्प्रभृति षष्ठसमय-पर्यन्तैः समयैर्बद्धदलिकमुपशमयति । अवेदकाद्धायाः प्रथमावलिकासत्कतृतीयसमये-ऽर्थादेकादशसमये चतुर्थसमयात्प्रभृति सप्तमसमयपर्यन्तैः समयैर्बद्धदलिकमुपशमयति। अवेदकाद्धायाः प्रथमावलिकासत्कचतुर्थसमयेऽर्थाद् द्वादशसमये पञ्चमसमयात्प्रभृत्यष्टमसमय-पर्यन्तैस्समयैर्बद्धदलिकमुपशमयति। (३७१) अवेदकाद्धाया द्वितीयावलिकासत्कप्रथमसमयेऽर्थात् त्रयोदशसमये षष्ठसमयादारभ्याष्टमसमयपर्यन्तैः समयैर्बद्धदलिकमुपशमयति। अष्टमसमयात्परतो बन्धाभावात् अवेदकाद्धाया द्वितीयावलिकासत्कद्वितीयसमयेऽर्थाच्चतुर्दशसमये सप्तमसमया-त्प्रभृत्यष्टमसमयपर्यन्तैस्समयैर्बद्धदलिकमुपशमयति। अवेदकाद्धाया द्वितीयावलिकासत्कद्विचरम-समयेऽर्थात्पञ्चदशसमयेऽष्टमसमयेन बद्धदलिकमुपशमयति ।

ननु यथा पुरुषवेदस्य समयोनावलिकाद्वयेन नूतनबद्धदलिकमनुपशान्तमवतिष्ठते, तथैव समयोनावलिकाद्वयेन पुरुषवेदे हास्यषट्करूपस्वजातीयपरप्रकृतेः सङ्क्रमत आगतं दलिकमपि कथमनुपशान्तं न तिष्ठति, इति **चेत् ? उच्यते** – पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितेरावलिकाद्वये शेषे

ગુણધન્યા

બદ્ધદલિકોમાંથી કેટલાક દલિકો ઉપશમે. અવેદકાદ્ધાના બીજા સમયે = દસમા સમયે ૩ થી ૬ સમય દરમિયાન બદ્ધમાંથી કેટલાક દલિકોઉપશમે. અવેદકાદ્ધાના ત્રીજા સમયે = ૧૧મા સમયે - ૪ થી ૭ સમય દરમિયાન બદ્ધમાંથી કેટલાક દલિકો ઉપશમે. અવેદકાદ્ધાના ચોથા સમયે = ૧૨મા સમયે - ૫ થી ૮ સમય દરમિયાન બદ્ધમાંથી કેટલાક દલિકો ઉપશમે.

(૩૭૧) અવેદકાદ્ધાની બીજી આવલિકાના ૧લા સમયે = અવેદકાદ્ધાના ૫મા સમયે = ૧૩મા સમયે ૬ થી ૮ સમય દરમિયાન બદ્ધમાંથી કેટલાક દલિકો ઉપશમે. ૮મા સમય પછી બંધ નથી માટે અવેદકાદ્ધાની બીજી આવલિકાના ૨જા સમયે = અવેદકાદ્ધાનાં ૬ઠ્ઠા સમયે = ૧૪મા સમયે ૭ થી ૮ સમય દરમિયાન બદ્ધમાંથી કેટલાક દલિકો ઉપશમે. અવેદકાદ્ધાની ૨જી આવલિકાના દ્વિચરમસમયે = અવેદકાદ્ધાના ૭મા સમયે = ૧૫મા સમયે ૮મા સમયમાં બંધાયેલું દ્રવ્ય ઉપશમે છે.

પ્રશ્ન : જેવી રીતે પુરુષવેદનું સમયન્યૂન ૨ આવલિકામાં બંધાયેલું દલિક પ્રથમસ્થિતિનાં ચરમસમયે અનુપશાંત રહે છે, તેવી રીતે પુરુષવેદમાં હાસ્ય-૬રૂપ સ્વજાતીય પ્રકૃતિઓનું સંક્રમથી આવેલ દલિક પણ અનુપશાંત રહેવું જોઈએ ને ?

तत्पतद्ग्रहताया नष्टत्वात्ततः प्रभृति तस्मिन्सङ्क्रमतो दलिकं नागच्छतीति कृत्वा पुरुषवेदोदयचरमसमये समयोनाऽऽवलिकाद्वयेन बद्धमेव दलिकमनुपशान्तं तिष्ठति, न सङ्क्रमत आगतम्, इत्यलं प्रपञ्चेन ।

(३७२) पुरुषवेदस्योपशमनामभिधाय क्रोधस्योपशमनां प्रदिदर्शयिषुराह –

तिविहमवेओ कोहं कमेण सेसे वि तिविहतिविहे वि ।
पुरिससमा संजलणा पढमठिई आलिगा अहिगा ॥४८॥

त्रिविधमवेदकः क्रोधं क्रमेण शेषानपि त्रिविधत्रिविधानपि ।
पुरुषसमा सञ्ज्वलना प्रथमस्थितिरावलिका साधिका ॥४८॥ इति पदसंस्कारः ।

(३७३) यस्मिन्समये पुरुषवेदस्याऽवेदको जातः, तस्मादेव समयादारभ्याप्रत्याख्यान-

उत्तर : ना, संक्रमथी आवेलुं दलिक अनुपशांत रहेतुं नथी. केमके पुरुषवेदनी प्रथमस्थितिनी २ आवलिका बाकी होय, त्यारे ज पुरुषवेदनी पतद्ग्रहता नष्ट थई जाय छे, ते कारणे त्यारथी पुरुषवेदमां संक्रमथी कोई दलिक आवतुं ज नथी. तेथी पुरुषवेदोदयना चरमसमये समयन्यून २ आवलिकानुं मात्र बद्ध दलिक ज अनुपशांत रहे छे, संक्रमथी आवेलुं नथी.

पुरुषवेदोपशमना विधि संपूर्ण

(૩૭૨) પુરુષવેદની ઉપશમના કહીને ક્રોધ-૩ની ઉપશમનાને બતાવવા ઈચ્છતા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે -

ક્રોધ-૩ની ઉપશમનાવિધિ

ગાથાર્થ : અવેદકના પ્રથમસમયથી ત્રણ પ્રકારના ક્રોધને ઉપશમાવે છે. એ જ રીતે પ્રત્યેક ત્રણ પ્રકારના (અપ્રત્યા., પ્રત્યા., સંજ્વલન) શેષ ત્રણ કષાયો (માન, માયા, લોભ) પણ ઉપશમાવે છે. સંજ્વલન કષાયોની ઉપશમના પુરુષવેદની ઉપશમનાની સમાન જાણવી. સંજ્વલન ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ સંજ્વલનક્રોધવેદકાદ્ધા કરતાં એક આવલિકા અધિક હોય છે. (૪૮)

ટીકાર્થ : જીવ જે સમયે પુરુષવેદનો અવેદક થયો, તે અવેદકપણાંના પહેલા સમયથી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને સંજ્વલન એ ત્રણે પ્રકારના ક્રોધની એક સાથે ઉપશમનાનો પ્રારંભ કરે છે.

प्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वलनक्रोधान् युगपदुपशमयितुमारभते, पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितितः सञ्ज्वलनक्रोधसत्कायाः प्रथमस्थितेर्विशेषाधिकत्वात्पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितौ समाप्तायामपि सञ्ज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितिरवशिष्यते । तस्याः प्रथमसमयात्प्रभृति एते पदार्था भवन्ति –

(१) क्रोधत्रिकोपशमनाप्रारम्भः ।

(२) समयोनावलिकाद्वयेन पुरुषवेदस्य बद्धदलिकं यदनुपशान्तं तिष्ठति, तस्योपशमना-सङ्क्रमौ भवतः, उपशमनाविधेः सङ्क्रमविधेश्च प्रागुक्तत्वेन पिष्टपेषणप्रसङ्गान्न पुनरत्राभिधीयते।

(३) अभिनवस्थितिबन्ध-स्थितिघात-रसघाताश्चारभ्यते, स्थितिबन्धः पूर्वोक्तः । तद्यथा – अपगतवेदाद्धायाः प्रथमसमये सञ्ज्वलनचतुष्कस्य स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तन्यून-द्वात्रिंशद्वार्षिकः, सोऽपि पूर्वपूर्वतः सङ्ख्येयभागहीनो भवति, शेषकर्मणां च सङ्ख्येयसहस्रवार्षिकः पूर्वपूर्वतश्च सङ्ख्येयगुणहीनो भवति ।

(४) अल्पबहुत्वमपि पूर्ववद् द्रष्टव्यम्, तथाहि – मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वाल्पः, ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां सङ्ख्यातगुणः स्वस्थाने मिथस्तुल्यः, ततोऽपि नामगोत्रयोः

અહીં પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ કરતાં સંજ્વલન ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ વિશેષાધિક હોવાથી પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ પૂર્ણ થયા પછી પણ ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ બાકી રહે છે. અને પુરુષવેદના ઉદયવિચ્છેદ પછીનાં પ્રથમસમયથી આટલા પદાર્થો થાય છે :-

(૧) ત્રણે ક્રોધને એક સાથે ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે.

(૨) તેની સાથે જ અવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયથી સમયોન ૨ આવલિકાબદ્ધ પુરુષવેદના અનુપશાંત દલિકની ઉપશમના અને સંક્રમ કરતો જાય છે. તેનો વિધિ પૂર્વવત્ જાણવો.

(૩) તથા તે જ સમયે નવો સ્થિતિબંધ, સ્થિતિઘાત, અને રસઘાત ચાલુ થાય છે અને સંજ્વલનચતુષ્કનો અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૩૨ વર્ષનો અને શેષકર્મોનો સંખ્યાતા હજાર વર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય છે. અને સંજ્વલન-૪નો ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતભાગહીન થાય છે અને શેષકર્મોનો ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણહીન-હીન થાય છે.

(૪) સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ પૂર્વોક્ત રીતે જાણવું. તે આ રીતે :-

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ	- સર્વાલ્પ
તેનાથી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયનો	- સંખ્યાતગુણ
તેનાથી નામ-ગોત્રનો	- સંખ્યાતગુણ
તેનાથી વેદનીયનો	- વિશેષાધિક.

सङ्ख्यातगुणः, ततो वेदनीयस्य विशेषाधिकः । (३७४) पुरुषवेदोदयस्यापगमनात्समयोनावलिकाद्वये गते सति पुरुषवेदः सर्वथोपशान्तो भवति । यावत्सञ्ज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितेरावलिकात्रिकं शेषं तावदप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणयोर्दलिकं सञ्ज्वलनक्रोधे सङ्क्रमयति । ततः परं सञ्ज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिके शेषे सति[1]सञ्ज्वलनक्रोधस्य पतद्ग्रहता नश्यति । ततः प्रभृत्यप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणयोर्दलिकं तत्र न सङ्क्रमयति, किन्तु सञ्ज्वलनमानादावित्यर्थः । ततः सञ्ज्वलनक्रोधस्य द्व्यावलिकाशेषायां सञ्ज्वलनक्रोधस्यागालो[2]व्यवच्छिद्यते, ततः परं द्वितीयस्थितेर्दलानि प्रथमस्थितौ नागच्छन्तीत्यर्थः, तदानीं प्रत्यागालव्यवच्छेदोऽपि कषायप्राभृतचूर्णावुक्तः । उदीरणा तु प्रवर्तते । सापि तावत्प्रवर्तते यावदेकावलिका शेषा भवति, (३७५) उदीरणावलिकाया-

ગુણધન્યા

(૩૭૪) પુરુષવેદના ઉદયવિચ્છેદ પછી સમયન્યૂન બે આવલિકા કાળે પુરુષવેદ સર્વથા ઉપશાંત થઈ જાય છે.

તથા ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિની ૩ આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી પ્રત્યા. અપ્રત્યા. ક્રોધના દલિકો સંજ્વલન ક્રોધમાં સંક્રમે છે. ત્યારપછીના સમયે એટલે કે સમયોન ૩ આવલિકા શેષે સંજ્વલનક્રોધની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય છે. તેથી હવેથી પ્રત્યા. અપ્રત્યા. ક્રોધના દલિક સંજ્વલન ક્રોધમાં ન સંક્રમતાં સંજ્વલન માનાદિમાં સંક્રમે છે.

ત્યારબાદ સંજ્વલન ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિની ૨ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે આગાલ વિચ્છેદ થાય છે. તેથી હવે દ્વિતીયસ્થિતિના દલિકો પ્રથમસ્થિતિમાં આવતા નથી. તેમજ તે સમયે પ્રત્યાગાલ પણ વિચ્છેદ થાય છે, એમ કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે. પરંતુ ત્યારે ઉદીરણા તો ચાલુ જ હોય છે. તે પણ પ્રથમસ્થિતિની ૧ આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી જ ચાલુ રહે છે.

---

१. लब्धिसारे संज्वलनक्रोधस्य पतद्ग्रहतायामपगतायामप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणयोर्दलिकं संज्वलनमाने एकावलिकापर्यन्तं संक्रमयति-"अपगतवेदे प्रथमसमयादारभ्य संज्वलनक्रोधप्रथमस्थितिरावलित्रयावशेषा यावद्भवति तावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानक्रोधद्वयद्रव्यं गुणसङ्क्रमेण गृहीत्वा संज्वलनक्रोधे संक्रमयति । तत्र प्रथमा सङ्क्रमावलिर्द्वितीयोपशमनावलिस्तृतीयोच्छिष्टावलिरिति व्यपदिश्यते । ततःपरं तद्द्रव्यं सङ्क्रमावलिचरमपर्यन्तं संज्वलनमाने संक्रमयति" इति यदुक्तं तन्न सम्यग्हेतुपूर्वकमवबुध्यते, अद्यप्रभृत्यावलिकाद्विकं यावदप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणकषायाणामनुपशान्तत्वेनाऽऽवलिकाद्विकपर्यन्तं तयोः सङ्क्रमसंभवात् ।

२. जयधवलायामत्र गुणश्रेणिविच्छेदोऽपि कथितस्तथा च तद्ग्रन्थः-'आगालपडिमागालवोच्छेदे संजादे तदोप्पहुडि कोहसंजलणस्स णत्थि गुणसेढिनिक्खेवो ।" (१८५१)

श्चरमसमय इमे वक्ष्यमाणाः पदार्थाः प्रवर्तन्ते –

(१) सञ्ज्वलनक्रोधादिचतुष्कस्य स्थितिबन्धश्चातुर्मासिकश्शेषकर्मणां च सङ्ख्यातवर्षसहस्र-प्रमितः अल्पबहुत्वं तु पूर्ववद् द्रष्टव्यम् ।

(२) सञ्ज्वलनक्रोधस्य जघन्यस्थित्युदीरणा तथा तदुदयस्य चरमसमयः । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "जाव आवलिया पडिआवलिगसेसा कोहसंजलणाए, ताहे बितियट्ठितितो आगालो वोच्छिन्नो, पडिआवलिगातो उदीरणा एति, कोहसंजलणाए पडिआवलिगाते एगंमि समते सेसे कोहसंजलणाए जहन्निगाट्ठितिउदीरणा"** इति । ततोऽनन्तरसमये प्रथम-स्थितेरेकावलिकाशेषेऽमूनि वक्ष्यमाणानि वस्तूनि सञ्जायन्ते –

(१) अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणक्रोधद्वयस्य सर्वथोपशमः ।

(२) प्रथमस्थितेरेकावलिकां समयोनऽऽवलिकाद्विकबद्धं च दलिकं मुक्त्वा संज्वलनक्रोधस्य शेषमन्यत्सर्वमुपशान्तम् । (३७६) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "तंमि समते चत्तारि मासा**

(३७५) ઉદીરણાવલિકાના ચરમસમયે થતાં પદાર્થો :-

(૧) સંજ્વલનક્રોધનો ચાર માસનો ચરમસ્થિતિબંધ થાય. અને શેષકર્મનો સંખ્યાતા હજાર વર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય. અલ્પબહુત્વ પૂર્વ પ્રમાણે છે.

(૨) સંજ્વલન ક્રોધની જઘન્યસ્થિતિઉદીરણા અને ઉદયનો ચરમસમય હોય છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'જ્યારે સંજ્વલન ક્રોધની આવલિકા + પ્રત્યાવલિકા (= ૨ આવલિકા) શેષ હોય ત્યારે બીજી સ્થિતિથી (દલિક આવવારૂપ) આગાલ વિચ્છેદ પામે છે. પ્રત્યાવલિકા (દ્વિચરમાવલિકા)માં માત્ર ઉદીરણા હોય છે. અને સંજ્વલન ક્રોધની પ્રત્યાવલિકાનો ૧ સમય શેષ રહે ત્યારે સંજ્વલન ક્રોધની જઘન્યસ્થિતિની ઉદીરણા થાય છે.'

ત્યારપછી અનંતર સમયે એટલે કે પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા શેષ રહે ત્યારે-

(૧) પ્રત્યા. અપ્રત્યા. ક્રોધ સર્વથા ઉપશાંત થઈ ગયેલ હોય છે.

(૨) પ્રથમ સ્થિતિની એક આવલિકા શેષ રહે છે તથા સમયોન બે આવલિકાનું બંધાયેલું સંજ્વલન ક્રોધનું દલિક અનુપશાંત રહે છે, તે સિવાયનું સંજ્વલન ક્રોધનું સર્વ દલિક ઉપશાંત થયેલ હોય છે.

(૩૭૬) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે 'તે સમયે સંજ્વલન કષાયનો ૪ માસ પ્રમાણ

ट्ठिबंधो संजलणाणं सेसाणं कम्माणं वरिससहस्साणि ट्ठितिबंधो। पडिआवलियवोच्छेदसमये चेव दो कोहा उवसंता । कोहसंजलणाए पढमट्ठितिते आवलियं समऊण दुआवलियं बद्धं च मोत्तूणं सेसं सव्वं उवसंतं दलियं" इति।

(३) सञ्ज्वलनक्रोधबन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिन्नाः, यस्मिन्समये चरमबन्धः प्रवर्तते, व्यवहारनयेन तदनन्तरसमयस्तद्विच्छेदस्यात्र विवक्षितः, तेन चरमबन्धस्यानन्तरसमये बन्धविच्छेद उक्तः । एवमुदयोदीरणाऽऽगालपतद्ग्रहादिष्वप्यवगन्तव्यम् ।

(३७७) **ननु कर्मप्रकृतिचूर्णौ** बन्धादीनां विच्छेदः सञ्ज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितेरावलिकायां शेषायामुक्तः, तथा च **तद्ग्रन्थः – "कोहस्स पढमट्ठितिते आवलिगावसेसाते, ताहे कोहस्स बंधो उदतो उदीरणा य तिन्नि य वि वोच्छिन्नाणि**" इति, **कषायप्राभृतचूर्णौ** तु प्रथमस्थितेः समयोनावलिकाशेषे सञ्ज्वलनक्रोधस्य बन्धोदयौ व्यवच्छिद्येत इत्युक्तम्, तथा च तद्ग्रन्थः – "**जाधे कोहसंजलणस्स पढमट्ठिदिए समयुणावलिया सेसा ताधे चेव कोहसंजलणस्स बंधोदया वोच्छिण्णा**" इत्युभयोः परस्परं विरोधः स्यादिति **चेत् ? उच्यते,**

અને શેષ કર્મોનો હજારો વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. જ્યારે દ્વિચરમાવલિકા પૂર્ણ થાય ત્યારે પ્રત્યા. અપ્રત્યા. ક્રોધ ઉપશાંત થઈ જાય છે. અને સંજ્વલન ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિની સમયન્યૂન ૨ આવલિકામાં બદ્ધદલિક અને પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા સિવાયનું શેષ સર્વ દલિક ઉપશાંત થઈ જાય છે.

(૩) સંજ્વલન ક્રોધનો બંધ-ઉદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ થાય છે. જે સમયે ચરમબંધ થાય છે, વ્યવહારનયથી તેના પછીના સમયને અહીં બંધવિચ્છેદસમય તરીકે ગણ્યો છે. અર્થાત્ જે સમયથી બંધ થતો નથી તે સમયને બંધવિચ્છેદનો સમય કહ્યો છે. માટે ચરમબંધનાં પછીના સમયે બંધવિચ્છેદ કહ્યો છે. તેવી જ રીતે ઉદય-ઉદીરણા-આગાલ-પતદ્ગ્રહતાદિ માટે પણ જાણવું.

(૩૭૭) **પ્રશ્ન : કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** બંધ વગેરેનો વિચ્છેદ સંજ્વલનક્રોધની પ્રથમસ્થિતિની ૧ આવલિકા શેષ હોય ત્યારે કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે :-

જ્યારે સંજ્વલનક્રોધની પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે સંજ્વલનક્રોધના બંધ-ઉદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ પામે છે. અને **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** તો પ્રથમસ્થિતિની સમયન્યૂન આવલિકા શેષ હોય ત્યારે સંજ્વલનક્રોધના બંધ-ઉદયનો વિચ્છેદ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે :-

જ્યારે સંજ્વલનક્રોધની પ્રથમસ્થિતિની સમયન્યૂન આવલિકા શેષ હોય ત્યારે સંજ્વલન

यस्मिन्समये सञ्ज्वलनक्रोधस्य बन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिद्यन्ते, तस्मिन्नेव समये द्वितीयस्थितितो मानस्य दलिकं गृहीत्वा तत्तत्प्रथमस्थितिं करोति वेदयति च। (३७८) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "जाहे चेव कोहस्स बंधोउदओ उदीरणा च वोच्छिन्नाणि, ताहे चेव माणस्स ट्ठितिं बीइयट्ठितितो दलियं घेत्तूण करोति पढमसमयवेयगो पढमट्ठितिं करमाणो"** इत्यादि ★सञ्ज्वलनमानस्य वेद्यमानत्वात् सञ्ज्वलनक्रोधस्योदयसमयगतदलिकं सञ्ज्वलनमाने स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्क्रान्तं भवति, अत एव समयोनावलिकागतनिषेकेषु स्वस्वरूपेण तद्दलिकमवतिष्ठते। एकनिषेकगतसङ्क्रान्तसञ्ज्वलनक्रोधदलिकस्य मानत्वेन विवक्षामनाश्रित्य **कर्मप्रकृतिचूर्णिकारैरुक्तम्**, तद्विवक्षां त्वाश्रित्य **कषायप्राभृतचूर्णिकारैः** समयोनावलिकाशेषे बन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिद्यन्त इत्युक्तम्, अतो न कश्चित्पदार्थभेदः, विवक्षाभेदस्य सम्भवात्।

तथा च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ** प्रत्यावलिकाया विच्छेदकाले समयोनावलिकाद्वयेन सञ्ज्वलन-क्रोधस्य बद्धदलिकमनुपशान्तं तिष्ठतीत्युक्तम्, **कषायप्राभृतचूर्णिकाराणां** तु द्विसमयोनावलिका-

ક્રોધના બંધ અને ઉદયનો વિચ્છેદ થાય છે. તો આ બંનેનો પરસ્પર વિરોધ આવશે ને?

ઉત્તર : ના, આ બંનેમાં વિરોધ નથી. કેમકે જે સમયે સંજ્વલન ક્રોધના બંધ-ઉદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ પામે છે, તે જ સમયે દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી માનના દલિકો લઈ તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે. અને ભોગવે છે.

(૩૭૮) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, 'જ્યારે ક્રોધનો બંધ-ઉદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ પામે છે, ત્યારે બીજી સ્થિતિમાંથી દલિકોને લઈને માનની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે ઇત્યાદિ...

અહીં સંજ્વલનમાન વેદ્યમાન હોવાથી સંજ્વલન ક્રોધનું ઉદયસમયગત દલિક સ્તિબુકસંક્રમ વડે સંજ્વલનમાનમાં સંક્રમેલું હોય છે. તેથી તે માન રૂપ થઈ ગયું હોય છે. અને શેષ સમયન્યૂન આવલિકાના નિષેકોમાં સ્વસ્વરૂપથી ક્રોધનું દલિક રહેલું હોય છે.

૧ સમયના માનરૂપે સંક્રાંત થયેલા ક્રોધના દલિકની વિવક્ષા ન કરી હોવાથી **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિકારે** પ્રથમસ્થિતિની આવલિકા શેષે બંધ-ઉદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ કહ્યો છે.

અને **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિકારે** તેની વિવક્ષા કરી હોવાથી, સમયોન આવલિકા શેષે બંધ-ઉદય-ઉદીરણાનો વિચ્છેદ કહ્યો છે. આથી અહીં માત્ર વિવક્ષાભેદ છે, પરંતુ પદાર્થભેદ નથી.

તેવી જ રીતે અહીં **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** પ્રત્યાવલિકાના વિચ્છેદસમયે સંજ્વલન ક્રોધનું

★. कुद अत्थ उच्छिट्ठआवलियाए समयूणत्तमिदि णासंकणिज्जं, तम्मि चेव समये उदयवोच्छेदणवसेण पढमणिसेगट्ठिदिए माणसंजलणोदयम्मि त्थिवुक्कसंकमेण संकमणाए तिस्से तहा भावोवलंभादो (जयधवला पृष्ठ १८५३)

द्विकेन सञ्ज्वलनक्रोधस्य नूतनबद्धदलिकमनुपशान्तं तिष्ठतीत्यभिप्रायः, (३७९) तथा च **तद्ग्रन्थः - पडिआवलिया उदयावलियं पविसमणा पविट्ठ । ताधे चेव कोहसंजलणे दो आवलियबंधे दुसमयूणे मोत्तूण सेसा तिविहा कोधपदेसा उवसामिज्जमाणा उवसंता**'' इति । अत्रापि पूर्ववद्विवक्षाभेदोऽस्ति, न पदार्थभेदः । तद्यथा - प्रत्यावलिकायाः प्रथमसमये प्रवृत्तोपशमनक्रियातः परं सञ्ज्वलनक्रोधस्य द्विसमयोनावलिकाद्वयबद्धदलिकमनुपशान्तं तिष्ठति। तस्मिन्समये प्रवृत्तोपशमनक्रियाया विवक्षामनाश्रित्य समयोनावलिकाद्विकेन बद्धं दलिकमनुपशान्तं तिष्ठतीत्युच्यते । सञ्ज्वलनमानोदये वर्तमानस्सन् सञ्ज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितेः शेषावलिकां संज्वलनमाने स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्क्रमय्य वेदयति तथा च समयोनावलिकाद्विकेन बद्धदलिकमपि पुरुषवेदोक्तप्रकारेण तावता कालेनोपशमयति सङ्क्रमयति च, तथाऽप्रत्याख्यानावरण-प्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वलनमानोपशमनायाः प्रारम्भं करोति ।

(३८०) '**कमेण**' इत्यादि, अनेनैव शेषानपि कषायान् त्रिविधान् त्रिप्रकारान्

સમયોન બે આવલિકાનું બંધાયેલું દલિક અનુપશાંત છે એમ કહ્યું છે. જ્યારે **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** બે સમયોન બે આવલિકાનું બંધાયેલું દલિક અનુપશાંત કહ્યું છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે :-

(૩૭૯) "પ્રતિઆવલિકા ઉદયાવલિકારૂપે પ્રવેશાય ત્યારે સંજ્વલનક્રોધના બે સમયન્યૂન બે આવલિકામાં બંધાયેલા દલિકોને છોડીને શેષ ત્રણે પ્રકારનાં ક્રોધના પ્રદેશો ઉપશાંત બને છે."

અહીં પણ માત્ર વિવક્ષાભેદ જ છે. કેમકે પ્રત્યાવલિકાના પ્રથમસમયે થયેલી ઉપશમનાની ક્રિયા પછી ક્રોધનું બે સમયોન બે આવલિકાનું બંધાયેલ દલિક ઉપશાંત કરવાનું બાકી રહે છે. જ્યારે તે સમયની પ્રવૃત્ત થયેલી ઉપશમનાની ક્રિયાની વિવક્ષા ન કરીએ, તો સમયોન બે આવલિકાનું બંધાયેલ દલિક અનુપશાંત છે એમ કહેવાય.

પ્રથમસ્થિતિની શેષાવલિકા સંજ્વલનમાનમાં સ્તિબુકસંક્રમથી સંક્રમાઈને ભોગવાઈ જાય છે. તથા સમયોન બે આવલિકાનું બંધાયેલ દલિક પણ પુરુષવેદની જેમ તેટલા જ કાળે ઉપશમાવે છે.

માનત્રિક ઉપશમનાવિધિ

(૩૮૦) જે રીતે ક્રોધ-ઉની ઉપશમના કરી, તે જ રીતે શેષ ૩ પ્રકારવાળા ૩ કષાયોને ઉપશમાવે છે.

मानमायालोभरूपान्, पुनः कथम्भूतान् ? इत्याह – त्रिविधान् प्रत्येकं त्रिप्रकारान्। तथाहि-अप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वलनभेदात् त्रिविधो मानः, एवं मायालोभावपि, तानुपशमयति । तत्र सञ्ज्वलनोपशमना पुरुषवेदसमाऽवसेया, अप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणमानादीनां चोपशमना षण्णोकषायसमाना, अप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणक्रोधसमाना वा, नवरं सञ्ज्वलनानां प्रथमस्थितावेकावलिका पुरुषवेदाऽपेक्षयाऽवशिष्टा द्रष्टव्या। तथाहि – पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिः षट्सु नोकषायेषु सर्वात्मना शान्तेष्वेकसमयो भवति स्म, तेषूपशान्तेषु पुनः पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिर्न तिष्ठति । अत्रानुपशान्ताप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणादिषु पुनरुपशान्तेषु सञ्ज्वलनमानादीनां प्रथमस्थितिरेकावलिकाप्रमाणाऽवशिष्यत इतीदमतिसङ्क्षेपेण प्रोक्तमित्यतः विस्तरतः प्रदर्श्यते –

(३८१) **सञ्ज्वलनमानोपशमना** - सञ्ज्वलनक्रोधस्य बन्धोदयोदीरणाव्यवच्छेदसमय एव सञ्ज्वलनमानस्य द्वितीयस्थितेः सकाशाद्दलिकं समाकृष्य प्रथमस्थितिं करोति वेदयति

ગુણધન્યા

૩ કષાય = માન, માયા, લોભ.

૩ પ્રકાર = પ્રત્યા., અપ્રત્યા., સંજ્વલન.

અહીં સંજ્વલન કષાયની ઉપશમના પુરુષવેદની જેમ થાય છે. અને પ્રત્યા., અપ્રત્યા. કષાયની ઉપશમના ૬ નોકષાય તથા અપ્રત્યા., પ્રત્યા. ક્રોધની જેમ થાય છે.

ફરક માત્ર એટલો કે સંજ્વલન કષાયની પ્રથમસ્થિતિ પુરુષવેદથી ૧ આવલિકા વધારે હોય છે. તે આ રીતે :- જ્યારે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિનો ૧ સમય શેષ રહે છે, ત્યારે ૬ નોકષાય સર્વથા ઉપશમાવાઈ રહ્યા છે. અને તે ઉપશમ્યા બાદ પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ હોતી નથી.

અને અહીં જ્યારે અનુપશાંત એવા અપ્રત્યા., પ્રત્યા. માન વગેરે ઉપશાંત થાય, ત્યારે સંજ્વલન માનાદિની પ્રથમસ્થિતિ ૧ આવલિકા બાકી રહે છે.

આ હવે વિસ્તારથી કહે છે :-

संज्वलन मानोपशमनाविधि

(૩૮૧) જે સમયે સંજ્વલનક્રોધનો બંધ-ઉદય-ઉદીરણાનો વિચ્છેદ થાય, તે સમયે :-

(૧) સંજ્વલન માનના દલિકો બીજી સ્થિતિમાંથી ખેંચી લાવી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે. અને ભોગવે છે. અહીં એક જ સમયે દલિકો બીજી સ્થિતિમાંથી ખેંચી લાવી

च । अत्रैकस्मिन्नेव समये द्वितीयस्थितितो दलिकं समाकृष्य प्रथमस्थितेः रचनं निषेकस्य च वेदनं युगपत्प्रवर्तते ।

तत्र दलरचना चेत्थम् — प्रथमस्थितेरुदयसमये स्तोकं दलं रचयति, ततो द्वितीयसमये-ऽसङ्ख्येयगुणं प्रक्षिपति, ततो भूयोऽसङ्ख्येयगुणं तृतीयसमये प्रक्षिपति, एवं तावद्वाच्यं यावत्प्रथमस्थितेश्चरमसमयः । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ — "जाहे चेव कोहस्स बंधो उदओ उदीरणा य वोच्छिन्नाणि ताहे चेव माणस्स पढमट्ठितिं बीयट्ठितितो दलियं घेत्तूण करेति, पढमसमये वेयगो पढमट्ठितिं करेमाणो पढमसमते उदते पदेसग्गं थोवं देति, से काले असंखेज्जगुणाए सेढीए देति, जाव पढमट्ठितिए चरमसमतो त्ति"** इति । यदोपरितनस्थितितो दलमाकृष्य प्रथमस्थितिं रचयति, तदा द्वितीयस्थितावपि दलप्रक्षेपो भवति, प्रथमस्थितेश्चरमसमये निक्षिप्यमाणदलिकतो द्वितीयस्थितेः ★प्रथमनिषेकेऽसङ्ख्येयगुणहीनं दलं निक्षिपति,

પ્રથમસ્થિતિમાં ગોઠવવાનું તથા તે પ્રથમસ્થિતિના પ્રથમ નિષેકને ભોગવવાનું બન્ને કાર્ય સાથે થાય છે. બીજી સ્થિતિમાંથી દલિકો લઈને નીચે ઉદયસમયથી પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમય સુધી અસંખ્યગુણનાં ક્રમે ગોઠવે છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે - 'જ્યારે ક્રોધનો બંધ-ઉદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ પામે, ત્યારે જ બીજી સ્થિતિમાંથી દલિકો લઈને માનની પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે. (માનનો) પ્રથમસમયવેદક જીવ (માનની પ્રથમસ્થિતિના) પ્રથમ ઉદયસમયમાં થોડા દલિકો નાંખે છે. તેનાથી બીજા સમયે અસંખ્યગુણ નાંખે છે. એમ પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમય સુધી (અસંખ્યગુણાકારે) જાણવું.

જેમ ઉપરથી દલિકો લઈને પ્રથમસ્થિતિની રચના કરી, તેવી જ રીતે તે સમયે બીજી સ્થિતિમાં પણ દલિકો નાંખે છે અને તેનો ક્રમ **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** બતાવેલ છે.

પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમયમાં જેટલો દલનિક્ષેપ કર્યો, તેનાથી બીજી સ્થિતિના પ્રથમસમયમાં અસંખ્યગુણહીન દલિક નાંખે છે. અને ત્યારપછીના નિષેકોમાં વિશેષહીનના ક્રમે દલિકો નાંખે છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે -

★. द्वितीयस्थितेः प्रथमनिषेकेऽसंख्येयगुणहीननिक्षेप इदं कारणं लब्धिसार उक्तम्-सत्तागतदलिकमपकृष्टभागहारेण विभज्य तदेकभागं भूयः पल्योपमाऽसंख्यातभागेन भक्त्वैकभागमुदयसमयादारभ्य प्रथमस्थितेश्चरमसमयपर्यन्तं प्रक्षिप्य बहुभागान् द्वितीयस्थितेराद्यनिषेकात्प्रभृति तावत्प्रक्षिपति यावदतिस्थापनाऽप्राप्ता भवति; एवं प्रथमस्थितेश्चरमनिषेके निक्षिप्यमाणदलिकतोऽसंख्येयगुहीनं दलं द्वितीयस्थितेः प्रथमनिषेके निक्षिप्यते कुतः ? इति चेद् ? उच्यते, प्रथमस्थितेश्चरमनिषेक उत्कीर्णदलिकसत्कपल्योपमाऽसंख्येयतमभागप्रमाण-दलिकमसंख्येयसमयप्रबद्धप्रमाणं निक्षिप्यते, द्वितीयस्थितेः प्रथमनिषेके तूत्कीर्णदलिकसत्काऽसंख्यात-

तदुपरितननिषेकेषु विशेषहीनक्रमेण प्रक्षिपतीति कषायप्राभृतचूर्णिकारः । (३८२) अक्षराणि त्वेवम् – **"बिदियट्ठिदिए जा आदिट्ठीदी तिस्से असंखेज्जगुणं हीणं तदो विसेसहीणं चेव"** इति ।

(२) सञ्ज्वलनमानस्य प्रथमस्थितिप्रथमसमय एवाऽप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरण-सञ्ज्वलनमानत्रिकं युगपदुपशमयितुमारभते ।

(३) तस्मिन्नेव समये सञ्ज्वलनमानादित्रिकस्य स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहुर्तोनचातुर्मासिकः

ગુણધન્યા

(૩૮૨) 'બીજી સ્થિતિના પ્રથમ નિષેકમાં અસંખ્યગુણહીન દલિકો નાંખે છે, ત્યારબાદ વિશેષહીન ક્રમે નાંખે છે.'

(૨) તે જ સમયે અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ, પ્રત્યાખ્યાનાવરણ અને સંજ્વલનરૂપ ત્રણે માનના દલિકની ઉપશમનાનો પ્રારંભ કરે છે.

(૩) તે વખતે સંજ્વલન માનાદિ-ઉનો નવો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૪ માસનો

बहुभागगतदलिकं द्वयर्धगुणहानिभागहारेण विभज्य तदेकभागमेकसमयप्रबद्धाऽसंख्येयभागमात्रं निक्षिपतीति प्रथमस्थितेश्चरमनिषेके निक्षिप्यमाणदलिकतोऽसंख्येयगुणहीनदलं द्वितीयस्थितेः प्रथमनिषेके निक्षिप्यते द्वितीय-स्थितेः प्रथमनिषेकात्परं विशेषहीनक्रमेण तावत्प्रक्षिपति यावदतिस्थापना प्राप्ता भवति मानस्य प्रथमस्थितिं कुर्वन् प्रथमसमय उपर्युक्तक्रमेण दलिकं निक्षिपति, एवं द्वितीयादिसमयेष्वपि निक्षेपक्रमो वाच्यः, तदानीं च कर्मप्रकृतिचूर्णौ कषायप्राभृतचूर्णौ च निक्षपे क्रमो नोक्तः । लब्धिसाराऽक्षराणि त्वेवम्–

सेकाले माणस्स य पढमट्ठिदिकारवेदगो होदि ।
पढमट्ठिदिम्मि दव्वं असंखगुणियक्कमे देदि ॥२७२॥
पढमट्ठिदिसीसादो बिदियादिम्ह य असंखगुणहीणं ।
ततो विसेसहीणं जाव अइच्छावणमपत्तं ॥२७३॥

संस्कृतटीका–क्रोधत्रयोपशमनाऽनन्तरसमयेऽयमनिवृत्तिकरणसंयतः संज्वलनमानस्याऽन्तर्मुहूर्तमात्रप्रथमस्थितेः कारको वेदकश्च भवति तद्यथा–संज्वनमानस्य द्वितीयस्थितौ स्थितिसत्त्वद्रव्यादस्मात्स–अपकर्षणभागहारखण्डितैकभागं गृहीत्वा पुनः पल्याऽसंख्यातभागेन खण्डयित्वा तदेकभागमुदयावलिप्रथमसमयादारभ्येदानीं क्रियमाणप्रथमस्थितिचरमसमयपर्यन्तं 'प्रक्षेपयोग' इत्यादिना प्रतिनिषेकेऽसंख्यातगुणितक्रमेण निक्षिपति । पुन पल्याऽसंख्यातबहुभागं द्वितीयस्थितौ 'दिवड्ढगुणहाणिभाजिदे पढमा' इत्यनेन विशेषहीनक्रमेण उपर्यतिस्थापनावलिं मुक्त्वा निक्षिपति पुनर्द्वितीयादिसमयेष्वपि प्रथमसमयादपकृष्टद्रव्यादसंख्येयगुणितक्रमेण द्रव्यमपकृष्यप्रागुक्तप्रकारेण प्रथमद्वितीयस्थित्योर्निक्षिपति । प्रतिसमयं प्रथमस्थितिप्रथमनिषेकमेकैकमुदयमानमनुभवति च ॥२७२॥ प्रथमस्थितिचरमसमयनिक्षिप्तद्रव्याद् द्वितीयस्थितिप्रथमनिषेके द्रव्यमसंख्यातगुणहीनम्, प्रथमस्थितिशीर्षद्रव्यस्य पल्यभागहारभूताऽसंख्यातबाहुल्याद्विशेषादसंख्यसमयबद्धमात्रत्वात् । द्वितीयस्थितिप्रथमनिक्षेपनिक्षिप्तद्रव्यस्य च द्व्यर्धगुणहान्यपकर्षणभागहारभक्तत्वेनैकसमयप्रबद्धाऽसंख्येयभागमात्रत्वात् । ततो द्वितीयस्थितेः प्रथमनिषेकद्रव्यादुपरितननिषेकेषु विशेषहीनक्रमेणाऽतिस्थापनावलेरधो निक्षिप्तद्रव्यं विशेषतोऽसंख्येयगुणहीनमेव ।

शेषकर्मणां तु ज्ञानावरणीयादीनां सङ्ख्येयवर्षसहस्रप्रमाणः, अल्पबहुत्वं तु पूर्ववज्ज्ञातव्यम्।

(४) सञ्ज्वलनक्रोधस्यावशिष्टावलिकां सञ्ज्वलनमाने स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्क्रमयति।

(५) तदानीं समयोनावलिकाद्वयेन सञ्ज्वलनक्रोधस्य बद्धदलिकं पुरुषवेदोक्तप्रकारेण तावता कालेन सङ्क्रमयत्युपशमयति च यावत्सञ्ज्वलनमानस्य प्रथमस्थितावावलिकात्रिकशेषं भवति तावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणयोर्दलिकं सञ्ज्वलनमाने सङ्क्रमयति, ततः परं प्रथमस्थितौ समयोनावलिकात्रिके शेषे सति सञ्ज्वलनमानस्य पतद्ग्रहताया अपगमात्तत्र न प्रक्षिपति, किन्तु ★सञ्ज्वलनमायालोभयोः सङ्क्रमयति। सञ्ज्वलनमानस्य प्रथमस्थितेरावलिकाद्विके शेषे पूर्वोक्तस्वरूपागालो व्यवच्छिद्यते। तदानीं च कषायप्राभृतचूर्णिकारमते प्रत्यागालोऽपि व्यवच्छिद्यते, उदीरणा तु तावत्प्रवर्तते यावदावलिका शेषा भवति, (३८३) उदीरणावलिकाया-

તથા શેષ કર્મોનો નવો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ થાય છે. તેનું અલ્પબહુત્વ પૂર્વવત્ જાણવું.

(૪) સંજ્વલન ક્રોધની શેષાવલિકા સંજ્વલનમાનમાં સ્તિબુક સંક્રમ દ્વારા સંક્રમીને સંજ્વલન માનની સાથે ભોગવાઈ જાય છે.

(૫) સમયન્યૂન ૨ આવલિકામાં બંધાયેલું સંજ્વલન ક્રોધનું દલિક જે અનુપશાંત છે, તે પણ પુરુષવેદની જેમ તેટલા જ કાળે સંક્રમાવે છે અને ઉપશમાવે છે.

સંજ્વલનમાનની પ્રથમસ્થિતિની ત્રણ આવલિકા બાકી રહે ત્યાં સુધી પ્રત્યા. અપ્રત્યા. માનના દલિકોને સંજ્વલનમાનમાં સંક્રમાવે છે. ત્યારપછીના સમયથી = પ્રથમસ્થિતિની સમયોન ૩ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે સં. માનની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થતી હોવાથી, પ્રત્યા. અપ્રત્યા. માનનું દલિક તેમાં ન સંક્રમે, પરંતુ સંજ્વલનમાયા-સંજ્વલનલોભમાં સંક્રમે.

સંજ્વલનમાનની પ્રથમસ્થિતિની ૨ આવલિકા બાકી રહે ત્યારે આગાલવિચ્છેદ થાય છે. અને કષાયપ્રાભૃતમાં અહીં પ્રત્યાગાલનો પણ વિચ્છેદ કહ્યો છે. પરંતુ ઉદીરણા ચાલુ રહે છે અને તે પણ હવે એકાવલિકા સુધી જ ચાલે છે.

(૩૮૩) ઉદીરણાવલિકાના ચરમસમયે સં. માનની જઘન્યસ્થિતિઉદીરણા અને ઉદયનો ચરમસમય હોય છે.

★. अत्राऽपि संज्वलनमायायामप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणमानद्विकमावलिकापर्यन्तमेव सङ्क्रमयति इति लब्धिसार उक्तम्, तद्यथा-"संज्वलनमानप्रथमस्थितौ यावदावलित्रयमवशिष्यते तावदप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमानद्वयद्रव्यं संज्वलनमान एव पूर्वोक्तविधानेन सङ्क्रमावलिकाचरमसमयपर्यन्तं तद्द्रव्यं संज्वलनमायादिद्विक एव सङ्क्रामति (लब्धिसार० २७५)।" इति।

श्चरमसमये सञ्ज्वलनमानस्य जघन्यस्थित्युदीरणा तदुदयस्य च चरमसमयः, तत ऊर्ध्वमनन्तर-समये प्रथमस्थितेरावलिकाकाले शेष इत्यर्थः एतानि वस्तूनि प्रवर्तन्ते ।

(१) सञ्ज्वलनमानस्य बन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिन्ना भवति ।

(२) तदानीं चाप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणमानद्विकमुपशान्तं भवति ।

(३) प्रथमस्थितिसत्कावशिष्टावलिकां समयोनावलिकाद्विकेन च बद्धं दलिकं विमुच्य सर्वमन्यद् दलिकं सञ्ज्वलनमानस्योपशान्तं भवति ।

मायोदये वर्तमानः सन् सञ्ज्वलनमानस्यावशिष्टावलिकां स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्क्रमय्य वेदयति तथा समयोनावलिकाद्विकेन बद्धदलिकमपि तावता कालेन पुरुषवेदोक्तक्रमेण सङ्क्रमयति उपशमयति च । कषायप्राभृतचूर्णावावलिकास्थाने समयोनावलिकायां शेषायां सञ्ज्वलनमानस्य बन्धोदयौ व्यवच्छिद्येते तथा द्विसमयोनावलिकाद्विकेन सञ्ज्वलनमानस्य बद्धदलिकमनुपशान्तं तिष्ठतीत्युक्तम् । तच्च पूर्ववद्भावनीयम् ।

(३८४) **सञ्ज्वलनमायोपशमना** – यस्मिन्समये सञ्ज्वलनमानस्य बन्धोदयोदीरणा विच्छिद्यन्ते, तस्मिन्नेव समय एते पदार्थाः प्रवर्तन्ते –

ગુણધન્યા

ત્યારપછી અનંતર સમયે એટલે કે પ્રથમસ્થિતિની ૧ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે -

(૧) સં. માનના બંધ-ઉદય-ઉદીરણાનો વિચ્છેદ થાય.

(૨) પ્રત્યા. અપ્રત્યા. માન સર્વથા ઉપશાંત થઈ જાય છે.

(૩) પ્રથમસ્થિતિની શેષ રહેલી એક આવલિકા તથા સમયન્યૂન બે આવલિકામાં બંધાયેલ દલિક સિવાય સંજ્વલન માન સર્વથા ઉપશાંત થાય છે.

સંજ્વલનમાયાના ઉદયને અનુભવતાં જ સં. માનની શેષાવલિકાને સ્તિબુકસંક્રમથી સંક્રમાવીને ભોગવે છે. તથા સમયોન ૨ આવલિકાનું બંધાયેલું દલિક પણ પુરુષવેદોક્ત પ્રકારથી તેટલા જ કાળે સંક્રમાવે છે અને ઉપસમાવે છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં આવલિકાના બદલે સમયોન આવલિકા શેષે સંજ્વલનમાનનો બંધોદય વિચ્છેદ કહ્યો છે. તથા બે સમયન્યૂન બે આવલિકાનું બંધાયેલું દલિક અનુપશાંત કહ્યું છે. તેની ભાવના પણ પૂર્વવત્ જાણવી.

માયાત્રિકની ઉપશમના

(૩૮૪) જે સમયે સંજ્વલનમાનના બંધાદિનો વિચ્છેદ થાય છે, તે સમયે -

(१) सञ्ज्वलनमायाया द्वितीयस्थितितो दलिकं समाकृष्य सञ्ज्वलनमानवत्प्रथमस्थितिं करोति । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ** – "दलियनिक्खेवो जहा माणस्स ।"

(२) तदानीं च मायात्रिकं युगपदुपशमयितुमारभते ।

(३) तथा सञ्ज्वलनमायालोभयोरन्तर्मुहूर्तोनो द्वैमासिकः स्थितिबन्धश्शेषकर्मणां च सङ्ख्येयानि वर्षाणि ।

(४) तत्समयादेव सञ्ज्वलनमानस्याऽवशिष्टावलिकामात्रां स्थितिं सञ्ज्वलनमायायां स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्क्रमयति वेदयति च ।

(५) तथा समयोनावलिकाद्वयेन सञ्ज्वलनमानस्य बद्धदलिकं यदनुपशान्तं तिष्ठति, तत्पुरुषवेदोक्तप्रकारेण सङ्क्रमयत्युपशमयति च, यावत्सञ्ज्वलनमायायाः प्रथमस्थितेरावलिका-त्रिकमात्रा शेषा भवति, तावदप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणमायाद्विकं सञ्ज्वलनमायायां सङ्क्रमयति । ततः परं समयोनावलिकात्रिके शेषे मायायाः पतद्ग्रहताया अपगमात् तत्र न

गुणधन्या

(१) બીજી સ્થિતિમાંથી દલિકો ખેંચી સં. માનની જેમ સં. માયાની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે. તેનો દલનિક્ષેપ પણ સં. માનવત્ જાણવો.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'દલિક નિક્ષેપ માનની જેમ થાય.'

(૨) તે જ સમયથી ત્રણે માયાની ઉપશમનાનો પ્રારંભ કરે છે.

(૩) સં. માયા અને સં. લોભનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૨ માસ જેટલો અને શેષ કર્મોનો સંખ્યાતા વર્ષ પ્રમાણ થાય છે.

(૪) સં. માનની બાકી રહેલી આવલિકા સં. માયામાં સ્તિબુકસંક્રમથી સંક્રમીને ભોગવાઈ જાય છે.

(૫) સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલુ સં. માનનું દલિક જે અનુપશાંત છે તેની પણ પુરુષવેદની જેમ ઉપશમના અને સંક્રમ કરે છે.

સં. માયાની પ્રથમસ્થિતિની ૩ આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી પ્રત્યા. અપ્રત્યા. માયા સં. માયામાં સંક્રમે છે.

ત્યારપછી = સમયોન ૩ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે સં. માયાની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થતી હોવાથી, બંને માયાનું દલિક સં. માયામાં ન સંક્રમતાં સં. લોભમાં સંક્રમે છે.

સં. માયાની પ્રથમસ્થિતિ ૨ આવલિકા શેષ રહે ત્યારે આગાલવિચ્છેદ થાય છે.

सङ्क्रमयति, किन्तु ★सञ्ज्वलनलोभे सङ्क्रमयति। सञ्ज्वलनमायायाः प्रथमस्थितेरावलिकाद्विके शेष आगालो व्यवच्छिद्यते, तदानीं च कषायप्राभृतचूर्णिकारमतेन प्रत्यागालोऽपि व्यवच्छिद्यत इत्युक्तम्, उदीरणा तावद्वक्तव्या यावदावलिका शेषा भवति ।

(३८५) उदीरणावलिकायाश्चरमसमय इमौ पदार्थौ भवतः – (१) सञ्ज्वलनमायालोभयोः स्थितिबन्ध एकमासिकश्शेषाणां च सङ्ख्येयानि वर्षाणि । (२) तदानीं च संज्वलनमायाया जघन्यस्थित्युदीरणा तदुदयस्य च चरमसमयः ।

ततोऽनन्तरसमये प्रथमस्थितेरावलिकाप्रमाणकाले शेष इत्यर्थः, अमी पदार्था प्रवर्तन्ते (१) सञ्ज्वलनमायाया बन्धोदयोदीरणा व्यच्छिद्यन्ते, (२) अप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरण-मायाद्विकं सर्वथोपशान्तं भवति, (३) प्रथमस्थितेरवशिष्टावलिकां तथा समयोनावलिकाद्वयबद्धं दलिकं विमुच्य सर्वमन्यत्सञ्ज्वलनमायाया दलमुपशान्तम्, सञ्ज्वलनलोभमनुभवन्

અને **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિકારના** મતે પ્રત્યાગાલ પણ વિચ્છેદ થાય છે. પરંતુ ઉદીરણા ચાલુ રહે છે. અને તે પણ પ્રથમસ્થિતિની ૧ આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી જ થાય છે.

(૩૮૫) ઉદીરણાવલિકાનાં ચરમસમયે -

(૧) સંજ્વલન માયા-લોભનો ૧ માસનો સ્થિતિબંધ.

(૨) સં. માયાની જઘન્યસ્થિતિઉદીરણા તથા ઉદયનો ચરમસમય.

ત્યારપછી અનંતર સમયે એટલે કે પ્રથમસ્થિતિની આવલિકા શેષ રહે ત્યારે,

(૧) સં. માયાનાં બંધ-ઉદય-ઉદીરણા વિચ્છેદ થાય છે.

(૨) પ્રત્યા. અપ્રત્યા. માયા સર્વથા ઉપશાંત થાય છે.

(૩) પ્રથમસ્થિતિની શેષ રહેલી આવલિકા તથા સમયન્યૂન ૨ આવલિકાનું બંધાયેલ સં. માયાનું દલિક અનુપશાંત હોય છે. તે સિવાય સં. માયા સર્વથા ઉપશમી જાય છે.

સં. માયાની શેષ આવલિકા સં. લોભમાં સ્તિબુકસંક્રમ વડે સંક્રમાવે છે. તથા સમયન્યૂન ૨ આવલિકાનું બંધાયેલું દલિક પણ પુરુષવેદની જેમ તેટલા કાળે સંક્રમાવે છે અને ઉપશમાવે છે.

★. अत्राऽपि संज्वलनमायायाः पतद्ग्रहताया अपगमात्संज्वलनलोभेऽप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणमाया-द्विकमावलिकापर्यन्तं संक्रमयति। ततः परं न संक्रमयति इत्युक्तम् अक्षराणि त्वेवम्–"मायासंज्वलनप्रथमस्थिता आवलिकात्रयं यावदवशिष्यते तावदप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरमायाद्वयद्रव्यं मायासंज्वलने सङ्क्रमयति ततः परं संक्रमाणावल्यां संज्वलनलोभे संक्रमयति (लब्धिसार २७९ टीका)

मायाप्रथमस्थितेरवशिष्टावलिकां स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्क्रमयति तथा समयोनावलिकाद्वये बद्धं दलिकमपि तावता कालेन पुरुषवेदोक्तप्रकारेण सङ्क्रमयत्युपशमयति च ।

सञ्ज्वलनलोभोपशमना – यस्मिन् समये मायाया बन्धोदयोदीरणा विच्छिद्यन्ते, तस्मिन्नेव समयेऽमी पदार्था प्रवर्तन्ते – (१) द्वितीयस्थितिसकाशात्सञ्ज्वलनलोभस्य दलिकं गृहीत्वा सञ्ज्वलनमानवत्प्रथमस्थितिं करोति वेदयति च । (३८६) अतो मूलकारः सञ्ज्वलनलोभस्य प्रथमस्थितेः प्रमाणमाह –

लोभस्स बेतिभागा बिइभागोत्थ किट्टिकरणद्धा ।
एगफड्डगवग्गण अणंतभागो उ ता हेट्ठा ॥४९॥

लोभस्य द्वौ त्रिभागौ, द्वितीयत्रिभागोऽत्र किट्टिकरणद्धा ।
एकस्पर्धकवर्गणानन्तभागस्तु ता अधस्तात् ॥४९॥ इति पदसंस्कारः ।

★लोभवेदकाद्धाया द्वित्रिभागप्रमाणां प्रथमस्थितिं करोति । इदमुक्तं भवति – लोभत्रयो-

ગુણધન્યા

લોભત્રિકની ઉપશમના

જે સમયે માયાના બંધ-ઉદય-ઉદીરણાનો વિચ્છેદ થાય છે ત્યારે, (૧) દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી સંજ્વલનલોભના દલિકોને લઈને સંજ્વલનમાનની જેમ પ્રથમસ્થિતિ કરે છે અને ભોગવે છે.

(૩૮૬) હવે સંજ્વલન લોભની પ્રથમસ્થિતિનું પ્રમાણ કહે છે -

ગાથાર્થ : સંજ્વલન લોભની પ્રથમસ્થિતિ લોભવેદકાદ્ધાના ૨/૩ ભાગ જેટલી કરે છે. એમાં જે બીજો ૧/૩ ભાગ છે તે કિટ્ટિકરણાદ્ધા છે. એક અનુભાગસ્પર્ધકની વર્ગણાના અનંતમા ભાગ જેટલી વર્ગણા હોય તેટલી કિટ્ટિ પ્રથમસમયે કરે છે. (અને તે જઘન્ય અપૂર્વસ્પર્ધકના રસ કરતાં) અનંતગુણહીન રસવાળી કરે છે. (૪૯)

વિવેચન : જે સમયે સંજ્વલન માયાના બંધાદિનો વિચ્છેદ થાય છે, તે સમયે -

(૧) સં. લોભની પ્રથમસ્થિતિ લોભવેદકાદ્ધાના ૨/૩ ભાગ જેટલી કરે છે. એટલે

★. लब्धिसारे द्वित्रिभागतोऽधिका प्रथमस्थितिरुक्ता तद्यथा-"स च लोभवेदककालोऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रः, इदं संख्यातेन खण्डयित्वा तद्बहुभागं त्रिषु स्थानेषु विभज्य स्थापयेत् पुनस्तदेकभागं संख्यातेन खण्डयित्वा बहुभागं प्रथमस्थाने दद्यात् । पुनरवशिष्टैकभागमपरेण संख्यातेन खण्डयित्वा तद्बहुभागं द्वितीयस्थाने दद्यात् तदेकभागं तृतीयस्थाने दद्यात्। अत्र प्रथमभागः संज्वलनबादरलोभवेदकाऽद्धा प्रथमार्धः । द्वितीयो भागः सूक्ष्मकृष्टिकरणकालः । तृतीयो भागः सूक्ष्मकृष्टिवेदककालः । स एव सूक्ष्मसंपरायकालः । अत्र प्रथमद्वितीयभागयोर्मेलने लोभवेदकाऽद्धाद्वित्रिभागमात्रं साधिकं प्रथमस्थितिप्रमाणं भवति ।" (लब्धि.गा.२८२-टीका)

पशमनाप्रथमसमयादारभ्यानिवृत्तिकरणचरमसमयपर्यन्तं सञ्ज्वलनबादरलोभवेदककालो भवति, ततः परं सूक्ष्मसम्परायचरमसमयपर्यन्तं सूक्ष्मलोभवेदककालो भवति, उभावपि मिलित्वा लोभवेदकाद्धा आन्तर्मौहूर्तिकी, तस्यास्त्रयो विभागाः कर्तव्याः । तत्र द्वयोस्त्रिभागयोर्द्वितीयस्थितितः समाकृष्य दलिकं निक्षिपति । (३८७) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "लोभवेयगद्धाए बेतिभागमेत्ता लोभस्स पढमट्ठिति करेति ।"** तथैव **कषायप्राभृतचूर्णावपि "ताधे चेव लोभसंजलणमोकड्डियूण लोभस्स पढमट्ठिदिं करेदि एत्तो जा लोभवेदगद्धा होदि । तिस्से लोभवेदगद्धाए बेत्तिभागा, एत्तियमेत्ती लोभस्स पढमट्ठिदी कदा"** इति । तत्रापि प्रथमस्त्रिभागोऽश्वकर्णकरणाद्धासंज्ञः, द्वितीयस्त्रिभागः किट्टिकरणाद्धासंज्ञः ।

(२) तदानीं च सञ्ज्वलनलोभस्य स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तन्यूनैकमासिकः शेषकर्मणां च सङ्ख्येयसहस्रवार्षिकः ।

(३) तस्मादेव समयादारभ्य सञ्ज्वलनमायाया अवशिष्टावलिकां सञ्ज्वलनलोभे स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्क्रमय्य वेदयति ।

ગુણધન્યા

કે લોભ-૩ની ઉપશમનાના પ્રથમસમયથી આરંભી અનિવૃત્તિકરણાદ્ધાના ચરમસમય સુધી સં.બાદરલોભવેદકકાળ હોય છે. ત્યારબાદ સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમય સુધી સૂક્ષ્મલોભ-વેદકકાળ હોય છે. અને આ બંને કાળ ભેગા કરીને અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ **લોભવેદકાદ્ધા** કહેવાય છે. તેનાં ૩ ભાગ કરવાના... તેમાં દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિકો ખેંચીને ૨/૩ ભાગમાં નાંખે છે. (એટલે લોભવેદકાદ્ધાનાં ૨/૩ ભાગ પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે.)

(૩૮૭) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે 'લોભવેદકાદ્ધાનાં ૨/૩ ભાગ પ્રમાણ લોભની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે.'

તથા **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** પણ કહ્યું છે કે 'ત્યારે સં. લોભના દલિકોને ખેંચીને લોભની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે. તે લોભવેદકાદ્ધાનાં ૨/૩ ભાગ પ્રમાણ છે. આટલી પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે.'

તેમાં પણ પહેલા ૧/૩ ભાગને **અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા** કહેવાય છે.

અને બીજા ૧/૩ ભાગને **કિટ્ટિકરણાદ્ધા** કહેવાય છે.

(૨) તે સમયે સં. લોભનો અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૧ માસ પ્રમાણ અને શેષ કર્મોનો સંખ્યાતા વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

(૩) તે સમયથી જ સં.માયાની શેષાવલિકા સં.લોભમાં સ્તિબુકસંક્રમથી સંક્રમીને ભોગવે છે.

(४) सञ्ज्वलनलोभोदयप्रथमसमयात्प्रभृति समयोनावलिकाद्विकेन सञ्ज्वलनमायाया बद्धं दलिकं तावता कालेन सङ्क्रमयति सर्वात्मना चोपशमयति ।

(५) तदानीमेवाप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वलनलोभत्रिकं युगपदुपशमयितुमारभते उपशमनाविधिश्च प्राग्वदवधेयः ।

(६) **अश्वकर्णकरणाद्धा** — सञ्ज्वलनलोभस्य प्रथमस्थितेः प्रथमसमयादारभ्याऽश्वकर्णकरणाद्धायां वर्तमानः सन् पूर्वस्पर्धकेभ्यः प्रतिसमयं दलिकं गृहीत्वा तस्यात्यन्तनीरसतामापाद्यापूर्वस्पर्धकानि करोति । **इदमत्र हृदयम्** — इदं तावदनन्तानन्तपरमाणुनिष्पन्नान् स्कन्धान् जीवः कर्मतया गृह्णाति, तत्रैकस्मिन्परमाणौ यः सर्वजघन्यो रसः, सोऽपि सर्वजीवानन्तगुणान् रसाविभागान् धारयति । तदुपेतकार्मणपरमाणूनां समुदायः प्रथमा वर्गणा, ततः क्रमेणैकोत्तर-

(૪) સંજ્વલનમાયાનું સમયન્યૂન ૨ આવલિકાનું બંધાયેલ અનુપશાંત દલિક તેટલા જ કાળે પુરુષવેદની જેમ સંક્રમાવે છે અને ઉપશમાવે છે.

(૫) ત્યારે જ પ્રત્યા., અપ્રત્યા., સં.લોભને એકસાથે ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે. તેની વિધિ પૂર્વવત્ જાણવી.

અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા

(૬) સં.લોભની પ્રથમસ્થિતિના પ્રથમસમયથી અશ્વકર્ણકરણાદ્ધામાં રહેલો જીવ પૂર્વ સ્પર્ધકોનાં પ્રતિસમયે દલિકોને લઈને અનંતગુણહીન રસવાળા કરીને **અપૂર્વસ્પર્ધકો** બનાવે છે.

(૩૮૮) **તાત્પર્યાર્થ** :- જીવ અનંતાનંત પરમાણુઓથી બનેલા સ્કંધોને કર્મરૂપે ગ્રહણ કરે છે. તેમાં ૧ પરમાણુમાં જે સર્વ જઘન્ય રસ છે, તેમાં પણ સર્વજીવથી અનંતગુણ રસ અવિભાગ હોય છે, તેવા સર્વ જઘન્યરસવાળા પરમાણુના સમુદાયને પ્રથમવર્ગણા કહેવાય છે.

તેના કરતાં ૧ અધિક રસવાળા પરમાણુના સમુદાયને દ્વિતીયવર્ગણા કહેવાય છે. એ પ્રમાણે એકોત્તર રસની વૃદ્ધિ કરતાં-કરતાં સિદ્ધના અનંતમા ભાગ અથવા અભવ્યથી અનંતગુણ જેટલી વર્ગણાઓ કહેવી.

આટલી વર્ગણાના સમુદાયને ૧ સ્પર્ધક કહેવાય છે.

ત્યારપછી (= છેલ્લી વર્ગણા પછી) એકોત્તરવૃદ્ધિયુક્ત રસવાળા કાર્મણ પરમાણુઓ હોતા નથી. પરંતુ સર્વ જીવથી અનંતગુણ અધિક રસઅવિભાગવાળા જ કાર્મણ પરમાણુઓ હોય છે. (તેની વચ્ચે તેટલા રસવાળી વર્ગણાનું અંતર પડે છે.)

रसाविभागवृद्ध्या सिद्धानन्तभागाभव्यानन्तगुणा वर्गणा वाच्याः, तावतीनां वर्गणानां समुदायः स्पर्धकमुच्यते । इत ऊर्ध्वमेकोत्तरवृद्ध्या वर्धमानरसेन युक्तः कार्मणपरमाणुर्न लभ्यते । किन्तु सर्वजीवानन्तगुणैरेव रसाविभागैरधिकैः ततः प्राक्तनक्रमेण द्वितीयस्पर्धकमारभ्यते, एवं तावद्वाच्यानि, यावदनन्तानि स्पर्धकानि । एतेभ्यः सत्तागतस्पर्धकेभ्य इदानीं प्रथमादिवर्गणा गृहीत्वा विशुद्धिप्रकर्षवशात्तत्कालबध्यमानसञ्ज्वलनलोभस्पर्धकवदनन्तगुणहीनरसानि कृत्वा पूर्ववत्स्पर्धकानि करोति । आसंसारं हि परिभ्रमता न कदाचनापि बन्धमाश्रित्यैतादृशानि स्पर्धकानि कृतानीत्यपूर्वाण्युच्यन्त इति ।

(३८९) तत एवमपूर्वस्पर्धकानि कुर्वतः सङ्ख्येयेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्स्वश्वकर्णकरणाद्धा परिसमाप्ता भवति, उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "अस्सकन्नकरणद्धाते वट्टमाणो लोभसंजलणाए पुव्वफड्डगेहिंतो समते समते अपुव्वाणि फड्डगाणि करेति, अपुव्वाणि नाम बंधरूपेण व उप्पातियाणि ण होंति, विसोहिए अन्नहा फड्डगस्स रुपेणेव णिवत्तियाणि ततो संखेज्जेसु ट्ठितिणं बंधेसु गतेसु अस्सकन्नकरणद्धा गता भवति"** इति । **कषायप्राभृतचूर्णौ**

ત્યારપછી ફરીથી એકોત્તર રસની વૃદ્ધિવાળા પરમાણુઓવાળી વર્ગણાના સમૂહથી પૂર્વવત્ બીજું સ્પર્ધક બને છે.

આ પ્રમાણે અનંતા સ્પર્ધકો હોય છે.

સત્તામાં રહેલા આ સ્પર્ધકોમાંથી હવે પ્રથમ આદિ વર્ગણા ગ્રહણ કરીને, તેમાં રહેલા રસને વિશુદ્ધિના પ્રકર્ષથી, વર્તમાન સમયે બંધાતાં સં.લોભના રસ જેવા અનંતગુણહીન રસવાળા કરે છે અને પૂર્વવત્ સ્પર્ધકો બનાવે છે.

સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં અત્યાર સુધી આવા સ્પર્ધકો ક્યારેય બનાવ્યા નથી, પરંતુ હવે વિશુદ્ધિનાં પ્રકર્ષથી આવા અત્યંતહીન રસવાળા સ્પર્ધકો કરે છે, તેથી તે અપૂર્વસ્પર્ધકો કહેવાય છે. (આ અપૂર્વસ્પર્ધકની ક્રિયા ચાલે, ત્યાં સુધીનો કાળ એટલે કે પ્રથમસ્થિતિનો પ્રથમાર્ધકાળ, તેને અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા કહેવાય છે.)

(૩૮૯) ત્યારબાદ આ પ્રમાણે અપૂર્વસ્પર્ધકોને કરતા સંખ્યાતા સ્થિતિબંધ પસાર થતાં અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા સમાપ્ત થાય છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે 'અશ્વકર્ણકરણાદ્ધામાં રહેલો જીવ સં.લોભના પૂર્વસ્પર્ધકોમાંથી પ્રતિસમયે અપૂર્વસ્પર્ધકો બનાવે છે. અપૂર્વ એટલે જે બંધ દ્વારા ઉત્પન્ન નથી થયા, પરંતુ વિશુદ્ધિ દ્વારા પૂર્વસ્પર્ધકોને જ અન્યથા = અનંતગુણહીન રસવાળા બનાવાયા છે. ત્યારબાદ સંખ્યાતા સ્થિતિબંધ પસાર થતાં અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા સમાપ્ત થાય છે.'

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં અશ્વકર્ણકરણાદ્ધામાં અપૂર્વસ્પર્ધકની પ્રક્રિયા બતાવાઈ નથી. તથા

त्वश्वकर्णकरणाद्धायामपूर्वस्पर्धकप्रक्रिया नोक्ता, तथैव प्रथमस्थितेः प्रथमाऽर्धाऽश्वकरण-करणाद्धासंज्ञा इत्यपि नोक्तम्, किन्तु यावत्प्रथमाऽर्धस्तावत्स्पर्धकसत्त्वमित्येवोक्तम् । तथा च तद्ग्रन्थः – **"तदो संखेज्जेहिं ट्ठिदिबंधसहस्सेहिं गदेहिं तिस्से लोभस्स पढमट्ठिदिए अद्धं गदं ताधे पुण फद्दयगदं संतकम्मं"** इति । प्रथमस्थितिसत्कप्रथमार्धप्रमाणामश्वकर्णकरणाद्धां व्यतिक्रम्य किट्टिकरणाद्धां प्रविशति ।

(३९०) **किट्टिकरणाद्धा** – "बिइयतिभागोत्थ" इत्यादि, लोभवेदकाद्धाया द्वितीयस्त्रि-विभागः किट्टिकरणाद्धासंज्ञ इत्युक्तः, तत्र किट्टिकरणाऽद्धायाः प्रथमसमये सञ्ज्वलनलोभस्य स्थितिबन्धो दिनपृथक्त्वप्रमाणः शेषकर्मणां पुनः★वर्षसहस्रपृथक्त्वप्रमाणः । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ** – **"इयाणिं किट्टिकरणद्धा - तिसे पढमसमते लोभसंजलणाए ट्ठितिबंधो दिवसपुहुत्तं सेसाणं कम्माणं ट्ठितिबंधो वाससहस्सपुहुत्तं"** इति । **टीकाकारैरपि** तथैवोक्तम् । **कषायप्राभृत-**

ગુણધન્યા

પ્રથમસ્થિતિનાં ૧/૩ ભાગને અશ્વકર્ણકરણાદ્ધાની સંજ્ઞા પણ અપાઈ નથી. પરંતુ 'પ્રથમ ૧/૩ ભાગ સુધી જ સ્પર્ધકોની સત્તા હોય છે.' આટલું જ કહ્યું છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે.

'ત્યારબાદ સંખ્યાતા હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં લોભની પ્રથમસ્થિતિના અર્ધ ભાગ સુધી જ સ્પર્ધકની સત્તા હોય છે.'

આ પ્રમાણે પ્રથમસ્થિતિના પ્રથમાર્ધભાગ સ્વરૂપ અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા પસાર કરીને જીવ કિટ્ટિકરણાદ્ધામાં પ્રવેશ કરે છે.

કિટ્ટિકરણાદ્ધા

(૩૯૦) લોભ વેદકાદ્ધાના બીજા ૧/૩ ભાગને કિટ્ટિકરણાદ્ધા કહેવાય છે.

કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયે સં.લોભનો દિવસ-પૃથક્ત્વ અને શેષ કર્મોનો વર્ષસહસ્રપૃથક્ત્વ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. (વર્ષસહસ્રપૃથક્ત્વ = ઘણા વર્ષસહસ્ર સમજવું. કેમકે પૃથક્ત્વશબ્દ બહુત્વવાચી છે.)

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે 'હવે કિટ્ટિકરણાદ્ધા ચાલુ થાય છે. તેમાં પ્રથમસમયે સં.લોભનો દિવસપૃથક્ત્વ પ્રમાણ અને શેષ કર્મોનો સહસ્રપૃથક્ત્વ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.'

ટીકાકારોએ પણ આ પ્રમાણે જ કહ્યું છે.

★. अत्र पृथक्त्वशब्दस्य बहुत्ववाचित्वेन प्रभूतानि वर्षसहस्राणि स्थितिबन्धो भवतीति व्याख्येयम् । तेनोत्तरत्र स्थितिबन्धः प्रभूतवर्षसहस्राणि संगच्छते ।

चूर्णिकारैस्तु प्रथमस्थितेः प्रथमाद्धान्त उपर्युक्तस्थितिबन्ध उक्तः, तथा च **तद्ग्रन्थः – "तदो अद्धस्स चरिमसमए लोहसंजलणस्स ट्ठिदिबंधो दिवसपुधत्तं । सेसाणं कम्माणं ट्ठिदिबंधो वस्ससहस्सपुधत्तं★"** इति । किट्टिकरणाद्धायाः प्रथमसमयात्प्रभृति सत्तागतेभ्यः पूर्वस्पर्धकेभ्यो-ऽपूर्वस्पर्धकेभ्यश्च दलिकं गृहीत्वा प्रतिसमयमनन्ता किट्टीः करोति ।

(३९१) ★किट्टयो नाम पूर्वस्पर्धकेभ्योऽपूर्वस्पर्धकेभ्यश्च वर्गणा गृहीत्वा तासामनन्तगुणहीन-रसतामापाद्यैकोत्तरवृद्धित्यागेन बृहदन्तरालतया व्यवस्थापनं यथा स्पर्धकेषु यासामेव वर्गणानामसत्कल्पनयाऽनुभागविभागाः शतमेकोत्तरं द्व्युत्तरमासीत् (१००-१०१-१०२), तासामेवानुभागविभागाः पञ्च पञ्चदश पञ्चविंशतिर्भवन्तीति (५-१२-२५) । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "किट्टी णाम अणुभागबंधलक्खणस्वरूपविपर्यासेन अणुभागरचना"**

ગુણધન્યા

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિકારે પ્રથમસ્થિતિની પ્રથમાદ્ધાના અંતે જ ઉપરોક્ત સ્થિતિબંધ કહ્યો છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે :-

'તે અદ્ધાના ચરમસમયે સં.લોભનો દિવસપૃથક્ત્વ પ્રમાણ અને શેષ કર્મોનો વર્ષસહસ્રપૃથક્ત્વ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.'

કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયથી સત્તામાં રહેલા પૂર્વસ્પર્ધકો અને અપૂર્વસ્પર્ધકોમાંથી દલિકોને ગ્રહણ કરીને પ્રતિસમયે અનંત કિટ્ટિઓ બનાવે છે.

(૩૯૧) કિટ્ટિ એટલે શું ? કિટ્ટિ એટલે સં.લોભના પૂર્વ-અપૂર્વસ્પર્ધકોમાંથી વર્ગણાઓને ગ્રહણ કરીને તેને અનંતગુણહીન રસવાળી કરવી. અને તેમાં એકોત્તર વૃદ્ધિ તોડીને મોટું આંતરું કરવું = કિટ્ટિ. જેમકે - ૧૦૦, ૧૦૧, ૧૦૨ આદિ અવિભાગવાળી વર્ગણાઓ જે સ્પર્ધકોમાં હતી, તેનો ઘાત કરી ૫, ૧૫, ૨૫ વગેરે અનુભાગવાળી કરે છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે "કિટ્ટિ એટલે કે અનુભાગના બંધ, લક્ષણ અને સ્વરૂપને બદલીને જે અનુભાગની રચના કરવામાં આવે તે."

અપૂર્વ સ્પર્ધક અને કિટ્ટિમાં ફેર એ છે કે અપૂર્વસ્પર્ધકોમાં અનંતગુણહીન રસ કરીને ફરીથી સ્પર્ધકોમાં એકોત્તર અવિભાગ વૃદ્ધિવાળી વર્ગણાઓની વ્યવસ્થા કરે છે. જ્યારે

★. लब्धिसारेऽपि तथैव प्रतिपादितं तद्यथा -

पढमट्ठिदिअद्धंते लोहस्स य होदि दिणपुधत्तं तु ।
वस्ससहस्सपुधत्तं सेसाणं होदि ट्ठिदिबंधो ॥ (लब्धिसार २८२)

★. कृष्टिशब्दस्याऽर्थ उच्यते, कर्शनं कृष्टिः कर्मपरमाणुशक्तेस्तनूकरणमित्यर्थः 'कृश तनूकरणे" इति धात्वर्थमाश्रित्य प्रतिपादनात् । अथवा कृष्यते तनूक्रियत इति कृष्टिः प्रतिसमयं पूर्वस्पर्धकजघन्यवर्गणाशक्तेरनन्तगुणहीन-शक्तिवर्गणाकृष्टिरिति भावार्थः । इति लब्धिसारः ।

इति । अपूर्वस्पर्धकप्रक्रियायामत्यन्तनीरसतामापाद्य स्पर्धकेष्वेकोत्तरवृद्ध्या वर्गणा व्यवस्थापयन्ति। अत्र त्वत्यन्तनीरसतामापाद्य स्पर्धकेषु वर्गणा एकोत्तरवृद्धिपरित्यागेन व्यवस्थापयन्ति।

किट्टीनां प्रमाणम् – "**एगफड्डगवग्गण अणंतभागो**"त्ति, एकस्मिन्ननुभागस्पर्धके या अनन्ता वर्गणास्तासामनन्ततमे भागे यावत्यो वर्गणास्तावतीः किट्टीः प्रथमसमये करोति । ताश्चानन्ताः । **ननु** ताः किट्टयः किमपूर्वस्पर्धकसत्कसर्वजघन्यानुभागस्पर्धकानुभागेन सदृशाः करोत्युत ततोऽपि हीनाः ? **उच्यते,** ततोऽपि हीनाः, तदेवाह – '**हेट्ठा**' त्ति, ★यत्सर्वजघन्यमनुभागस्पर्धकं तस्याधस्तात्करोति, ततोऽप्यनन्तगुणहीनरसा करोतीत्यर्थः ।

(३९२) किट्टिकरणाद्धायां यावतीः किट्टीः करोति तत्प्रदिदर्शयिषुराह –

अणुसमयं सेढीए असंखगुणहाणि जा अपुव्वाओ ।
तव्विवरियं जहन्नगाई विसेसूणं ॥५०॥

गुणधन्या

એકોત્તર વૃદ્ધિવાળી વર્ગણાઓની વ્યવસ્થાને તોડી નાંખી આંતરાવાળી વ્યવસ્થા થઈ જાય છે તે કિટ્ટિઓ કહેવાય છે.

કિટ્ટિનું પ્રમાણ

પ્રતિસમયે અનંતી કિટ્ટિઓ કરે છે. ૧ સ્પર્ધકમાં જેટલી વર્ગણા છે, તેના અનંતમા ભાગે જેટલી વર્ગણા આવે તેટલી કિટ્ટિ પ્રથમસમયે કરે છે.

પ્રશ્ન : કિટ્ટિઓ અપૂર્વસ્પર્ધકના સર્વ જઘન્ય રસ જેવી કરે ? કે તેનાથી પણ હીનરસવાળી કરે ?

ઉત્તર : અપૂર્વસ્પર્ધકોમાં જે સર્વજઘન્ય રસ છે, તેનાથી પણ અનંતગુણહીન રસવાળી કરે છે.

(૩૯૨) હવે કિટ્ટિકરણાદ્ધામાં કેટલી કિટ્ટિ કરે તે બતાવવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ : પ્રતિસમયે (ઉત્તરોત્તર) અસંખ્યગુણહીન નવી કિટ્ટિઓ કરે છે. (અને) પ્રતિસમયે કિટ્ટિગત દલિક આનાથી વિપરીત જાણવું. (અર્થાત્ પ્રથમસમયની કિટ્ટિમાં દલિક થોડાં, તેનાથી બીજા સમયની કિટ્ટિમાં અસંખ્યગુણ, એમ યાવત્ ચરમસમય સુધી.) (પ્રતિસમયની કિટ્ટિઓમાં

★. अस्माद् (संज्वलनलोभसत्त्वद्रव्यात्) द्वितीयार्धप्रथमसमये द्रव्यमपकृष्य संज्वलनलोभजघन्यस्पर्धकलतासमानादिवर्गणाविभागप्रतिच्छेदेभ्य अधस्तादनन्तगुणहीनाविभागप्रतिच्छेदतया एकस्पर्धकवर्गणाशलाकानन्तैकभागप्रमिता अनुभागसूक्ष्मकृष्टीः करोति । उपशमश्रेण्यां बादरकृष्टिविधानाऽसम्भवात् अन्तर्मुहूर्त्तकालनिर्वर्त्यमानानुभागकण्डकघातं विना इदानीं प्रतिसमयं सर्वजघन्यशक्त्यनन्तैकभागप्रमितत्त्वेन कृष्टिघातं कर्तुं प्रारभत इत्यर्थः । (लब्धि.२८३-टीका.)

अनुसमयं श्रेण्याऽसङ्ख्यगुणहानिर्या अपूर्वाः ।
तद्विपरीतं (दलिकं) जघन्यादितो विशेषोनम् ॥५०॥ इति पदसंस्कारः ।

(३९३) 'अनुसमयं' इति समये समय इति वीप्सायाम् **"योग्यतावीप्स०"** इति सिद्धहेम(३-१-४०) सूत्रेणाऽव्ययीभावसमासः, प्रतिसमयमपूर्वा या नवा नवाः किट्टीः करोति, ताः प्रतिसमयमसङ्ख्येयगुणहानियुक्तश्रेणिभाजो द्रष्टव्याः । नवत्वं चात्र प्रतिसमयं यथोत्तरमनन्तगुणहीनरसत्वापादनेन द्रष्टव्यम् । **भावार्थः पुनरयम्** – किट्टिकरणाद्धाया प्रथमसमये प्रभूताः किट्टीः करोति, ततो द्वितीयसमयेऽसङ्ख्येयगुणहीनाः करोति, ततोऽपि तृतीयसमयेऽसङ्ख्येयगुणहीनाः । एवं क्रमेण तावद् वक्तव्यम्, यावत्किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमयः ।

(३९४) अथ किट्टिगतं दलिकमभिधीयते – **'तव्विवरियं'** त्ति, दलिकं तद्विपरीतं = किट्टिसङ्ख्याविपरीतं द्रष्टव्यम् । तथाहि – प्रथमसमये सकलकिट्टिगतं दलिकं सर्वस्तोकं ततो द्वितीयसमये सकलकिट्टिगतं दलिकमसङ्ख्येयगुणम्, ततोऽपि तृतीयसमये सकलकिट्टिगतं दलिकमसङ्ख्येयगुणम् । एवं तावद्वक्तव्यं यावत्किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमयः ।

गुणधन्या

૫૨સ્પ૨) જઘન્યરસવાળી કિટ્ટિથી ઉત્તરોત્તર કિટ્ટિમાં દલિક વિશેષહીન-વિશેષહીન હોય છે. (૫૦)

વિવેચન :

પ્રતિસમયે કિટ્ટિનું પ્રમાણ

(૩૯૩) પ્રતિસમયે નવી-નવી કિટ્ટિઓ કરે છે. નવી એટલે ઉત્તરોત્તર અનંતગુણહીન રસવાળી કિટ્ટિઓ કરે છે.

વળી ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યગુણહીન કિટ્ટિઓ કરે છે. એટલે કે પ્રથમસમયે કરેલ કિટ્ટિઓ કરતાં બીજા સમયે તેનાથી અસંખ્યગુણહીન, તેનાથી ત્રીજા સમયે અસંખ્યગુણહીન કિટ્ટિઓ કરે છે. એમ યાવત્ કિટ્ટિકરણાદ્ધાના ચરમસમય સુધી જાણવું.

કિટ્ટિગત દલિકોનું પ્રમાણ

(૩૯૪) કિટ્ટિગત દલિક કિટ્ટિનાં પ્રમાણથી વિપરીત હોય છે. તે આ રીતે :-

પ્રથમસમયે સર્વકિટ્ટિગત દલિક - થોડું.
તેનાથી બીજા સમયે સર્વકિટ્ટિગત દલિક - અસંખ્યગુણ.
તેનાથી ત્રીજા સમયે સર્વકિટ્ટિગત દલિક - અસંખ્યગુણ.
એમ યાવત્ કિટ્ટિકરણાદ્ધાના ચરમસમય સુધી જાણવું.

(३९५) सम्प्रति प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां परस्परं प्रदेशप्रमाणं निरूपणार्थमाह-'**जहन्नगाइ विसेसूणं**'त्ति, जघन्यकादिविशेषोनं जघन्यमादिं कृत्वा परतः क्रमेण प्रतिकिट्टिं विशेषोनं विशेषोनं प्रदेशाग्रमभिधातव्यम् । **इदमत्र हृदयम्** — प्रथमसमयकृतास्वनन्तासु किट्टिषु मध्ये या सर्वमन्दाऽनुभागा किट्टिस्तस्यां दलिकं सर्वप्रभूतम्, ततस्तन्मध्यगतद्वितीयकिट्टावनन्तरेणाऽनन्त-गुणानुभागेनाधिकायां दलिकं विशेषहीनम्, ततोऽप्यनन्तरेणानन्तगुणेनाऽनुभागेनाधिकायां तन्मध्यगततृतीयकिट्टौ विशेषहीनमेवमनन्तरानन्तरानन्तगुणानुभागाधिकासु किट्टिषु विशेषहीनं तावदभिदध्याद् यावत्प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टकिट्टिरिति । अयं क्रमः सर्वेष्वपि समयेषु प्रत्येकस्मिन् किट्टिसमुदाये वाच्यः ।

ગુણધન્યા

પ્રથમસમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં પરસ્પર પ્રદેશપ્રમાણ

(૩૯૫) જઘન્ય કિટ્ટિથી પ્રારંભીને ઉત્તરોત્તર પ્રત્યેક કિટ્ટિઓમાં વિશેષહીન-વિશેષહીન પ્રદેશો હોય છે. એટલે કે,

પ્રથમસમયે કરાયેલ - સર્વમંદ રસવાળી કિટ્ટિમાં - દલિકો વધારે હોય છે.

તેનાથી દ્વિતીય કિટ્ટિમાં (એટલે કે પ્રથમકિટ્ટિગત રસ અનંતરભાવી અનંતગુણ રસવાળી કિટ્ટીમાં)- વિશેષહીન

તેનાથી તૃતીય કિટ્ટિમાં - વિશેષહીન

આ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ રસવાળી કિટ્ટિઓમાં વિશેષહીન-વિશેષહીન દલિકો યાવત્ પ્રથમસમયે કરાયેલ - સર્વોત્કૃષ્ટ રસ વાળી કિટ્ટિ સુધી જાણવા. આ જ ક્રમ શેષ સમયોમાં કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં જાણવો.

કિટ્ટિની સ્થાપના

સમય	C	A-કુલકિટ્ટિ	B-કિટ્ટિગતદલ
૧ -	○○○○○○○○○○	૧૦	૨૦
૨ -	○○○○○○○○	૮	૨૨
૩ -	○○○○○○	૬	૨૪
૪ -	○○○○	૪	૨૬

A - ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યગુણહીન કિટ્ટિઓ.

B - ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યગુણ કિટ્ટિગત દલિકો.

C - પ્રતિસમયે પરસ્પર કિટ્ટિગત દ્રવ્ય વિશેષહીન.

(३९६) किट्टिगतानुभागमाश्रित्याल्पबहुत्वं मोहनीयस्य च स्थितिबन्धं निजिगदिषुराह –

अणुभागोऽणंतगुणो चाउम्मासाइ संखभागूणो ।
मोहे दिवसपुहुत्तं किट्टिकरणाइसमयम्मि ॥५१॥

अनुभागोऽनन्तगुणश्चातुर्मासिकात् सङ्ख्येयभागोनः ।
मोहस्य दिवसपृथक्त्वं किट्टीकरणादिसमये ॥५१॥ इति पदसंस्कारः ।

प्रथमसमयकृतासु किट्टिषु सामान्येनानुभागः सर्वप्रभूतः, ततो द्वितीयसमयकृतासु किट्टिषु सामस्त्येनानन्तगुणहीनः, ततोऽपि तृतीयसमयकृतास्वनन्तगुणहीनः । एवं तावदभिधातव्यम्, यावत्किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमयः ।

अथ विशेषतस्तत्समयकृतकिट्टिगतानुभागमाश्रित्याल्पबहुत्वमाह – "**अणुभागोऽणंतगुणो**"त्ति, प्रथमसमयकृतानां किट्टीनामनुभागो यथोत्तरमनन्तगुणो वाच्यः । तद्यथा –

गुणधन्या

(૩૯૬) હવે કિટ્ટિગત અનુભાગને આશ્રયીને અલ્પબહુત્વ અને મોહનીયનાં સ્થિતિબંધને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ : પ્રતિસમયની કિટ્ટિઓમાં પરસ્પર રસ ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ હોય છે. મોહનીયના ૪ માસના સ્થિતિબંધ પછી ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન-ન્યૂન થાય છે. તે યાવત્ કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ દિવસપૃથક્ત્વ પ્રમાણ થાય. (ત્યાં સુધી જાણવો.) (૫૧)

વિવેચન :

કિટ્ટિગત રસનું અલ્પબહુત્વ

સામાન્યથી : પ્રથમસમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં રસ - વધારે, તેનાથી બીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં - અનંતગુણહીન, તેનાથી ત્રીજા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં - અનંતગુણહીન... આ પ્રમાણે કિટ્ટિકરણાદ્ધાના ચરમસમય સુધી ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ હીન-હીન રસ જાણવો.

વિશેષથી : પ્રતિસમયની કિટ્ટિઓમાં પરસ્પર રસનું અલ્પબહુત્વ

પ્રથમસમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં :-

સર્વમંદરસવાળી પ્રથમ કિટ્ટિમાં રસ - સર્વાલ્પ.

प्रथमसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वमन्दानुभागा किट्टिः, तस्याः सर्वस्तोकोऽनुभागः, ततो द्वितीयकिट्टेरनन्तगुणोऽनुभागः, ततोऽपि तृतीयकिट्टेरनुभागोऽनन्तगुणः, एवं तावद्वक्तव्यम्, यावत्प्रथमसमये कृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वोत्कृष्टानुभागा किट्टिरिति। एवं द्वितीयादिष्वपि समयेषु कृतानां किट्टीनामनुभागमाश्रित्याल्पबहुत्वमभिधातव्यम्। **इदमत्र हृदयम्** – तत्तत्समयकृताः किट्टयः क्रमशः स्थापयितव्याः। किमुक्तं भवति? प्रथमसमये कृतासु किट्टिषु पूर्वपूर्वतोऽधिकानुभागाः किट्टयः तावत्स्थापयितव्याः, यावत्सर्वोत्कृष्टकिट्टिः, एवं द्वितीयसमयकृतकिट्टयः स्थापयितव्याः। स्थाप्यमानानां किट्टीनामनुभागः पूर्वपूर्वतोऽनन्तगुणो वाच्यः, दलिकं तु विशेषहीनं विशेषहीनं वाच्यम्, तच्च प्राग्भावितमेव। तथा प्रथमसमये कृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वमन्दाऽनुभागा किट्टिः, तस्याः प्रभूतोऽनुभागः, ततो द्वितीयसमये कृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वोत्कृष्टानुभागा किट्टिः, तस्या अप्यनन्तगुणहीनः। ततो

તેનાથી બીજી કિટ્ટિમાં - અનંતગુણ.

તેનાથી ત્રીજી કિટ્ટિમાં - અનંતગુણ.

આ પ્રમાણે પ્રથમસમયે કરાયેલ સર્વોત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિ સુધી અનંતગુણ-અનંતગુણ રસ જાણવો અને આ પ્રમાણે જ દ્વિતીય વગેરે સમયોમાં કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં પણ પરસ્પર રસનું અલ્પબહુત્વ જાણવું.

(૩૯૭) **तात्पर्यार्थ** :- તે તે સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓની ક્રમશઃ સ્થાપના કરવી. એટલે કે પ્રથમસમયે કરાયેલી કિટ્ટિઓમાં પૂર્વ-પૂર્વથી અધિક રસવાળી કિટ્ટિઓની ક્રમશઃ સર્વોત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિ સુધી સ્થાપના કરવી. એ પ્રમાણે બીજા વગેરે સમયોમાં પણ કરાયેલ કિટ્ટિઓની સ્થાપના કરવી.

આ કિટ્ટિઓમાં પૂર્વ-પૂર્વ કરતાં ઉત્તરોત્તર રસ અનંતગુણ હોય છે. અને દલિકો વિશેષહીન હોય છે. તથા પ્રથમસમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓમાં જે સર્વમંદ રસવાળી કિટ્ટિ છે, તેમાં રસ વધારે છે. તેનાથી બીજા સમયે કરાયેલ સર્વોત્કૃષ્ટ રસવાળી પણ કિટ્ટિમાં અનંતગુણહીન રસ હોય છે. તેનાથી બીજા સમયની જ સર્વ જઘન્યરસવાળી કિટ્ટિમાં અનંતગુણહીન રસ છે. તેનાથી ત્રીજા સમયની સર્વોત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિમાં અનંતગુણહીન રસ છે. તેનાથી ત્રીજા સમયની જ સર્વજઘન્ય રસવાળી કિટ્ટિમાં અનંતગુણહીન રસ છે.

આ પ્રમાણે યાવત્ કિટ્ટિકરણાદ્ધાના ચરમસમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓનાં સર્વજઘન્ય રસવાળી કિટ્ટિમાં અનંતગુણહીન રસ જાણવો.

द्वितीयसमयकृतसर्वमन्दानुभागकिट्टेरनुभागोऽनन्तगुणहीनः, ततस्तृतीयसमयकृतसर्वोत्कृष्टानुभाग-किट्टेरनन्तगुणहीनोऽनुभागः । एवं किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमये कृतानां किट्टीनां मध्ये सर्वमन्दाऽनुभागकिट्टेरनन्तगुणहीनोऽनुभागो वक्तव्यः ।

(३९८) **ननु** प्रथमसमयकृतसकलकिट्टिगतं दलिकं स्तोकम्, ततो द्वितीयसमयेऽसङ्ख्येयगुणं दलिकं गृहीत्वा किट्टीः करोतीत्यादि यदुक्तम्, तत्र द्वितीयादिसमयेषु किट्ट्यर्थं गृह्यमाणदलिकतो नवा नवाः किट्टीः करोति, तदा पूर्वकिट्टिष्वपि दलिकं प्रक्षिपति न वा इति **चेद्, उच्यते** - **कर्मप्रकृतिचूर्ण्यादौ** न कश्चिद्विशेषोऽभिहितः, किन्तु★कषायप्राभृतचूर्णाविदमुक्तम् । तद्यथा — प्रथमसमयकृतसर्वोत्कृष्टप्रदेशविशिष्टकिट्टिगतदलिकतोऽसङ्ख्येयगुणं दलिकं द्वितीयसमय-

गुणधन्या

स्थापना

समय	**सर्वोत्कृष्ट २स**
१	
२	
३	
४ सर्वजघन्य	

A = સર્વજઘન્ય રસવાળી કિટ્ટિ

B = સર્વોત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિ.

→ = અનંતગુણહીન રસ સમજવો.

એક સમયની બધી કિટ્ટિઓમાં ઉત્તરોત્તર અનંતગુણહીન રસ જાણવો.

(૩૯૮) **પ્રશ્ન** :- પ્રથમસમયે કરાયેલી બધી કિટ્ટિઓમાં દલિક થોડું હોય છે. અને તેના કરતાં બીજા સમયે અસંખ્યગુણ દલિક લઈ કિટ્ટિઓ બનાવે છે. તો અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે બીજા સમયે જે દ્રવ્ય ગ્રહણ કરીને નવી કિટ્ટિઓ બનાવે છે, તે દ્રવ્યનો અમુક ભાગ પૂર્વની કિટ્ટિઓમાં પણ નાંખે છે કે નહીં ?

ઉત્તર :- **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** તો આ વિશેનો કોઈ ખુલાસો કર્યો નથી. પરંતુ

★. टिप्पणी-किट्टिकरणाऽद्धायाः सर्वसमयेषु कृताः किट्टयो जघन्याऽनुभागादारभ्य क्रमश उत्कृष्टाऽनुभागपर्यन्तं स्थाप्यते तर्हि पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरकिट्टयोऽनुभागमाश्रित्याऽनन्तगुणहीना दलिकमाश्रित्य विशेषहीना गोपुच्छाकारो भवन्तीति लब्धिसार उक्तम्, तच्च तेषां मतानुसारेण, ततो दलिकनिक्षेपविधिर्ज्ञातव्यः ।

कृतायां जघन्यानुभागकिट्ट्यां प्रक्षिपति, ततः परमुत्तरोत्तरकिट्टिषु विशेषहीनं दलिकं प्रक्षिपति, एवं तावद्वक्तव्यम्, यावदोघोत्कृष्टा किट्टिः । अत्रौघोत्कृष्टशब्देन द्वितीयसमयेऽपि प्रथमसमयसत्को-त्कृष्टानुभागां किट्टिं यावद्विशेषहीनक्रमेण प्रक्षिपतीति व्याख्येयम् । अन्यथा कषायप्राभृतचूर्णौ द्वितीयसमये तत्समयकृतामुत्कृष्टानुभागां किट्टिं यावद्वक्तव्यं स्यादित्यस्माकं तात्पर्यव्याख्यानम्। (३९९) तथा च तद्ग्रन्थः-★**पढमसमए जहण्णियाए किट्टिए पदेसग्गं बहुअं, बिदियाए पदेसग्गं विसेसहीणं । एवं जाव चरिमाए किट्टिए पदेसग्गं तं विसेसहीणं । बिदियसमए जहण्णियाए किट्टीए पदेसग्गमसंखेज्जगुणं । बिदियाए विसेसहीणं । एवं जाव ओघुक्कसियाए विसेसहीणं**" इति ।

परः शङ्कते — ननु प्रथमसमयकृतसर्वोत्कृष्टप्रदेशविशिष्टकिट्टिगतदलिकतो द्वितीयसमयकृत-सर्वोत्कृष्टकिट्ट्यामसङ्ख्येयगुणदलिकं भवतीति कर्मप्रकृतिचूर्णिकाराणामभिप्रायः, तथा च

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે -

પ્રથમસમયે કરાયેલી સર્વોત્કૃષ્ટ કિટ્ટિના દલિકો કરતાં બીજા સમયની જઘન્યરસવાળી કિટ્ટિમાં અસંખ્યગુણ દલિકો નાંખે છે. ત્યારપછી ઉત્તરોત્તર કિટ્ટિમાં વિશેષહીનક્રમે દલનિક્ષેપ કરે છે. આ પ્રમાણે યાવત્ **ઓઘોત્કૃષ્ટ** કિટ્ટિ સુધી જાણવું.

અહીં **ઓઘોત્કૃષ્ટ** શબ્દનું તાત્પર્ય એમ લાગે છે કે બીજા સમયે પણ પ્રથમસમયની ઉત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિ સુધી વિશેષહીનના ક્રમે દલનિક્ષેપ થાય છે. નહીંતર **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** બીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ કિટ્ટિ સુધી નાંખે છે એમ જ કહ્યું હોત... તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે —

(૩૯૯) 'પ્રથમસમયની જઘન્ય (રસવાળી) કિટ્ટિમાં દલિકો ઘણા. તેનાથી (પ્રથમસમયની જ) બીજી કિટ્ટિમાં દલિકો વિશેષહીન એમ યાવત્ (પ્રથમસમયની) ચરમ કિટ્ટિ સુધી વિશેષહીન દલિકો નાંખે છે. (ત્યારબાદ) તેનાથી બીજા સમયે જઘન્ય કિટ્ટિમાં અસંખ્યગુણ દલિકો હોય, તેનાથી બીજી કિટ્ટિમાં વિશેષહીન... એમ યાવત્ ઓઘોત્કૃષ્ટ કિટ્ટિ સુધી વિશેષહીન (ક્રમે) દલિકો નાંખે છે.'

પ્રશ્ન :- પ્રથમસમયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી પ્રથમ કિટ્ટિમાં રહેલા દલિકો કરતાં બીજા સમયની પ્રથમ એટલે કે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિમાં અસંખ્યગુણ દલિકો હોય છે. એમ **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** જે કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે :-

★. जयधवलायां तु स्पर्धकेष्वपि निक्षेपोऽभिहितः, तथाहि "तदो जहण्णफड्डयादिवग्गणाए अणंतगुणहीणं ततो विसेसहीणं अणंतभागेण त्ति णेदव्वं जाव उक्कस्सफड्डयादो जहण्णाइच्छावणामेत्तफड्डयाणि हेट्ठा ओसरिदूण ट्ठिदतदित्थफड्डयस्स उक्कस्सिया वग्गणा त्ति ।" इति ।

तद्ग्रन्थः – "जा पढमसमयकयाणं किट्टीणं सव्वबहुपदेसा किट्टी सा बितियसमयकयाणं सव्वबहुपदेसातो किट्टितो असंखेज्जगुणहीणा, एवं अणंतराणंतरेण णेयव्वं" इति । (४००) पूर्वोक्तनिक्षेपक्रमे कथं कर्मप्रकृत्यक्षराणि सङ्गच्छन्ते ? इदमुक्तं भवति – प्रथमसमयकृतकिट्टिषु प्राग् यद्दलिकमासीत्पुनर्द्वितीयसमयेऽपि किट्टीः कुर्वंस्तत्र नूतनदलिकं प्रक्षिपति, द्वितीयसमये क्रियमाणकिट्टिषु तु केवलमभिनवदलिकं भवत्यतो द्वितीयसमयकृतसर्वोत्कृष्टकिट्टिगतदलिकं प्रथमसमयकृतसर्वोत्कृष्टप्रदेशविशिष्टकिट्टिगतदलिकतोऽसङ्ख्येयगुणं कथं सिध्यति ? **अत्रोत्तरम्** –उपर्युक्ताऽल्पबहुत्वे प्रथमसमयकृतसर्वोत्कृष्टप्रदेशविशिष्टकिट्ट्या दलिकं द्वितीयसमयकृत-सर्वोत्कृष्टप्रदेशविशिष्टकिट्टिगतदलिकतोऽसङ्ख्येयगुणहीनं यदुक्तम्, तद् द्वितीयसमये प्रथमसमयकृतकिट्ट्यां निक्षेपविवक्षामनाश्रित्योक्तम् । (४०१) **अयं भावः** - प्रथमसमय-कृतसर्वोत्कृष्टप्रदेशविशिष्टकिट्ट्यां ये प्रदेशा आसन्, ते द्वितीयसमयकृतसर्वोत्कृष्टप्रदेश-विशिष्टकिट्टिगतप्रदेशतोऽसङ्ख्येयगुणहीना अर्थात् प्रथमसमयकृतसर्वोत्कृष्टप्रदेशविशिष्टकिट्टिगता ये प्रदेशा आसन्, ततोऽसङ्ख्येयगुणप्रदेशा द्वितीयसमयकृतसर्वोत्कृष्टप्रदेशविशिष्टायां किट्टौ

જે પ્રથમસમયે કરાયેલી બહુપ્રદેશવાળી કિટ્ટિ છે, તે બીજા સમયે કરાયેલ બહુપ્રદેશવાળી કિટ્ટિથી અસંખ્યગુણહીન છે. એમ ઉત્તરોત્તર સમયમાં જાણવું.

(૪૦૦) તો આ વાત ઉપરોક્ત પ્રમાણે નિક્ષેપ માનતાં શી રીતે આવશે ? એટલે કે પ્રથમસમયે કરેલી કિટ્ટિઓમાં તો પહેલા પણ દલિકો રહેલાં જ છે અને ઉપરાંતમાં બીજા સમયે પણ કિટ્ટિઓ કરતાં ત્યાં નવા દલિકો નાંખે છે. જ્યારે બીજા સમયની કિટ્ટિઓમાં તો કેવલ નવા જ દલિકો આવ્યા છે, તો બીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિમાં રહેલા દલિકો પ્રથમસમયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિથી અસંખ્યગુણ દલિકવાળા શી રીતે થાય ?

ઉત્તર :- ઉપરોક્ત અલ્પબહુત્વમાં બીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિના દલિકો કરતાં પ્રથમસમયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિના દલિકો અસંખ્યગુણહીન કહ્યા છે તે પ્રથમસમયની કિટ્ટિમાં બીજા સમયે થયેલ દલનિક્ષેપની વિવક્ષા કર્યા વિના સમજવું.

(૪૦૧) એટલે કે પ્રથમસમયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિમાં તે સમયના દળની અપેક્ષાએ સમજવાનું, એથી પ્રથમસમયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિમાં જે પ્રદેશ છે તે બીજા સમયની ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિના પ્રદેશથી અસંખ્યગુણહીન હોય છે. અર્થાત્ પ્રથમસમયની સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિમાં જે પ્રદેશો છે, તેનાથી બીજા સમયની સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિમાં અસંખ્યગુણ પ્રદેશો હોય છે.

भवन्तीत्यर्थः । कर्मप्रकृतिटीकाकारैः प्रथमसमयकृतसर्वोत्कृष्टप्रदेशविशिष्टकिट्टिगतदलिकतो द्वितीयसमयकृतसर्वजघन्यप्रदेशविशिष्टकिट्टिगतदलमसङ्ख्येयगुणमिति यदुक्तं तदप्यनया नीत्या सङ्गच्छते । विशेषतस्तु क्षपकश्रेण्यां विवृतमस्माभिस्तथा मलयगिरिटीकायामपि प्रथमसमय-कृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वबहुप्रदेशा किट्टिः, सा स्तोकप्रदेशा, ततो द्वितीयसमयकृतानां किट्टीनां मध्ये या सर्वाल्पप्रदेशा किट्टिः, साऽसङ्ख्येयगुणप्रदेशा, एवं तावद्वाच्यं, यावच्चरमसमयः । एवमुपाध्यायपुङ्गवैरप्युक्तम् ।

(४०२) **'मोहे'** मोहनीये सञ्ज्वलनानां चातुर्मासिकात्स्थितिबन्धादारभ्याऽन्योऽन्यः स्थितिबन्धः सङ्ख्येयभागेनोनस्तावद्वक्तव्यः, यावत्किट्टिकरणाद्धायाः प्रथमसमये दिवसपृथक्त्वप्रमाणः स्थितिबन्धो भवति । स च प्राग्यथास्थानमुक्तः । किट्टिकरणाद्धायाः सङ्ख्येयेषु भागेषु गतेषु सत्सु यद्भवति, तदाह –

भिन्नमुहुत्तो संखेज्जेसु य घाईण दिणपुहुत्तं तु ।
वाससहस्सपुहुत्तं अंतो दिवसस्स अंते सिं ॥५२॥

गुणधन्या

બીજું **कर्मप्रकृतिटीकाकारे** જે પ્રથમસમયની સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિનાં દલિક કરતાં બીજા સમયની સર્વ જઘન્ય પ્રદેશવાળી કિટ્ટિમાં રહેલા દલિકો અસંખ્યગુણ કહ્યા છે, તે પણ આ રીતે જ સંગત થાય છે.

આ વાતનું પૂજ્યપાદ આચાર્ય દેવ શ્રી દ્વારા ક્ષપકશ્રેણી ગ્રંથમાં વિશેષથી વિવરણ કરાયેલ છે. તથા **પૂજ્યમલયગિરિમહારાજની ટીકામાં** પણ કહ્યું છે કે પ્રથમસમયે કરેલી સર્વબહુ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિમાં દલિકો થોડા, તેનાથી દ્વિતીયસમયે કરેલી સર્વઅલ્પ પ્રદેશવાળી કિટ્ટિમાં દલિકો - અસંખ્યગુણ એમ ચરમસમય સુધી જાણવું.

પૂ.મહોપાધ્યાયજીએ પણ આ પ્રમાણે જ કહ્યું છે.

(૪૦૨) જ્યારથી (= સંજ્વલન ક્રોધની ઉદીરણાવલિકાના ચરમસમયથી) સંજ્વલન કષાયોનો ૪ માસનો સ્થિતિબંધ શરૂ થયો હતો, ત્યારથી અહીં સુધી (= કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમય સુધી) ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતભાગ હીન-હીન સ્થિતિબંધ થાય છે. અહીં = કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયે સંજ્વલનનો દિવસપૃથક્ત્વ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. તે પહેલા કહેલું જ છે.

કિટ્ટિકરણાદ્ધાના સંખ્યાતા ભાગ જાય ત્યારની પ્રક્રિયા કહે છે :-

ગાથાર્થ :- કિટ્ટિકરણાદ્ધાના સંખ્યાતા બહુભાગ પસાર થયે છતે સંજ્વલન લોભનો

वाससहस्सपुहुत्ता बिवरिस अंतो अघाइकम्माणं ।
लोभस्स अणुवसंतं किट्टिओ जं च पुव्वुत्तं ॥५३॥

भिन्नमुहूर्त्तः सङ्ख्येयेषु च घातिनां दिनपृथक्त्वं तु ।
वर्षसहस्रपृथक्त्वमन्तर्दिवसस्यान्ते तेषाम् ॥५२॥

वर्षसहस्रपृथक्त्वाद् द्विवर्षस्यान्तोऽघातिकर्मणाम् ।
लोभस्यानुपशान्तं किट्टयो यच्च पूर्वोक्तम् ॥५३॥ इति पदसंस्कारः ।

(४०३) "**भिन्नमुहूत्तो**" इत्यादि, अस्याः किट्टिकरणाऽद्धायाः सङ्ख्यातेषु भागेषु व्रजितेषु सत्सु सञ्ज्वलनलोभस्य स्थितिबन्धो भिन्नमुहूर्तप्रमाणो भवति, अन्तर्मुहूर्तप्रमाणो भवतीत्यर्थः, त्रयाणां घातिकर्मणां दिनपृथक्त्वप्रमाणः, नामगोत्रवेदनीयानां च वर्षसहस्रपृथक्त्वम्, प्रभूतवर्ष-सहस्रप्रमाणः, किट्टिकरणाद्धाया द्विचरमस्थितिबन्धं यावत्स्थितिबन्धो नामगोत्रवेदनीयानां प्रभूतवर्षसहस्रप्रमाणो भवति, पृथक्त्वशब्दस्याऽत्र बहुत्ववाचित्वात् । किट्टिकरणाद्धायाः (बादरसञ्ज्वलनलोभस्य प्रथमस्थितेः) समयोनावलिकात्रिके शेषेऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणयो-

गुणधन्या

स्थितिबंध अंतर्मुहूर्त जेटलो थाय छे. त्रण घातिकर्मोनो स्थितिबंध दिवसपृथक्त्व जेटलो थाय छे. नाम-गोत्र-वेदनीयनो स्थितिबंध वर्षसहस्रपृथक्त्व जेटलो थाय छे. किट्टिकरणाद्धाना अंते (= चरमसमये) संज्वलनलोभनो स्थितिबंध अंतर्मुहूर्त प्रमाण थाय, त्रण घातिकर्मोनो स्थितिबंध अहोरात्रनी अंदर जेटलो थाय, नाम-गोत्र-वेदनीयनो स्थितिबंध वर्षसहस्रपृथक्त्वथी घटता घटता बे वर्षनी अंदरनो थाय. संज्वलनलोभनुं किट्टिगत दलिक, समयन्यून बे आवलिकानुं बद्ध दलिक अने प्रथमस्थितिनी चरमावलिकानुं दलिक अनुपशांत रहे छे. शेष सर्व दलिक उपशांत थई जाय छे. (५२-५३)

(४०३) **विवेचन** :- किट्टिकरणाद्धाना संख्याता बहु भाग पसार थाय त्यारे सं.लोभनो अंतर्मुहूर्त प्रमाण, त्रण घातीकर्मोनो दिनपृथक्त्वप्रमाण अने नाम-गोत्र-वेदनीयनो वर्षसहस्रपृथक्त्व प्रमाण स्थितिबंध थाय छे.

पृथक्त्वशब्द बहुत्ववाची जाणवो.

किट्टिकरणाद्धाना द्विचरम स्थितिबंध सुधी नाम-गोत्र-वेदनीयनो संख्याता हजार वर्षनो स्थितिबंध थाय छे.

किट्टिकरणाद्धानी (बादर संजवलन लोभनी प्रथमस्थितिनी) समयन्यून ३ आवलिका शेषे सं.लोभनी पतद्ग्रहता नष्ट थती होवाथी, प्रत्या.अप्रत्या. लोभ, संजवलन

र्दलिकं सञ्ज्वलनलोभे न सङ्क्रमयति, तस्य पतद्ग्रहतानिवृत्तेः । किन्तु स्वस्थान एव स्थितमुपशमं नीयते, किट्टिकरणाद्धाया आवलिकाप्रत्यावलिकालक्षणद्व्यावलिकाशेषायां पुनः बादरसञ्ज्वलनलोभस्यागालो व्यवच्छिद्यते । उदीरणा तु प्रथमस्थितेर्द्विचरमावलिकातस्तावत्प्रवर्तते, यावदावलिका शेषा भवति । (४०४) उदीरणावलिकाचरमसमय एते पदार्था भवन्ति –

(१) अनिवृत्तिबादरसम्परायगुणस्थानकचरमसमयः = नवमगुणस्थानकस्य चरमसमय इत्यर्थः ।

(२) बादरसञ्ज्वलनलोभोदयोदीरणायाश्चरमसमयः ।

(३) सञ्ज्वलनलोभसत्कचरमस्थितिबन्धः ।

(४) सञ्ज्वलनलोभस्य '**अन्ते**' किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमये स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणस्तथा '**सिं**' त्ति, तेषां घातिकर्मणामन्तर्दिवसस्याऽन्तरहोरात्रस्य स्थितिबन्धः, अघातिनां तु नामगोत्रवेदनीयानां स्थितिबन्धादन्यो हीनो हीनतरः स्थितिबन्धो भवंस्तस्मिन् किट्टिकरणाद्धाचरमसमये 'द्विवर्षस्य' द्वयोर्वर्षयोरन्तर्मध्ये भवति ।

(४०५) ततोऽनन्तरसमये किट्टिकरणाद्धाया आवलिकाकाले शेषेऽमी पदार्थाः प्रवर्तन्ते–

ગુણધન્યા

લોભમાં સંક્રમતાં નથી. પરંતુ સ્વસ્થાને જ ઉપશાંત થાય છે. કિટ્ટિકરણાદ્ધાની આવલિકા-પ્રત્યાવલિકા એમ ૨ આવલિકા બાકી રહે છે ત્યારે બાદર સં.લોભના આગાલનો વિચ્છેદ થાય છે. કેવલ, પ્રથમસ્થિતિની દ્વિચરમ આવલિકામાંથી એક આવલિકા શેષ રહે ત્યાં સુધી ઉદીરણા પ્રવર્તે છે.

(૪૦૪) ઉદીરણાવિલાકાના ચરમસમયે આટલા પદાર્થો થાય છે :-

(૧) અનિવૃત્તિકરણ બાદરસંપરાય ગુણઠાણા = નવમા ગુણઠાણાનો ચરમસમય હોય છે.

(૨) બાદર-સંજ્વલન લોભના - ઉદય-ઉદીરણાનો ચરમસમય.

(૩) સં.લોભનો ચરમ સ્થિતિબંધ

(૪) કિટ્ટિકરણાદ્ધાના ચરમસમયે સં.લોભનો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ, ત્રણ ઘાતિકર્મોનો અંતો-અહોરાત્રિ= કંઈક ન્યૂન અહોરાત્રીપ્રમાણ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને અઘાતિ નામ-ગોત્ર-વેદનીયનો સ્થિતિબંધ પૂર્વ કરતા હીન થતાં-થતાં કિટ્ટિકરણાદ્ધાના ચરમસમયે અંતો ૨ વર્ષ = કંઈક ન્યૂન ૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

(૪૦૫) ત્યારબાદ અનંતર સમયે પ્રથમસ્થિતિની ૧ આવલિકા બાકી હોય ત્યારે

(१) सञ्ज्वलनलोभस्य बन्धो व्यवच्छिद्यते ।

(२) बादरसञ्ज्वलनलोभस्योदयोदीरणयोर्व्यवच्छेदः ।

(३) अनिवृत्तिबादरसम्परायगुणस्थानकस्य व्यवच्छेदः ।

(४) अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणौ सर्वथोपशान्तौ ।

(५) **'किट्टिओ'** त्ति, किट्टिकृतं द्वितीयस्थितिगतं यद्दलिकं तथा **'जं च पुव्वुत्तं'** यत्पूर्वोक्तं समयोनावलिकाद्विकेन बद्धमभिनवदलिकं यच्च प्रथमस्थितेरुदयावलिका-रूपैकावलिकागतदलिकं शेषीभूतमेतत्सर्वं **'लोभस्स'** त्ति, 'लोभस्य' सञ्ज्वलनलोभस्यानुपशान्तं वर्तते, शेषं पुनः सर्वात्मनोपशान्तम् ।

प्रथमस्थितेर्बादरसञ्ज्वलनलोभस्य शेषीभूतामावलिकामात्रां स्थितिं सूक्ष्मकिट्टिमनुभवन् स्तिबुकसङ्क्रमेण च सङ्क्रमय्य वेदयति तथा समयोनावलिकाद्वयेन सञ्ज्वलनलोभस्य बद्धं दलिकमपि सूक्ष्मसञ्ज्वलनलोभमनुभवन् किट्टीश्चोपशमयंस्तावता कालेन सञ्ज्वलनक्रोधोक्त-प्रकारेणोपशमयति ।

(४०६) अथ सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकस्य वक्तव्यतां व्याजिहीर्षुराह –

ગુણધન્યા

(૧) સંજ્વલન લોભનો બંધવિચ્છેદ થાય છે, (૨) બાદર સં.લોભના ઉદય-ઉદીરણાનો વિચ્છેદ થાય છે, (૩) અનિવૃત્તિકરણ ગુણઠાણું પૂર્ણ થાય છે, (૪) અપ્રત્યા.-પ્રત્યા. લોભ સર્વથા ઉપશાંત થાય છે, (૫) સંજ્વલન લોભની કિટ્ટિઓ, બીજી સ્થિતિમાં રહેલા સમયન્યૂન ૨ આવલિકાબદ્ધ દલિકો તથા પ્રથમસ્થિતિની શેષ ઉદયાવલિકામાં રહેલા દલિકો જ અનુપશાંત રહે છે, તે સિવાયનાં સં.લોભનાં બધાં જ દલિકો ઉપશમી જાય છે.

પ્રથમસ્થિતિની = બાદરલોભની શેષ રહેલી આવલિકા, સૂક્ષ્મ કિટ્ટિઓને અનુભવતાં, તેમાં સ્તિબુકસંક્રમ વડે સંક્રમાવીને ભોગવે છે. અને સમયન્યૂન ૨ આવલિકા બદ્ધ દલિક પણ સૂક્ષ્મલોભને અનુભવતાં તથા કિટ્ટિઓને ઉપશમાવતાં તેટલા જ કાળે સં.ક્રોધની જેમ ઉપશમાવે છે.

(૪૦૬) હવે સૂક્ષ્મસંપરાયગુણઠાણાનું સ્વરૂપ કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

सेसद्धं तणुरागो तावईया किट्टिऊ य पढमठिइं ।
वज्जिय असंखभागं हेट्ठुवरिमुदीरए सेसा ॥५४॥

शेषाद्धां तनुरागस्तावतीं किट्टितश्च प्रथमस्थितिम् ।
वर्जयित्वाऽसङ्ख्येयभागमधश्चोपर्युदीरयति शेषाः ॥५४॥ इति पदसंस्कारः ।

"**सेसद्धं**" त्ति, शेषाद्धां शेषकालं तृतीये विभाग इत्यर्थः । तनुरागः सूक्ष्मसम्परायो भवति, स च बादरसञ्ज्वलनलोभोदयविच्छेदसमय एव प्राक्कृताः कियतीश्चित्किट्टीर्द्वितीयस्थितेः सकाशात्समाकृष्य तावतीं सूक्ष्मसम्परायाद्धातुल्यां सञ्ज्वलनमानोक्तप्रकारेण प्रथमस्थितिं करोति वेदयति च, सूक्ष्मसम्परायप्रथमस्थितिश्च बादरसञ्ज्वलनलोभस्य प्रथमस्थितितः किञ्चिन्न्यूना तदर्धप्रमाणा क्रियते । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "जा पढमसमयलोभवेदगस्स पढमट्ठिदि तिस्से पढमट्ठिदीए इमा सुहुमसंपराइयस्स पढमट्ठिदि दुभागो थोऊणाओ"** इति ।

(४०७) अत्र **कषायप्राभृतचूर्णिकाराणा**मिदं तात्पर्यम् – लोभवेदकाद्धायास्त्रयो विभागाः

गुणधन्या

ગાથાર્થ :- લોભવેદકાદ્ધાનો બાકીનો કાળ તનુરાગ = સૂક્ષ્મસંપરાય છે. ત્યારે સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધાની તુલ્ય, કિટ્ટિઓની પ્રથમ સ્થિતિ કરે છે. કિટ્ટિકરણાદ્ધાની પ્રથમસમયકૃત કિટ્ટિનો અસંખ્યાતમા ભાગ અને ચરમસમયકૃત કિટ્ટિનો અસંખ્યાતમો ભાગ છોડીને બાકીની કિટ્ટિઓ સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે અનુભવે. (૫૪)

વિવેચન :- લોભવેદકાદ્ધાના ત્રીજા ભાગમાં પાતળો કષાય = સૂક્ષ્મસંપરાય હોય છે.

જે સમયે બાદર સં.લોભનો ઉદયવિચ્છેદ થાય છે તે સમયે પૂર્વે કરાયેલી લોભની કિટ્ટિઓને બીજી સ્થિતિમાંથી ખેંચે છે. અને સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધા તુલ્ય સં.માન જેવી પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે.

સૂક્ષ્મસંપરાયની પ્રથમસ્થિતિ બાદર સં.લોભની પ્રથમસ્થિતિ કરતાં કંઈકન્યૂન અડધા પ્રમાણવાળી હોય છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે પ્રથમસમયે લોભવેદકની = બાદરલોભની પ્રથમસ્થિતિ જેટલી હોય, તેના કરતાં સૂક્ષ્મસંપરાયની પ્રથમસ્થિતિ કંઈક ન્યૂન અડધી હોય છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિનો તાત્પર્યાર્થ

(૪૦૭) અહીં તાત્પર્ય એ છે કે લોભવેદકાદ્ધાના ત્રણ ભાગ પાડીને તેમાં સ્પર્ધકગત

क्रियन्ते । (१) प्रथमो विभागः केवलस्पर्धकसत्त्वकालः, अश्वकर्णकरणाद्धा, (२) द्वितीयो विभागः किट्टिकरणाद्धा, (३) तृतीयो विभागः किट्टिवेदनाद्धा । तत्र कालाऽपेक्षया प्रभूतः प्रथमो विभागः, ततो विशेषहीनो द्वितीयविभागः, ततोऽपि विशेषहीनस्तृतीयो विभागः । प्रथमद्वितीयविभागाद् द्व्यद्धातो बादरसञ्ज्वलनलोभस्य प्रथमस्थितिरेकावलिकयाऽधिका । सूक्ष्मलोभस्य प्रथमस्थितिश्च तृतीयविभागलक्षणकिट्टिवेदकाद्धाप्रमाणा भवति, न न्यूनाऽधिका, वक्ष्यते चैतत्सर्वमल्पबहुत्वाधिकारे तद्यथा – **"उवसामगस्स सुहुमसंपरायद्धा किट्टिणमुवसामणद्धा सुहुमसम्पराइयस्स पढमट्ठिदि च तिण्णि वि तुल्लाओ विसेसाहिया । उवसामगस्स किट्टिकरणद्धा विसेसाहिया, पडिवदमाणगस्स बादरसंपराइयस्स लोभवेदगद्धा संखेज्जगुणा, तस्सेव लोहस्स तिविहस्सवि तुल्ले गुणसेढिनिक्खेवो विसेसाहियो उवसामगस्स बादरसंपराइयस्स लोभवेदगद्धा विसेसाहिया । तस्सेव पढमट्ठिदि विसेसाहिया"** इति ।

(४०८) उपर्युक्ताल्पबहुत्वस्येदं तात्पर्यम् – सूक्ष्मसम्परायाद्धातः किट्टिकरणाद्धा विशेषाधिका, ततोऽपि श्रेणितः प्रतिपततो बादरसम्परायस्य लोभवेदकाद्धा सङ्ख्येयगुणा, ततोऽपि श्रेणितः

સત્તાનો કાળ (= અશ્વકર્ણકારણાદ્ધા), કિટ્ટિકરણાદ્ધા અને કિટ્ટિવેદનાદ્ધા,

આ ત્રણ ભાગમાં પહેલો ભાગ સૌથી મોટો છે. તેનાથી બીજો ભાગ વિશેષહીન છે અને તેનાથી ત્રીજો ભાગ વિશેષહીન છે. બાદર લોભની પ્રથમસ્થિતિ પહેલા બે ભાગ કરતાં એક આવલિકા જેટલી વધારે છે. સૂક્ષ્મલોભની પ્રથમસ્થિતિ ત્રીજી કિટ્ટિવેદનાદ્ધા જેટલી જ છે, ન્યૂનાધિક નહીં. આ વસ્તુ આગળ અલ્પબહુત્વાધિકારમાં કહેશે. તે આ પ્રમાણે :-

ઉપશામકને સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધા, કિટ્ટિઉપશમનાદ્ધા, સૂક્ષ્મસંપરાયની પ્રથમસ્થિતિ - (પૂર્વ કરતાં) વિશેષાધિક અને પરસ્પરતુલ્ય.

તેનાથી ઉપશામકને કિટ્ટિકરણાદ્ધા - વિશેષાધિક.

તેનાથી પડનારને બાદરસંપરાયની લોભવેદકાદ્ધા - સંખ્યાતગુણ.

તેનાથી પડનારને જ ૩ લોભનો ગુણશ્રેણિનિક્ષેપ - વિશેષાધિક, પરસ્પરતુલ્ય.

તેનાથી ઉપશામકને (ચઢતાં) બાદરકષાયની લોભવેદકાદ્ધા - વિશેષાધિક

તેનાથી તેને જ બાદરકષાયની પ્રથમસ્થિતિ - વિશેષાધિક.

(४०८) ઉપરોક્ત અલ્પબહુત્વનું તાત્પર્ય એ છે કે સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધાથી કિટ્ટિકરણાદ્ધા વિશેષાધિક છે. અને તેનાથી શ્રેણીથી પડનાર જીવને બાદર સંપરાયની લોભવેદકાદ્ધા

प्रतिपततो जीवस्य लोभत्रयस्य गुणश्रेणिनिक्षेपो विशेषाधिकः, तत उपशमकस्योपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य जन्तोर्बादरसम्परायगुणस्थानके लोभवेदकाद्धा विशेषाधिका। अत्र किट्टिकरणाद्धातः श्रेणितः प्रतिपततो जन्तोर्बादरसम्परायकालस्य सङ्ख्यातगुणत्वेन सङ्ख्यातगुणस्य जघन्यतोऽपि द्विगुणत्वेन श्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य जन्तोर्बादरसम्परायकालो द्विगुणतोऽप्यधिको भवति। बादरसम्परायलोभवेदकाद्धाया द्वौ विभागौ क्रियेते, तत्रैकोऽश्वकर्णकरणाद्धा अन्यश्च किट्टिकरणाद्धेति कृत्वा प्रथमार्धोऽश्वकर्णकरणाद्धा द्वितीयकिट्टिकरणाद्धातो विशेषाधिको भवति। (४०९) **न च** पूर्वं लोभवेदकाद्धाया द्वित्रिभागप्रमाणा प्रथमस्थितिः क्रियत इत्युक्तम् कथमेतत्सङ्गच्छते? यतो लोभवेदकाद्धाया द्वित्रिभागतः किञ्चिदधिकः केवलो बादरलोभवेदककालः, प्रथमस्थितिस्तु ततोऽप्यावलिकाऽधिकेति **वाच्यम्**, पूर्वकथनस्य सामान्यत्वेन विरोधाभावात्। **अयं भावः** — अनिवृत्तिकरणवक्तव्यतायां लोभवेदकाद्धायाः कालतः सदृशस्त्रीन् विभागान् कृत्वा द्वित्रिभागप्रमाणा प्रथमस्थितिः क्रियत इति नाभ्युपगन्तव्यम्, किन्तु लोभवेदकाद्धायां मुख्यतः त्रीणि कार्याणि भवन्ति, तदपेक्षया त्रयो विभागाः क्रियन्ते, न

સંખ્યાતગુણ છે. તથા તેના કરતાં શ્રેણીથી પડતાં જીવને ત્રણે લોભનો ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ વિશેષાધિક છે. અને તેનાં કરતાં ઉપશામક ઉપશમશ્રેણી ચડતાં બાદરસંપરાયની લોભવેદકાદ્ધા વિશેષાધિક છે.

અહીં કિટ્ટિકરણાદ્ધા કરતાં શ્રેણીથી પડતાં જીવને બાદરસંપરાયનો કાળ સંખ્યાતગુણ એટલે ઓછામાં ઓછો દ્વિગુણ તો થાય જ. તેનાથી શ્રેણી ચડતાં જીવને તો દ્વિગુણથી પણ અધિક બાદરસંપરાયની લોભવેદકાદ્ધા થઈ, અને બાદરસંપરાય લોભવેદકાદ્ધાના બે ભાગ કર્યા તેમાં એક ભાગ અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા અને બીજો ભાગ કિટ્ટિકરણાદ્ધા છે. તેથી અશ્વકર્ણકરણાદ્ધારૂપ લોભવેદકાદ્ધાનો પ્રથમ ભાગ કિટ્ટિકરણાદ્ધા કરતાં વિશેષાધિક થાય.

(૪૦૯) **પ્રશ્ન** :- તો પછી પૂર્વે 'લોભવેદકાદ્ધાના ૨/૩ ભાગ જેટલી બાદરલોભની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે' આમ જે કહ્યું છે તેનું શું? કેમકે અહીં તમે કહો છો તે પ્રમાણે તો લોભવેદકાદ્ધાનાં ૨/૩ ભાગથી કંઈક અધિક તો બાદરલોભવેદકાદ્ધા છે. અને તેનાથી એક આવલિકા અધિક તેની પ્રથમસ્થિતિ છે.

ઉત્તર :- પૂર્વનું કથન એ સામાન્યતઃ (ઓઘથી) હોવાથી વિરોધ નથી. ભાવ એ કે અનિવૃત્તિકરણ વક્તવ્યતામાં, લોભવેદકાદ્ધાના કાળની અપેક્ષાએ સમાન ત્રણ ભાગ કરીને તેના બે ભાગ પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ છે એવો અર્થ નથી. પણ સામાન્યથી લોભવેદકાદ્ધામાં મુખ્ય ત્રણ કાર્ય હોવાથી લોભવેદકાદ્ધાનાં ત્રણ કાર્યની અપેક્ષાએ ત્રણ

कालाऽपेक्षया सदृशाः । तत्र विषमेभ्यः त्रिभ्यो भागेभ्यो द्वित्रिभागे लोभस्य प्रथमस्थितिः कर्तव्या । यद्वा त्रयाणामश्वकर्णकरणाद्धाकिट्टिकरणाद्धाकिट्टिवेदनाद्धानां परस्परं किञ्चिन्न्यूनाधिक्यं भवति, तेन तद्विवक्षामनाश्रित्य ग्रन्थकारैः **'बितिभाग'** इत्याद्युक्तम् ।

(४१०) **किट्टिवेदनविधिः** - **"वज्जिय"** इत्यादि, सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमये सत्तागत-किट्टीनामसङ्ख्येयबहुभागमात्राः किट्टीर्वेदयति, तत्रापि याः किट्टियः किट्टिकरणाद्धा-प्रथमसमय-चरमसमयकृतास्ता वर्जयित्वाऽनुभवति । तत्राऽप्ययं विशेषः – सर्वोत्कृष्टानुभागकिट्टेरारभ्य प्रथमसमयकृतसकलकिट्टीनामसङ्ख्येयभागप्रमाणाः किट्टीः सर्वमन्दानुभागकिट्टेश्चारभ्य चरमसमयकृतसकलकिट्टीनामसङ्ख्येयभागप्रमाणाः किट्टीः वर्जयित्वा शेषकिट्टीरनुभवति । किमुक्तं भवति ? प्रथमसमयकृतसर्वोत्कृष्टानुभागकिट्टेरारभ्य प्रथमसमयकृतकिट्टीनामुपरितनम-सङ्ख्येयभागं परित्यज्य शेषसर्वकिट्टिगतं किञ्चित्तथा चरमसमयकृतसर्वजघन्यानुभागकिट्टेरारभ्य

ભાગ પાડ્યા છે અને તેમાંથી બે ભાગ પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ છે. તેથી ત્રણે કાર્યનો સમાન કાળ સમજવાનો નથી. તેથી વિષમ ૩ ભાગમાંથી ૨ ભાગ પ્રમાણ લોભની પ્રથમસ્થિતિ જાણવી.

અથવા ત્રણેના કાળમાં થોડો ફેર હોય અને તેની વિવક્ષા ગ્રંથકારશ્રીએ ન કરી હોય અને ૨/૩ ભાગ કહ્યું હોય એમ પણ સંભવે છે.

किट्टिवेदनविधि

(४१०) સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે સત્તાગત કિટ્ટિઓના અસંખ્યાતા બહુભાગોને અનુભવે છે. તેમાં પણ કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયે અને છેલ્લા સમયે કરાયેલ કિટ્ટિઓ સિવાયની કિટ્ટિઓ અનુભવે છે.

તેમાં આ વિશેષ છે કે કિટ્ટિઓમાંથી પ્રથમસમયની ઉત્કૃષ્ટરસવાળી કિટ્ટિથી આરંભીને ઉપરની પ્રથમસમયની સર્વ કિટ્ટિઓના એક અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી કિટ્ટિઓ તથા તેવી જ રીતે ચરમસમયની જઘન્યરસવાળી કિટ્ટિથી આરંભીને નીચેની ચરમસમયની સર્વ કિટ્ટિઓના એક અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી કિટ્ટિઓ કિટ્ટિવેદનાદ્ધાના પ્રથમસમયે ઉદયમાં આવતી નથી અર્થાત્ પ્રથમસમયની સર્વોત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિથી પ્રથમસમયની કુલ કિટ્ટિના ઉપરના અસંખ્યાતમા ભાગ સિવાયની સર્વ કિટ્ટિઓમાં રહેલું કેટલુંક દલિક તથા ચરમસમયની જઘન્ય રસવાળી કિટ્ટિથી ચરમસમયની કુલ કિટ્ટિનાં નીચેનાં અસંખ્યાતમા ભાગ સિવાયની સર્વ કિટ્ટિઓ ગત દલિક તથા વચ્ચેના ૨ થી પ્રારંભી દ્વિચરમસમય

चरमसमयकृतकिट्टीनामधस्तनाऽसङ्ख्येयतमभागं विमुच्य शेषसर्वकिट्टिगतं दलं तथा द्वितीयादिद्विचरमसमयपर्यवसानसमयकृतसर्वकिट्टिगतदलमुदयेनानुभवति । (४११) उक्तं च **कर्मप्रकृतितिचूर्णौ – "जाओ अपढमसमयअचरिमेसु समएसु अपुव्वातो कयातो तातो पढमसमते सव्वतो उदिन्नातो । जातो पढमसमते कयातो तासिं अग्गगातो असङ्खेज्जतिभागं मोत्तूणं, जातो य चरिमसमयकयाओ किट्टितो तासिं च जहन्नगपभिइं असंखेज्जतिभागं मोत्तूणं जातो सेसातो उदीरेति । पढमसमयकयाण उवरिं चरिमसमयकयाणं हेट्ठतो असंखेज्जतिभागं मोत्तूण उदीरेत्ति"** इति । सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकस्य द्वितीयादिसमयेषु यो विशेषो भवति, तमाविश्चिकीर्षुराह –

गेण्हंतो य मुयंतो असंखभागो य चरिमसमयम्मि ।
उवसामेई बिईयट्ठिइं पि पुव्वं व सव्वद्धं ॥५५॥

गृह्णंश्च मुञ्चन्नसङ्ख्येयभागं तु चरमसमयम् ।
उपशमयति द्वितीयस्थितिमपि पूर्ववत्सर्वाद्धाम् ॥५५॥ इति पदसंस्कारः ।

ગુણધન્યા

સુધીમાં કરાયેલ સર્વ કિટ્ટિઓમાં રહેલ દલિક સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધાનાં પ્રથમસમયે ઉદયમાં આવે છે.

(૪૧૧) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે અપ્રથમ સમયોમાં અને અચરમ સમયોમાં જે અપૂર્વ કિટ્ટિઓ કરાઈ, તે બધી (સૂક્ષ્મસંપરાયના) પ્રથમસમયે ઉદયમાં આવે. અને પ્રથમસમયે કરાયેલી જે કિટ્ટીઓ છે તેઓના અગ્રભાગમાંથી અસંખ્યાતમો ભાગ છોડીને અને ચરમસમયે કરાયેલી જે કિટ્ટિઓ છે તેઓના જઘન્યભાગથી અસંખ્યાતમો ભાગ છોડીને અવશેષ કિટ્ટિઓની ઉદીરણા કરે. એટલે કે પ્રથમસમયે કરાયેલી કિટ્ટિઓનો ઉપરનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ચરમસમયે કરાયેલી કિટ્ટિઓનો નીચેનો અસંખ્યાતમો ભાગ છોડીને શેષ સર્વ કિટ્ટિઓની ઉદીરણા કરે છે.

હવે સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણાના દ્વિતીયાદિ સમયમાં જે વિશેષતા છે, તેને પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ :- ચરમસમય સુધી પ્રતિસમય વર્જવા યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ કિટ્ટિઓમાં એક-એક અસંખ્યાતમો ભાગ વધુ ગ્રહણ કરતો જાય અને વર્જવા યોગ્ય જઘન્ય કિટ્ટિઓમાં એક-એક અસંખ્યાતમા ભાગ વધુ છોડતો જાય. પ્રતિસમય પૂર્વની જેમ બીજી સ્થિતિને પણ ઉપશમાવે છે. (૫૫)

(४१२) किट्टिवेदनाद्धाया द्वितीयसमय उदयप्राप्तानां किट्टीनामुपरितनासङ्ख्येयभागं मुञ्चति, अधस्तादपूर्वं चासङ्ख्येयभागमनुभवितुं गृह्णाति । **इदमत्र हृदयम्** – प्रथमसमय उत्कृष्टानुभाग-किट्टेरारभ्याऽमुकाः किट्टीः सर्वजघन्यकिट्टेरारभ्याऽमुकाः किट्टीश्च वर्जयित्वा शेषाः किट्टय उदय आगच्छन्ति, द्वितीयसमय उत्कृष्टानुभागकिट्टेरारभ्य पूर्वतोऽधिकाः किट्टीस्तथा सर्वजघन्यानु-भागकिट्टेरारभ्य पूर्वतो न्यूनाः किट्टीर्वर्जयित्वा शेषा उदये वर्तन्ते । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावत्सूक्ष्मसम्परायस्य चरमसमयः । (४१३) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "बितियसमते उदिन्नाणं असंखेज्जभागं मुयंति हेट्ठतो अपुव्वं असंखेज्जतिभागं गेण्हति, एवं जाव सुहुमरागचरिमसमतो"** इति । भावार्थः पुनरयम् - सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमये किट्टिकरणाद्धा-प्रथमसमयकृतोपरितना यावत्यः किट्टयो मुच्यन्ते, ततो द्वितीयसमयेऽसङ्ख्यातभागेनाधिका

(४१२) विवेचन :- કિટ્ટિવેદનાદ્ધાના = સૂક્ષ્મસંપરાયના બીજા સમયે, પ્રથમસમયે જેટલી કિટ્ટિઓ ઉદયમાં હતી તેનો ઉપરનો અસંખ્યાતમો ભાગ (વધારે) છોડે છે અને નીચે જે ઉદયમાં નહોતી, તેમાંથી અસંખ્યાતમો ભાગ ગ્રહણ કરીને ઉદયમાં લાવે છે.

બીજા સમયે કિટ્ટિવેદન

અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે : સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયે કરાયેલ ઉત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિથી આરંભીને અમુક કિટ્ટિ વર્જીને અને ચરમસમયે કરાયેલ જઘન્યરસવાળી કિટ્ટિથી પૂર્વની અમુક કિટ્ટિ વર્જીને શેષ સર્વ કિટ્ટિઓ ઉદયમાં આવે છે.

જ્યારે સૂક્ષ્મસંપરાયના બીજા સમયે કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયની ઉત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિથી આરંભીને પૂર્વ કરતાં (= પ્રથમસમય કરતાં) અધિક કિટ્ટિઓ છોડીને બાકીની ઉદયમાં આવે છે અને ચરમસમયની સર્વ જઘન્યરસવાળી કિટ્ટિથી આરંભીને પૂર્વ કરતાં ઓછી કિટ્ટિઓ છોડીને શેષ સર્વ કિટ્ટિઓ ઉદયમાં આવે છે.

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમય સુધી જાણવું.

(૪૧૩) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે 'બીજા સમયે પહેલા જે (ઉપરથી) ઉદયમાં હતી તેના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી સ્થિતિ છોડે છે અને નીચેની અસંખ્યાતમાં ભાગ જેટલી જે પૂર્વે ઉદયમાં નહોતી તે ગ્રહણ કરે છે. આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમય પર્યંત જાણવું.'

ભાવાર્થ એમ જાણવો કે, સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે બનેલી કિટ્ટિઓમાંથી ઉપરની કિટ્ટિઓ છોડી હોય છે, તેનાથી બીજા સમયે ઉપરની અસંખ્યાત ભાગ અધિક કિટ્ટિઓ

उपरितना विमुच्यन्तेऽधस्ताच्च सर्वजघन्यानुभागकिट्टेरारभ्य यावत्यः किट्टयो मुक्तास्तद्-गततीव्रानुभागकिट्टेरारभ्य द्वितीयमसमये-ऽसङ्ख्यातभागप्रमाणा अधस्तनाः किट्टीर्गृहीत्वोदयन्ति। **इदमुक्तं भवति** — द्वितीयसमये प्रथमसमयतः सर्वमन्दानुभागकिट्टेरारभ्यासङ्ख्येयभागहीना मुच्यन्ते। उदयप्राप्ताः किट्टयो मुच्यन्त इति यदुपर्युक्तम्, तस्य द्विधा व्याख्यानं भवितुमर्हति — (१) उदये तावतीः किट्टीर्न गृह्णाति, तावदनुभागाः किट्टय उदये न भवन्तीत्यर्थः। एवमुदीरणाकरणेनापि ताः किट्टय उदये न भवन्तीति प्रथमव्याख्यानम्। (२) सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमस्थितिं कुर्वंस्तत्सर्वनिषेकेषु सर्वकिट्टिगतदलं विरचयति। तत्र प्रथमसमये या वर्ज्यन्ते, ताः स्वरूपतो न वेदयति, अपि तु तासामनुभागमल्पीकृत्याभिवर्ध्य वाऽनुभवति, रसस्य वृद्धिर्हानिर्वोदयसमये भवतीत्यपरार्थः। **'वज्जिय'** इति पदस्यार्थः स्वरूपतोऽननुभूय **'मुयंतो'** इति पदस्याप्यर्थः स्वरूपतोऽननुभवन्निति कर्तव्यः।

गुणधन्या

છોડે છે અને નીચેની સર્વ જઘન્યરસથી આરંભીને જેટલી કિટ્ટિઓ છોડાયેલી, તેમાંથી તીવ્ર રસવાળી કિટ્ટિથી આરંભીને અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ નીચેની કિટ્ટિઓ બીજા સમયે ઉદયમાં આવે છે. એટલે કે બીજા સમયે પ્રથમસમય કરતાં સર્વમંદરસવાળી કિટ્ટિઓથી આરંભીને અસંખ્યાતમા ભાગ હીન કિટ્ટિઓ છોડે છે.

मुञ्चति शब्दना २ अर्थ

(४१४) અહીં ઉદયપ્રાપ્ત જે કિટ્ટિઓ છોડી દેવાય છે એવું કહ્યું છે તેનો અર્થ બે રીતે થઈ શકે છે.

(૧) ઉદયમાં તેટલી કિટ્ટિઓ લેતો જ નથી. એટલે કે તેવા રસવાળી કિટ્ટિઓ ઉદયમાં હોતી જ નથી. તેમજ ઉદીરણા દ્વારા પણ આવતી નથી.

(૨) અથવા પ્રથમસ્થિતિ કરી ત્યારે નિષેકોમાં સર્વ કિટ્ટિઓનાં દલને ગોઠવ્યું છે, તેમાંથી પ્રથમસમયે જે કિટ્ટિઓ વર્જવાનું કહ્યું છે તે કિટ્ટિઓને તે રૂપે ન ભોગવે, પરંતુ તેમાં ઓછારસવાળી કિટ્ટિઓનો રસ વધારીને તથા વધારે રસવાળી કિટ્ટિઓનો રસ ઘટાડીને ભોગવે.

તેથી તેટલી કિટ્ટિઓ છોડી દીધી એમ કહી શકાય. છોડી દીધી એ પદનો અર્થ સ્વરૂપે ન ભોગવવી, પરંતુ પરરૂપે ભોગવવી એવો કરવો.

(४१५) प्रथमार्थे दोषापत्तिः - प्रथमाऽर्थे स्वीक्रियमाणे **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "उदिन्नाणं असंखेज्जइभागं मुयति"** त्ति, सूक्ष्मसम्परायद्वितीयसमये यदुक्तं तन्न घटते, उदयप्राप्तानां दलिकानां विपाकोदयतः प्रदेशोदयतो वा विनाशस्याऽवश्यम्भावेन तद्वर्जनस्य वैफल्यप्रसङ्गात्। द्वितीयऽर्थे दोषाऽऽपत्तिः - द्वितीयेऽर्थे स्वीक्रियमाण उदयावलिकायां प्रविष्टानां किट्टीनामनुभाग-रूपवृद्धिर्हानिर्वा कथं भवेत् ? उदयावलिकावर्जशेषसर्वाऽनुभाग उद्वर्तनाकरणेनापवर्तनाकरणेन वा साध्यः । उक्तं च **कषायप्राभृते –**

सव्वे वि य अणुभागे ओकड्डदि जे ण आवलियपविट्ठे ।
उक्कड्डदि बंधसमे णिरूवक्कम होदि आवलिया ॥१५९॥ इति ।

(४१६) तच्चूर्णि :- **उदयावलिपविट्ठे अणुभागे मोत्तूण सेसे सव्वे चेव अणुभागे ओक्कडदि एवं चेव उक्कड्डदि"** इति । किञ्चारोहकस्य किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमयादारभ्य सूक्ष्मसम्पराय-चरमसमयपर्यन्तमुद्वर्तना न भवति । तथा चाऽत्र **कषायप्राभृतम् –**

ગુણધન્યા

प्रथम अर्थमां आपत्ति

(४१५) प्रथम अर्थ स्वीकारीએ तो એ दोष आवे के, उदयप्राप्त किट्टिओना असंख्यातमा भागने छोડवानुं कह्युं छे. ते शी रीते संभवी शके ? केम के **कर्मप्रकृतिचूर्णिमां** कह्युं छे के उदयमां आवेलानो असंख्यातमो भाग छोડे छे. आ प्रमाणे सूक्ष्मसंपरायना बीजा समयमां होय छे तेवुं जे कह्युं छे, ते घटी शकशे नहीं. केमके उदयमां रहेला दलिको तो विपाकोदय अथवा प्रदेशोदयथी अवश्य विनाश पामे ज. तो तेनुं वर्जन करवुं निष्फळ छे.

द्वितीय अर्थमां आपत्ति

बीजो अर्थ मानीએ (= जे किट्टिओ छोडी देवानी होय तेना दलिको निषेकमां गोठवायेला होवाथी उदयमां तो आवे छे, परंतु ते रस वधारीने के घटाडीने भोगवाय छे, स्वरूपे भोगवाता नथी, એ मानीએ) तो प्रश्न એ थाय के उदयावलिकामां रहेली किट्टिओना रसमां हानि-वृद्धि शी रीते थाय ? केमके उदयावलिकामां रहेला (दलिकोना) रसने छोडीने ज शेष सर्व अनुभागमां उद्वर्तनाकरण अने अपवर्तनाकरण थई शके छे. (उदयावलिकागत दलिकोमां नहीं)

कषायप्राभृतमां कह्युं छे के उदयावलिकाप्रविष्ट रस सिवायना शेष सर्व रसोनी उद्वर्तना अने अपवर्तना करे. (उदयावलिकाप्रविष्ट रसनी उद्वर्तनादि न थवानुं कारण

किट्टी करेदि णियमा ओवट्टंतो ठिदी य अणुभागे ।
वड्ढंतो किट्टीए अकारगो होदि बोद्धव्वो ॥१६४॥ इति ।

तच्चूर्णिः-"**उवसामगो पुण पढमसमयकिट्टीकारगमादिं कादूण जाव चरिमसमय-सकसायो ताव ओकड्डगो ण पुण उक्कड्डगो । पडिवदमाणगो पुण पढमसमयकसाय-प्पहुडि ओकड्डगो वि उक्कड्डगो वि**" इति । तथैव क्षपकश्रेण्यधिकारेऽपि "**हंदि किट्टीकारगो किट्टीवेदगो वा ट्ठिदिअणुभागे ण उक्कड्डदि त्ति**" इति★ । (४१७) अत्र द्वितीयार्थ एवाश्रीयते, उदयसमयगतानुभागस्य वृद्धेर्वा हानेर्वा सम्भवात् । उक्तं च **कषायप्राभृते क्षपणाऽधिकारे –**

એ કે) ઉદયાવલિકા બંધાવલિકાની જેમ નિરુપક્રમ હોય છે."

(४१६) તેની **ચૂર્ણિમાં** પણ કહ્યું છે કે "ઉદયાવલિકાપ્રવિષ્ટ અનુભાગને છોડીને શેષ બધા જ અનુભાગની ઉદ્વર્તના કરે છે. એ જ રીતે અપવર્તના પણ કરે છે."

બીજું, શ્રેણિ ચઢનાર જીવને કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયથી જ સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમય સુધી ઉદ્વર્તના થતી નથી.

કષાયપ્રાભૃતમાં કહ્યું છે કે "જે જીવ કિટ્ટિઓને કરે છે, તે જીવ નિયમા સ્થિતિ અને અનુભાગની અપવર્તના કરે છે. જો તે સ્થિતિ અને રસને વધારતો હોય તો તે જીવ કિટ્ટિનો અકારક સમજવો."

તેની **ચૂર્ણિમાં** પણ કહ્યું છે કે "ઉપશામક પ્રથમસમયે કિટ્ટિ કરનાર જીવને આગળ કરીને ચરમસમયે કષાયવાળો (એટલે કે દશમા ગુણઠાણાના ચરમસમયે રહેનારો) જીવ અપવર્તના કરનાર બને, ઉદ્વર્તના કરનાર નહીં. અને ઉપશમશ્રેણિથી પડનારો પ્રથમસમયે કષાયવાળો જીવ ઉદ્વર્તના પણ કરે ને અપવર્તના પણ કરે."

★. तथैव लब्धिसारेऽपि द्वितीयोऽर्थ आश्रितः, अक्षराणि त्वेवम्-सूक्ष्मकृष्टिकरणकालस्य प्रथमसमयकृतानां सूक्ष्मकृष्टीनां पल्याऽसंख्यातैकमात्रकृष्टयः स्वस्वरूपेण नोदयमागच्छन्ति शेषास्ते बहुभागा द्वितीयादिद्विचरमसमयपर्यन्तेषु समयेषु कृतकृष्टयश्चरमसमयकृतकृष्टीनां पल्याऽसंख्यातबहुभागमात्रकृष्टयश्च स्वशक्तियुक्ता एवोदयमागच्छन्ति । चरमसमयकृतकृष्टीनां पल्याऽसंख्यातैकभागमात्रकृष्टयस्तु स्वशक्तिरूपेण नोदयमागच्छन्ति । या उदयमनागताः प्रथमसमयकृतकृष्टीनां चरमकृष्टेरारभ्य पल्यासंख्यातैकभागप्रमिताः कृष्टयस्ताः स्वस्वरूपं परित्यज्य स्वशक्तेरनन्तगुणहीनशक्तिरूपतया परिणम्योदयमागच्छन्ति । याश्चाऽनुदयप्राप्ताश्चरमसमयकृतकृष्टीनां जघन्यकृष्टेरारभ्य पल्यासंख्यातैकभागप्रमाणाः कृष्टयस्ताश्चस्वस्वरूपं परित्यज्य स्वशक्तेरनन्तगुणशक्त्यात्मकतया परिणम्य मध्यमकृष्टि-स्वरूपेणोदयमागच्छन्तीति तात्पर्यम् ।"

"पच्छिम आवलियाए समयूणाए दु जेय अणुभागा ।
उक्कस्स हेट्ठिमा मज्झिमासु णियमा परिणमति ॥२२८॥" इति ।

तच्चूर्णिः – "विहासा पच्छिम आवलिया" त्ति का सण्णा ? जा उदयावलिया सा पच्छिमावलिया तदो तिस्से उदयावलियाए उदयसमयं मोत्तूण सेसेसु समएसु जा संगहकिट्टी वेदिज्जमाणिगा तिस्से अंतरकिट्टीओ सव्वाओ ताव धरिज्जन्ति जाण ण उदयं पविट्ठओ त्ति। उदयं जाधे पविट्ठओ ताधे चेव तिस्से संगहकिट्टीए अग्गकिट्टीमादि कादूण उवरिं असंखेज्जदिभागो जहण्णियं किट्टीमादिं कादूण हेट्ठा असंखेज्जदिभागो च मज्झिमकिट्टीसु परिणमदि" इति ।

(४१८) **ननु** द्वितीयार्थे स्वीक्रियमाणे पूर्वोक्तदोषसम्भवात्कथमसावाश्रीयते इति **चेद् ? उच्यते,** यद्यप्युदयावलिकायामपवर्तनोद्वर्तना वा न भवति, तथाप्युद्वर्तनाकरणेनापवर्तना-करणेनोदयगतानुभागस्य वृद्धिर्वा हानिर्वा सम्भवति, तथास्वभावात्, सा च नोद्वर्तनाकरणा-

तथा **क्षपकश्रेणी अधिकारमां** પણ કહ્યું છે "કિટ્ટિકારક કે કિટ્ટિવેદક જીવ અનુભાગની ઉદ્વર્તના ન કરે."

द्वितीय अर्थनो स्वीकार, आपत्तिपरिहार

(४१७) ઉદયમાં રહેલા રસની પણ હાનિ-વૃદ્ધિ થઇ શકે છે.

कषायप्राभृतना क्षपणाधिकारमां કહ્યું છે - "ઉદયસમયન્યૂન ઉદયાવલિકામાં જે ઉત્કૃષ્ટ કે જઘન્ય બાજુના અનુભાગો છે, તેને નિયમા મધ્યમરૂપે પરિણમાવે છે."

તેની **ચૂર્ણિમાં** પણ કહ્યું છે - "પશ્ચિમ આવલિકા એટલે શું ? જે ઉદયાવલિકા છે, તે જ પશ્ચિમ આવલિકારૂપ છે. તે ઉદયાવલિકામાં ઉદયસમયને છોડીને શેષ સમયોમાં જે સંગ્રહકિટ્ટિઓ ઉદયમાં આવવાની છે, તે અંતરકિટ્ટિઓ બધી જ્યાં સુધી ઉદયસમયમાં ન આવે, ત્યાં સુધી તદવસ્થરૂપે ધારણ કરાય છે. અને જ્યારે ઉદયસમયમાં પ્રવેશે ત્યારે તે સંગ્રહકિટ્ટિઓમાંથી ઉત્કૃષ્ટરસવાળી કિટ્ટિનો ઉપરનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને જઘન્યરસવાળી કિટ્ટિઓમાં નીચેનો અસંખ્યાતમો ભાગ મધ્યમરસવાળી કિટ્ટિઓરૂપે પરિણમે છે."

(४१८) **પ્રશ્ન** :- દ્વિતીય અર્થ સ્વીકારવાથી પૂર્વોક્ત દોષ તો આવશે જ ને ? તો આ અર્થ કેવી રીતે માનવો ?

ઉત્તર :- ઉદયાવલિકામાં રહેલા રસની ઉદ્વર્તના-અપવર્તના થતી નથી એ વાત બરાબર છે. પરંતુ ઉદયસમયગત રસને ઓછો કે વધારે કરવો તેને ઉદ્વર્તના-અપવર્તના

पवर्तनाकरणसाध्या इत्यर्थः ।

(४१९) सूक्ष्मसम्परायाद्धाप्रथमसमये याः किट्टयः किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमयकृतसकलकिट्टीनां सर्वोत्कृष्टकिट्टेरारभ्याऽग्रिमाऽसङ्ख्येयभागप्रमाणयुक्ता आसन्, तद्गताऽधस्तनास्तदसङ्ख्येय-भागप्रमाणा अभिनवकिट्टयः पुनः सूक्ष्मसम्परायस्य द्वितीये समये मुच्यन्त उदये न भवन्तीत्यर्थः। एवं किट्टिकरणाद्धायाश्चरमसमयकृतसकलकिट्टीनां सर्वजघन्यकिट्टेरारभ्य तदुपरितनाऽसङ्ख्येय-प्रमाणाः सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमये या विमुच्यन्ते, तद्गता उपरितन्यस्तदसङ्ख्येयभागमात्रा द्वितीयसमये पुनः गृह्यन्त उदय आगच्छन्तीत्यर्थः। प्रथमसमये यास्तीव्राऽनुभागा उदयाऽयोग्याः किट्टय आसन्, तासामनुभागस्य हानिर्जाता याश्च मन्दानुभागा उदयायोग्याः किट्टय आसंस्तासां वृद्धिर्जाता। तत्राऽप्ययं विशेषः — प्रतिसमये विमुच्यमानकिट्टितो विशेषहीनाः किट्टय उदयार्थं गृह्यन्ते, अतः प्रतिसमयमुदयगताः किट्टयः पूर्वपूर्वसमयतो विशेषहीना लभ्यन्ते । एवं तावद्वक्तव्यम्, यावत्सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकस्य चरमसमयः ।

નથી કહેવાતી. અને કષાયપ્રાભૃતમાં જણાવ્યા મુજબ ઉદયસમયગત રસને ઓછો કે વધારે કરવામાં વાંધો નથી.

(४१९) સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધાના પ્રથમસમયે, જે કિટ્ટિઓ કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયે બનાવેલી તેમાંની સર્વોત્કૃષ્ટ રસવાળી કિટ્ટિથી આરંભીને આગળની અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી કિટ્ટિઓ ઉદય અયોગ્ય હતી. હવે દ્વિતીયસમયે તેમાં નીચેની બીજી અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી નવી કિટ્ટિઓ છોડે છે, ઉદય અયોગ્ય કરે છે.

તથા કિટ્ટિકરણાદ્ધાના ચરમસમયે બનાવેલી સર્વ જઘન્યરસવાળી કિટ્ટિથી આરંભીને ઉપરની અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ કિટ્ટિઓ, જે પ્રથમસમયે છોડી હતી તેમાંની ઉપરની અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલી કિટ્ટિઓ ઉદયમાં ગ્રહણ કરે છે.

પ્રથમસમયે જે તીવ્રરસવાળી ઉદય અયોગ્ય કિટ્ટિઓ હતી, તેના રસની હાનિ થાય છે. અને જે મંદરસવાળી ઉદય અયોગ્ય કિટ્ટિઓ હતી, તેના રસની વૃદ્ધિ થાય છે. તેમાં પણ આ વિશેષ છે કે પ્રતિસમયે છોડાયેલી કિટ્ટિઓ કરતાં વિશેષહીન કિટ્ટિઓ ઉદયમાં આવે છે. આથી પ્રતિસમયે ઉદયગત કિટ્ટિઓ પૂર્વ કરતાં ઉત્તરોત્તરસમયે વિશેષહીન હોય છે.

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમય સુધી જાણવું.

(४२०) सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमये वेद्यमानाः किट्टयः-सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमये किट्टिकरणाद्धाप्रथमसमयकृता उदयाऽयोग्याः किट्टयः, असत्कल्पनया सर्वोत्कृष्टकिट्टेरारभ्य शततमकिट्टिपर्यन्तशतम् (१००), सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमये किट्टिकरणाद्धाचरमसमयकृता उदयाऽयोग्याः किट्टयः, सर्वजघन्यकिट्टेरारभ्या-ऽसत्कल्पनयाऽशीतितमकिट्टिपर्यन्तं विद्यमाना अशीतिः ८०, एवं सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमय ओघतः उदयायोग्याः किट्टयः सर्वसङ्ख्ययाऽशीत्युत्तरशतम् १८०, सूक्ष्मसम्परायस्य द्वितीयसमय उपर्युत्कृष्टरसा विंशतिः २० किट्टयः पूर्वतोऽधिका मुच्यन्ते । किमुक्तं भवति ? सूक्ष्मसम्परायद्वितीयसमये सर्वोत्कृष्ट-किट्टेरारभ्य विंशत्यधिकशततमकिट्टिपर्यवसाना विंशत्यधिकशतं किट्टयो विमुच्यन्ते, उदयायोग्या भवन्तीत्यर्थः, तथा सूक्ष्मसम्परायप्रथममुक्तकिट्टिभ्यः षोडशकिट्टीर्गृह्णाति, तेन सर्वजघन्यकिट्टेरारभ्य चतुःषष्टिः किट्टय उदयायोग्या भवन्ति, अतः पूर्वसमयतोऽत्रोदयायोग्याश्चतस्रः किट्टयोऽधिका

(४२०) असत्कल्पना

सूक्ष्मसंपरायना **प्रथम**समये

किट्टिकरणाद्धाना प्रथमसमये करेली सर्वोत्कृष्ट रसथी आरंभीने १०० किट्टिओ उदयअयोग्य छे.	किट्टिकरणाद्धाना चरमसमये करायेली सर्व मंदरसथी आरंभीने ८० किट्टिओ उदय अयोग्य छे.

बन्ने मळीने कुल १८० किट्टिओ उदय अयोग्य होय छे.

सूक्ष्मसंपरायना **बीजा** समये

किट्टिकरणाद्धाना प्रथमसमये करायेल उत्कृष्टरसवाळी बीजी २० किट्टिओ पूर्वथी अधिक उदय अयोग्य थाय. अर्थात् १०० + २० = १२० उदय अयोग्य छे.	किट्टिकरणाद्धाना चरमसमये करायेल पूर्वनी जघन्यरसवाळी उदय अयोग्य ८०मांथी १६ किट्टि उदयमां ले छे. एटले हवे ८० - १६ = ६४ उदय अयोग्य छे.

बन्ने मळीने कुल १८४ किट्टिओ उदय अयोग्य होय छे.

पहेला समय करतां बीजा समये ४ उदयअयोग्य किट्टिओ वधी. तेथी पहेला समये १८० हती अने बीजा समये १८४ उदयअयोग्य किट्टि थई.

भवन्ति सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमयेऽशीत्यधिकशतं किट्टय उदयायोग्या आसन्, द्वितीयसमये चतुरशीत्यधिकशतमुदयायोग्याः किट्टयो भवन्ति । अतः पूर्वसमयत उत्तरसमये विशेषहीनाः किट्टय उदयमागच्छन्ति । एवं ग्रहणमोक्षौ कुर्वंस्तावद्वक्तव्यम्, यावत्सूक्ष्मसम्परायस्य चरमसमयः । (४२१) सूक्ष्मसम्परायाऽद्धायाः प्रथमसमयात्प्रभृत्येते पदार्था युगपत्प्रवर्तन्ते ।

(१) द्वितीयस्थितितः किट्टीः समाकृष्य प्रथमस्थितिं कुर्वन्वेदयति ।

(२) बादरलोभस्यावशिष्टावलिकां किट्टिषु स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्क्रमय्यानुभवति ।

(३) समयोनावलिकाद्विकेन लोभस्याभिनवबद्धदलिकं तावता कालेनोपशमनाकरणेन सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानके सर्वथोपशमयति, सञ्ज्वलनलोभस्याऽन्यत्र सङ्क्रमाभावेन केवलयोपशमनया सर्वात्मनोपशमयति ।

(४) द्वितीयस्थितिगतसर्वकिट्टिगतमपि दलमसङ्ख्येयगुणकारेण सूक्ष्मसम्परायाद्धाप्रथम-समयादारभ्योपशमयितुमुपक्रमते ।

उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "ताहे चेव सव्वासिं किट्टीणं पदेसग्गं उवसामेउं आढवेइ"**

ગુણધન્યા

આ પ્રમાણે પૂર્વ-પૂર્વ કરતાં ઉત્તરોત્તર સમયે ઉદયઅયોગ્ય કિટ્ટિઓ વધવાથી ઉદયમાં આવનારી કિટ્ટિઓ વિશેષહીન હોય છે. આમ કિટ્ટિઓનું ગ્રહણ અને ત્યાગની વિધિ સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમય પર્યંત જાણવી.

સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે થતા પદાર્થો

(૪૨૧) સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી આરંભી આટલા પદાર્થો એકસાથે થાય છે–

(૧) દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી કિટ્ટિઓ ખેંચીને પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે.

(૨) બાદરલોભની શેષ આવલિકાને કિટ્ટિમાં સ્તિબુકસંક્રમ વડે સંક્રમાવીને અનુભવે છે.

(૩) સમયન્યૂન ૨ આવલિકાબદ્ધ દલિક સૂક્ષ્મસંપરાયના તેટલા જ કાળે સર્વથા ઉપશમાવે છે. સંજ્વલનલોભનો અન્યત્ર સંક્રમ ન થતો હોવાથી, માત્ર ઉપશમના વડે જ તેને સર્વથા ઉપશમાવે છે.

(૪) દ્વિતીયસ્થિતિમાં રહેલ બધું જ કિટ્ટિગત દલિક સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી અસંખ્યગુણાકારે ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે - "ત્યારે બધી કિટ્ટિના દલિકોને ઉપશમાવાનો પ્રારંભ કરે છે."

इति । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "ताहे चेव सव्वासु किट्टिसु पदेसग्गं उवसामेदि गुणसेढीए"** इति ।

"सव्वद्धं" ति, सर्वाद्धां सकलामपि सूक्ष्मसम्परायाद्धां यावत्पूर्ववदुपशमयति ।

(४२२) सूक्ष्मसम्परायचरमसमय एते पदार्थाः प्रवर्तन्ते – (१) सर्वकिट्टिगतं दलं सर्वथोपशम्यते ।

(२) ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणामान्तर्मौहूर्तिकः स्थितिबन्धो नामगोत्रयोश्च षोडशमुहूर्तप्रमाणः, वेदनीयस्य च चतुर्विंशतिमुहूर्तमानः ।

(३) सूक्ष्मलोभकिट्टेः प्रथमस्थितिमनुभूयाऽनन्तरसमय उपशान्तमोहगुणस्थानकं प्राप्नोति। तदानीं च सकलोऽपि लोभ उपशान्तो भवति । एवं तत्र सर्वं मोहनीयं सर्वथोपशान्तं प्राप्यते। उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "सुहुमरागस्स अंते णाणावरण-दंसणावरण-अंतरायतियाणं अंतोमुहुत्तिगो ट्ठितिबंधो, नामगोयाण सोलसमुहुत्तिगो ट्ठितिबंधो, वेयणिज्जस्स चउवीसमुहुत्तितो ट्ठितिबंधो, से काले सव्वं मोहं उवसंतं भवति"** इति ।

ગુણધન્યા

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે "ત્યારે બધી કિટ્ટિના દલિકોને ગુણશ્રેણીથી (=અસંખ્યગુણકારે) ઉપશમાવે છે"

સંપૂર્ણ સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધા સુધી પૂર્વવત્ ઉપશમાવે છે.

(૪૨૨) સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે

(૧) સર્વ કિટ્ટિગત દલિક સર્વથા ઉપશમાવે છે.

(૨) જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયનો અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ અને નામ-ગોત્રનો ૧૬ મુહૂર્ત તથા વેદનીયનો ૨૪ મુહૂર્તપ્રમાણ ચરમ સ્થિતિબંધ થાય છે.

(૩) સૂક્ષ્મલોભની કિટ્ટિની પ્રથમસ્થિતિને અનુભવીને અનંતરસમયે ઉપશાંતમોહગુણઠાણાને પ્રાપ્ત કરે છે.

ત્યારે સકલ લોભ ઉપશાંત થાય છે અને સાથે સંપૂર્ણ મોહનીયકર્મ પણ ઉપશાંત થાય છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે "સૂક્ષ્મસંપરાયના અંતે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયનો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ, નામ-ગોત્રનો ૧૬ મુહૂર્ત, વેદનીયનો ૨૪ મુહૂર્ત પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે અને તેના પછીના કાળે સર્વ મોહનીયકર્મ ઉપશાંત થાય છે."

(४२३) अथोपशान्तमोहगुणस्थानकं व्याचिख्यासुराह –

उवसंतद्धा भिन्नमुहुत्तो तीसे य संखतमतुल्ला ।
गुणसेढी सव्वद्धं तुल्ला य पएसकालेहिं ॥५६॥
उवसंता य अकरणा संकमणोवट्टणा य दिट्ठितिगे ।

उपशान्ताद्धा भिन्नमुहूर्त्तं तस्याश्च सङ्ख्येयतमतुल्या ।
गुणश्रेणिः सर्वाद्धां तुल्याश्च प्रदेशकालाभ्याम् ॥५६॥
उपशान्ताश्चाकरणाः सङ्क्रमापवर्त्तने च दृष्टित्रिके । इति पदसंस्कारः ।

"**उवसंतद्धा**" त्ति, उपशान्तमोहगुणस्थानककालोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणः । तत्र चोपशान्ताद्धायां तत्सङ्ख्येयतमभागमात्रां मोहायुर्वर्जषट्कर्मसत्कानां सत्तासम्भविनां सर्वोत्तरप्रकृतीनां गुणश्रेणिमारचयति, साऽपि च "**सव्वद्धं**" ति, सर्वाद्धां = सकलमप्युपशान्तमोहगुणस्थानककालं यावत्प्रदेशाऽपेक्षया कालाऽपेक्षया च तुल्या विरच्यते । **अयं भावः** – सूक्ष्मसम्पराय-गुणस्थानकस्य चरमसमयं यावद् गुणश्रेणिर्गलिताऽवशेषाऽऽसीत्, इतः प्रभृत्युपशान्तमोह-

(४२३) હવે ઉપશાંતમોહગુણસ્થાનક કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે -

ઉપશાંતમોહગુણસ્થાન

ગાથાર્થ :- ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાનો કાળ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે. ત્યાં ઉપશાંતાદ્ધાના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ગુણશ્રેણી રચે છે. તે ગુણશ્રેણી ઉપશાંતાદ્ધા સુધી પ્રદેશ અને કાળની અપેક્ષાએ સમાન રચે છે. (૫૬)

ઉપશાંત કર્મપ્રકૃતિઓ કરણને અયોગ્ય બને છે, પણ ઉપશાંત દર્શન-૩ માં સંક્રમ અને અપવર્તના થાય છે.

વિવેચન :- ઉપશાંતમોહગુણઠાણાનો કાળ અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ છે.

ઉપશાંતમોહના પ્રથમસમયે મોહનીય અને આયુષ્ય સિવાયના ૬ કર્મોની સત્તામાં રહેલી સર્વે ઉત્તરપ્રકૃતિઓની, ઉપશાંતાદ્ધાના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ગુણશ્રેણી રચે છે.

એ ગુણશ્રેણી પ્રદેશ અને કાળની અપેક્ષાએ ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાના સંપૂર્ણ કાળપર્યંત તુલ્ય હોય છે, અર્થાત્ સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણાના ચરમસમય સુધી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી હતી. હવેથી આરંભીને ઉપશાંતમોહગુણઠાણાના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ ગુણશ્રેણી, કાળ અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ અવસ્થિત હોય છે.

गुणस्थानकस्य सङ्ख्येयभागमात्रा कालाऽपेक्षया प्रदेशाऽपेक्षया चावस्थिता भवति । (४२४) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "उवसंतद्धाते संखिज्जतिभागतुल्लं गुणसेढिं करेति सव्वं उवसंतद्धं अवट्ठितो गुणसेढिकालो "सव्वद्धं तुल्ला य पदेसकालेहि" ति पदेसग्गेण वि कालेण वि तुल्ले"** इति ।

भावार्थः पुनरयम् – उपशान्तमोहगुणस्थानप्रथमसमये गुणश्रेण्यर्थं यावद्दलं गृहीत्वोपशान्तमोहगुणस्थानकसङ्ख्येयतमभागप्रमाण उदयसमयाद्यावत्यायामेऽसङ्ख्येयगुणकारेण निक्षिपति, तद्द्वितीयसमयेऽवस्थितपरिणामात्तावदेव दलमादायोदयसमयात्तावत्येवायामेऽसङ्ख्येयगुणकारेण प्रक्षिपति, एवं पूर्वपूर्वसमयत उत्तरोत्तरसमये तावदेव दलं गृहीत्वा तावत्येवायामे निक्षिपति, उपशान्तमोहगुणस्थानकपूर्वपूर्वसमयेषु क्षीणेषु सत्सु गुणश्रेणिशिर उपर्युपरि वर्धत इत्यर्थः । तेनोपशान्तमोहगुणस्थानकपर्यन्तं गुणश्रेणिः कालापेक्षया दलापेक्षया चावस्थिता भवति, अवस्थितपरिणामरूपहेतोरेकरूपत्वात् । कथमेतदवगन्तव्यमिति चेद् ? उच्यते - उपशान्ता-

ગુણધન્યા

(४२४) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે "ઉપશાંતાદ્ધાના સંખ્યાતમા ભાગ તુલ્ય ગુણશ્રેણી રચે છે. સર્વ ઉપશાંતાદ્ધા સુધી ગુણશ્રેણીનો કાળ અવસ્થિત હોય છે, અને એ ગુણશ્રેણી પ્રદેશપરિમાણની અપેક્ષાએ અને કાળની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે."

આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે :- ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાના પ્રથમસમયે ગુણશ્રેણી માટે જેટલા દલિકો લઈને ઉદયસમયથી ઉપશાંતમોહગુણઠાણાના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જેટલા આયામમાં અસંખ્યગુણાકારે નાંખે છે, તેટલા જ દલિકો લઈને બીજા સમયે પણ ઉદયસમયથી તેટલા જ આયામમાં અસંખ્યગુણાકારે નાંખે છે. (અત્રે કષાયના ઉદયનો સર્વથા અભાવ હોવાથી સમાન વિશુદ્ધિના કારણે) અવસ્થિતપરિણામ હોય છે. તેથી દરેક સમયે સમાન દલિક લે છે.

આ પ્રમાણે પૂર્વ-પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર સમયમાં પણ તેટલા જ દલિકો ગ્રહણ કરીને, તેટલાં જ આયામમાં અસંખ્યગુણાકારે નાંખે છે.

ઉપશાંતમોહગુણઠાણામાં પૂર્વ-પૂર્વ સમય ક્ષીણ થતાં ઉત્તરોત્તર સમયે ગુણશ્રેણીનું શીર્ષ ઉપર વધે છે.

તેથી ઉપશાંતમોહગુણઠાણા પર્યંત પરિણામ અવસ્થિત હોવાથી કાળ અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ ગુણશ્રેણી અવસ્થિત હોય છે.

પ્રશ્ન :- આવું શી રીતે ?

ऽद्धायां स्थितोऽवस्थितपरिणामो भवति । (४२५) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "सव्वं कालं सव्वं उवसंतद्धं अवट्ठितो परिणामो भवति"** इति । **न चो**पशान्तमोहगुणस्थानके वर्तमानो जन्तुरवस्थितपरिणामः कथं भवतीति **वाच्यम्,** यतो मोहनीयकर्मण उदयेन परिणामस्य सङ्क्लिष्टत्वं वा विशुद्धत्वं वा भवति, अत्र तु मोहनीयकर्मणः सर्वथोदयाऽभावेनावस्थिता एव परिणामा विद्यन्ते । सूक्ष्मसम्परायचरमसमये गुणश्रेण्यर्थं यावद्दलं गृह्णाति, ततोऽसङ्ख्येयगुणमुपशान्तमोहगुणस्थानकप्रथमसमये गुणश्रेण्यर्थं गृह्णाति, यतश्चारित्रमोहनीयोपशमनातो विशुद्धेराधिक्येनोपशान्तमोहगुणस्थानके दलिकापेक्षया निर्जराऽसङ्ख्येयगुणा भवति, कषायोदयाभावाज्जघन्ययथाख्यातचारित्रमप्यस्मिन्गुणस्थानके जन्तुरवाप्नोति ।

(४२६) **उत्कृष्टप्रदेशोदयः –** यदोपशान्तमोहगुणस्थानकसमयाननुभवंस्जन्तुस्तद्गुणस्थानक-प्रथमसमयकृतगुणश्रेणिशिरोनिषेकमुदयेऽवाप्नोति, तदा स ज्ञानावरणादीनामुत्कृष्टप्रदेशोदय-

उत्तर :- કેમકે ઉપશાંતાદ્ધામાં રહેલો જીવ અવસ્થિત પરિણામવાળો હોય છે.

(૪૨૫) કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે - "સર્વ ઉપશાંતાદ્ધાના સર્વ કાળ પર્યંત અવસ્થિત પરિણામ હોય છે."

પ્રશ્ન :- ઉપશાંતમોહગુણઠાણે રહેલા જીવને અવસ્થિત પરિણામ શા માટે હોય ?

ઉત્તર :- પરિણામની સંક્લિષ્ટતા અને વિશુદ્ધિ મોહનીયકર્મના ઉદય અને અનુદયને આધીન છે અને અહીં મોહનીયકર્મનો સર્વથા અભાવ હોવાથી અવસ્થિત પરિણામ જ હોય છે.

સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે ગુણશ્રેણી માટે જેટલા દલિકો લે છે તેના કરતાં ઉપશાંતમોહગુણઠાણાના પ્રથમસમયે અસંખ્યગુણ દલિકો લે છે. કેમકે ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમનાની ગુણશ્રેણી કરતાં ઉપશાંતમોહની ગુણશ્રેણીમાં વિશુદ્ધિ અધિક હોવાથી અસંખ્યગુણ નિર્જરા થાય છે.

કષાયોદયનો અભાવ હોવાથી આ ગુણઠાણે યથાખ્યાત ચારિત્ર પણ પ્રાપ્ત થાય છે.

ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય

(૪૨૬) ઉપશાંતમોહગુણઠાણાના સમયોને અનુભવતાં, જીવ તે ગુણઠાણાના પ્રથમસમયે કરાયેલ ગુણશ્રેણીના શીર્ષને જ્યારે પ્રાપ્ત કરે છે, ત્યારે તે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોના ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદયને અનુભવે છે. અર્થાત્ તે સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય થાય છે.

मनुभवति । न **चा**योगिगुणस्थानकचरमसमय उत्कृष्टप्रदेशोदयसम्भवादत्रोत्कृष्टप्रदेशोदयः कथमुच्यते, इति **वाच्यम्,** उपशमश्रेण्यपेक्षयाऽत्रोत्कृष्टप्रदेशोदयस्योक्तत्वात् । **ननू**पशमश्रेण्यामत्रोत्कृष्टप्रदेशोदयो भवतीति कथमेतदवगन्तव्यमिति **चेद् ? उच्यते** – उपशान्तमोहगुणस्थानकस्य प्रथमसमयकृतगुणश्रेणिनिक्षेपस्य चरमनिषेकेण प्राप्यमाणं यद्दलं यच्च द्वितीयसमयकृतगुणश्रेणिनिक्षेपस्य द्विचरमनिषेकेण प्राप्यमाणं भवति तथा यत्तृतीयसमयकृतगुणश्रेणिनिक्षेपस्य त्रिचरमनिषेकेण प्राप्यमाणमेवं तावद्वक्तव्यं यावदुदयसमयकृतगुणश्रेणिनिक्षेपस्य प्रथमनिषेकेण प्राप्यमाणम् । एतत्सर्वं दलं तस्मिन्नुदयसमये सङ्गृहीतं भवति, अत उपशान्तमोहगुणस्थानके गुणश्रेण्यर्थमेकसमयेन यावद्दलमुत्किरति, तावद्दलं गुणश्रेण्या प्राप्तं तथा सत्तागतमन्यद्यद्गोपुच्छाकारेण पूर्वं सत्त्वमासीत्, एतत्सर्वदलं तस्मिन्नुदयसमय उदेतीति कृत्वोत्कृष्टप्रदेशोदयो भवति ।

(४२७) **न च** प्रथमसमयकृतगुणश्रेणिशीर्षस्योपरितनसमयेष्वपि गुणश्रेण्यर्थमेकसमयेन यावद्दलमुत्किरति तावद्दलं सम्भवति, ततः कथं प्रथमसमयकृतगुणश्रेणिशीर्षसमय

ગુણધન્યા

પ્રશ્ન :- અયોગી ગુણઠાણાના ચરમસમયે (અહીં કરતાં અસંખ્યગુણ પ્રદેશોનો ઉદય હોવાથી) ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય સંભવે છે, તો ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય અહીં શા માટે કહ્યો ?

ઉત્તર :- અહીં ઉપશમશ્રેણીની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય કહ્યો છે.

પ્રશ્ન :- ઉપશમશ્રેણીમાં આ સ્થાને જ ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય કેમ હોય ?

ઉત્તર :- ઉપશાંતમોહગુણઠાણાના પ્રથમસમયે કરાયેલ ગુણશ્રેણીનિક્ષેપના ચરમ નિષેક દ્વારા પ્રાપ્ત કરાયેલું દલિક અને દ્વિતીય સમયે કરાયેલ ગુણશ્રેણીનિક્ષેપનાં દ્વિચરમ નિષેક દ્વારા પ્રાપ્ત કરાયેલું દલિક અને તૃતીય સમયે કરાયેલ ગુણશ્રેણીનિક્ષેપના ત્રિચરમ નિષેક દ્વારા પ્રાપ્ત કરાયેલું દલિક એ પ્રમાણે કરતાં-કરતાં યાવત્ ઉદયસમયે કરાયેલ ગુણશ્રેણીના નિક્ષેપમાં પ્રથમ નિષેક દ્વારા પ્રાપ્ત કરાયેલું દલિક - તે બધા ઉદયસમયમાં એકઠા થયેલા હોય છે. તેથી આ રીતે ઉપશાંતમોહ ગુણશ્રેણીના ૧ સમયે ગુણશ્રેણી માટે જેટલા દલિકો ઉકેરાય છે, તે બધા ત્યાં પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે. ઉપરાંત પૂર્વે જે દલિકો સત્તામાં ગોપુચ્છાકારે હતા, તે પણ અહીં ઉદયસમયમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી અહીં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય હોય છે.

(૪૨૭) **પ્રશ્ન** :- પ્રથમસમયે કરાયેલ ગુણશ્રેણીના શીર્ષની ઉપરના સમયમાં પણ ગુણશ્રેણી માટે ૧ સમયમાં જેટલું દલિક ઉકેરાય છે, તેટલું જ દલિક સંભવે છે. તો પ્રથમસમયે કરાયેલી ગુણશ્રેણીના શીર્ષના સમયમાં જ શા માટે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય કહ્યો છે.

एवोत्कृष्टप्रदेशोदय उच्यत इति **वाच्यम्,** उपरितनसमयेषु गुणश्रेण्या प्राप्यमाणदलिकस्य समानत्वेऽपि प्रथमसमयकृतगुणश्रेणिशीर्षसमये यत्सत्तागतगोपुच्छाकारदलिकं तत उत्तरोत्तरसमये सत्तागतगोपुच्छाकारदलिकस्य विशेषहीनत्वेन तदानीमुदीयमानदलिकस्य न्यूनत्वसम्भवात् ।

न चैवमपूर्वकरणप्रथमादिसमयकृतगलितावशेषगुणश्रेणिशीर्षसमय उदयमान उत्कृष्टप्रदेशोदयः कथं न भवति ? यतो गलिताऽवशेषगुणश्रेणिशीर्षेऽपूर्वकरणप्रथमसमयादारभ्योपशान्तमोह-गुणस्थानकेऽपि दलं प्रक्षिप्यत इति **वाच्यम्,** सूक्ष्मसम्पराय-गुणश्रेणिचरमसमयपर्यन्तनिक्षिप्त-प्राक्तनगुणश्रेणिसर्वदलिकतोऽप्युपशान्तमोहगुणस्थानकस्य विशुद्धिमाहात्म्येन तद्गुणस्थानक-प्रथमसमये गुणश्रेण्यर्थं गृह्यमाणदलिकस्यासङ्ख्येयगुणत्वेन गलितावशेषगुणश्रेणिशीर्ष उदीयमान उत्कृष्टप्रदेशोदयासम्भवात् ।

(४२८) **ननु** सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकचरमसमयकृतगुणश्रेणिशीर्षसमय उपशान्तमोह-गुणस्थानकप्रथमसमयकृतगुणश्रेणिशीर्षतोऽर्वाक् कथं प्राप्यत इति **चेद् ? उच्यते —** अल्पबहुत्वाधिकारे वक्ष्यते सूक्ष्मसम्परायचरमसमयकृतगुणश्रेण्यायामत उपशान्तमोहगुणस्थानक-

ઉત્તર :- ઉપરના સમયોમાં ગુણશ્રેણી દ્વારા પ્રાપ્ત થતું દલિક સમાન હોવા છતાં પ્રથમસમયની ગુણશ્રેણીનાં શીર્ષસમયમાં ગોપુચ્છાકારે જે સત્તાગત દલિક હતું, તે ઉત્તરોત્તર સમયે વિશેષહીન હોવાથી પછીના સમયમાં પૂર્વ કરતાં ન્યૂન દલિક ઉદયમાં હોય છે.

પ્રશ્ન :- અપૂર્વકરણ ગુણઠાણાના પ્રથમાદિ સમયે કરાયેલ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણીના શીર્ષના સમયે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય કેમ નથી હોતો ? કેમકે ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણીના શીર્ષમાં અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી માંડીને ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણામાં દલિકો નંખાય છે.

ઉત્તર :- સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણશ્રેણીના ચરમસમય પર્યંત નંખાયેલાં પૂર્વની ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણીનાં બધા જ દલિકો કરતાં ઉપશાંતમોહગુણઠાણામાં વિશુદ્ધિ વધારે હોવાથી તેનાં પ્રથમસમયે પૂર્વ કરતાં અસંખ્યગુણ દલિકો ગુણશ્રેણી માટે ગ્રહણ કરે છે. તેથી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણીનાં શીર્ષમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશોદય સંભવતો નથી.

(૪૨૮) પ્રશ્ન :- સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે થતી ગુણશ્રેણીનું શીર્ષ ઉપશાંતકષાય ગુણસ્થાનકના પહેલાં સમયે થતી ગુણશ્રેણીનાં શીર્ષ પૂર્વે શી રીતે આવે ?

ઉત્તર :- અલ્પબહુત્વદ્વારમાં કહ્યું છે કે, "સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયના ગુણશ્રેણી-આયામ કરતાં ઉપશાંતકષાયની પ્રથમસમયની ગુણશ્રેણીનો આયામ સંખ્યાતગુણ છે."

प्रथमसमयकृतगुणश्रेण्यायामः सङ्ख्येयगुणः, तत्राक्षराणि त्वेवम् – "**चरिमसमयसुहुम-सांपराइयस्स गुणसेढिणिक्खेवो संखेज्जगुणो, तं चेव गुणसेढिसीसयं ति भण्णदि। उवसंतकसायस्स गुणसेढिणिक्खेवो संखेज्जगुणो**" इति। इत्थमुपशान्तमोहगुणस्थानकप्रथमसमयकृतगुणश्रेण्यायामतः सङ्ख्येयगुणहीनः सूक्ष्मसम्परायचरमसमयकृतगुणश्रेण्यायामो भवति। तेनोपशान्तमोहगुणस्थानक-प्रथमसमयकृतगुणश्रेण्यायामस्य सङ्ख्येयतमे भागे सूक्ष्मसम्परायस्य चरमसमयकृतगुणश्रेणिशीर्षं प्राप्यते। ततः परं सङ्ख्येयेषु बहुभागेषु गतेषूपशान्तमोहगुणस्थानकप्रथमसमयकृतगुणश्रेणिशीर्षं प्राप्यते, अत उपशान्तमोहगुणस्थानकप्रथमसमयकृतगुणश्रेणिशीर्षतोऽर्वाक् सूक्ष्मसम्पराय-गुणस्थानकचरमसमयकृतगुणश्रेणिशीर्षं लभ्यते।

(४२९) **अनुभागः** – उपशान्तमोहगुणस्थानके वेद्यमानपञ्चविंशतिप्रकृतीनामनुभागोऽवस्थितो भवति, कथमेतद्भवतीति चेद् ? उच्यते, नामकर्मणस्तैजसकार्मणशरीरवर्णगन्धरसस्पर्श-स्थिरास्थिरशुभाशुभागुरुलघुनिर्माणरूपा ध्रुवोदया द्वादश नामकर्मणः सुभगादेययशः-

તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે :-

"સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયના ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ સંખ્યાતગુણ છે અને તે જ ગુણશ્રેણીનાં શીર્ષરૂપે કહેવાય. અને તેના કરતાં ઉપશાંતકષાયની ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ સંખ્યાતગુણ છે."

તેથી ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાના પ્રથમસમયે ગુણશ્રેણીના આયામથી સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે કરાયેલ ગુણશ્રેણીનો આયામ સંખ્યાતગુણહીન હોય છે. તે માટે સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે થતી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણીનું શીર્ષ ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાની ગુણશ્રેણીના સંખ્યાતમા ભાગે આવે છે. ત્યારપછી આવા બીજા સંખ્યાતા ભાગો પસાર થાય ત્યારે ઉપશાંતમોહના પહેલા સમયે કરાયેલ ગુણશ્રેણીનું શીર્ષ આવે છે. માટે સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે કરાયેલ ગુણશ્રેણીનું શીર્ષ પહેલા આવે છે.

૧૧માં ગુણઠાણે અનુભાગ

(૪૨૯) ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણે વેદ્યમાન ૨૫ પ્રકૃતિઓનો રસ અવસ્થિત હોય છે, કારણ કે –

નામકર્મની ધ્રુવોદયી → ૧૨ તૈજસ-કાર્મણ શરીર, વર્ણ-૪, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, અગુરુલઘુ-નિર્માણ = ૧૨ તથા નામકર્મની અધ્રુવોદયી ત્રણ - સુભગ-આદેય-યશ, અંતરાય-૫, ઉચ્ચગોત્ર, કેવલ-૨, નિદ્રા-૨ = ૨૫ પ્રકૃતિ પરિણામપ્રત્યયી હોવાથી

कीर्तयस्तिस्रोऽध्रुवोदया अन्तरायपञ्चकमुच्चैर्गोत्रं केवलज्ञानावरणं केवलदर्शनावरणं निद्राद्विकं चेति पञ्चविंशतिप्रकृतीनां परिणामप्रत्ययत्वादवस्थितोऽनुभाग उदये वर्तते, उपशान्तमोह-गुणस्थानकेऽवस्थितपरिणामसद्भावात् । मतिज्ञानावरणश्रुतज्ञानावरणावधिज्ञानावरणमनः-पर्यवज्ञानावरणचक्षुर्दर्शनावरणाचक्षुर्दर्शनावरणावधिदर्शनावरणीयवेदनीयद्विकमनुष्यायु-र्मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकद्विकाद्यसंहननत्रिकसंस्थानषट्कखगतिद्विकोपघातपराघात-श्वासोच्छ्वासत्रसचतुष्कसुस्वरदुःस्वररूपाणां चतुस्त्रिंशतः प्रकृतीनां परिणामप्रत्ययाभावेन तदनुभाग उदये षट्स्थानपतितो वृद्धो हीनो वाऽवस्थितो वाऽपि भवति । (४३०) ★उक्तं च **कषायप्राभृत-चूर्णौ – "केवलणाणावरणकेवलदंसणावरणीयाणमणुभागुदएण सव्वउवसंतद्धाए अवट्ठिदवेदगो । णिद्दापयलाणं पि जाव वेदगो ताव अवट्ठिदवेदगो, अंतराइयस्स अवट्ठिदवेदगो,**

તેનો અવસ્થિત અનુભાગ ઉદયમાં હોય છે. કેમકે ઉપશાંતમોહગુણઠાણે અવસ્થિત પરિણામ જ હોય છે.

મતિજ્ઞાનાવરણીયાદિ-૪, દર્શનાવરણ-૩, વેદનીય-૨, મનુષ્યાયુ, મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ, ઔદારિક-૨, પ્રથમ ૩ સંઘયણ, સંસ્થાન-૬, ખગતિ-૨, ઉપઘાત, પરાઘાત, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ત્રસ-૪, સુસ્વર, દુઃસ્વર = ૩૪ પ્રકૃતિ પરિણામ પ્રત્યયી ન હોવાથી તેનો અનુભાગ ઉદયમાં ષટ્સ્થાનપતિત વૃદ્ધ, હીન કે અવસ્થિત પણ હોય છે.

(૪૩૦) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, "ઉપશાંતાદ્ધામાં જીવ અનુભાગના ઉદયની અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાનાવરણ અને કેવળદર્શનાવરણનો અવસ્થિતવેદક હોય છે. નિદ્રા અને પ્રચલાનો પણ જ્યાં સુધી વેદક હોય ત્યાં સુધી અવસ્થિતવેદક હોય છે. એ જ રીતે અંતરાયનો પણ અવસ્થિતવેદક હોય. અવશેષ લબ્ધિકર્માંશોનો અનુભાગોદય વૃદ્ધિ,

---

★. ટિપ્પણી-તથૈવ લબ્ધિસારેऽપ્યુક્તમ્ "इति पञ्चविंशतिप्रकृतयाः परिणामप्रत्ययाः, आत्मनो संक्लेशपरिणाम-हानिवृद्ध्यनुसारेण एतत्प्रकृत्यनुभागस्य हानिवृद्धिसद्भावात् । तासां पञ्चविंशतिप्रकृतीनामनुभागोदय उपशान्तकषाये प्रथमसमयादारभ्य तत्कालचरमसमयपर्यन्तमवस्थित एव तत्र यथाख्यातविशुद्धचारित्रस्य प्रतिसमयं हानिवृद्धिभ्यां विनाऽवस्थितत्वेन तत्कर्मप्रकृत्यनुभागोदयेऽस्याऽपि हानिवृद्धिभ्यां विनाऽवस्थितत्वं सिद्धम् । शेषा मतिश्रुतावधि-मनःपर्यवज्ञानावरणचतुष्टयं चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणत्रयं साताऽसातवेदनीयद्वयं मनुष्यायुमनुष्यगतिपञ्चेन्द्रिय-जात्यौदारिकशरीरतदङ्गोपाङ्गाऽऽद्यसंहननत्रयषट्संस्थानोपघातपराघातोच्छ्वासविहायोगतिद्वयप्रत्येकत्रसबादरपर्याप्तस्वरद्वय-नामप्रकृतयश्चतुर्विंशतिरिति चतुस्त्रिंशत्प्रकृतयो भवप्रत्ययाः, एतासामनुभागस्य विशुद्धिसंक्लेशपरिणाम-हानिवृद्धिनिरपेक्षतया विवक्षितभवाश्रयेणैव षट्स्थानपतितहानिवृद्धिसंभवात् । अतः कारणादवस्थितविशुद्धि-परिणामेऽप्युपशान्तकषाय एतच्चतुस्त्रिंशत्प्रकृतीनामनुभागोदयस्त्रिस्थानसंभवी भवति कदाचिद्धीयते कदाचिद्वर्द्धते कदाचिद्धानिवृद्धिभ्यां विनैकादृश एवाऽवतिष्ठत इत्यर्थः ।" इति ।

सेसाणं लद्धिकम्मंसाणमणुभागुदओ वड्ढी वा हाणी वा अवट्ठाणं वा । णामाणि गोदाणि जाणि परिणामपच्चयाणि तेसिमवट्ठिदवेदगो अणुभागोदएण'' इति '**उवसंता**' इत्यादि, उपशान्तमोहगुणस्थानक उपशान्तचारित्रमोहनीयप्रकृतयः '**अकरणा**' करणरहिता भवन्ति सङ्क्रमणोद्वर्तनापवर्तनोदीरणानिद्धत्तनिकाचनाकरणानामयोग्या भवन्तीत्यर्थः । '**दिट्ठितिगे**' दृष्टित्रिके पुनरुपशान्तेऽपि सङ्क्रमणापवर्तने भवतः । तत्र सङ्क्रमो मिथ्यात्वसम्यङ्मिथ्यात्वयोः सम्यक्त्वे मिथ्यात्वस्य च मिश्रेऽपि, अपवर्तना तु त्रयाणामपि मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वानां भवति । (४३१) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – ''उवसंतातो मोहपगडीतो करणाय ण भवंति। संकमणाते उव्वट्टणाए ओव्वट्टणातो उदीरणाते णिहत्तिए णिकायणाए य ण जायंति। ''सङ्क्रमणो वट्टणाय दिट्ठितिगे'' त्ति, संकमणं च उव्वट्टणं च दिट्ठितिगस्स अत्थि । कहं ? भण्णइ – तंमि काले मिच्छत्तसंमामिच्छत्ताण संमत्ते संकमो, तिण्हवि उव्वट्टणा अत्थि चेव**'' इति ।

उक्तः पुंवेदक्रोधोदयारूढस्यारोहणक्रमः । अथ तस्यैव प्रतिपातोऽभिधीयते ।

ગુણધન્યા

હાનિ કે અવસ્થાનવાળો હોય. જે નામ-ગોત્ર પરિણામ પ્રત્યયિક છે, જીવ, અનુભાગોદયની અપેક્ષાએ તેઓનો અવસ્થિતવેદક હોય છે.''

ઉપશાંતમોહગુણઠાણે ઉપશાંત ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓ કરણરહિત હોય છે. એટલે કે ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓ સંક્રમણ, ઉદ્વર્તના, અપવર્તના, ઉદીરણા, નિધત્તિ, નિકાચનારૂપ સકલ કરણને અયોગ્ય હોય છે.

અને દર્શન-૩ ઉપશાંત હોવા છતાં પણ તેનો સંક્રમ અને અપવર્તના થાય છે. તેમાં મિથ્યાત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયનો સંક્રમ - સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં અને મિથ્યાત્વમોહનીયનો સંક્રમ - મિશ્રમોહનીયમાં પણ થાય છે. અને અપવર્તના ત્રણેયની થાય છે.

(૪૩૧) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે ''ઉપશાંત એવી મોહનીયની પ્રકૃતિ વિશે કરણ ન લાગે. એટલે કે સંક્રમણ, ઉદ્વર્તના, અપવર્તના, ઉદીરણા, નિદ્ધત્તિ અને નિકાચના ન થાય. પણ ઉપશાંત દર્શનત્રિક વિશે સંક્રમણ અને અપવર્તના થઈ શકે. તે આ રીતે - તે કાળે મિથ્યાત્વમોહનીય અને મિશ્રમોહનીયનો સમ્યક્ત્વમોહનીયમાં સંક્રમ થાય અને ત્રણે દર્શનમોહનીયની અપવર્તના પણ છે જ.''

આ પ્રમાણે પુરુષવેદ અને ક્રોધના ઉદયથી આરૂઢ થયેલા જીવનો ઉપશમશ્રેણી ચઢવાનો ક્રમ કહ્યો.

प्रतिपातः

(४३२) य उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते स अवश्यमेव श्रेणितः प्रतिपतति, ततस्तस्य प्रतिपातं वक्तुकाम आह-

पच्छाणुपुव्विगाए परिवडइ पमत्तविरतो त्ति ॥५७॥

पश्चानुपूर्व्या प्रतिपतति (यावत्) प्रमत्तविरत इति ॥५७॥ इति पदसंस्कारः

एको जन्तुरुपशान्तमोहगुणस्थानकस्य प्रथमसमयात्प्रभृति तच्चरमसमयपर्यन्तं विद्यमानेषु समयेष्वायुषि पूर्णे मृत्वोपशान्तमोहगुणस्थानकतश्च्युत्वा देवः सन्नविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानकं गच्छति, अन्यो जन्तुः पुनरुपशान्तमोहगुणस्थानकस्यान्तर्मुहूर्ते काले व्यतीते ततः परिच्युत्याधस्तनगुणस्थानकानि क्रमशः स्पृशतीति प्रतिपातो द्विविधो भवति – (१) भवक्षयेण, (२) अद्धाक्षयेण च ।

(४३३) तत्राद्यो भवक्षयनिमित्तकः प्रतिपातो विविच्यते । उपशान्तमोहगुणस्थानककाले प्रथमसमयादारभ्य चरमसमयपर्यन्तमायुषि क्षीण उपशान्तमोहकाले मृत्वा देवगता अविरत-

ક્રોધ + પુરુષવેદે આરોહકનો પ્રતિપાત

(૪૩૨) ઉપશમશ્રેણી ચઢનાર જીવ અવશ્ય શ્રેણીથી પડે છે. તેથી તેના પ્રતિપાતને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે.

ગાથાર્થ :- .... યાવત્ પ્રમત્ત ગુણઠાણા સુધી પશ્ચાનુપૂર્વીના ક્રમે પડે.

વિવેચન :- પ્રતિપાત ૨ પ્રકારે હોય છે - (૧) ભવક્ષયથી, અને (૨) કાલક્ષયથી.

(૧) ભવક્ષયથી :- એક જીવ ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાનાં પ્રથમસમયથી માંડીને તેના ચરમસમય સુધીના સમયમાંથી કોઈપણ સમયમાં આયુષ્ય પૂર્ણ થાય, તો મરીને ઉપશાંતમોહથી ચ્યવીને દેવ થઈ ચોથા ગુણઠાણે જાય છે.

(૨) કાલક્ષયથી :- બીજો જીવ ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાનો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ પૂર્ણ થતાં ક્રમશઃ નીચેના ગુણઠાણાઓને સ્પર્શ કરતાં-કરતાં પડે છે.

ભવક્ષયથી પ્રતિપાત

(૪૩૩) ઉપશાંતમોહગુણઠાણાના કાળમાં, પ્રથમ સમયથી અંતસમય સુધીમાં ગમે ત્યાં આયુષ્ય ક્ષીણ થતાં જીવ મરીને દેવગતિમાં ચોથા ગુણઠાણાને પ્રાપ્ત કરે છે. તેના

सम्यक्त्वगुणस्थानके प्रतिपतति, तस्य प्रथमसमय एव बन्धनोदीरणासङ्क्रमणनिधत्त्यादीनि सर्वाण्यपि करणानि युगपत्प्रवर्तन्ते, अविरतिसम्यग्दृष्टित्वभावादुपशान्तप्रकृतीनामुपशान्तत्वं प्रणश्यतीत्यर्थः । प्रथमसमय एव कर्मदलं समाकृष्यान्तरकरणं पूरयति ।

(४३४) अन्तरकरणे दलप्रक्षेपविधिश्चायम् – प्रथमसमये यानि कर्माण्युदयप्राप्तानि तेषां दलिकान्युदयसमयादारभ्योदयावलिकायां तदुपरि च रचयति । यानि कर्माण्युदयाप्राप्तानि तेषां दलिकान्युदयावलिकाबहिर्विशेषहीनक्रमेण गोपुच्छसंस्थितानि विरचयत्यन्तरकरणं च ★दलिकैः पूरयति । किमुक्तं भवति – विशेषहीनक्रमेणोदयप्राप्तानामप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानसञ्ज्वलन-क्रोधमानमायालोभानामन्यतमस्य कषायस्य पुरुषवेदहास्यरतीनामुदयवतोर्भयजुगुप्सयोर्यथासम्भवं दलिकमुदयसमयात्प्रक्षिप्रति, उदयाप्राप्तानां नपुंसकवेदादीनां शेषमोहनीयप्रकृतीनां

પ્રથમસમયે જ બંધન, ઉદીરણા, સંક્રમણ, નિદ્ધત્તિ આદિ બધા જ કરણો એક સાથે પ્રવર્તે છે. અર્થાત્ અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિ થવાથી ઉપશાંત પ્રકૃતિઓ અનુપશાંત થઇ જાય. તથા પ્રથમસમયે જ કર્મદલિકોને ખેંચીને અંતરકરણ પૂરે છે.

અંતરકરણમાં દલપ્રક્ષેપવિધિ

(૪૩૪) પ્રથમસમયે જે કર્મ ઉદયમાં હોય છે, તેનાં દલિકોને ઉદયસમયથી આરંભીને ઉદયાવલિકામાં અને તેની ઉપર નાંખે છે. અને જે કર્મ ઉદયમાં નથી, તેનાં દલિકોને ઉદયાવલિકાની ઉપર નાંખે છે. તે બધા વિશેષહીનક્રમે ગોપુચ્છાકારે ગોઠવે છે. અને દલિકો વડે અંતરકરણને પૂરે છે.

વિશેષથી કહે છે :- ઉદયમાં રહેલા અપ્રત્યા., પ્રત્યા., સંજ્વલન ક્રોધ-માન-માયા-લોભમાંથી કોઇપણ ૧ કષાય, પુરુષવેદ, હાસ્ય, રતિ, ભય-જુગુપ્સાના દલિકોને ઉદયસમયથી જ (યાવત્ ઉદયાવલિકા સુધી) વિશેષહીનક્રમે ગોઠવે છે. (અને ઉદયાવલિકાની ઉપર અસંખ્યગુણ ક્રમે ગોઠવે છે). અને ઉદયમાં નહીં રહેલા નપુંસકવેદાદિ શેષ મોહનીયકર્મના દલિકોને ઉદયાવલિકાની ઉપરના પ્રથમસમયથી વિશેષહીનક્રમે નાંખે છે.

★. ટિપ્પણી–લબ્ધિસારेऽन्तरपूरणेऽयं क्रमो दर्शितः–भवक्षयादुपशान्तकषायगुणस्थानकात्प्रतिपतितदेवाऽसंयतः प्रथमसमय उदयवतामप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानसंज्वलनक्रोधमानमायालोभानामन्यतमस्य कषायस्य पुंवेदहास्यरतीनां भयजुगुप्सयोर्यथासंभवमन्यतरस्य च द्रव्यं स...इदं पुनरसंख्यातलोकेन खण्डयित्वैकभागमुदयावल्यां दत्वा स तद्बहुभागेषूदयावलिबाह्यप्रथमसमयादारभ्याऽन्तरायामे द्वितीयस्थितौ च दिवड्ढगुणहाणिभजिद इत्यादिविधानेन विशेषहीनक्रमेण ददाति, उदयरहितानां नपुंसकवेदादीनां मोहप्रकृतीनां द्रव्यमपकृष्योदयावलिबाह्यनिषेकेष्वन्तरायामे द्वितीयस्थितौ च पूर्वोक्तविधानेन विशेषहीनक्रमेण प्रतिनिषेकं ददाति । अनेन विधानेन चारित्रमोहस्याऽन्तरं पूरयतीत्यर्थः ।

दलमुदयावल्युपरितनप्रथमसमयाद्विशेषहीनक्रमेण निक्षिपति। (४३५) अथाद्धाक्षयहेतुकः प्रतिपातो विवर्ण्यते — यस्तूपशान्तमोहगुणस्थानकस्यान्तर्मुहूर्ते काले समाप्ते सति प्रतिपतति, स पश्चादानुपूर्व्या येन क्रमेणाऽऽरूढस्तेनैव क्रमेण प्रमत्तगुणस्थानकं यावत्प्रतिपतति। उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ — "जो उवसमद्धाखएणं परिपडति तस्स विभासा "पच्छाणुपुव्विगाए परिवडति पमत्तविरउ"त्ति, जेणेव विहिणा आरूढो तेणेव विहिणा पच्छाणुपुव्वीए परिवडति पमत्तसंजतो"** इति। भावार्थः पुनरयम्-उपशान्तमोहगुणस्थानकतः पतन् प्रथमं सूक्ष्मसम्पराय-गुणस्थानकं गच्छति, तदनन्तरमनिवृत्तिगुणस्थानकं लभते, ततश्चापूर्वकरणगुणस्थानकमश्नुते, तदन्वप्रमत्तगुणस्थानकं प्रविशति, ततः पश्चात्प्रमत्तगुणस्थानकम्।

(४३६) एवं सामान्येनाभिधाय विशेषेणाभिधित्सुराह —

उक्कड्ढित्ता बिइठिईहिं उदयाइसुं खिवइ दव्वं।
सेढीए विसेसूणं आवलिउप्पिं असंखगुणं ॥५८॥

गुणधन्या

कालक्षयथी प्रतिपात

(४३५) જે ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાનો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ સમાપ્ત થતાં પડે છે, તે જે ક્રમે આરૂઢ થયો હતો, તેના પશ્ચાનુપૂર્વી ક્રમે પડે છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે " જે જીવ ઉપશમાદ્ધાના ક્ષયે પતન પામે તે પશ્ચાનુપૂર્વી ક્રમે પ્રમત્તગુણઠાણા સુધી પડે. એટલે જે વિધિએ ચઢ્યો તે જ વિધિએ પશ્ચાનુપૂર્વીએ પડે. યાવત્ પ્રમત્ત ગુણઠાણા સુધી."

તેનો ભાવાર્થ એ છે કે ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાથી પડતો જીવ સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે જાય છે. પછી અનિવૃત્તિકરણ, પછી અપૂર્વકરણ, પછી અપ્રમત્ત, પછી પ્રમત્ત ગુણઠાણાને પ્રાપ્ત કરે છે.

(४३६) આ પ્રમાણે સામાન્યથી પ્રતિપાતને જણાવી હવે વિશેષથી કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :

ગાથાર્થ :- ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાથી પડતાં સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે બીજી સ્થિતિમાંથી દલિકોને ખેંચીને ઉદયસમયથી માંડીને દલિક નાંખે છે. ઉદયાવલિકામાં વિશેષહીનક્રમે દલિક નાંખે છે અને ઉદયાવલિકાની ઉપર અસંખ્યગુણના ક્રમે દલિક નાંખે છે. (૫૮)

વિવેચન :- ઉપશાંતમોહથી પડીને ૧૦મેં ગુણઠાણે જાય છે. ૧૦માં ગુણઠાણાના પ્રથમસમયે જ ૩ લોભ અનુપશાંત થાય છે. અને સૂક્ષ્મલોભને વેદવા માટે દ્વિતીય

अपकृष्य द्वितीयस्थितेरुदयादिषु क्षिपति द्रव्यम् ।
श्रेण्या विशेषोनमावलिकोपर्यसङ्ख्येयगुणम् ॥५८॥ इति पदसंस्कारः

उपशान्तमोहगुणस्थानकात्प्रतिपतन्सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकं गच्छति । सूक्ष्मसम्पराय-गुणस्थानकप्रथमसमय एव त्रयो लोभा अनुपशान्ता भवन्ति सूक्ष्मलोभं वेदयितुं द्वितीयस्थितेः सकाशत्किट्टीः समाकृष्योदयसमयात्सूक्ष्मलोभवेदकाद्धातः किञ्चिदधिके काले प्रथमस्थितिं करोति । (४३७) तत्र दलनिक्षेपक्रमश्चायम् - **'उदयादिषु'** उदयसमयप्रभृतिषु स्थितिषु श्रेण्या विशेषोनं- विशेषोनं दलं प्रक्षिपति । तद्यथा — उदयसमये प्रभूतम्, ततो द्वितीयसमये विशेषहीनम्, ततोऽपि तृतीयसमये विशेषहीनम्, एवं तावद्वक्तव्यम्, यावदुदयावलिकाया-श्चरमसमय उदयावलिकाया उपर्यसङ्ख्येयगुणम् । तद्यथा - उदयावलिकाया उपरि प्रथमसमये प्राक्तनानन्तरसमयदलिकनिक्षेपाऽपेक्षयाऽसङ्ख्येयगुणं दलम्, ततोऽपि द्वितीयादिसमयेषु यथोत्तरमसङ्ख्येयगुणं वाच्यम्, यावद्गुणश्रेणिशिरः, गुणश्रेणिश्च सूक्ष्मलोभवेदकाद्धातः किञ्चिदधिककालप्रमाणा भवति । गुणश्रेणिशिरस उपरि प्रथमनिषेकेऽसङ्ख्यगुणहीनम्, ततः

સ્થિતિમાંથી કિટ્ટિઓ ખેંચીને ઉદયસમયથી સૂક્ષ્મલોભવેદકકાળથી કંઈક અધિક કાળમાં પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે.

તે પ્રથમસ્થિતિ બનાવવા નિષેકમાં દલનિક્ષેપ કેવી રીતે કરે, તે કહે છે —

(૪૩૭) ઉદયવતી પ્રકૃતિનો દલનિક્ષેપ

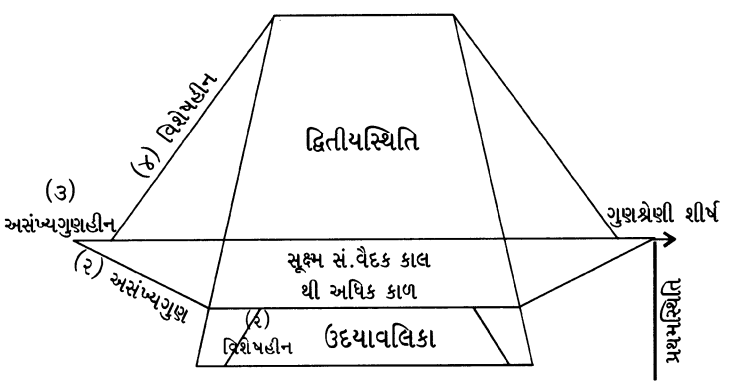

સૂક્ષ્મલોભના દલિકને દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી ખેંચીને પ્રથમસ્થિતિ બનાવે ત્યારે-

(૧) ઉદયસમયમાં ઘણું દલિક નાંખે, ત્યારબાદ ઉદયાવલિકા સુધી વિશેષહીન ક્રમે દલિક નાંખે છે.

(૨) પછી સૂક્ષ્મ લોભવેદક કાળથી કંઈક અધિક કાળ સુધી = ગુણશ્રેણીના શીર્ષ સુધી અસંખ્યગુણ ક્રમે દલિક નાંખે છે.

(૩) પછી શીર્ષના અનંતર નિષેકમાં અસંખ્યગુણહીન દલિક નાંખે છે.

(૪) ત્યારપછીના નિષેકથી છેલ્લે સુધી વિશેષહીનક્રમે દલિક નાંખે છે.

विशेषहीनं विशेषहीनं दलं प्रक्षिपति, (४३८) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "परिवडमाणो लोभाइणा क्कमेण वेयमाणो तेसिं बितियठितितो दलियं घेत्तूण पढमट्ठिती करेति, 'उदयादिसु' त्ति उदयादिसु ट्ठितिसु निक्खिवइ । 'सेढीए विसेसूणं' ति-पढमसमये बहुगं बितियसमते विसेसहीणं जाव आवलिगा, आवलिगाते परतो गुणसेढीक्कमेण णिक्खिवइ । आवलिगा उवरिं असंखेज्जगुणाए सेढीए जाव गुणसेढिसीसगमिति परओ विसेसहीणा चेव ट्ठिति ॥"** इति । **कषायप्राभृतचूर्णिकारै**स्तदुदयसमयादुत्तरोत्तरनिषेकेऽसङ्ख्येयगुणकारेण दलिकनिक्षेप उक्तः । तथा च तद्ग्रन्थः – **"पढमसमयसुहुमसंपराइएण तिविहलोभमोकड्डियूण संजलणस्स उदयादिगुणसेढी कदा"** इति ।

(४३९) अनुदयवतीनां प्रकृतीनां निक्षेपविधिं व्याजिहीर्षुरभिधत्ते –

वेइज्जंतीणेवं इयरासिं आलिगाइ बाहिरओ ।
ण हि संकमोणुपुव्वि छावलिगोदीरणा उप्पिं ॥५९॥

गुणधन्या

એમ પ્રથમ અને દ્વિતીય સ્થિતિમાં દલિક નાંખી અંતરકરણ ભરે છે.

(४३८) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, પડતો જીવ ક્રમથી લોભાદિ કર્મોને ભોગવતો તે કર્મોના દલિકને બીજી સ્થિતિમાંથી લઈને પ્રથમસ્થિતિ કરે છે. અને ઉદયસમયાદિ સ્થિતિઓમાં નાંખે છે. તેમાં પહેલા સમયે ઘણા દલિક નાંખે, બીજા સમયે વિશેષહીન... વિશેષહીનક્રમે યાવત્ ઉદયાવલિકા સુધી અને ઉદયાવલિકાની ઉપર ગણશ્રેણીના ક્રમે નાંખે. એટલે કે ઉદયાવલિકાની ઉપર ગુણશ્રેણીનાં શીર્ષ સુધી અસંખ્યગુણના ક્રમે નાંખે અને ત્યારબાદ વિશેષહીન ક્રમે નાંખે.

કષાયપ્રાભૃત ચૂર્ણિકારના મતે ઉદયસમયથી જ ઉત્તરોત્તર નિષેકમાં અસંખ્યગુણ દલિકો નાંખે છે. તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે –

"પડતી વખતે સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે રહેલો જીવ (બીજી સ્થિતિમાંથી) ત્રણે પ્રકારના લોભના દલિકોને ખેંચીને ઉદયસમયથી લઈને ગુણશ્રેણી કરે છે."

(४३९) હવે અનુદયવતી પ્રકૃતિનો દલનિક્ષેપ કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે -

ગાથાર્થ :- આ પ્રમાણે વેદ્યમાન પ્રકૃતિઓનો દલનિક્ષેપ જાણવો. અનુદયવતી પ્રકૃતિઓનો દલનિક્ષેપ આવલિકા ઉપરથી થાય. અહીંથી આનુપૂર્વી સંક્રમ અને બધ્યમાન દલિકની ૬ આવલિકા બાદ ઉદીરણા-આ બે નથી હોતા. (૫૯)

वेद्यमानानामेवमितरासामावलिकाया बहिः ।

न हि सङ्क्रम आनुपूर्व्या, षडावलिकोपर्युदीरणा ॥५९॥ इति पदसंस्कारः

'वेद्यमानानाम्' वेद्यमानानां प्रकृतीनाम् **'एवम्'** उक्तप्रकारेण दलनिक्षेपविधिरुक्तः । सम्प्रति **'इतरासाम्'** शेषाणामवेद्यमानानामप्रत्याख्यानावरणादीनां प्रकृतीनां दलिकानि द्वितीयस्थितितो गृहीत्वोदयावलिकाया उपरि दलिकनिक्षेपो भवति, तासामुदयाभावेनोदयावलिकायां निक्षेपमकृत्वा तदुपरितनेषु निषेकेषु दलं निक्षिपतीत्यर्थः, तद्यथा - उदयावलिकोपरितनप्रथमनिषेके दलिकं स्तोकं प्रक्षिपति, ततोऽनन्तरनिषेकेऽसङ्ख्येयगुणम्, एवं श्रेण्या तावन्निक्षिप्तव्यम्, यावद्गुणश्रेणिशिरस्ततोऽसङ्ख्येयगुणहीनम्, ततः परं विशेषहीनक्रमेण दलं निक्षिप्यते । **'न हि'** इत्यादि, 'हि' शब्दोऽवधारणे, किमवधार्यत इति

विवेचन :- શેષ અનુદયવતી અપ્રત્યાખ્યાનાવરણાદિ પ્રકૃતિઓના દલિકોને બીજી સ્થિતિમાંથી ગ્રહણ કરીને ઉદયાવલિકાની ઉપરનાં નિષેકથી નાંખે છે. કેમકે તેઓનો ઉદય ન હોવાથી ઉદયાવલિકામાં નિક્ષેપ થતો નથી. તે આ પ્રમાણે :-

અનુદયવતી પ્રકૃતિઓનો દલનિક્ષેપ

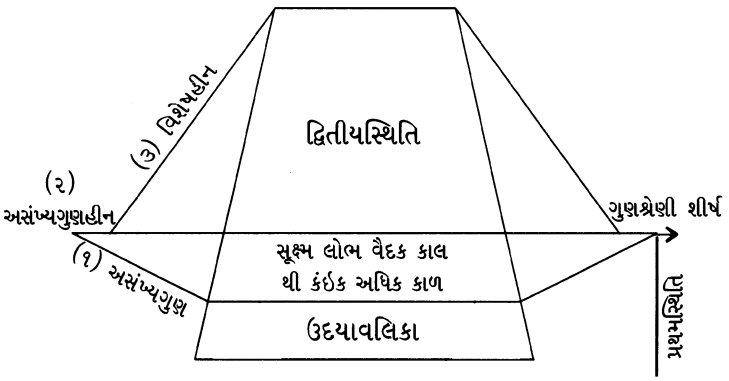

(૧) ઉદયાવલિકાની ઉપરનાં નિષેકમાં થોડું નાંખે છે. તેની પછીનાં નિષેકમાં અસંખ્યગુણ... એમ યાવત્ ગુણશ્રેણીનાં શીર્ષ સુધી અસંખ્યગુણાકારે નાંખે છે.

(૨) તેની = ગુણશ્રેણીના શીર્ષની ઉપરના અનંતર નિષેકમાં અસંખ્યગુણહીન દલિક નાંખે છે.

(૩) તેની ઉપરના નિષેકથી બધા નિષેકોમાં વિશેષહીન ક્રમે દલિકો નાંખે છે આ પ્રમાણે ઉપરથી દલિકો ખેંચી આખું અંતરકરણ ભરે છે.

મોહનીયનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ

પહેલા જે કહ્યું હતું, કે "ઉપશમશ્રેણી ચઢતાં અંતરકરણ કર્યા પછી મોહનીયનો આનુપૂર્વીથી જ સંક્રમ થાય,"

चेद् ! उच्यते - यः प्रागुपशमश्रेण्यारोहे मोहनीयस्यान्तरकरणे कृतेऽऽनुपूर्व्यैव सङ्क्रम उक्तः, स इह न, किन्त्वनानुपूर्व्याऽपि । (४४०) **ननु** सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानके मोहनीयस्यानानुपूर्व्या सङ्क्रमः कस्यां प्रकृतौ सम्भवेत्, बन्धाभावेन पतद्ग्रहताऽसिद्धेरिति **चेद् ? उच्यते** - अनानुपूर्वीसङ्क्रमस्य स्वरूपयोग्यतया प्रतिपादितत्वमस्ति । वस्तुतो यदा माया भन्त्स्यते, तदैव लोभस्य सङ्क्रमोऽनानुपूर्व्या भविष्यति । **कषायप्राभृतचूर्णौ** तु सञ्ज्वलनलोभे बध्यमाने मोहनीयस्याऽनानुपूर्व्या सङ्क्रम उक्तः, तथा च **तद्ग्रन्थः – "अणियट्टी पहुडी मोहणीयस्स अणाणुपुव्वीसंकमो लोभस्स वि संकमो"** इति । सोऽपि स्वरूपयोग्यतयैव भवितव्यः, अन्यथा तदानीमप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणयोः सञ्ज्वलनलोभे यः सङ्क्रमो भवति, सोऽपि आनुपूर्व्यैव नाऽनानुपूर्व्या । तदानीं च सञ्ज्वलनलोभस्य त्वन्यत्र सङ्क्रमो न भवति, अन्यासां प्रकृतीनां बन्धाभावेन पतद्ग्रहताऽभावात् ।

(४४१) तथाऽन्तरकरणे कृते कस्यचिदपि कर्मणो बन्धानन्तरं षण्णामावलिकानामुपर्युदीरणा

પરંતુ હવે પડતાં આ નિયમ લાગશે નહીં, અર્થાત્ અનાનુપૂર્વીથી પણ સંક્રમ થાય.

(૪૪૦) પ્રશ્ન :- સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણઠાણે બંધનો અભાવ હોવાથી પતદ્ગ્રહતા નથી, તો મોહનીયનો કઈ પ્રકૃતિમાં અનાનુપૂર્વી સંક્રમ થશે ?

ઉત્તર :- અહીં અનાનુપૂર્વી સંક્રમ સ્વરૂપયોગ્યતાની અપેક્ષાએ કહ્યો છે. વાસ્તવિકપણે જ્યારે માયાનો બંધ થશે ત્યારથી જ લોભનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ ચાલુ થશે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં બધ્યમાન સંજ્વલનલોભમાં મોહનીયનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે :-"પડનાર જીવને અનિવૃત્તિ વગેરે ગુણઠાણે મોહનીયનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ હોય અને ત્યારે લોભનો પણ સંક્રમ થાય."

આ પણ સ્વરૂપયોગ્યતાની અપેક્ષાએ જ જાણવું, નહીંતર ત્યારે અપ્રત્યા.પ્રત્યા.નો સંજ્વલન લોભમાં જે સંક્રમ થાય છે, તે તો આનુપૂર્વી સંક્રમ જ કહેવાય, અનાનુપૂર્વી સંક્રમ નહીં અને ત્યારે બીજી કોઈ પ્રકૃતિઓનો બંધ થતો ન હોવાથી પતદ્ગ્રહના અભાવે સં.લોભનો અન્યત્ર સંક્રમ પણ થતો નથી.

(૪૪૧) ૬ આવલિકા બાદ ઉદીરણાનો નિયમ બંધ

તથા પહેલા કહ્યું હતું કે,

"અંતરકરણ કર્યા પછી જે નવો બંધ થાય, તેની ૬ આવલિકા પછી જ ઉદીરણા થાય છે, તે પૂર્વે નહીં."

भवतीति यत्पूर्वमुक्तम्, तदपीह न भवति । किन्तु बन्धावलिकायां व्यतिक्रान्तायामुदीरणा भवितुमर्हति । उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "बद्धं छण्हं आवलिगाणं परओ उदीरिज्जंति ति तं पि नत्थि बंधावलियाए गयाते उदीरिज्जति"** इति । **एवं कषायप्राभृतचूर्णावपि** - "सव्वस्स पडिवदमाणगस्स छसु आवलियासु गदासु उदीरणा इदि णत्थि णियमो आवलियादिक्कंतमुदिरिज्जति" इति ।

(४४२) ननु गुणश्रेणिशिरःपर्यन्तं निक्षेप उक्तः, किन्तु गुणश्रेण्यायामो नोक्त इति कस्यचिच्छङ्का भवेत्, तत्परिहारार्थमाह –

वेइज्जमाणसंजलणद्धा अहिगा उ मोहगुणसेढी ।
तुल्ला य जयारूढो अतो य सेसेहि से तुल्ला ॥६०॥

वेद्यमानसञ्ज्वलनाद्धाया अधिका तु मोहगुणश्रेणिः ।
तुल्या च येनाऽऽरूढोऽतश्च शेषाभिः तस्य तुल्या ॥६०॥ इति पदसंस्कारः

"मोहे गुणसेढी" इत्यादि, प्रतिपततः सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयेऽप्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वलनलोभमोहनीयस्य गुणश्रेणिः सूक्ष्मसम्परायकालादधिका, सा च कालमाश्रित्य

પરંતુ હવે આ નિયમ નથી. હવેથી બંધાવલિકા વીત્યા બાદ ઉદીરણા થાય છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે "બંધાયેલું દલિક છ આવલિકા પછી ઉદય પામે, પણ હવે એ નિયમ ન રહે. બંધાવલિકા વીત્યા પછી ઉદયમાં આવી શકે"

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં પણ કહ્યું છે કે "પડનાર જીવને 'છ આવલિકા ગયા બાદ ઉદીરણા થાય' એવું નથી, પણ નિયમા બંધાવલિકા પછી તે દલિક ઉદયમાં આવે."

(૪૪૨) કોઈને શંકા થાય કે ગુણશ્રેણીનાં શીર્ષ પર્યંત દલિકનિક્ષેપ કહ્યો, પણ ગુણશ્રેણિનો આયામ નથી કહ્યો. તેથી હવે તે શંકાના સમાધાન માટે ગુણશ્રેણીનો આયામ બતાવે છે –

ગાથાર્થ :- મોહનીયકર્મની ગુણશ્રેણી વેદ્યમાન સંજ્વલનઅદ્ધાથી કંઈક અધિક હોય છે અને કાળને આશ્રયીને સમાન હોય છે. જે સંજ્વલનના ઉદયથી શ્રેણી પર આરૂઢ થયો હોય, તેનો ઉદય થયા પછી મોહનીયની ગુણશ્રેણી શેષકર્મોની ગુણશ્રેણીની તુલ્ય થાય છે. (૬૦)

વિવેચન :- પડતો જીવ સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે જ લોભ-ઉની ગુણશ્રેણી કરે છે. તે સૂક્ષ્મસંપરાયના કાળથી કંઈક અધિક કાળ પ્રમાણ અને અવસ્થિત હોય છે. એટલે

तुल्या । इदमुक्तं भवति—सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमये यावान् गुणश्रेण्यायामः, तद्द्वितीयसमयेऽपि तावन्मात्रः एवं वेदनतः समयेषु क्षीणेषु सत्सु गुणश्रेण्यायाम उपर्युपरि वर्धते, शेषकर्मणां मोहनीयायुर्वर्जानां ज्ञानावरणीयादीनां च गुणश्रेण्यायामोऽवरोहकसूक्ष्मसम्परायाऽनिवृत्तिकरणा-ऽपूर्वकरणगुणस्थानकत्रयकालादधिको भवति, स च गलितावशेषमात्र उदयेन क्षीणेषु समयेषु सत्सु न्यूनो न्यूनो भवतीत्यर्थः, उपशान्तकषाये तु शेषकर्मणां गुणश्रेणिरवस्थिताऽऽसीत्, इदानीं तु गलितावशेषमात्री भवति । (४४३) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ — "सेसाणमाउवज्जाणं कम्माणं गुणसेढीणिक्खेवो अणियट्टिकरणाद्धादो अपुव्वकरणद्धादो च विसेसाहिओ, सेसे सेसे च निक्खेवो। तिविहस्स लोहस्स तत्तियो चेव णिक्खेवो"** इति । एवमग्रेऽपि यदा माया वेदिष्यते, तदा मायाया गुणश्रेणिस्तद्वेदनकालतः किञ्चिदधिकायामाऽवस्थिता करिष्यते, शेषकर्मणां च प्रागिव वक्तव्या । **'जया'** त्ति, प्राकृतत्वात् स्त्रीनिर्देशो येन सञ्ज्वलनेनोपशमश्रेणिं

વેદનથી સમય ક્ષીણ થતાં ઉપર-ઉપર વધે છે. તેથી પહેલા સમયે જેટલો આયામ હોય તેને તુલ્ય જ દ્વિતીયાદિ સમયે પણ આયામ હોય છે.

મોહનીય અને - આયુષ્ય વિના શેષ જ્ઞાનાવરણાદિ ૬ કર્મની ગુણશ્રેણીનો આયામ અવરોહકના ૧૦મા, ૯મા, ૮મા ગુણઠાણાના કાળથી કંઈક અધિક કાળ સુધી બનાવે અને તે ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી હોય, માટે ઉદયથી ક્ષીણ થતાં આયામ પણ ન્યૂન થતો જાય.

ઉપશાંત કષાયમાં શેષ કર્મોની ગુણશ્રેણી અવસ્થિત હતી અને હવે ગલિતાવશેષ હોય છે.

(૪૪૩) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, "આયુષ્ય સિવાયના શેષ કર્મોની ગુણશ્રેણિનો નિક્ષેપ અનિવૃત્તિકરણાદ્ધા અને અપૂર્વકરણાદ્ધા કરતાં વિશેષાધિક હોય છે અને શેષ-શેષ સમયોમાં નિક્ષેપ થાય. પણ ત્રણે પ્રકારના લોભનો તેટલો જ (= અવસ્થિત) નિક્ષેપ જાણવો."

એ પ્રમાણે જ્યારે માયાની ગુણશ્રેણી કરશે તે પણ માયાવેદનકાળથી કંઈક અધિક કાળ સુધી અને અવસ્થિત કરશે. તથા ત્યારે શેષ કર્મોની પૂર્વવત્ ગલિતાવશેષ જ ગુણશ્રેણી કરશે. આમ જ માનાદિમાં પણ સમજવું.

પછી જે સં.કષાયના ઉદયથી ઉપશમશ્રેણી ચઢ્યા હોય, તે કષાયનો ઉદય થાય, ત્યારથી પ્રારંભીને તે કષાયની શેષ કર્મોની સમાન આયામવાળી અને ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી કરે છે.

प्रतिपन्नस्तमुदयेन प्राप्तः संस्ततः प्रभृति तस्य क्रोधादिकषायस्य गुणश्रेणिं शेषकर्मसत्कगुणश्रेणिभिस्सह तुल्यामारभते, तदानीं यावत्यायामे शेषकर्मणां गुणश्रेणिं करोति, तावत्येवायामे तत्कषायस्य गुणश्रेणिं विरचयति, तां च पुनर्गलिताऽवशेषमात्रीं करोति, यथा कश्चित्क्रोधोदयेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्ततः श्रेणितः प्रतिपतन् यदा क्रोधमुदयेन प्राप्तस्ततः प्रभृति तस्य कषायस्य गुणश्रेणिः शेषकर्मभिस्तुल्या भवति। एवं मानमाययोरपि वाच्यम्। सञ्ज्वलनलोभेन पुनरुपशमश्रेणिमारूढस्य प्रतिपातकाले सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयादेवाऽऽरभ्य लोभस्य गुणश्रेणिः शेषकर्मणां गुणश्रेणिभिस्समाना प्रवर्तते, साऽपि च गलिताऽवशेषा। (४४४) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "वेतिज्जमाणसंजलणद्धाए अहिगा उ मोहगुणसेढी तुल्ला य जयारूढो त्ति वेतिज्जमाणसंजलणद्धाए अहिगा मोहणिज्जगुणसेढीकालं पडुच्च, तुल्ला य 'जयारूढो' त्ति-जाए संजलणाए सेढिं पडिवन्नो तातो चेव तं कम्मं पत्तस्स सेसकम्मेहि सरिसा गुणसेढी। सेसकम्माणं पुण आरुहंतस्स जं भणियं तारिसं चेव अणुणमतिरित्तं भाणियव्वं। कालतो अब्भहिया तत्तिया य गुणसेढी कालं पडुच्च कोहं पत्ते अतो य सेसेहिं तुल्लत्ति-जाहे कोहं पत्तो ततो पभिति सेसं कम्मेहिं सरिसा गुणसेढी**" इति।

ગુણધન્યા

જેમકે, ક્રોધના ઉદયથી શ્રેણી ચઢેલો જીવ શ્રેણીથી પડતાં જ્યારે ક્રોધના ઉદયને પ્રાપ્ત કરે, ત્યારથી પ્રારંભીને ક્રોધની ગુણશ્રેણી શેષકર્મોની સમાન કરે છે. એ પ્રમાણે માન અને માયામાં પણ સમજવું.

હવે જે જીવ સં.લોભના ઉદયથી ઉપશમશ્રેણી ચઢે, તે જીવને પડતાં સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી જ લોભનો ઉદય થવાથી લોભની ગુણશ્રેણી શેષકર્મોની ગુણશ્રેણીસમાન ગલિતાવશેષ જ થાય છે.

(૪૪૪) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, જે કષાયનો ઉદય હોય તેની ગુણશ્રેણી વેદનકાળ કરતાં કંઈક અધિક અને અવસ્થિત હોય છે અને જે સંજ્વલન કષાયના ઉદયથી ઉપશમશ્રેણી ચઢ્યા હોય, પડતી વખતે તે કષાયનો ઉદય થાય ત્યારથી શેષ કર્મોની સમાન ગુણશ્રેણિ કરે છે. અને શેષકર્મોની ગુણશ્રેણિ તો ચઢનારને જે પ્રમાણે કહી હતી તે પ્રમાણે જ અન્યૂન-અનતિરિક્તરૂપે કહેવી. જેમકે સંજ્વલનક્રોધની ગુણશ્રેણી કાળને આશ્રયીને વેદનકાળ કરતાં કંઈક અધિક અને અવસ્થિત હોય છે અને પડતી વખતે જ્યારે ક્રોધનો ઉદય થાય ત્યારથી તે ક્રોધની ગુણશ્રેણી શેષ કર્મોની સમાન થાય છે.

(४४५) अथ स्थितिबन्धमनुभागबन्धं च वक्तुकामोऽभिधत्ते –

खवगुवसामगपडिवयमाणदुगुणो तहिं तहिं बंधो ।
अणुभागोऽणंतगुणो असुभाण सुभाण विवरीओ ॥६१॥

क्षपकस्योपशमकात् प्रतिपततो द्विगुणस्तत्र तत्र बन्धः ।
अनुभागोऽनन्तगुणोऽशुभानां शुभानां विपरीतः ॥६१॥ इति पदसंस्कारः

"**खवगुवसामग**" त्ति क्षपकस्य = क्षपकश्रेणिमारोहतो जीवस्य यस्मिन् स्थाने यावान् स्थितिबन्धो भवति, तस्मिन्नेव स्थान उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य स्थितिबन्धो द्विगुणो भवति, ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थान उपशमश्रेणितः प्रतिपततो जन्तोर्द्विगुणः स्थितिबन्धो भवतीति क्षपकस्य स्थितिबन्धतः प्रतिपततश्चतुर्गुणो भवतीत्यर्थः । अयं क्रमोऽनिवृत्तिकरणस्य किञ्चित्कालं यावद्वक्तव्यः, तत परं द्विगुणनियमो नावतिष्ठतेऽधिकतरस्यापि भावात् । तथा क्षपकस्य यस्मिन् स्थानेऽशुभानां प्रकृतीनां यावाननुभागो बध्यते, ततस्तस्मिन्नेव स्थाने तासामेवाशुभानामुपशामकेन योऽनुभागो बध्यते, सोऽनन्तगुणस्ततोऽप्युपशमश्रेणितः प्रतिपततो जन्तोरनन्तगुणो बध्यते । '**सुभाण विवरीओ**'त्ति शुभानां पुनरनुभागो विपरीतो वाच्यः, तथाहि – उपशमश्रेणितोऽवरोहता यस्मिन्स्थाने शुभप्रकृतीनां यावाननुभागो बध्यते, ततोऽनन्तगुणस्तस्मिन्नेव

गुणधन्या

(४४५) હવે સ્થિતિબંધ અને રસબંધને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ :- તે તે સ્થાને ક્ષપકના સ્થિતિબંધ કરતાં ઉપશામકનો સ્થિતિબંધ બમણો હોય છે. અને તેના કરતાં ઉપશમશ્રેણીથી પડનારનો સ્થિતિબંધ બમણો હોય છે. એ રીતે ક્ષપક, ઉપશામક, પ્રતિપાતકને અશુભનો રસ ઉત્તરોત્તર અનંતગુણ વૃદ્ધ હોય છે. અને શુભપ્રકૃતિનો રસ અનંતગુણહીન હોય છે. (૬૦)

વિવેચન :- ક્ષપકજીવને ક્ષપકશ્રેણી ચઢતાં જે સ્થાને જેટલો સ્થિતિબંધ થાય, તે જ સ્થાને તેનાથી ઉપશામકને ઉપશમશ્રેણી ચઢતાં બમણો સ્થિતિબંધ થાય. અને તેનાથી ઉપશમશ્રેણીથી પડતાં જીવને બમણો = ક્ષપકથી ૪ ગુણો સ્થિતિબંધ થાય છે.

આ ક્રમ ૯મા ગુણઠાણાના કેટલાંક કાળ સુધી જ હોય છે, પછી તેવો નિયમ નથી, તેથી વધારે પણ સ્થિતિબંધ થઇ શકે છે.

ક્ષપકજીવને ક્ષપકશ્રેણી ચઢતાં જે સ્થાને અશુભપ્રકૃતિનો જેટલો રસ બંધાય, તેનાથી તે સ્થાને ઉપશમશ્રેણી ચઢતાં જીવને અનંતગુણ વધુ રસ બંધાય. અને તેનાથી તે સ્થાને ઉપશમશ્રેણીથી પડતાં જીવને અનંતગુણ વધુ રસ બંધાય.

स्थान उपशमकेन तासामेव शुभानां प्रकृतीनां बध्यते, ततोऽपि तस्मिन्नेव स्थानेऽनन्तगुणः क्षपकेण बध्यते। शेषं यथाऽऽरोहतः, तथा प्रतिपततोऽपि वेदयितव्यम्, यावत्प्रमत्तगुणस्थानकम्। एतत्सर्वं सङ्क्षेपेणाभिहितम्।

(४४६) अथ विस्तरतोऽभिधीयते। उपशान्तमोहगुणस्थानकतः पतित्वा सूक्ष्मसम्पराय-प्रथमसमय एते पदार्थाः प्रवर्तन्ते –

(१) द्वितीयस्थितिगतं लोभत्रयमनुपशान्तं भवति।

(२) द्वितीयस्थितितः किट्टीः समाकृष्य सूक्ष्मलोभवेदकाद्धातः किञ्चिदधिककालां प्रथमस्थितिं करोति वेदयति च। तथोदयावलिकायामुपरितनस्थितौ यथाक्रमं गोपुच्छाकारेणा-सङ्ख्येयगुणकारेण च प्रक्षिप्य गुणश्रेणिशिरस उपरितनस्थितौ विशेषहीनक्रमेण प्रक्षिपति। ★कषाय-प्राभृतचूर्णिकारमतेनोदयसमयादेवासङ्ख्येयगुणकारेण प्रक्षिपति।

गुणधन्या

ઉપશમશ્રેણીથી પડતા જે સ્થાને શુભપ્રકૃતિનો જેટલો રસ બંધાય, તેનાથી તે સ્થાને ઉપશમશ્રેણી ચઢતાં જીવને અનંતગુણવધુ રસ બંધાય. અને તેનાથી તે સ્થાને ક્ષપકશ્રેણી ચઢતા જીવને અનંતગુણવધુ રસ બંધાય.

શેષ સર્વ જે ચઢતા હતું, તે જ પ્રમાણે દ્દઢા ગુણઠાણાં સુધી પડતાં પણ સમજવું.

(४४६) विस्तारथी प्रतिपातनुं स्वरूपवर्णन

૧૧મેથી પડી ૧૦મે આવે ત્યારે, ૧૦માંના પ્રથમસમયે આ પદાર્થો થાય છે :-

(૧) દ્વિતીય સ્થિતિગત લોભત્રિક અનુપશાંત થાય છે.

(૨) દ્વિતીય સ્થિતિમાંથી કિટ્ટિને ખેંચીને સૂક્ષ્મલોભવેદક કાળથી કંઈક અધિક કાળની પ્રથમસ્થિતિ બનાવે છે. અને અનુભવે છે. ઉદયાવલિકામાં ગોપુચ્છાકારે અને તેની ઉપરની સ્થિતિમાં અસંખ્યગુણાકારે નાંખે છે. ગુણશ્રેણીના શીર્ષની ઉપર (૧ નિષેકમાં અસંખ્યગુણહીન નાંખીને શેષ નિષેકોમાં) વિશેષહીન ક્રમે નાંખે છે.

★. टिप्पणी-तथैव लब्धिसारेऽपि तत्र तावदुदयवतः संज्वलनलोभस्य द्वितीयस्थितौ स्थितं कृष्टिगतं द्रव्यमपकृष्य पल्यासंख्यातभागखण्डितैकभागमात्रमुदयसमयादारभ्य गुणश्रेण्यायामचरमसमयपर्यन्तं संख्यातगुणितक्रमेण निक्षिप्य पुनस्तद्बहुभागद्रव्यं गुणश्रेणिशीर्षस्यान्तरायाममुल्लङ्घ्य द्वितीयस्थितौ दिवङ्गुणहानिभाजिद इत्यादिना विशेषहीनक्रमेण निक्षिपेत्। उदयरहितयोरप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभयोर्द्वितीयस्थितौ स्थितं द्रव्यमपकृष्योदयावलि-बाह्यप्रथमसमयादारभ्य गुणश्रेण्यामचरमसमयपर्यन्तमसंख्यातगुणितक्रमेण तदुपर्यन्तराऽऽयाममुल्लङ्घ्य द्वितीयस्थितौ पूर्ववद्विशेषहीनक्रमेण निक्षिपेत् एवमुत्तरत्राऽप्युदयाऽनुदयवतोर्गुणहानिश्रेणिनिक्षेपक्रमो वेदितव्यः।

(३) सूक्ष्मलोभस्य गुणश्रेणिः सूक्ष्मलोभवेदकाद्धातः किञ्चिदधिकायामा भवति, सा चावस्थिता भवति । (४) अप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणलोभद्विकस्य गुणश्रेणिरुदयावलिकाया उपरितननिषेकाद्भवति साऽप्यवस्थिता भवति ।

★(५) शेषकर्मणां गुणश्रेणिः सूक्ष्मसम्परायानिवृत्तिकरणापूर्वकरणगुणस्थानकत्रयकालादधिकायामा क्रियते, सा च गुणश्रेणिर्गलितावशेषमात्री भवति ।

(६) ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां स्थितिबन्धस्याऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वेऽप्युपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानतो द्विगुणत्वम् । नामगोत्रयोर्द्वात्रिंशदन्तर्मुहूर्तप्रमाणः स्थितिबन्धो वेदनीयस्य चाष्टचत्वारिंशद्मुहूर्तमात्रः ।

(७) आनुपूर्व्या सङ्क्रमस्य यो नियमः प्रागासीत्, स इदानीं व्यवच्छिद्यते ।

(८) आरोहकस्याशुभानां योऽनुभागबन्ध आसीत्, ततोऽनन्तगुणवृद्धः श्रेणितः प्रतिपततो भवति, आरोहकस्य शुभानां प्रकृतीनां योऽनुभागबन्धो भवति स्म, ततोऽनन्तगुणहीनः श्रेणितः

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિકારના મતે ઉદયસમયથી જ અસંખ્યગુણાકારે નાંખે છે.

(૩) સૂક્ષ્મલોભની ગુણશ્રેણી સૂક્ષ્મલોભવેદક કાળથી કંઈક અધિક કાળ અને અવસ્થિત બનાવે છે.

(૪) અપ્રત્યા., પ્રત્યા. લોભની ગુણશ્રેણી ઉદયાવલિકાના ઉપરના નિષેકથી થાય છે અને તે પણ અવસ્થિત થાય છે.

(૫) શેષ કર્મની ગુણશ્રેણી ૧૦મા, ૯મા, ૮મા ગુણઠાણાના કાળથી કંઈક અધિક કાળપ્રમાણ અને ગલિતાવશેષ કરે છે.

(૬) જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કરે, પણ શ્રેણી આરોહકથી દ્વિગુણ કરે. નામ-ગોત્ર કર્મનો સ્થિતિબંધ - ૩૨ મુહૂર્ત પ્રમાણ. અને વેદનીય કર્મનો સ્થિતિબંધ - ૪૮ મુહૂર્ત પ્રમાણ કરે.

(૭) આનુપૂર્વી સંક્રમનો નિયમ વિચ્છેદ પામે.

(૮) આરોહકના અશુભપ્રકૃતિના રસબંધથી હવે અનંતગુણવૃદ્ધ રસ બાંધે છે. અને

★. लब्धिसारे शेषकर्मणां गुणश्रेणिदलिकनिक्षेप इत्थं प्ररूपितः-पुनःषण्णामायुर्मोहवर्जितानां ज्ञानावारणादिकर्मणां दलिकमपकृष्य पल्याऽसंख्यातभागेन खण्डयित्वा तदेकभागमुदयावल्यां निक्षिप्य बहुभागं गुणश्रेण्यायामेऽवरोहकसूक्ष्मसंपरायाऽनिवृत्त्यपूर्वकरणकालेभ्यो विशेषाऽधिकमात्र गलितावशेषेऽसंख्यातगुणितक्रमेण निक्षिप्याऽवशिष्टबहुभागमुपरितनस्थितौ पूर्ववद्विशेषहीनक्रमेण निक्षिपेत् ।

प्रतिपततो भवति ।

(९) येनैव क्रमेण स्थितिबन्धादीन् कुर्वन्नारूढः, तेनैव क्रमेण पश्चिमानुपूर्व्या स्थितिबन्धादीन् कुर्वन् प्रतिपतति, (४४७) ततोऽनन्तरसमये सूक्ष्मसम्परायस्य द्वितीयसमय इत्यर्थः, स्थितिबन्धः तावान्नेव भवति, रसबन्धस्त्वशुभानां प्रकृतीनामनन्तगुणवृद्धः शुभानां चानन्तगुणहीनो भवति, तथा पूर्वपूर्वसमयत उत्तरोत्तरसमये गुणश्रेण्यर्थं दलं च पूर्वतोऽसङ्ख्येयगुणहीनं गृहीत्वोत्तरोत्तर-निषेकेष्वसङ्ख्येयगुणकारेण श्रेण्या विरचयति एवं प्रतिसमयमनन्तगुणसङ्क्लेशस्य सत्त्वात्पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरसमयेऽसङ्ख्येयगुणहीनं दलिकं गृहीत्वोत्तरोत्तरनिषेकेष्वसङ्ख्येयगुणकारेण श्रेण्या रचयति।

सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमये चरमसमयकृतकीट्टीनां जघन्यकिट्टेरारभ्याऽसङ्ख्येयभागप्रमाणाः किट्टीर्विमुच्य प्रथमसमयकृतकिट्टीनां चोत्कृष्टकिट्टेरारभ्याऽसङ्ख्येयभागमात्रीः किट्टीः परित्यज्य शेषाः स्वरूपेणोदयन्ति, सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमये यावत्यः किट्टय उदयन्ति, ततो विशेषाधिकाः किट्टयस्तद्द्वितीयसमये वेद्यन्ते, यथोपशमश्रेणिमारोहन् पूर्वपूर्वसमयतः

આરોહકનાં શુભપ્રકૃતિના રસબંધથી અનંતગુણહીન રસ બાંધે છે. દ્વિતીયાદિ સમયે પણ આ પ્રમાણે જ રસ બાંધે છે.

(૯) જે ક્રમથી સ્થિતિબંધાદિને કરતો ચઢ્યો હતો, તે ક્રમે પશ્ચાનુપૂર્વીથી સ્થિતિબંધાદિ કરતો પડે છે.

(૪૪૭) ત્યારબાદ અનંતરસમયે = સૂક્ષ્મસંપરાયના બીજા સમયે પૂર્વ જેટલો જ સ્થિતિબંધ થાય છે. તથા અશુભપ્રકૃતિનો અનંતગુણવૃદ્ધ અને શુભપ્રકૃતિનો અનંતગુણહીન રસ બાંધે છે.

તથા પૂર્વ-પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર સમયે ગુણશ્રેણી માટે પૂર્વ કરતાં અસંખ્યગુણહીન દલ લઈને ઉત્તરોત્તર નિષેકમાં અસંખ્યગુણાકારે ગોઠવે છે. એ પ્રમાણે પ્રતિસમયે અનંતગુણ સંક્લેશ હોવાથી ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યગુણહીન દલ લઈને ઉત્તરોત્તર નિષેકમાં અસંખ્યગુણાકારે ગોઠવે છે.

કિટ્ટિકરણાદ્ધાના ચરમસમયે જે કિટ્ટિ કરી હતી, તેની જઘન્ય કિટ્ટિથી આરંભી અસંખ્યતમાભાગ પ્રમાણ કિટ્ટિ છોડીને અને કિટ્ટિકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયે જે કિટ્ટિ કરી હતી, તેની ઉત્કૃષ્ટ કિટ્ટિથી આરંભી અસંખ્યભાગ પ્રમાણ કિટ્ટિ છોડીને શેષ સર્વ કિટ્ટિ સૂક્ષ્મસંપરાયનાં પ્રથમસમયે પડતાં જીવને સ્વસ્વરૂપે ઉદયમાં આવે છે. અને પછી બીજા સમયે પહેલા કરતાં વિશેષાધિક કિટ્ટિ ઉદયમાં આવે છે.

प्रतिसमयमसङ्ख्येयभागमात्रास्तीव्रानुभागा अमुकाः किट्टीर्विमुच्याऽसङ्ख्येयभागमात्राश्च मन्दानुभागाः किट्टीर्गृह्णाति स्म । तथोपशमश्रेणितः प्रतिपतन्नयं विपरीतमाचष्टे । किमुक्तं भवति ? असङ्ख्येयभागमात्रीर्मन्दानुभागाः किट्टीः परित्यज्याऽसङ्ख्येयभागमात्रीस्तीव्राऽनुभागा किट्टीर्गृह्णाति, विमुच्यमानकिट्टितो विशेषाधिकाः किट्टीर्गृह्णाति, तेन पूर्वपूर्वसमयत उत्तरोत्तरसमय उदये विशेषाधिकाः किट्टयः प्राप्यन्ते । (४४८) ★उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "पढमसमए उदिण्णाओ थोवाओ, बिदियसमये उदिण्णाओ किट्टीओ विसेसाहियाओ सव्वसुहुमसंपराइयद्धाए विसेसाहियवड्ढीए किट्टीणमुदये"** इति । उदयेऽनुभागस्तु पूर्वपूर्वतः प्रतिसमयमनन्तगुणो विद्यते। **न चो**दये पूर्वपूर्वतः किट्टयो विशेषाधिका भवन्ति, अनुभागोऽनन्तगुणः कथमुदये भवति ?

ગુણધન્યા

આ પ્રમાણે ઉપશમશ્રેણી ચઢતા પૂર્વ-પૂર્વ સમયથી ઉત્તરોત્તર સમયે અસંખ્યાતભાગ જેટલી તીવ્ર રસવાળી અમુક કિટ્ટિઓને છોડીને અસંખ્યાતભાગ જેટલી મંદ રસવાળી કિટ્ટિને ગ્રહણ કરતો હતો. હવે ઉપશમશ્રેણીથી પડતાં તેનાથી વિપરીત ક્રમે હોય છે. તે આ પ્રમાણે :-

અસંખ્યાતમાભાગ જેટલી મંદ રસવાળી કિટ્ટિઓ છોડીને અસંખ્યાતમાભાગ જેટલી તીવ્ર રસવાળી કિટ્ટિને ગ્રહણ કરે છે. અને છોડેલી કિટ્ટિ કરતાં વિશેષાધિક કિટ્ટિઓ ગ્રહણ કરે છે. તેથી પૂર્વ કરતાં ઉત્તરોત્તર સમયે વિશેષાધિક કિટ્ટિઓ ઉદયમાં આવે છે.

(૪૪૮) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, "પ્રથમસમયે ઉદયમાં આવેલી કિટ્ટીઓ થોડી હોય છે, બીજા સમયે ઉદયમાં આવેલી કિટ્ટિઓ વિશેષાધિક હોય છે. આમ સૂક્ષ્મસંપરાયના સંપૂર્ણ કાળ દરમ્યાન ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક વૃદ્ધિક્રમે કિટ્ટિઓનો ઉદય હોય છે."

પૂર્વ કરતાં કિટ્ટિઓમાં અનંતગુણવૃદ્ધ રસ ઉદયમાં હોય છે.

પ્રશ્ન :- ઉદયમાં પૂર્વ કરતાં કિટ્ટિઓ તો વિશેષાધિક જ હોય છે. તો અનુભાગ અનંતગુણ કેવી રીતે ઘટે ?

★. ટિપ્પણી-एवं लब्धिसारेऽप्युक्तम्-अवरोहकसूक्ष्मसंपरायप्रथमसमय उदयनिषेककृष्टीनां पल्यासंख्यात-खण्डितबहुभागमात्रो मध्यमकृष्टय उदयमागच्छन्ति । तदेकभागस्य पुनरसंख्यतभागा द्विपञ्चमभागमात्र्यः कृष्टय आदिकृष्टेरारभ्याऽनुदया उपरि च तत्त्रिपञ्चमभागमात्र्यः कृष्टयोऽग्रकृष्टेरारभ्याऽनुदयास्तासामाद्यन्तकृष्टीनां स्वस्वरूपं परित्यज्य मध्यमकृष्टिस्वरूपेण परिणम्योदयो भवतीत्यर्थः पुनर्द्वितीयसमय आदिकृष्टीनां पल्याऽसंख्यातैकभागमात्रीः कृष्टीस्त्यक्त्वा अग्रकृष्टीनां पल्यासङ्ख्यातैकभागमात्रीः कृष्टीर्गृहीत्वा मध्यमकृष्टय उदयमागच्छन्ति । तत्र ऋणात्..... अस्माद्घनमिदमभ्यधिकमिति घनर्णयोर्विवरे शेषप्रमाणेन प्रथमसमयोदयकृष्टिभ्यो द्वितीयसमयोदयकृष्टयो विशेषाधिकाः । एवं तृतीयादिसमयेष्वपि तच्चरमसमयपर्यन्तं विशेषाधिकाः कृष्टय उदयमागच्छन्ति । अत एव प्रतिसमयमनन्तगुणानुभागोदयः कृष्टीनां ज्ञातव्यः ।

इति **वाच्यं** विवक्षितसमय उदयमानाया उत्कृष्टकिट्टेरनन्तरमुदयार्थं गृह्यमाणोपरितनकिट्टिषु प्रथमकिट्टेरप्यनन्तगुणरसोपेतत्वात्, एवमनेन क्रमेण तावद्वक्तव्यम्, यावत्सूक्ष्मलोभस्य प्रथमस्थितेरावलिकाऽवशिष्यते, तदानीं सूक्ष्मसम्परायकालः पूर्णो भवति, ततोऽनन्तरसमये तदानीमनिवृत्तिकरणबादरसम्परायगुणस्थानकं प्रविशति, अतस्तत्स्वरूपं विविच्यते –

(४४८) अनिवृत्तिकरणबादरसम्परायगुणस्थानकप्रथमसमय इमे पदार्थाः प्रवर्तन्ते –

(१) लोभत्रिकस्य बादरलोभवेदककालतः किञ्चिदधिकायामावस्थिता पूर्ववद्-गुणश्रेणिर्विरच्यते ।

(२) शेषकर्मणां गलितावशेषगुणश्रेणिः पूर्ववत्प्रवर्तते ।

(३) सूक्ष्मलोभस्यावशिष्टावलिकां बादरलोभे सङ्क्रमय्यानुभवति ।

(४) अनिवृत्तिकरणप्रथमसमय एवावलिकावर्जशेषसर्वकिट्टयो नष्टाः, उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "ताहे चेव फद्दयगदं लोभं वेददि किट्टओ सव्वाओ णट्ठाओ णवरि जाओ उदयावलियब्भंतराओ ताओ त्थिबुक्कसंकमेण फद्दएसु विपच्चिहिंति"** इति ।

गुणधन्या

उत्तर :- विवक्षितसमये उदयगत उत्कृष्ट किट्टिना रस करतां तेनी पछी अनंतर उदयमां ग्रहण कराती किट्टिओमां प्रथम किट्टि = जघन्य किट्टि पण अनंतगुण रसवाळी होय छे. आ क्रम सूक्ष्मलोभनी प्रथमस्थितिनी आवलिका शेष रहे त्यां सुधी जाणवो. अने त्यारे सूक्ष्मसंपराय गुणठाणानो काळ पूर्ण थाय छे.

त्यारपछी जीव अनंतरसमये अनिवृत्तिकरण बादरसंपराय गुणठाणामां प्रवेश करे छे.

(४४९) अनिवृत्तिकरणना प्रथमसमये आ पदार्थो थाय छे :-

(१) लोभत्रिकनी बादरलोभवेदक काळथी कंईक अधिक काळना आयामवाळी अने अवस्थित गुणश्रेणी करे छे.

(२) शेष कर्मोनी पूर्ववत् गलितावशेष गुणश्रेणी करे छे.

(३) सूक्ष्मलोभनी शेष रहेली आवलिका बादरलोभमां स्तिबुक-संक्रमथी संक्रमावीने अनुभवे छे.

(४) आवलिका सिवायनी शेष सर्व किट्टिओ नाश पामे छे. **कषायप्राभृतचूर्णिमां** कह्युं छे के त्यारे जीव स्पर्धकरूपे रहेला लोभने भोगवे छे. किट्टिओ बधी नाश पामी गई. अने जे उदयावलिकानी अंदर रहेली किट्टिओ छे, तेओने स्तिबुकसंक्रमथी स्पर्धकरूपे परिणमावे छे.

(५) सञ्ज्वलनलोभस्य बन्ध आरभ्यते, अतः सञ्ज्वलनलोभेऽप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानावरणलोभद्विकं सङ्क्रमयति ।

(६) तदानीं स्थितिबन्धश्चेत्थम् – सञ्ज्वलनलोभस्यान्तर्मुहूर्तप्रमाणः स्थितिबन्धः, ज्ञानावरणदर्शनावरणाऽन्तरायाणामहोरात्रपृथक्त्वम्, नामगोत्रवेदनीयानां सङ्ख्यातवर्षसहस्रमात्रो भवति । (४५०) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "एदम्हि पुणो ट्ठिदिबंधे जो अण्णो वेदणीयणामगोदाणं ट्ठिदिबंधो सो संखेज्जवस्ससहस्साणि । तिण्हं घातिकम्माणं ट्ठिदिबंधो अहोरत्तपुधत्तिगो लोभसंजलणस्स ट्ठिदिबंधो पुव्वबंधादो विसेसाहियाओ"** इति ।

यथा श्रेणिमारोहतो लोभवेदकाद्धायास्त्रयो विभागाः क्रियन्ते स्म, तथैव प्रतिपततोऽपि लोभवेदकाद्धायास्त्रयो विभागाः क्रियन्ते, तत्र प्रथमविभागे सूक्ष्मलोभवेदकाद्धा, द्वितीयविभागे बादरसञ्ज्वलनलोभवेदकाद्धायाः प्रथमार्धः, तृतीयविभागे बादरलोभवेदकाद्धाया द्वितीयार्धः, तत्रायं विशेषः – आरोहकस्य लोभवेदककालात्प्रतिपततो लोभवेदककालः किञ्चिन्न्यूनो ज्ञातव्यः,

ગુણધન્યા

(૫) સંજ્વલન લોભનો બંધ શરૂ થાય છે. અને અપ્રત્યા., પ્રત્યા. લોભનો તેમાં સંક્રમ શરૂ થાય છે.

(૬) ત્યારે સંજ્વલન લોભનો સ્થિતિબંધ – અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ.

જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતરાયનો સ્થિતિબંધ - અહોરાત્રપૃથક્ત્વ અને નામ-ગોત્ર-વેદનીયનો સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતા હજારવર્ષ પ્રમાણ થાય છે.

(૪૫૦) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, આ સ્થિતિબંધ વખતે વેદનીય, નામ અને ગોત્રકર્મનો જે અન્ય સ્થિતિબંધ થાય તે સંખ્યાત હજાર વર્ષપ્રમાણ થાય. ત્રણ ઘાતિકર્મોનો સ્થિતિબંધ અહોરાત્રપૃથક્ત્વ પ્રમાણ થાય અને સંજ્વલન લોભનો સ્થિતિબંધ પૂર્વબંધ કરતાં વિશેષાધિક થાય.

પછી જેમ શ્રેણી ચઢતાં લોભવેદકાદ્ધાના ત્રણ ભાગ કર્યા હતા, તેમ હમણાં પડતાં પણ કરવા.

તેમાંથી પ્રથમવિભાગ – સૂક્ષ્મલોભવેદકાદ્ધા

દ્વિતીયવિભાગ – બાદરલોભવેદકાદ્ધાનો પ્રથમાર્ધ.

તૃતીયવિભાગ – બાદરલોભવેદકાદ્ધાનો દ્વિતીયાર્ધ.

વિશેષ :- આરોહકના લોભવેદકકાળથી અવરોહકનો તે કાળ કંઈ ન્યૂન જાણવો. એ પ્રમાણે માનાદિમાં સર્વત્ર જાણવું.

एवं सर्वत्राऽऽरोहकस्य कालात्प्रतिपातकस्य मायादिवेदककालेषु किञ्चिन्न्यूनता द्रष्टव्या । तत्र लोभवेदकाद्धाया द्वितीयविभागस्य सङ्ख्येयतमे भागे गते बादरसञ्ज्वलनलोभवेदकाद्धाप्रथमार्धस्य सङ्ख्येयतमे भागे वेदित इत्यर्थः, सञ्ज्वलनलोभस्य स्थितिबन्धो मुहूर्तपृथक्त्वमात्रः, ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां पुनरहोरात्रपृथक्त्वतः वर्षसहस्रपृथक्त्वमितो नामगोत्रवेदनीयानां सङ्ख्यातसहस्रवर्षप्रमाणः । (४५१) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "लोभवेदगद्धाए विदियस्स तिभागस्स संखेज्जदिभागं गंतूण मोहणीयस्स ट्ठिदिबंधो मुहुत्तपुधत्तं, णामगोदवेयणीयाणं ट्ठितिबंधो संखेज्जाणि वस्ससहस्साणि, तिण्हं घातिकम्माणं ट्ठिदिबंधो अहोरत्तपुधत्तिगादो ट्ठिदिबंधादो वस्ससहस्सपुधत्तिगो ट्ठितिबंधो जादो**" इति । यद्यप्यघातिकर्मणां स्थितिबन्धस्य सङ्ख्यातगुणवृद्धिरनिवृत्तिकरणद्वितीयस्थितिबन्धाज्जाता, किन्तु घातित्रयस्य सङ्ख्यातगुणवृद्धिरितः प्रभृति जाता, इत्थं षण्णामपि कर्मणां स्थितिबन्धवृद्धेः सङ्ख्यातगुणत्वं प्रवर्तते । तत्रायं विशेषः – घातित्रयस्य स्थितिबन्धादघातित्रयस्य स्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणो भवति । एवं स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेषु बादरसञ्ज्वलनलोभवेदकाद्धायाः प्रथमार्धस्यावशिष्टसङ्ख्येयबहुभागांस्तथा तद् द्वितीया-

गुणधन्या

અહીં દ્વિતીય વિભાગના = બાદરલોભવેદકાદ્ધાના પ્રથમાર્ધનો સંખ્યાતમો ભાગ પસાર થાય ત્યારે –

સંજ્વલનલોભનો સ્થિતિબંધ – મુહૂર્તપૃથક્ત્વ.

જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયનો સ્થિતિબંધ – સહસ્રપૃથક્ત્વ વર્ષ.

નામ-ગોત્ર-વેદનીયનો સ્થિતિબંધ – સંખ્યાતા હજારવર્ષ થાય છે.

(૪૫૧) કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે, "લોભવેદકાદ્ધાના બીજા તૃતીયાંશનો સંખ્યાતમો ભાગ ગયા બાદ મોહનીયનો સ્થિતિબંધ મુહૂર્તપૃથક્ત્વ પ્રમાણ છે. નામ, ગોત્ર અને વેદનીયનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાત હજાર વર્ષ પ્રમાણ છે. ત્રણ ઘાતિકર્મોનો સ્થિતિબંધ અહોરાત્રપૃથક્ત્વ પ્રમાણ સ્થિતિબંધથી વર્ષ સહસ્રપૃથક્ત્વ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે."

જો કે અનિવૃત્તિકરણના બીજા સ્થિતિબંધથી જ અઘાતિ કર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણવૃદ્ધ થઈ ગયો હતો. પરંતુ ઘાતિકર્મોનો સંખ્યાતગુણવૃદ્ધ સ્થિતિબંધ અહીંથી શરૂ થાય છે. આ કારણે હવે છએ કર્મોનો સ્થિતિબંધ ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણવૃદ્ધ થાય.

તેમાં એ વિશેષ છે :-

૩ ઘાતિ કર્મના સ્થિતિબંધથી અઘાતિ ૩નો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ થાય છે. એ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિબંધ જતાં બાદર સં.લોભવેદકાદ્ધાનાં પ્રથમાર્ધના શેષ સંખ્યાતા

र्धमनुभूय मायायाः प्रथमस्थितिं करोति वेदयति च ।

मायावेदकाद्धा –

सञ्ज्वलनबादरलोभवेदकाद्धां व्यतिक्रम्यानन्तरसमय एते पदार्था भवन्ति ।

(१) मायत्रिकमनुपशान्तं भवति ।

(२) मायात्रिकस्य गुणश्रेण्यायामो मायावेदकाद्धातः किञ्चिदधिको भवति, स चावस्थितः।

आधिक्यं चाऽऽवलिकामात्रं ज्ञातव्यम् । तथैव लोभत्रयस्य प्रथमस्थितिं गुणश्रेण्यायामं च विस्तीर्य मायागुणश्रेण्यायामप्रमाणं करोति, सोऽपि गुणश्रेण्यायामोऽवस्थितो भवति । किन्तु गुणश्रेणिनिक्षेपः प्रागुदयसमयादासीद्, अत्र तूदयावलिकोपरितनप्रथमनिषेकाद् भवति ।

(३) शेषकर्मणां गलितावशेषमात्री गुणश्रेणिः पूर्ववत्प्रवर्तते ।

(४) मायाया बन्ध आरभ्यते, तेन लोभत्रिकं मायाद्विकं च सञ्ज्वलनमायायां सङ्क्रमयति, यत आनुपूर्वीसङ्क्रमनियमः सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमय एव व्यवच्छिन्नः । तथैव तदानीं

બહુભાગને તથા તેના દ્વિતીયાર્ધને અનુભવીને માયાની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે. અને અનુભવે છે.

(૪૫૨) માયાવેદકાદ્ધા

સં.બાદરલોભવેદકાદ્ધા પૂર્ણ થતાં પછીના સમયે આ પદાર્થો થાય છે –

(૧) માયાત્રિક અનુપશાંત થાય છે.

(૨) માયાત્રિકની ગુણશ્રેણીનો આયામ માયાવેદકાદ્ધાથી કંઈક અધિક અને અવસ્થિત થાય છે. અને એ આવલિકા જેટલો જ અધિક હોય છે.

તેમજ લોભ-૩ની પ્રથમસ્થિતિને અને ગુણશ્રેણીના આયામને વિસ્તારીને માયાની ગુણશ્રેણીના આયામપ્રમાણ કરે છે. તે પણ અવસ્થિત હોય છે. પરંતુ ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ પહેલા ઉદયસમયથી હતો અને હવે ઉદયાવલિકાના ઉપરના પ્રથમસમયથી થાય છે.

(૩) શેષકર્મોની પૂર્વવત્ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી પ્રવર્તે છે.

(૪) સંજ્વલનમાયાનો બંધ શરૂ થાય છે. અને તેથી લોભ-૩ અને માયા-૨ સં.માયામાં સંક્રમે છે. કારણ કે આનુપૂવીસંક્રમનો નિયમ સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી

सञ्ज्वलनलोभोऽपि बध्यते, तेन तस्मिन् मायात्रिकं लोभद्विकं च सङ्क्रमयति ।

(५) प्रतिपतज्जन्तुर्मायावेदकाद्धायाः प्रथमसमये सञ्ज्वलनमायालोभयोः स्थितिबन्धो द्विमासिकः ★शेषाणां षण्णामपि कर्मणां सङ्ख्यातवर्षसहस्राणि पूर्ववत्। षण्णामपि कर्मणां पूर्वपूर्वस्थितिबन्धत उत्तरोत्तरस्थितिबन्धः सङ्ख्येयगुणो भवति, मोहनीयस्य पुनर्विशेषाधिकः। (४५३) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "पढमसमयमायावेदगस्स दोण्हं संजलणाणं दुमासट्ठिदिगो बंधो, सेसाणं कम्माणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जवस्ससहस्साणि । पुण्णे ट्ठिदिबंधे मोहणीयवज्जाणं कम्माणं संखेज्जगुणो ट्ठिदिबंधो मोहणीयस्स ट्ठिदिबंधो विसेसाहिओ"** इति ।

एवंक्रमेण सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्सु मायावेदककालः समाप्तो भवति । मायावेदककालचरमसमये स्थितिबन्धो मोहनीयस्यान्तर्मुहूर्तोनचतुर्मासप्रमाणः शेषकर्मणां च

જ વિચ્છેદ પામ્યો છે. તેમજ ત્યારે સં.લોભ પણ બંધાય છે. અને તેમાં માયાત્રિક અને લોભ-૨ સંક્રમે છે.

(૫) પડતાં જીવને માયાવેદકાદ્ધાનાં પ્રથમસમયે –

સં.લોભ અને સં.માયાનો સ્થિતિબંધ – ૨ માસ

જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાય અને નામ-ગોત્ર-વેદનીયનો સ્થિતિબંધ – સંખ્યાતા વર્ષ

અને ૬ કર્મોનો પૂર્વ-પૂર્વ કરતાં ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ થાય છે. અને મોહનીયનો વિશેષાધિક થાય છે.

(૪૫૩) કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે, "પ્રથમસમયે માયાને ભોગવનારને સંજ્વલન માયા-લોભનો ૨ મહીના પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય. શેષ કર્મનો સંખ્યાત હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય. સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થતાં મોહનીય સિવાયના કર્મોનો ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણ સ્થિતિબંધ થાય. અને મોહનીયનો સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક થાય."

આ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં માયાવેદકાદ્ધા પૂર્ણ થાય છે.

માયાવેદકાદ્ધાનાં ચરમસમયે -

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ – અંતર્મુહૂર્ત ન્યૂન ૪ માસ પ્રમાણ.

શેષકર્મનો – સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

★. तत्राऽपि घातित्रयस्थितिबन्धात्संख्येयगुणोऽघातित्रयस्येति लब्धिसारः ।

सङ्ख्येयसहस्रवर्षप्रमाणः । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "एदेण कम्मेण संखेज्जेसु ट्ठिदिबंधसहस्सेसु गदेसु चरिमसमयमायावेदगो जादो, ताधे दोण्हं संजलणाणं ट्ठिदिबंधो चत्तारि मासा अंतोमुहुत्तूणा सेसाणं कम्माणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जाणि वस्ससहस्साणि"** इति ।

(४५४) **मानवेदकाद्धा –**

अनिवृत्तिकरणे मायावेदककालसमाप्त्यनन्तरसमय एते पदार्थाः प्रवर्तन्ते –

(१) मानत्रिकमनुपशान्तं भवति ।

(२) मानत्रयस्य मानवेदकाद्धातः किञ्चिदधिकायामा गुणश्रेणिः क्रियते, साऽप्यवस्थिता तथा मायात्रयस्य लोभत्रयस्य च गुणश्रेणिर्मानस्य गुणश्रेण्यायामतुल्याऽवस्थिता चोदयावलिकाया उपरि क्रियते ।

(३) शेषकर्मणां गलितावशेषमात्री गुणश्रेणिः पूर्ववत्प्रवर्तते ।

(४) तदानीमेव सञ्ज्वलनमानस्य बन्ध आरभ्यते, अतो मोहनीयस्य तिस्रः प्रकृतयो बध्यन्ते, तासां पतद्ग्रहत्वेन सञ्ज्वलनलोभमायामानेषु मानत्रिकं मायात्रिकं लोभत्रिकं चानानुपूर्व्या

गुणधन्या

कषायप्राभृतचूर्णिमां કહ્યું છે કે, "આ ક્રમે સંખ્યાતા હજારો સ્થિતિબંધ ગયા બાદ જીવ માયાના ચરમસમયને ભોગવનારો થાય. અને ત્યારે (માયા-લોભરૂપ) બે સંજ્વલનનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૪ માસ અને શેષ કર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાત હજાર વર્ષપ્રમાણ થાય."

(૪૫૪) માનવેદકાદ્ધા

અનિવૃત્તિકરણમાં માયાવેદકાદ્ધાની સમાપ્તિના અનંતરસમયે (= માનવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે) આટલા પદાર્થો થાય છે :-

(૧) માનત્રિક અનુપશાંત થાય છે.

(૨) માનત્રિકની ગુણશ્રેણીનો આયામ માનવેદકાદ્ધાથી કંઈક અધિક કાળપ્રમાણ અને અવસ્થિત થાય છે. તથા માયા-૩ અને લોભ-૩ની ગુણશ્રેણી પણ માનની ગુણશ્રેણીના આયામતુલ્ય તથા અવસ્થિત થાય અને ઉદયાવલિકાની ઉપરથી થાય છે.

(૩) શેષકર્મોની પૂર્વવત્ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી પ્રવર્તે છે.

(૪) ત્યારે સં.માનનો બંધ શરૂ થાય છે. આથી મોહનીયની ૩ પ્રકૃતિઓ (સં.લોભ-સં.માયા-સં.માન) બંધાય છે. અને તે પતદ્ગ્રહ હોવાથી સં.લોભ-માન-માયામાં માન-

सङ्क्रमयति, इदमुक्तं भवति – मानवेदकाद्धायाः प्रथमसमयादेव सञ्ज्वलनमाने मायात्रिकं लोभत्रिकं मध्यममानद्विकं च सङ्क्रमयति सञ्ज्वलनमायायां च मध्यममायाद्वयं लोभत्रिकं मानत्रिकं च सङ्क्रमयति सञ्ज्वलनलोभे च मायात्रिकं मध्यमलोभद्वयं मानत्रिकं च सङ्क्रमयति।

(५) तदानीमेव सञ्ज्वलनत्रिकस्य स्थितिबन्धश्चातुर्मासिकः, शेषकर्मणां च सङ्ख्येयवर्षसहस्रप्रमाणः। (४५५) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "ताधे तिण्हं संजलणाणं ट्ठिदिबंधो चत्तारि मासा पडिपुण्णा, सेसाणं कम्माणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जाणि वस्ससहस्साणि"** इति। उत्तरोत्तरस्थितिबन्धो मोहनीयस्य विशेषाधिकः, शेषकर्मणां तु सङ्ख्येयगुणः। एवं स्थितिबन्धसहस्रेषु व्रजितेषु सत्सु मानवेदककालः समाप्तो भवति। तदानीं च मोहनीयस्य स्थितिबन्धोऽन्तर्मुहूर्तोनाऽष्टमासिकः, शेषकर्मणां सङ्ख्येयवर्षसहस्रमितः, उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "एवं ट्ठिदिबंधसहस्साणि बहूणि गंतूण माणस्स चरिमसमयवेदगस्स**

૩, માયા-૩, લોભ-૩નો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ થાય છે.

એટલે કે માનવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયથી જ સં.માનમાં માયા-૩, લોભ-૩ અને અપ્રત્યા., પ્રત્યા. માન-૨ સંક્રમે છે. અને સં.માયામાં અપ્રત્યા. પ્રત્યા. માયાદ્વિક, લોભ-૩ અને માન-૩ સંક્રમે છે. તથા સં.લોભમાં માયા-૩, માન-૩, અપ્રત્યા. પ્રત્યા. લોભ-૨ સંક્રમે છે.

(૫) ત્યારે = માનવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે –

સંજ્વલનત્રિકનો સ્થિતિબંધ – ૪ માસ પ્રમાણ.

શેષકર્મોનો સ્થિતિબંધ – સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ થાય.

(૪૫૫) કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે, "ત્યારે ત્રણ સંજ્વલનનો - સ્થિતિબંધ પરિપૂર્ણ ૪ માસપ્રમાણ થાય અને શેષકર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાત હજાર વર્ષ પ્રમાણ થાય."

ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ મોહનીયનો વિશેષાધિક અને શેષકર્મોનો સંખ્યાતગુણ થાય છે. એ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં માનવેદકાદ્ધા સમાપ્ત થાય છે, ત્યારે –

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ – અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૮ માસ.

શેષ કર્મોનો સ્થિતિબંધ – સંખ્યાતા હજાર વર્ષપ્રમાણ થાય.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે, "આ પ્રમાણે ઘણા હજારો સ્થિતિબંધો ગયા પછી માનના ચરમસમયને ભોગવ્યા પછી ત્રણ સંજ્વલનનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૮

तिण्हं संजलणाणं ट्ठिदिबंधो अट्ठमासा अंतोमुहुत्तूणा, सेसाणं कम्माणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जाणि वस्ससहस्साणि" इति।

(४५६) **क्रोधवेदकाद्धा –**

मानवेदककाले समाप्तेऽनन्तरसमय इमे पदार्थाः प्रवर्तन्ते –

(१) क्रोधत्रिकमनुपशान्तं भवति ।

(२) ★क्रोधस्य प्रथमस्थितिं कुर्वन्नप्यन्तरस्यापूरणात् प्रथमस्थितित्वेन व्यवह्रीयते, तेन

માસ પ્રમાણ થાય અને શેષ કર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાત હજાર વર્ષપ્રમાણ થાય."

(४५६) क्रोधवेदकाद्धा

માનવેદક કાળની સમાપ્તિ પછીના સમયે (= ક્રોધવેદકકાળના પ્રથમસમયે) આ પદાર્થો પ્રવર્તે છે.

(૧) ક્રોધ-૩ અનુપશાંત થાય છે.

(૨) ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ બનાવે ત્યારે આંતરાને દલિકો દ્વારા પૂરવાથી પ્રથમસ્થિતિ

★. टिप्पणी-अत्राऽन्तरमेवं पूरयतीति दर्शितं जयधवलायां-"संपहि जाधे एवंविहो गुणसेढीणिक्खेवो जा ताधे चेव बारसण्हं एदेसिं कम्माणमंतरमावुरिज्जदि त्ति घेत्तव्वं । जस्स कसायस्स उदएण सेढिमारुढो तम्मि कसाये ओकड्डिदे एवंविहो गुणसेढिणिक्खेवो अंतरापूरणं च होदि त्ति णिच्छेयव्वो । एदो तदो एत्थ अंतरावूरणविहाणं किंचि वत्तइस्सामो । तं जहा-बारसविहं कसायमोकड्डियूण तक्काले गुणसेढिणिक्खेवं करेमाणो कोहसंजलणस्स ताव उदए थोवं पदेसग्गं देदि । तत्तो असंखेज्जगुणं जाव णाणावरणादिकम्माणं पुव्वणिक्खित्तगुणसेढिसीसयं पत्तोत्ति । पुणो तदणंतरोवरिमअंतरसमयम्मि एक्कवारमसंखेज्जगुणहीणं णिक्खिवदि तदो विसेसहीणं कादूण संछुहदि जाव अंतरचरिमट्ठिदि त्ति तदो बिदियट्ठिदि आदिसमयम्मि असंखेज्जगुणहीणं णिक्खिवदि तत्तो परं सव्वत्थ विसेसहीणं चेव संछुहदि जाव अप्पप्पणो ओकड्डिदपदेसमइच्छावणावलियाए अपत्तो त्ति एवं सेसकसायाणं पि अंतरापूरणविहाणमेत्थ दट्ठव्वं, विसेसाभावादो, णवरि तेसिमुदयावलिबाहिरे चेव गुणसेढिणिक्खेवो त्ति वत्तव्वं सत्तणोकसायइत्थिणवुसंयवेदाणं पि अप्पप्पणो अंतरे जहावसरं पूरिज्जमाणे णिसेगपरूवणा एवं चेव कायव्वा ।" इति ।

लब्धिसारेऽन्तरं पूरयतीति विशेषो दर्शितः, दलिकप्रक्षेपविधिरित्थं दर्शितस्तद्यथा "इतः पूर्वं मोहनीयस्याऽवस्थिताऽऽयामा गुणश्रेणिः कृता । इदानीं पुनर्गलिताऽवशेषा प्रारब्धयत्यर्थविशेषः यस्य कषायस्योदयेनोपशमश्रेणिमारुढो जीवः, पुनरवतरणे तस्य कषायस्योदयसमयादारभ्य गलिताऽवशेषगुणश्रेणिरन्तरपूरणं च क्रियते । तत्रोदयवतः संज्वलनक्रोधस्य द्रव्यमपकृष्य पल्याऽसंख्यातभागेन खण्डयित्वा तदेकभागं स.....उदयादिगुणश्रेण्यायामे निक्षिपति पुनर्द्वितीयस्थितौ प्रथमनिषेकद्रव्यं स..... इदम् 'पदहतमुखमादिधनमित्यनेनाऽन्तर्मुहूर्तमात्राऽन्तरायामेन गुणयित्वा लब्धं समपट्टिकाधनम्.... द्वितीयस्थितिप्रथमनिषेके द्विगुणहान्या विभज्य द्वाभ्यां गुणितेऽधस्तनगुणहानिचयो भवति ।

गलितावशेषगुणश्रेणिं करोति, तदायामश्च शेषकर्मणां तत्कालीनगुणश्रेण्यायामेन सदृशो भवति। इतः प्रभृति मानत्रिकस्य मायात्रिकस्य लोभत्रिकस्य चापि गुणश्रेणिं प्रागुक्तायामं विस्तीर्य शेषकर्मणां तत्कालीनगुणश्रेण्यायामेन सदृशा गलितावशेषमात्री प्रारभ्यते ।

(४५७) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णावपि – "पढमसमयकोधवेदगस्स बारसण्हं वि कसायाणं गुणसेढीणिक्खेवो सेसाणं कम्माणं गुणसेढिणिक्खेवेण सरिसो होदि। जहा मोहनीयवज्जाणं कम्माणं सेसे सेसे गुणसेढिं णिक्खिवदि, तहा एतो पाए बारसण्हं कसायाणं सेसे गुणसेढी णिक्खिवदव्वा"** इति ।

इदमत्र तात्पर्यम् – यस्य सञ्ज्वलनकषायस्योदयेनाऽऽरूढः, तं कषायमुदयेन प्राप्तः सन् प्रतिपतन् गलितावशेषां शेषकर्मणां गुणश्रेण्यायामेन च सदृशां गुणश्रेणिं रचयति, (४५८) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "जाए संजलणाए सेढिं पडिवन्नो तातो चेव तं कम्मं पत्तस्स**

તરીકે વ્યવહાર થાય છે. અને ત્યાં રહેલો જીવ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી કરે છે. તેનો આયામ શેષકર્મોની તે કાળે થતી ગુણશ્રેણીના આયામસમાન હોય છે. અહીંથી પ્રારંભીને માન-૩, માયા-૩ અને લોભ-૩ની ગુણશ્રેણીનો આયામ વિસ્તારીને શેષકર્મોની તે કાળે થતી ગુણશ્રેણીના આયામસમાન અને ગલિતાવશેષ જ કરે છે.

(૪૫૭) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, "પ્રથમસમયે ક્રોધને અનુભવનાર જીવને બાર કષાયોનો જે ગુણશ્રેણિનિક્ષેપ થાય, તે શેષકર્મના ગુણશ્રેણીનિક્ષેપને સમાન હોય છે. મોહનીય સિવાયના કર્મોનો જેમ અવશેષ-અવશેષ નિષેકોમાં ગુણશ્રેણિનિક્ષેપ થાય, તેમ આ બાર કષાયોનો પણ હવેથી અવશેષ નિષેકોમાં ગુણશ્રેણિનિક્ષેપ થાય."

અહીં તાત્પર્ય એ છે કે, જે સં.કષાયના ઉદયથી શ્રેણી ચઢે, તે કષાયનો ઉદય થાય ત્યારે પડતાં જીવને શેષકષાયની પણ ગલિતાવશેષ અને શેષકર્મની ગુણશ્રેણીના આયામસમાન ગુણશ્રેણી થાય છે.

(૪૫૮) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, "જે સંજ્વલનકષાયના ઉદયે શ્રેણિ ચઢ્યો

सैकपदाहतपदफलचयहतमत्तूरधनमित्यानीतं चयधनं स.....इदं प्रागानीते समपट्टिकाधने साधिकं कुर्यात्स..... एतावद् द्रव्यमपकृष्टद्रव्यस्य पल्यासंख्यातभागखण्डितबहुभागद्रव्याद् गृहीत्वा, अद्धाणेण सव्वधणे खण्डिदेत्यादिविधिना विशेषहीनक्रमेणऽन्तरायामे निक्षिपेत्, अवशिष्टबहुभागद्रव्यं स.....द्वितीयस्थितौ "दिवड्ढगुणहाणिभाजिदे पढमो" इत्यादिविधिना नानागुणहानिषु विशेषहीनक्रमेण तत्तदपकृष्टनिषेकमतिस्थापनावलिमात्रेणाऽप्राप्य निक्षिपति । एवं निक्षिप्ते गुणश्रेणिशीर्षद्रव्यादन्तरायामप्रथमसमयनिक्षिप्तद्रव्यमसंख्यातगुणहीनम् । अन्तरायामचरमसमयनिक्षिप्तद्रव्याद् द्वितीयस्थितिप्रथमसमयनिक्षिप्तद्रव्यमसंख्यातगुणहीनं द्रष्टव्यम् । एवमुदयरहितानां शेषैकादशकषायाणां द्रव्यमपकृष्योदयावलिबाह्यगुणश्रेण्यायामेऽन्तरायामे द्वितीयस्थितौ च द्रव्यत्रयनिक्षेपविधिः कर्तव्यः ।" इति ।

सेसकम्मेहि सरिसा गुणसेढी'' इति। (३) शेषकर्मणां च प्रागारब्धा गलितावशेषगुणश्रेणिरत्रापि पूर्ववत्प्रवर्तते।

(४) सञ्ज्वलनक्रोधस्य बन्ध आरभ्यते, तेनेतः प्रभृति मोहनीयस्य चतस्रः प्रकृतयो बध्यन्ते। तासां पतद्ग्रहत्वेन सञ्ज्वलनक्रोधमानमायालोभेषु द्वादशकषायाणामनानुपूर्व्या सङ्क्रमयति। इदमुक्तं भवति — सञ्ज्वलनक्रोधे मध्यमक्रोधद्विकं मानत्रिकं मायात्रिकं लोभत्रिकं चेत्येकादश प्रकृतीः सङ्क्रमयति, सञ्ज्वलनमाने च क्रोधत्रिकं मध्यममानद्विकं मायात्रिकं लोभत्रिकं चेत्येकादश प्रकृतीः सङ्क्रमयति, सञ्ज्वलनमायायां च क्रोधत्रिकं मानत्रिकं मध्यममायाद्विकं लोभत्रिकं चेत्येकादश प्रकृतीः सङ्क्रमयति, सञ्ज्वलनलोभे च क्रोधत्रिकं मानत्रिकं मायात्रिकं मध्यमलोभद्वयं चेत्येकादश प्रकृतीः सङ्क्रमयति।

(५) तदानीं सञ्ज्वलनचतुष्कस्य स्थितिबन्धोऽष्टमासप्रमाणश्शेषकर्मणां च सङ्ख्यात-

હતો, પડતી વખતે તે જ સંજ્વલન કષાયનો ઉદય થાય ત્યારે તેની ગુણશ્રેણિ શેષકર્મોની ગુણશ્રેણિ સમાન થાય.''

(૩) શેષકર્મોની પૂર્વવત્ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થાય છે.

(૪) સં.ક્રોધનો બંધ શરૂ થાય છે. તેથી અહીંથી માંડી મોહનીયની ૪ પ્રકૃતિઓ બંધાવાથી અને તે પતદ્ગ્રહરૂપે થવાથી સં.ક્રોધ-માન-માયા-લોભમાં ૧૨ કષાયોનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ થાય છે. તે આ પ્રમાણે :-

સં.ક્રોધમાં અપ્રત્યા., પ્રત્યા. ક્રોધ-૨, માન-૩, માયા-૩, લોભ-૩ = ૧૧ પ્રકૃતિ સંક્રમે છે.

સં.માનમાં અપ્રત્યા., પ્રત્યા. માન-૨, ક્રોધ-૩, માયા-૩, લોભ-૩ = ૧૧ પ્રકૃતિ સંક્રમે છે.

સં.માયામાં અપ્રત્યા., પ્રત્યા. માયા-૨, ક્રોધ-૩, માન-૩, લોભ-૩ = ૧૧ પ્રકૃતિ સંક્રમે છે.

સં.લોભમાં અપ્રત્યા., પ્રત્યા. લોભ-૨, ક્રોધ-૩, માન-૩, માયા-૩ = ૧૧ પ્રકૃતિ સંક્રમે છે.

(૫) ત્યારે સંજ્વલનચતુષ્કનો — ૮ માસપ્રમાણ.

અને શેષ કર્મનો — સંખ્યાતા હજાર વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

वर्षसहस्रमितः । (४५९) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "ताधे ट्ठिदिबंधो चउण्हं संजलणाण-मट्ठमासा पडिवुण्णा, सेसाणं कम्माणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जाणि वस्ससहस्साणि"** इति । पूर्ववदुत्तरोत्तराभिनवस्थितिबन्धो मोहनीयस्य विशेषाधिकः, शेषाणां तु कर्मणां सङ्ख्यातगुणः । एवं स्थितिबन्धसहस्रेषु गच्छत्स्ववेदकस्य चरमसमये सञ्ज्वलनचतुष्कस्यान्तर्मुहूर्तोनचतुःषष्टिवर्षप्रमाणो बन्धो भवति, शेषकर्मणां च सङ्ख्यातसहस्रवर्षमात्रः । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "ताधे मोहणीयस्स ट्ठिदिबंधो चदुसट्ठिवस्साणि अंतोमुहुत्तूणाणि, सेसाणं कम्माणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जाणि वस्ससहस्साणि"** इति ।

(४६०) **पुरुषवेदोदयः –**

(१) अवेदकस्य चरमसमये वेदिते सप्तनोकषायाणामुपशान्तत्वमपगच्छति । ★द्वितीय-स्थितितस्तेषां दलं गृहीत्वा प्रागुपक्रान्तद्वादशकषायगुणश्रेण्यायामसदृशां गलितावशेषां गुणश्रेणिं

(४५९) कषायप्राभृतचूर्णिमां કહ્યું છે કે, "ત્યારે ચાર સંજ્વલનનો સ્થિતિબંધ પ્રતિપૂર્ણ આઠ માસપ્રમાણ થાય અને શેષ કર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાત હજાર વર્ષપ્રમાણ થાય."

પૂર્વની જેમ મોહનીયકર્મનો અભિનવ સ્થિતિબંધ ઉત્તરોત્તર વિશેષાધિક થાય છે. અને શેષકર્મોનો સંખ્યાતગુણ થાય છે. આ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં અવેદકના ચરમસમયે –

સંજ્વલનચતુષ્કનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૬૪ વર્ષપ્રમાણ અને શેષકર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતા હજાર વર્ષપ્રમાણ થાય છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે, "ત્યારે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ અંતર્મુહૂર્તન્યૂન ૬૪ વર્ષપ્રમાણ થાય અને શેષકર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાત હજાર વર્ષપ્રમાણ થાય."

(४६०) पुरुषवेदनो उदय

અવેદકાદ્ધાના ચરમસમયની પછીના સમયે –

(१) પુરુષવેદ અને હાસ્ય-૬ = ૭ નોકષાયની ઉપશમના નષ્ટ થાય છે. એટલે તે સમયે દ્વિતીય સ્થિતિમાંથી તેના દલિકોને ગ્રહણ કરીને સાતે નોકષાયની બાર કષાય

★. ટિપ્પણી-અત્ર લબ્ધિસારે સપ્તનોકષાયાણાં સંજ્વલનક્રોધવદન્તરં પૂરયતીત્યુક્તમ્, તથા ચ તદ્ગ્રન્થઃ-"તત્રોદયવતીઃ પુંવેદસંજ્વલનક્રોધયોર્દ્રવ્યમપકૃષ્યોદયાદિગુણશ્રેણ્યાયામેઽન્તરાયામે દ્વિતીયસ્થિતૌ ચ સંજ્વલનક્રોધોક્તપ્રકારેણ દ્રવ્યનિક્ષેપં કરોતિ । ઉદયરહિતાનાં શેષકષાયનોકષાયાણાં દ્રવ્યપકૃષ્યોદયાવલિબાહ્યગુણશ્રેણ્યાયામઽન્તરાયામે દ્વિતીયસ્થિતૌ ચ પૂર્વોક્તપ્રકારેણ નિક્ષિપતિ ।"

विरचयति । तत्रापि पुरुषवेदस्योदयसमयात्प्रभृति शेषाणां षण्णां पुनरुदयावलिकाया उपरितनसमयाद्रचयति ।

(२) शेषकर्मणां प्रागारब्धा गलितावशेषमात्री गुणश्रेणिरत्राऽपि प्रवर्तते ।

(३) पुरुषवेदमुदयेनानुभवति तथा पुरुषवेदबन्धमुपक्रमते, सप्तानां च नोकषायाणामनानुपूर्व्या सङ्क्रममितः प्रभृत्यारभते । तेन बध्यमानसञ्ज्वलनक्रोधमानमायालोभपुरुषवेदेषु पञ्चप्रकृतिषु मोहनीयस्यैकोनविंशतिप्रकृतीः सङ्क्रमयति ।

(४) तदानीं पुरुषवेदस्य स्थितिबन्धो द्वात्रिंशद्वर्षप्रमितः सञ्ज्वलनचतुष्कस्य चतुषष्टि-वर्षप्रमाणः शेषकर्मणां च सङ्ख्यातवर्षसहस्राणि । (४६१) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ** - **"ताधे चेव पुरिसवेदस्स ट्ठिदिबंधो बत्तीसवस्साणि पडिवुण्णाणि, संजलणाणं ट्ठिदिबंधो च दुसट्ठिवस्साणि सेसाणं कम्माणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जाणि वस्ससहस्साणि"** इति ।

पुरुषवेदोपशमनापगमतः सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु स्त्रीवेदोऽनुपशान्तो भवति । पुरुषवेदानुपशमनातो यावति काले स्त्रीवेदोऽनुपशान्तः, तावतः कालस्य सङ्ख्यातेषु बहुभागेषु

જેવી જ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થાય છે. અને તેમાં પુરુષવેદ ઉદયવતી પ્રકૃતિ હોવાથી તેનો ગુણશ્રેણી નિક્ષેપ ઉદય સમયથી અને શેષ ૬ નોકષાયનો નિક્ષેપ ઉદયાવલિકાની ઉપરથી થાય છે.

(૨) શેષ કર્મોની પૂર્વવત્ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થાય છે.

(૩) પુરુષવેદનો બંધ અને ઉદય ચાલુ થાય છે. તથા ૭ નોકષાયનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ પણ અહીંથી શરૂ થાય છે. એટલે બધ્યમાન સં.ક્રોધ-માન-માયા-લોભ-પુરુષવેદ = ૫ પ્રકૃતિમાં કુલ ચારિત્રમોહનીયની ૧૯ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ થાય છે.

(૪) પુરુષવેદનો સ્થિતિબંધ – ૩૨ વર્ષ.

સંજ્વલનચતુષ્કનો – ૬૪ વર્ષ.

શેષ કર્મોનો – સંખ્યાતા હજાર વર્ષપ્રમાણ થાય છે.

(૪૬૧) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, "ત્યારે પુરુષવેદનો સ્થિતિબંધ પ્રતિપૂર્ણ ૩૨ વર્ષ, સંજ્વલનનો સ્થિતિબંધ ૬૪ વર્ષ અને શેષ કર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાત હજાર વર્ષ પ્રમાણ થાય."

પુરુષવેદ અનુપશાંત થયા પછી હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં સ્ત્રીવેદની ઉપશમના

गतेषु सत्सु नामगोत्रवेदनीयानामसङ्ख्येयवर्षसहस्रप्रमाणः स्थितिबन्धो भवति । अतः प्रभृति पूर्वपूर्वस्थितिबन्धतो नामगोत्रवेदनीयानां स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणो भवति, यतः प्रभृति यस्य कर्मणः स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयवार्षिको भवति; ततः प्रभृति तस्य कर्मणः पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तर-स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणो भवत्येवं तावद्वाच्यम्, यावत्पल्योपमसङ्ख्येयभागप्रमाणः स्थितिबन्धो न भवतीति नियमसम्भवात्, (४६२) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "जत्तो पाए असंखेज्ज-वस्सट्ठिदिबंधो तत्तो पाए पुण्णे पुण्णे ट्ठिदिबंधे अण्णं ट्ठिदिबंधमसंखेज्जगुणं बंधइ, एदेण कमेण सत्तण्हं पि कम्माणं पलिदोवमस्स असंखेज्जदिभगियादो ट्ठिदिबंधादो एक्कप्पहारेण सत्तण्हं पि कम्माणं पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागिओ ट्ठिदिबंधो जादो, एत्तो पाए पुण्णे पुण्णे ट्ठिदिबंधे अण्णं ट्ठिदिबंधं संखेज्जगुणं बंधइ"** इति ।

तत्रेदमल्पबहुत्वम् – मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वस्तोकः, ततो घातित्रयस्य सङ्ख्येयगुणः,

નષ્ટ થાય છે. આ બંનેની વચ્ચેના કાળમાં સંખ્યાતા બહુભાગ પસાર થઈ જાય અને સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યારે નામ-ગોત્ર-વેદનીયનો અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય છે.

અહીંથી માંડીને પૂર્વ-પૂર્વના સ્થિતિબંધ કરતાં નામ-ગોત્ર-વેદનીયનો ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ થાય છે. કેમકે અહીં નિયમ છે, કે જે કર્મનો અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ જ્યારથી શરૂ થાય છે. ત્યારથી તે કર્મનો પૂર્વ-પૂર્વથી ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ થાય છે. તે પણ જ્યાં સુધી પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય ત્યાં સુધી જાણવું.

(૪૬૨) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, "જ્યારથી અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય ત્યારથી પૂર્વ સ્થિતિબંધ પૂર્ણ થયા બાદ નવો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણ બાંધે છે. આ ક્રમે આગળ જતા સાતેય કર્મોનો પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધથી એક ઝાટકે સાતેય કર્મોનો પલ્યોપમનો સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય અને અહીંથી નવો નવો સ્થિતિબંધ ઉત્તરોત્તર સંખ્યાતગુણ બાંધે છે."

અલ્પબહુત્વ આ ક્રમે જાણવું –

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ – સૌથી અલ્પ.

તેનાથી ઘાતિત્રયનો – સંખ્યાતગુણ.

તેનાથી નામ-ગોત્રનો – અસંખ્યાતગુણ.

તેનાથી વેદનીયનો – વિશેષાધિક.

ततोऽपि नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः, ततोऽपि वेदनीयस्य विशेषाधिकः । (४६३) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "पुरिसवेदे अणुवसंते जाव इत्थिवेदो उवसंतो एदिस्से अद्धाए सङ्खेज्जेसु भागेसु गदेसु णामगोदवेदणीयाणमसंखेज्जवस्सियट्ठिदिगो बंधो, अप्पाबहुअं कायव्वं – सव्वथोवो मोहणीयस्स ट्ठिदिबंधो, तिण्हं घादिकम्माणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो, णामगोदाणं ट्ठिदिबंधो असंखेज्जगुणो, वेदणीयस्स ट्ठिदिबंधो विसेसाहिओ"** इति । एवं सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु स्त्रीवेदस्योपशमना नश्यति । तेन तद्दलिकं समाकृष्योदयावलिकोपरितन★प्रथमनिषेकादारभ्य शेषकर्मसत्कगुणश्रेणिशीर्षपर्यन्तं गलितावशेषमात्रीं गुणश्रेणिं रचयति । एवमितः प्रभृति मोहनीयस्य विंशतिप्रकृतीनां गलितावशेषगुणश्रेणिं करोति बध्यमानपञ्चप्रकृतिषु च विंशतिप्रकृत्यात्मकं सङ्क्रमस्थानं प्राप्नोति ।

स्त्रीवेदोपशमनानाशतः सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु व्रजितेषु नपुंसकवेदोऽनुपशान्तो भवति । स्त्रीवेदोपशमनानाशतो यावति काले नपुंसकवेद उपशान्तनाशस्तावतः कालस्य सङ्ख्येयेषु

(४६३) **कषायप्राभृतचूर्णिमां** કહ્યું છે કે, "પુરુષવેદ અનુપશાંત થતાં ને સ્ત્રીવેદ હજી ઉપશાંત હોય તે કાળના સંખ્યાતા ભાગો પસાર થયા બાદ નામ-ગોત્ર અને વેદનીયનો અસંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય. અને ત્યારે અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે સમજવું - મોહનીયનો સ્થિતિબંધ સર્વાલ્પ, ત્રણ ઘાતિકર્મોનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ, નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણ અને વેદનીયનો સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક થાય."

આ પ્રમાણે હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી સ્ત્રીવેદની ઉપશમના નષ્ટ થાય છે અને ત્યારથી સ્ત્રીવેદના દલિકોને પણ ખેંચીને ઉદયાવલિકાની ઉપરના પ્રથમ નિષેકથી આરંભીને શેષ કર્મોની ગુણશ્રેણીના શીર્ષ પર્યંત ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણિ કરે છે. અહીંથી આમ કુલ ૨૦ પ્રકૃતિઓની ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થાય છે.

અને બધ્યમાન ૫ પ્રકૃતિઓમાં ચારિત્રમોહનીયની ૨૦ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમસ્થાન અહીં પ્રાપ્ત થાય છે.

સ્ત્રીવેદની ઉપશમના નષ્ટ થયા પછી હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં નપુંસકવેદની ઉપશમના નષ્ટ થાય છે. સ્ત્રીવેદ અનુપશાંત થયા પછી નપુંસકવેદની ઉપશમના નષ્ટ થાય તે વચ્ચેનાં કાળના સંખ્યાતા બહુભાગ પસાર થાય અને એક સંખ્યાતમો ભાગ

★. अत्र लब्धिसारे स्त्रीवेदस्याऽन्तरपूरणमुक्तम्, तथा च तद्ग्रन्थः-"ततः संख्यातसहस्रस्थितिबन्धेष्वन्तर्मुहूर्तकाले गतेष्वेकस्मिन् समये स्त्रीवेदोपशमो विनष्टस्ततः प्रभृति स्त्रीवेदद्रव्यं सङ्क्रमणाऽपकर्षणादिकरणयोग्यं सञ्जातमित्यर्थः। तस्मिन् स्त्रीवेदोपशमनविनाशप्रथमसमये स्त्रीवेदमपकृष्य तस्योदयरहितत्वादुदयावलिबाह्यगुणश्रेण्यायामेऽन्तरायामे द्वितीयस्थितौ च पूर्वोक्तविधानेन निक्षिपति ।"

बहुभागेषु गतेषु ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयवर्षप्रमाणो भवति । तेनेतः प्रभृति षण्णामपि कर्मणामसङ्ख्येयवर्षमात्रः स्थितिबन्धो भवति, अतः प्रभृति स्थितिबन्धः पूर्वपूर्वतोऽसङ्ख्येयगुणो भवति, नियमस्य प्रागुक्तत्वान्नाऽत्र पुनरभिधीयते । (४६४) तत्राल्पबहुत्वम् - मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वस्तोकस्ततोऽसङ्ख्येयगुणो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणाम्, ततोऽप्यसङ्ख्येयगुणो नामगोत्रयोः, ततो वेदनीयस्य विशेषाधिकः । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "इत्थिवेदे अणुवसंते जाव णवुंसयवेदो उवसंतो एदिस्से अद्धाए संखेज्जेसु भागेसु गदेसु णाणावरणदंसणावरणअंतराइयाणमसंखेज्जवस्सियट्ठिदिबंधो जादो, ताधे मोहणीयस्स ट्ठितिबंधो थोवो, तिण्हं घादिकम्माणं ट्ठिदिबंधो असंखेज्जगुणो, नामगोदाणं ट्ठितिबंधो असंखेज्जगुणो । वेदणीयस्स ट्ठितिबंधो विसेसाहिओ"** इति । ततः प्रभृत्येव ज्ञानावरणचतुष्कदर्शनावरणत्रिकान्तरायपञ्चकरूपद्वादशदेशघातिप्रकृतीनां द्विस्थानकमनुभागं बध्नाति । इतः प्रागेतासां प्रकृतीनां बन्ध एकस्थानानुभाग आसीत् ।

ગુણધન્યા

બાકી રહે ત્યારે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયનો અસંખ્યાતા વર્ષનો સ્થિતિબંધ શરૂ થાય છે. તેથી અહીંથી માંડીને ૬ કર્મોનો અસંખ્યાતા વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ થાય છે. નિયમ પૂર્વવત્ જાણવો.

(૪૬૪) તે વખતે સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે :-

મોહનીયનો – સૌથી અલ્પ.

ઘાતિ-૩નો – અસંખ્યગુણ.

નામ-ગોત્રનો- અસંખ્યગુણ.

વેદનીયનો- વિશેષાધિક.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે "સ્ત્રીવેદના અનુપશાંત થતાં ને નપુંસકવેદ હજી ઉપશાંત હોય એ કાળના સંખ્યાતા ભાગો ગયા બાદ જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાયનો અસંખ્યાત વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય, અને ત્યારે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ સર્વાલ્પ, ત્રણ ઘાતિકર્મોનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ, નામ-ગોત્ર સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ અને વેદનીયનો સ્થિતિબંધ વિશેષાધિક થાય."

ત્યારથી જ્ઞાનાવરણ-૪, દર્શનાવરણ-૩, અંતરાય-૫ એ ઘાતિત્રયની ૧૨ દેશઘાતિ પ્રકૃતિઓનો બે ઠાણિયો રસ બંધાય છે. અવરોહકને પણ અત્યારસુધી આ પ્રકૃતિઓનો એકઠાણિયો રસ બંધાતો હતો. હવેથી બે ઠાણિયો રસ બંધાય છે.

(४६५) सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु नपुंसकवेदस्योपशमनाऽपगच्छति ।

★(१) तदानीमेव द्वितीयस्थितितो दलिकं गृहीत्वा नपुंसकवेदस्य गलितावशेषां गुणश्रेणिमुदयावलिकोपरितननिषेकाच्छेषकर्मगुणश्रेण्यायामेन सदृशां करोति । एवं ततः प्रभृति मोहनीयस्यैकविंशतिप्रकृतीनां गलितावशेषगुणश्रेणिं करोति ।

(२) शेषकर्मणां प्रागारब्धा गलितावशेषगुणश्रेणिस्तत्राऽपि प्रवर्तते ।

(३) तदानीमेव बध्यमानपुरुषवेदसञ्ज्वलनक्रोधमानमायालोभेष्वनानुपूर्व्या चारित्रमोहनीयस्यैकविंशतिप्रकृत्यात्मकं सङ्क्रमस्थानं प्राप्यते ।

(४६६) नपुंसकवेदानुपशमनप्रथमसमयात्प्रभृति श्रेणिप्रतिपन्नसत्कानिवृत्तिकरणस्यान्तरकरणक्रियासमाप्तिचरमसमयपर्यन्तो योऽन्तर्मुहूर्तकालस्तस्य सङ्ख्यातबहुभागेषु गतेषु मोहनीयस्यासङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धो द्विस्थानकश्चानुभाग उदयमागच्छति । इदमुक्तं भवति — श्रेणितः प्रतिपातकोऽन्तरं न करोति, अतोऽन्तरकरणसमाप्तिचरमसमयोऽपि तेन नावाप्यते,

ગુણધન્યા

(૪૬૫) ઉક્તક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં નપુંસકવેદની ઉપશમના નષ્ટ થાય છે, તેથી –

(૧) તે જ સમયે દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિકને ખેંચીને નપુંસકવેદની પણ ઉદયાવલિકાની ઉપરનાં નિષેકથી શેષકર્મોની ગુણશ્રેણીની જેમ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી ચાલુ થાય છે.

(૨) શેષ કર્મોની પૂર્વવત્ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થાય છે.

(૩) ત્યારે બધ્યમાન પુરુષવેદ-સં.ક્રોધ-માન-માયા-લોભમાં અનાનુપૂર્વીથી ચારિત્ર મોહનીયની ૨૧ પ્રકૃતિનું સંક્રમસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે.

(૪૬૬) નપુંસકવેદ અનુપશાંત થયા પછી પ્રથમસમયથી માંડીને આરોહકના અનિવૃત્તિકરણનો અંતરકરણક્રિયાની સમાપ્તિનો સમય સુધીનો જે અંતર્મુહૂર્ત જેટલો કાળ છે, તેના સંખ્યાતા બહુભાગ પસાર થાય ત્યારે મોહનીયનો અસંખ્યવર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને ૨ ઠાણિયો રસ ઉદયમાં આવે છે. એટલે કે શ્રેણીથી પડતો જીવ અંતરકરણ કરતો નથી. આથી અંતરકરણની સમાપ્તિનો ચરમસમય પણ તેને આવતો નથી. પરંતુ ઉપશમશ્રેણીથી પડતાં જીવને નપુંસકવેદની અનુપશમનાનો જે પ્રથમસમય

★. लब्धिसारेऽत्र नपुंसकवेदस्याऽन्तरपूरणं प्राग्वदभिहितम् । अक्षराणि त्वेवम्"तत्प्रथमसमये नपुंसकवेदद्रव्यमपकृष्येतरकर्मगलिताऽवशेषगुणश्रेण्यायामसमान उदयावलिबाह्यगुणश्रेण्यायामेऽन्तरायामे द्वितीयस्थितौ च पूर्वोक्तविधानेन निक्षिपति ।"

किन्तूपशमश्रेणितः प्रतिपततो यः स्वनपुंसकवेदाऽनुपशमनप्रथमसमयो यश्चारूढाऽन्तरकरण-निष्ठानचरमसमयसदृशः प्रतिपातुककालस्तयोरन्तरगतकालस्य सङ्ख्येयेषु बहुभागेषु गतेष्ववशिष्ट-सङ्ख्येयतमभागस्य प्रथमसमयं प्राप्नोति, तदा मोहनीयस्याऽसङ्ख्येयवर्षप्रमाणः स्थितिबन्धः, तथेतः प्रभृति मोहनीयस्योत्तरोत्तरस्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणो भवति, नियमस्य प्रागुक्तत्वेन पिष्टपेषणप्रसङ्गान्न पुनरभिधीयते। मोहनीयस्य चानुभागबन्धो द्विस्थानको भवति, एवमुदयेऽपि द्विस्थानकोऽनुभागो भवति। इतः प्राग्मोहनीयस्यैकस्थानकोऽनुभागबन्ध एकस्थानकश्चानुभागोदय आसीत्, सत्तायां तु प्रागपि द्विस्थानकोऽनुभाग आसीत्, अन्यथा तत्कालबध्यमानद्विस्थान-कस्यावलिकाया अनाक्रान्तत्वेन द्विस्थानकानुभागोदयस्यानुपपत्तेः। (४६७) बन्धमाश्रित्य तदानीमल्पबहुत्वं त्वित्थम् – (१) मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वस्तोकः, (२) ततोऽसङ्ख्येयगुणो घातित्रयस्य, (३) ततोऽपि नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः, (४) ततो वेदनीयस्य विशेषाधिकः।

अन्तरकरणसमाप्त्यनन्तरसमयात्सप्त पदार्थाः प्रागुक्तास्तेभ्यो मोहस्यासङ्ख्येयवार्षिकः

ગુણધન્યા

છે તે સમય અને આરોહક જીવનો અંતરકરણની સમાપ્તિના ચરમસમયસમાન અવરોહકનો જે કાળ છે, તે બંનેની વચ્ચેના કાળના અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ સંખ્યાતા બહુભાગ પસાર થાય ત્યારે મોહનીયનો અસંખ્યાતા વર્ષનો સ્થિતિબંધ શરૂ થાય છે. અને ત્યારથી પ્રારંભીને મોહનીયનો ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ થાય છે. નિયમ પૂર્વવત્ જાણવો.

તથા તે જ વખતે મોહનીયના બંધ અને ઉદય બન્નેમાં બે ઠાણિયો રસ હોય છે. આરોહકને અંતરકરણક્રિયાકાળ પૂર્ણ થયા પછીથી આ સ્થાન સુધી મોહનીયનો એક ઠાણિયો રસ બંધ અને ઉદયમાં હતો. હવેથી બે ઠાણિયા રસનો ઉદય ચાલુ થાય છે.

સત્તામાં તો આ સ્થાનપૂર્વે પણ બે ઠાણિયો રસ હતો જ, કેમકે સત્તામાં ન હોય તો બે ઠાણિયા રસનો બંધ તો હમણા અહીં જ ચાલુ થયો હોવાથી બંધાવલિકા પૂર્ણ ન થવાના કારણે ઉદયમાં આવી જ ન શકે.

(४६७) અહીં સ્થિતિબંધનું અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે :-

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ – સર્વાલ્પ

તેનાથી ઘાતિ-ત્રનો – અસંખ્યગુણ

તેનાથી નામ-ગોત્રનો – અસંખ્યગુણ

તેનાથી વેદનીયનો – વિશેષાધિક

અંતરકરણક્રિયાસમાપ્તિથી આરોહકને ૭ વસ્તુઓ જે થતી હતી. તેનાથી વિપરીતપણે,

स्थितिबन्धो द्विस्थानकानुभागबन्धो द्विस्थानकानुभागोदयश्चेति त्रयः पदार्था अवरोहकस्य विपरीतेनेतः प्रभृति प्रवर्तन्ते (लोभस्याऽसङ्क्रमो नपुंसकवेदोपशमना चेति द्वे वस्तुनी विमुच्य) इतः प्रागेवानिवृत्तिकरणे व्यक्तिरूपेण लोभस्य सङ्क्रमो नपुंसकवेदोपशमनापगमश्च प्रवृत्तौ, मोहनीयस्याऽऽनुपूर्वीसङ्क्रमो बद्धकर्म च षडावलिका व्यतिक्रम्योदीर्यन्त इति नियमौ परित्यज्य मोहनीयस्यानानुपूर्वीसङ्क्रमो बन्धावलिकाव्यतिक्रमणे चोदीरणेति द्वौ पदार्थौ प्रतिपातुक-सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयादेव प्रवृत्तौ । (४६८) **न च** ये सप्त पदार्था आरोहकस्यान्तरकरण-क्रियासमाप्तितः प्रवृत्ताः तेभ्यस्त्रयः पदार्था विपर्ययेणावरोहकस्यारोहकान्तरकरणक्रिया-समाप्तिसमकाले प्रवर्तनीयाः । प्रतिपातुकस्य यो नपुंसकवेदानुपशमनप्रथमसमयश्चारोहका-ऽन्तरकरणसमाप्तिचरमसमयसदृशः प्रतिपातुककालः, तयोरन्तरगतकालस्य सङ्ख्येयतमे-ऽवशिष्यमाणे कथं प्रवर्तन्ते ? इति **वाच्यम्,** यद्यपि येनैव क्रमेणोपशमश्रेणिमारोहति, तेनैव विपरीतक्रमेण पदार्थाः प्रवर्तन्ते, तथाप्यारोहकस्य यस्मिन् काले प्रवृत्ता आसन्, तस्मिन्नेव

સાત વસ્તુઓમાં મોહનીયનો અસંખ્યાતા વર્ષનો સ્થિતિબંધ, બે ઠાણિયો રસબંધ અને બે ઠાણિયો રસોદય એ ૩ વસ્તુઓ અહીં ચાલુ થાય છે.

અહીંથી પહેલા જ અનિવૃત્તિકરણમાં સ્વતંત્રપણે લોભનો સંક્રમ અને નપુંસકવેદની અનુપશાંતતા આ બે વસ્તુ ચાલુ થઈ ગઈ હતી.

તથા સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી જ મોહનીયનો આનુપૂર્વી સંક્રમ અને ૬ આવલિકા બાદ ઉદીરણા થાય એવો નિયમ છોડીને બંધાવલિકા વીત્યા બાદ સંક્રમ અને મોહનીયનો અનાનુપૂર્વી સંક્રમ ચાલુ થઈ ગયો હતો. (તેથી ૭ પદાર્થમાંથી ૪ તો પૂર્વે જ ચાલુ થઈ ગયા હોવાથી, બાકીના ૩ પદાર્થો અત્રે ચાલુ થાય છે.)

(૪૬૮) પ્રશ્ન :- જે સાત વસ્તુઓ આરોહકને અંતરકરણક્રિયાસમાપ્તિના ચરમસમયથી ચાલુ થઈ હતી. તેમાંથી ૩ વસ્તુઓ વિપરીતપણે અવરોહકને પણ આરોહકનો અંતરકરણક્રિયાસમાપ્તિનો કાળ આવે ત્યારે થવી જોઈએ ને ? તેના બદલે તેના સંખ્યાતમા ભાગ પહેલા કેમ થાય છે ? એટલે કે અવરોહકનાં નપુંસકવેદની અનુપશમનાનો પ્રથમસમય અને અંતરકરણક્રિયાસમાપ્તિ સમાન અવરોહકનો કાળ, આ બંને વચ્ચે સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યારે કેમ કહી છે ? જે ક્રમે ચઢે તે જ ક્રમે ઉતરે ને?

ઉત્તર :- જે ક્રમે ચઢે, તે જ ક્રમે ઊતરે તે વાત સાચી છે. પરંતુ કાળ પણ સમાન જ હોય તેવો નિયમ નથી. એટલે કે આરોહકને જે કાળે જે પ્રવૃત્તિ થાય, તે જ કાળે તે પ્રવૃત્તિ અવરોહકને પણ થવી જોઈએ તેવો નિયમ નથી. કેમકે આરોહકનાં કાળથી

काले न प्रवर्तन्ते, आरोहककालतोऽवरोहककालस्य किञ्चिन्न्यूनत्वनियमसत्त्वात् तथा च सत्यारोहकस्य यत्स्थाने मोहनीयस्य सङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्ध एकस्थानकोऽनुभागबन्ध एकस्थानकश्चानुभागोदयो भवन्ति स्म । ततोऽर्वागेवावरोहकस्य तेषां त्रयाणां पदार्थानां प्रवर्तनं सम्भवति ।

(४६९) **सर्वघातिरसबन्धारम्भः –**

मोहनीयस्यासङ्ख्येयवार्षिकस्थितिबन्धभवनान्तरं पूर्वोक्ताल्पबहुत्वक्रमेण सङ्ख्येयेषु सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु वीर्यान्तरायकर्मणोऽनुभागः सर्वघाती बध्यत इतः प्राग्बन्धे देशघात्यनुभाग आसीत्, ततः सङ्ख्यातसहस्रेषु स्थितिबन्धेषु व्रजितेषु मतिज्ञानावरणोपभोगान्तराययोर्देशघात्यनुभागं परित्यज्य सर्वघात्यनुभागं बध्नाति, ततः स्थितिबन्धपृथक्त्वे गते चक्षुर्दर्शनावरणस्याऽनुभागः सर्वघाती बध्यते । ततः स्थितिबन्धपृथक्त्वे गते श्रुतज्ञानावरणाचक्षुर्दर्शनावरणभोगान्तरायाणां देशघात्यनुभागं परित्यज्य सर्वघात्यनुभागं बध्नाति । ततः सङ्ख्यातेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु

અવરોહકનો કાળ કંઈક ન્યૂન હોય છે એવો નિયમ છે.

તેથી આરોહકને જે સ્થાને મોહનીયનો સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ, એક ઠાણીયો રસબંધ અને ૧ ઠાણિયો રસોદય થતો હતો, તેની પહેલા જ વિપરીતપણે = મોહનીયનો અસંખ્યાત વર્ષનો સ્થિતિબંધ બે ઠાણિયો રસબંધ અને રસોદય - આ ૩ પદાર્થ પ્રવૃત્ત થાય છે.

(૪૬૯) સર્વઘાતિરસબંધનો આરંભ

મોહનીયનો અસંખ્યાતા વર્ષનો સ્થિતિબંધ શરૂ થયા પછી ઉક્તક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થતાં વીર્યાંતરાયકર્મનો સર્વઘાતિ રસ બંધાય છે. આરોહકને નવમા ગુણસ્થાનકે અમુક ભાગ ગયા બાદ દેશઘાતિ રસબંધનો પ્રારંભ થતો હતો, ત્યાંથી અહીં સુધી દેશઘાતિ બંધાતો હતો. હવે વીર્યાંતરાયના સર્વઘાતિ રસબંધનો પ્રારંભ થયો. તેવી જ રીતે ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી મતિજ્ઞાનાવરણ તથા ઉપભોગાંતરાયના દેશઘાતિ રસબંધની બદલે સર્વઘાતિ રસબંધનો પ્રારંભ થાય છે. ત્યારપછી સ્થિતિબંધપૃથક્ત્વ ગયા પછી ચક્ષુદર્શનાવરણના દેશઘાતિ રસબંધની બદલે સર્વઘાતિ રસબંધનો પ્રારંભ થાય ત્યારપછી સ્થિતિબંધપૃથક્ત્વ ગયા પછી શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, અચક્ષુદર્શનાવરણ ભોગાંતરાયના દેશઘાતિ રસબંધને બદલે સર્વઘાતિ રસબંધ શરૂ થાય. ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી અવધિજ્ઞાનાવરણ, અવધિદર્શનાવરણ અને લાભાંતરાયના દેશઘાતિ

गतेष्ववधिज्ञानावरणाऽवधिदर्शनावरणलाभान्तरायाणां देशघात्यनुभागं मुक्त्वा सर्वघात्यनुभागं बध्नाति । ततः सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु मनःपर्यवज्ञानावरणदानान्तराययोर्देशघात्यनुभागं परित्यज्य सर्वघात्यनुभागं बध्नाति, (४७०) बन्धे मनःपर्यवज्ञानावरणदानान्तरायोः सर्वघात्यनुभागभवनानन्तरं सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्स्वसङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणा व्यवच्छिन्ना भवति । ★उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "तदो ठितिबंधसहस्सेसु गदेसु असंखेज्जाणं समयपबद्धाणुदीरणमुदीरणा पडिहम्मदि असंखेज्जलोगभागो समयपबद्धस्स उदीरणा पवत्तदि"** इति । यदाऽसङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणा भवति, तदानीमुदीरणायामसङ्ख्येय-

गुणधन्या

રસબંધની બદલે સર્વઘાતિ રસબંધનો પ્રારંભ થાય. તથા ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણ અને દાનાંતરાયના દેશઘાતિ રસબંધની બદલે સર્વઘાતિ રસબંધનો પ્રારંભ થાય છે.

(૪૭૦) અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધની ઉદીરણાનો નાશ : ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધની ઉદીરણા નષ્ટ થાય છે. કષાયપ્રાભૃતમતે પહેલા અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા હતી તેથી ત્યારે ઉદીરણામાં અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ દલ આવતું હતું. હવે તેની બદલે એક સમયપ્રબદ્ધના અસંખ્યાતમા ભાગ (અસંખ્ય લોકાકાશના ભાગ) જેટલી ઉદીરણા થાય છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે : ત્યારબાદ હજારો સ્થિતિબંધ ગયા બાદ અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ દલિકોની ઉદીરણા અટકે અને સમયપ્રબદ્ધના અસંખ્યલોકાકાશના ભાગપ્રમાણ દલિકોની ઉદીરણા થાય.

★. अत्र लब्धिसारेऽयं विशेषो दर्शितः-असंख्येयसमयप्रबद्धोदीरणाऽवसरेऽपकृष्टं द्रव्यं पल्योपमाऽसंख्येयभागेन भक्त्वा बहुभागान् गुणश्रेण्यायामोपरितनायां द्वितीयस्थितौ निक्षिप्याऽवशिष्टैकभागं भूयः पल्याऽसंख्यातभागेन खण्डयित्वा तद्बहुभागानुदयावलिकोपरितननिषेकात्प्रक्षिप्य शेषैकभागमुदयावलिकायां निक्षिपति स्म, इतः प्रभृत्यपकृष्टद्रव्यं पल्योपमाऽसंख्येयभागेन विभज्य बहुभागान् गुणश्रेण्यायामोपरितनायां स्थितौ निक्षिप्याऽवशिष्टैकभागं पल्याऽसंख्यातभागस्थानेऽसंख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणरूपभागकारेण भक्त्वा बहुभागानुदयावलिकोपरितननिषेकादुपरितनगुणश्रेण्यायामे निक्षिप्याऽवशिष्टैकभागमुदयावलिकायां प्रक्षिपतीतः प्राग्गुणश्रेण्यर्थं गृहीतदलिकस्य पल्योपमाऽसंख्यातभागमात्रदलिकस्योदयावलिकायां निक्षेपात्तत्राऽसंख्येयबद्धदलं निक्षिपति स्म । अतः प्रभृति गुणश्रेण्यर्थं-गृह्यमाणदलिकस्याऽसंख्येयलोकभागप्रमाणस्य दलस्योदयावलिकायां निक्षेपात्तत्र समयप्रबद्धस्याऽसंख्येयभागमात्रं दलं प्रक्षिपति । लब्धिसाराऽक्षराणि त्वेवम् "गुणश्रेणिकरणार्थमपकृष्टद्रव्यस्याऽऽरोहको यः पल्याऽसंख्यातमात्रो भागहारः प्रागुक्तः । सोऽधो यावदायातोऽस्मिन्नवसरे प्रतिहतः । इदानीमसंख्यातलोकमात्रो भागाहारोऽपकृष्टद्रव्यस्य संजातः । ततः कारणादसंख्येयसमयप्रबद्धोदीरणां विनैकसमयप्रबद्धाऽसंख्येयभागमात्रोदीरणा संजातेत्यर्थः ।" इति ।

समयप्रबद्धप्रमाणदलमायात्, इतः प्रभृति समयप्रबद्धस्याऽसङ्ख्येयलोकाकाशभागप्रमाणं दलमुदीरणामायाति ।

(४७१) **स्थितिबन्धस्य क्रमपरावृत्तिः –**

यस्मिन्कालेऽसङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणा नश्यति, तदानीमपि सप्तकर्मणां पल्योपमा-सङ्ख्येयभागरूपोऽसङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धः प्रवर्तते । अल्पबहुत्वं त्वित्थम् –

(१) मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वस्तोकः, (२) ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणाम-सङ्ख्येयगुणः स्वस्थाने तु परस्परं सदृशः, (३) ततोऽपि नामगोत्रयोरसंख्येयगुणः स्वस्थाने मिथः तुल्यः, (४) ततोऽपि वेदनीयस्य विशेषाधिकः ।

अथ स्थितिबन्धेऽल्पबहुत्वस्य क्रमः परावर्तते, पूर्वोक्तक्रमेण सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु व्यतीतेषु ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायत्रिकं नामगोत्रयोरुपरि गच्छति । प्राग् हि घातित्रयस्थितिबन्धो नामगोत्रस्थितिबन्धस्यासङ्ख्येयभागमात्र आसीत्, अधुना तु घातित्रयस्य स्थितिबन्धो नामगोत्रतो विशेषाधिको भवति ।

(४७२) तदानीमल्पबहुत्वं विचार्यते – (१) मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वस्तोकः (२)

(४७१) स्थितिबंधक्रमपरिवर्तन

જે સમયે અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા નષ્ટ થઈ તે સમયે સાતે કર્મનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતવર્ષનો છે. પરંતુ તેમાં અલ્પબહુત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે –

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ – સર્વથી અલ્પ

ઘાતિત્રયનો સ્થિતિબંધ – અસંખ્યગુણ

નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ – અસંખ્યગુણ

વેદનીયનો સ્થિતિબંધ – વિશેષાધિક

હવે સ્થિતિબંધના ઉપરોક્ત અલ્પબહુત્વમાં ક્રમશઃ જે ફેરફાર થાય છે, તે બતાવાય છે. ઉક્તક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી ઘાતિત્રય નામ-ગોત્રની ઉપર આવી જાય છે. એટલે કે ઘાતિત્રયનો સ્થિતિબંધ નામ-ગોત્રથી અસંખ્યાતમા ભાગે થતો હતો તેની બદલે નામગોત્રથી વિશેષાધિક થાય છે.

(૪૭૨) એટલે અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે થયું –

ततो नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः स्वस्थाने तु मिथः सदृशः, (३) ततोऽपि घातित्रयस्य विशेषाधिकः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः, (४) ततोऽपि वेदनीयस्य विशेषाधिकः ।

ततः स्थितिबन्धसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेषु घातित्रयस्य स्थितिबन्धो वेदनीयस्य स्थितिबन्धेन सदृशो भवति । अल्पबहुत्वं त्वित्थम् — (१) मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सर्वाल्पः, (२) ततोऽपि नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः स्वस्थाने मिथस्तुल्यः, (३) ततोऽपि ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायवेदनीयानां विशेषाधिकः स्वस्थाने मिथस्समानः । एवंक्रमेण सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु व्रजितेषु मोहनीयस्य स्थितिबन्धो नामगोत्रयोरुपरि गच्छति । मोहनीयस्य स्थितिबन्धो नामगोत्रतो विशेषाधिको भवतीत्यर्थः । स्थितिबन्धमाश्रित्याल्पबहुत्वं त्वेवम् — (१) नामगोत्रयोः स्थितिबन्धः सर्वाल्पः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः, (२) ततो मोहनीयस्य विशेषाधिकः, (३) ततोऽपि ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायवेदनीयानां विशेषाधिकः स्वस्थाने तु मिथस्समानः ।

ગુણધન્યા

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ — સર્વથી અલ્પ.

નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ — અસંખ્યગુણ

ઘાતિત્રયનો સ્થિતિબંધ — વિશેષાધિક

વેદનીયનો સ્થિતિબંધ — વિશેષાધિક

ત્યારપછી વળી હજારો સ્થિતિબંધ ઉક્તક્રમે ગયા પછી ઘાતિત્રય અને વેદનીયનો સ્થિતિબંધ સમાન થાય છે. એટલે અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે થયું —

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ — સર્વથી અલ્પ

નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ — અસંખ્યગુણ

ઘાતિત્રય અને વેદનીયનો સ્થિતિબંધ — વિશેષાધિક (ચારેનો પરસ્પરતુલ્ય)

ત્યારપછી ઉક્ત ક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી મોહનીય નામ-ગોત્રની પણ ઉપર જાય છે, એટલે કે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ નામ-ગોત્ર કરતાં પણ વિશેષાધિક થાય છે. અહીં અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે —

નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ — સર્વથી અલ્પ

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ — વિશેષાધિક

વેદનીય અને ઘાતિત્રયનો સ્થિતિબંધ — વિશેષાધિક (પરસ્પરતુલ્ય)

(४७३) उपर्युक्तक्रमेण सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु मोहनीयस्य स्थितिबन्धो ज्ञानावरण-दर्शनावरणान्तरायवेदनीयानामुपरि गच्छति, एतदुक्तं भवति – मोहनीयस्य स्थितिबन्धो ज्ञानावरणादिचतुष्कतोऽपि विशेषाधिको भवति । स्थितिबन्धमवलम्ब्याल्पबहुत्वमभिधीयते – (१) नामगोत्रयोः सर्वाल्पः स्थितिबन्धः, (२) ततो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायवेदनीयानां विशेषाधिकः, (३) ततः पुनर्मोहनीयस्य विशेषाधिकः, इदमल्पबहुत्वमग्रेऽपि सर्वत्र वक्तव्यम्। उक्तक्रमेण सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु व्रजितेषु सप्तानामपि कर्मणां युगपत्पल्योपमसङ्ख्यातभागमात्रः स्थितिबन्धो भवति, ततः प्रभृति सप्तानामपि कर्मणां पूर्वपूर्वस्थितिबन्धत उत्तरोत्तरस्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणो भवति, उक्तक्रमेण सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु व्रजितेषु पल्योपमसङ्ख्यातभागमात्र-स्थितिबन्धान्मोहनीयस्य स्थितिबन्धः पल्योपमप्रमाणः, ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायवेदनीयानां पल्योपमसङ्ख्यातभागस्थितिबन्धात्पल्योपमस्य त्रिचतुर्भागप्रमितः नामगोत्रयोः पल्योपमसङ्ख्यात-भागस्थितिबन्धात्पल्योपमार्धप्रमाणः ।

ગુણધન્યા

(४७३) ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી મોહનીય, ઘાતિત્રય અને વેદનીયની પણ ઉપર જાય છે. એટલે કે મોહનીયનો સ્થિતિબંધ જ્ઞાનાવરણ-૪ કરતાં પણ અધિક થાય છે. અહીં અલ્પબહુત્વ આ પ્રમાણે છે –

નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ – સર્વથી અલ્પ

વેદનીય અને ઘાતિત્રયનો સ્થિતિબંધ – વિશેષાધિક (પરસ્પરતુલ્ય)

મોહનીયનો સ્થિતિબંધ – વિશેષાધિક

હવેથી છેક સુધી સ્થિતિબંધમાં અલ્પબહુત્વનો ક્રમ આ પ્રમાણે જ રહેશે. (જ્યારથી જે કર્મના અસંખ્યાતા વર્ષના સ્થિતિબંધનો પ્રારંભ થાય, ત્યારથી તે કર્મનો ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ અસંખ્યાતગુણ થાય છે)

ઉક્તક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી સાતે કર્મોનો એક સાથે પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

હવેથી સાતે કર્મનો પૂર્વપૂર્વથી ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ થાય છે. ઉક્તક્રમે હજારો સ્થિતિબંધ જાય ત્યારપછીનો સ્થિતિબંધ, મોહનીયનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગથી વધીને ૧ પલ્યોપમ પૂરો થાય છે. તે વખતે ઘાતિત્રય અને વેદનીયનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગથી વધીને પોણો પલ્યોપમ થાય છે. અને નામ-ગોત્રનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગથી વધીને અડધો પલ્યોપમ થાય છે. એટલે આ સ્થિતિબંધ તથા સ્થિતિબંધની વૃદ્ધિ આ પ્રમાણે છે –

(४७४) **इदानीं स्थितिबन्धः पूर्वस्थितिबन्धस्तद्वृद्धिप्रमाणं च यन्त्रे दर्श्यते –**

प्रकृतयः	स्थितिबन्धस्य वृद्धिप्रमाणम्	स्थितिबन्धः
नामगोत्रयोः	पल्यसङ्ख्यातभागन्यूनपल्याऽर्धमात्रः	पल्यार्धमात्रः
ज्ञानदर्शनावरणाऽन्त-	पल्यसङ्ख्यातभागमन्यूनपल्यत्रिक-	पल्यत्रिचतुर्भाग-
रायवेदनीयानाम्	चतुर्भागमात्रः	प्रमाणः
मोहनीयस्य	पल्यसङ्ख्यातभागोनपल्यमात्रः	पल्यमात्रः

इतः प्रभृति पूर्वपूर्वस्थितिबन्धत उत्तरोत्तरस्थितिबन्धः पल्योपमसङ्ख्यातभागमात्रेण वर्धते, पल्योपमसङ्ख्यातभागमात्रवृद्धिक्रमेण सङ्ख्यातसहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सप्तानामपि कर्मणां स्थितिबन्ध एकेन्द्रियस्थितिबन्धसदृशो भवति । ततः सङ्ख्यातसहस्रस्थितिबन्धेषु व्रजितेषु सप्तानामपि कर्मणां स्थितिबन्धो द्वीन्द्रियस्थितिबन्धतुल्यो भवति । ततः सङ्ख्यातसहस्र-स्थितिबन्धेष्वतिक्रान्तेषु नामकर्मादीनां सप्तकर्मणां स्थितिबन्धस्त्रीन्द्रियस्थितिबन्धसदृक्षो भवति। ततः स्थितिबन्धसहस्रेऽपगते सप्तकर्मणां स्थितिबन्धश्चतुरिन्द्रियस्थितिबन्धसदृग्भवति । ततः सङ्ख्यातेषु स्थितिबन्धसहस्रेषु व्यतिक्रान्तेषु सप्तकर्मणां स्थितिबन्धोऽसंज्ञिपञ्चेन्द्रियस्थिति-

ગુણધન્યા

(४७४)	स्थितिबंधनी वृद्धि	स्थितिबंध
नाम-गोत्र	पल्यो./संख्यात न्यून अऽधो पल्योपम	अऽधो पल्योपम
घातित्रय, वेदनीय	पल्यो./संख्यात न्यून पोणो पल्योपम	पोणो पल्योपम
मोहनीय	पल्यो./संख्यात न्यून १ पल्योपम	१ पल्योपम

स्थितिबंधनुं अल्पबहुत्व तो पूर्ववत् ज होय छे.

हवेथी उत्तरोत्तर स्थितिबंध पल्योपमनो संख्यातमो भाग वधतो जाय छे.

उक्तक्रमे पल्योपमना संख्यातमा भागनी वृद्धिथी संख्याता हजारो स्थितिबंध गया पछी अन्य स्थितिबंध साते कर्मोनो एकेन्द्रियना स्थितिबंधनी तुल्य थाय छे. त्यारपछी हजारो स्थितिबंध गया पछी साते कर्मोनो स्थितिबंध बेइन्द्रियना स्थितिबंधनी तुल्य थाय छे. त्यारपछी हजारो स्थितिबंध गया पछी साते कर्मोनो स्थितिबंध तेइन्द्रियना स्थितिबंधनी तुल्य थाय छे. त्यारपछी हजारो स्थितिबंध गया पछी साते कर्मोनो स्थितिबंध चउरिन्द्रियना स्थितिबंधनी तुल्य थाय छे. त्यारपछी हजारो स्थितिबंध गया पछी साते कर्मोनो स्थितिबंध असंज्ञिपंचेन्द्रियना स्थितिबंधनी तुल्य थाय छे. त्यारपछी हजारो स्थितिबंध गया पछी अनिवृत्तिकरण गुणठाणुं समाप्त थाय छे.

बन्धसमानो भवति । ततः सङ्ख्यातसहस्रेषु स्थितिबन्धेषु व्यतीतेषु प्रतिपन्नानिवृत्तिकरण-चरमसमयं प्राप्नोति। तदानीं नामकर्मादीनां स्थितिबन्धोऽन्तःसागरोपमवर्षप्रमाणो भवति सागरोपमलक्षपृथक्त्वप्रमाणो भवतीत्यर्थः । उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "चरिमसमय-अणियट्टिस्स ट्ठिदिबंधो सागरोपमसदसहस्सपुधत्तमंतोकोडीए"** इति ।

(४७५) अस्मिन्प्रकरणे प्रागुक्ता गुणश्रेणिः स्मृतिहेतवे पुनरभिधीयते – प्रतिपातुकसूक्ष्म-सम्परायगुणस्थानकप्रथमसमयादारभ्यावरोहकापूर्वकरणचरमसमयपर्यन्तं मोहनीयवर्जज्ञानावरणादि-षट्कर्मणां सूक्ष्मसम्परायानिवृत्तिकरणापूर्वकरणकालत्रयात्किञ्चिदधिकायामा गलितावशेषमात्री गुणश्रेणिर्भवति, ततः प्रतिपातुकयथाप्रवृत्तकरणेऽवस्थिताऽऽयामा, एवं प्रमत्तगुणस्थानकेऽपि । (४७६) मोहनीयकर्मणस्त्वयं विशेषः – सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयाद्यस्य कषायस्योदयेन श्रेणिं प्रतिपन्नः, तं कषायमुदयेनाऽप्राप्तस्य प्रतिपातुकस्य शेषकषायाणामवस्थितायामा गुणश्रेणिर्भवति, यथा क्रोधेनारूढस्य प्रतिपातुकस्य कियन्तं कालं यावल्लोभस्य गुणश्रेण्यायामोऽवस्थितो भवति तद्गुणश्रेण्यायामश्च त्रिवर्धते । ततः परं गलितावशेषो भवति, तथाहि – क्रोधोदयेनाऽऽरूढः प्रतिपातुकः सूक्ष्मसम्परायलोभस्यावस्थितायामगुणश्रेणिं कृत्वाऽनिवृत्तिकरणप्रथमसमये

ગુણધન્યા

અનિવૃત્તિકરણના ચરમસમયે નામકર્મ વગેરેનો અંતઃક્રોડ સાગરોપમનો એટલે કે લક્ષપૃથક્ત્વસાગરોપમનો સ્થિતિબંધ થાય છે. (અહીં પણ અલ્પબહુત્વ તો પૂર્વોક્ત પ્રકારે જ જાણવું.)

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે, "અનિવૃત્તિકરણના ચરમસમયે સ્થિતિબંધ સાગરોપમ શતસહસ્રપૃથક્ત્વરૂપ અંતઃક્રોડ સાગરોપમ પ્રમાણ હોય."

ગુણશ્રેણી

(૪૭૫) પૂર્વે કહેલી ગુણશ્રેણીઓ સ્મૃતિ માટે ફરીથી કહે છે :-

અવરોહકને ૧૦મા ગુણઠાણાના પ્રથમસમયથી ૮મા ગુણઠાણાના ચરમસમય સુધી, **મોહનીય સિવાય જ્ઞાનાવરણાદિ ૬ કર્મોની :** ૧૦મા, ૯મા, ૮મા ગુણઠાણાના કાળથી કંઈક અધિક આયામવાળી અને ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થાય છે.

ત્યારબાદ અવરોહકના ૭મા યથાપ્રવૃત્તકરણ ગુણઠાણે અવસ્થિત આયામવાળી ગુણશ્રેણી થાય છે. અને પ્રમત્તગુણઠાણે પણ તેવી જ ગુણશ્રેણી થાય છે.

(૪૭૬) મોહનીયકર્મની :- સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી જે કષાયોદયે શ્રેણી ચઢ્યો હોય, તે કષાયનો ઉદય જ્યાં સુધી પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી અવરોહકને શેષ કષાયોની અવસ્થિત ગુણશ્રેણી થાય છે. જેમકે સં.ક્રોધના ઉદયે શ્રેણી ચઢ્યો હોય તે અવરોહકને

बादरलोभस्य प्रथमस्थितिं कुर्वन्नायामं वर्धयति, स च बादरलोभवेदकाद्धायाश्चरमसमय-पर्यन्तमवस्थितो भवति। ततः पुनर्मायावेदकाद्धायाः प्रथमसमये द्वितीयवारमायामं वर्धयति, स च मायावेदकाद्धायाश्चरमसमयपर्यन्तमवस्थितो भवति, ततः पुनस्तृतीयवारं मानवेदकाद्धा-प्रथमसमय आयामं वर्धयति, स च मानवेदकाद्धाचरमसमयं यावदवस्थितो भवति। ततः क्रोधवेदकाद्धाप्रथमसमयाच्चतुर्थवारमायामं वर्धयित्वा गलितावशेषमात्रशेषकर्मगुणश्रेण्यायामसदृशां करोति । अतः प्रभृति गुणश्रेण्यायामश्च गलितावशेषो भवति । इदानीं च द्वादशकषायाणां गलितावशेषगुणश्रेणिं करोति । ततो नोकषायाणामुपशान्तत्वे नष्टे तेषामपि गुणश्रेणिः कषायवद्गलितावशेषगुणश्रेणिर्भवति।

(४७७) **अपूर्वकरणम् –**

प्रतिपातुकानिवृत्तिकरणचरमसमयमनुभूयापूर्वकरणे प्रतिपतति, अपूर्वकरणप्रथमसमय एव

કેટલાંક કાળ સુધી સંજ્વલનલોભની ગુણશ્રેણીનો આયામ અવસ્થિત હોય છે. અને તે (અવસ્થિત) આયામ ૩ વાર વધે છે. અને ત્યારબાદ (જ્યારે સં.ક્રોધનો ઉદય શરૂ થાય ત્યારે) ગલિતાવશેષ થાય છે. તે આ પ્રમાણે :-

સંજ્વલનક્રોધના ઉદયે આરૂઢ જીવ પડે ત્યારે સૂક્ષ્મસંપરાય લોભની અવસ્થિત ગુણશ્રેણી કરીને, ૯માના પ્રથમસમયે બાદરલોભની પ્રથમસ્થિતિ કરતો તેનો આયામ વધારે છે અને તે બાદરલોભવેદકાદ્ધાના ચરમસમયે ફરીથી અવસ્થિત થાય. ત્યારપછી બીજીવાર સંજ્વલનમાયાવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે ફરીથી આયામ વધારે છે. તે માયાવેદકાદ્ધાના ચરમસમય પર્યંત અવસ્થિત થાય છે. ત્યારપછી ત્રીજીવાર સંજ્વલનમાનવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે ફરીથી આયામ વધારે છે. તે માનવેદકાદ્ધાના ચરમસમય પર્યંત અવસ્થિત થાય છે. ત્યારપછી ચોથીવાર સંજ્વલનક્રોધવેદકાદ્ધાના પ્રથમસમયે ફરીથી આયામ વધારીને શેષ કર્મ સમાન આયામવાળી અને ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી કરે છે.

અહીંથી પ્રારંભીને ગુણશ્રેણીનો આયામ ગલિતાવશેષ થાય છે. અને ૧૨ કષાયની ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી કરે છે. ત્યારપછી નોકષાય અનુપશાંત થાય, ત્યારે તેમની પણ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી કરે છે.

(૪૭૭) અપૂર્વકરણ

અવરોહક જીવ અનિવૃત્તિકરણના ચરમસમયને અનુભવીને અપૂર્વકરણમાં પડે છે. અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે જ દેશોપશમના, નિદ્ધત્તિ, નિકાચના આ ૩ કરણ ખુલ્લા થાય

देशोपशमनानिधत्तिनिकाचनाकरणान्युद्घाटितानि भवन्तीति मूलकाराश्चूर्णिकाराश्च स्वयमेव चतुःषष्टितमगाथायां वक्ष्यन्ते, तदानीं हास्यरतिभयजुगुप्सारूपचतुष्प्रकृतीनां बन्धमारभते, तेन मोहनीयस्य नवप्रकृत्यात्मकं बन्धस्थानं बध्नाति, नानाजीवापेक्षया च हास्यषट्कमुदेति ततोऽवरुह्य द्वितीयभागारम्भाद् देवद्विकादित्रिंशत्प्रकृतीनां बन्धको जायते। ततोऽपूर्वकरणसप्तमभागप्रथमसमयं प्राप्य निद्राद्विकं बद्धुमुपक्रमते। ततः संख्यातसहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्स्वपूर्वकरणं परिसमाप्तं भवति। तदानीं स्थितिबन्धोऽन्तःसागरोपमकोटाकोटीवर्षप्रमाणो भवति। इदानीमेव सप्तानामपि कर्मणां गलितावशेषगुणश्रेणिर्व्यवच्छिन्ना भवति, ततः परं गलितावशेषगुणश्रेणिर्न भवति।

(४७८) **यथाप्रवृत्तकरणम् –**

अपूर्वकरणं परिसमाप्य श्रेणितः पातुको जन्तुर्यथाप्रवृत्तकरणे प्रतिपतति। यथाप्रवृत्तकरणेऽपूर्वकरणवद्गलिताऽवशेषगुणश्रेणिं न करोति, किन्तु प्रतिसमयमसङ्ख्येयगुणहीनक्रमेण दलं गृहीत्वा संयमहेतुकामवस्थितायामगुणश्रेणिं करोति। श्रेणिनिमित्तका त्वपूर्वकरणेन सह

છે. આ પ્રમાણે મૂળકાર અને ચૂર્ણિકાર સ્વયં ૬૪મી ગાથામાં કહેશે.

તે જ સમયથી હાસ્ય-૪ના બંધનો પ્રારંભ થાય છે. એટલે મોહનીયની ૯ પ્રકૃતિનું બંધસ્થાનક અહીં આવે. તથા અનેક જીવની અપેક્ષાએ હાસ્ય-૬નો ઉદય થાય છે. ત્યારપછી પડીને અપૂર્વકરણના બીજા ભાગથી પ્રારંભીને દેવદ્વિકાદિ ૩૦ પ્રકૃતિના બંધનો પ્રારંભ થાય છે. ત્યારપછી અપૂર્વકરણના સાતમા ભાગના પ્રથમસમયથી નિદ્રા-૨નો બંધ શરુ થાય. ત્યારપછી હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થયા બાદ અપૂર્વકરણ સમાપ્ત થાય છે.

સાત કર્મોની ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણીની રચના અહીં પૂર્ણ થાય છે. હવે પછી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થતી નથી.

(૪૭૮) યથાપ્રવૃત્તકરણ

અપૂર્વકરણની સમાપ્તિ પછી તે જીવ યથાપ્રવૃત્તકરણમાં પડે છે. યથાપ્રવૃત્તકરણમાં પૂર્વની જેમ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થતી નથી. પરંતુ પ્રતિસમયે અસંખ્યગુણહીન ક્રમે દલિકો લઈને સંયમહેતુક અવસ્થિત આયામવાળી ગુણશ્રેણી થાય છે, કેમકે શ્રેણીનિમિત્તક ગુણશ્રેણી તો અપૂર્વકરણ પૂર્ણ થતાં વિચ્છેદ પામે છે. હવેની ગુણશ્રેણિનો આયામ, પૂર્વના સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી શરૂ થયેલ ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણીના આયામથી

व्यवच्छिन्ना । इदानीं च गुणश्रेण्यायामः सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयात्प्रारब्धप्राक्तनगुणश्रेण्यायामतः सङ्ख्येयगुणोऽन्तर्मुहूर्तप्रमाणश्च । एवं प्रतिसमयं दलिकापेक्षयाऽऽसङ्ख्येयगुणहीनक्रमेणावस्थितां गुणश्रेणिं यथाप्रवृत्तकरणेऽन्तर्मुहूर्तपर्यन्तं करोति ततः परं स्वभावस्थो भवति । ततः परं यदि संयत एव तिष्ठेत्, तर्हि तावदायामाम्, देशविरतिं गच्छेत्, तर्हि सङ्ख्यातगुणाऽऽयामाम्, यः पुनरुपशमश्रेणिं क्षपकश्रेणिं वा प्रतिपद्यते, तर्हि सङ्ख्यातगुणहीनायामां गुणश्रेणिं कुर्यात् । यथाप्रवृत्तकरणप्रथमसमयादेव गुणसङ्क्रमो व्यवच्छिन्नो भवति, बन्धयोग्यप्रकृतीनां यथाप्रवृत्तसङ्क्रमस्तद्गुणस्थानके च बन्धायोग्यप्रकृतीनां विध्यातसङ्क्रमः प्रवर्तते । (४७९) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "पढमसमय अधापवत्तकरणे गुणसंकमो वोच्छिण्णो सव्वकम्माणमधापवत्तसंकमो जादो, णवरि जेसिं विज्जादसंकमो अत्थि तेसिं विज्जादसंकमो चेव"** इति । श्रेणिप्रतिपन्नस्यापूर्वकरणप्रथमसमयादारभ्य प्रतिपातुकाऽपूर्वकरणचरमसमयपर्यन्तं यः कालः, ततः सङ्ख्येयगुण औपशमिकसम्यक्त्वेन सह प्रतिपततः यथाप्रवृत्तकरणकालः। उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णौ – "उवसामगस्स पढमसमय अपुव्वकरणप्पहुडि जाव पडिवद-**

સંખ્યાતગુણ અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ હોય છે.

આ પ્રમાણે યથાપ્રવૃત્તકરણમાં, અંતર્મુહૂર્ત સુધી પ્રતિસમયે દલિકની અપેક્ષાએ અસંખ્યગુણહીન ક્રમે અવસ્થિત ગુણશ્રેણી કરે છે. અને ત્યારપછી સ્વભાવસ્થ થાય છે.

ત્યારબાદ જો સંયત રહે તો તેટલા જ આયામવાળી ગુણશ્રેણી કરે છે. અને જો દેશવિરત થાય, તો સંખ્યાતગુણ આયામવાળી ગુણશ્રેણી કરે છે. અને જો ઉપશમશ્રેણી અથવા ક્ષપકશ્રેણી સ્વીકારે તો સંખ્યાતગુણહીન આયામવાળી ગુણશ્રેણી કરે છે.

યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસમયથી જ ગુણસંક્રમ વિચ્છેદ થાય છે. અને બંધયોગ્ય પ્રકૃતિનો યથાપ્રવૃત્ત સંક્રમ તથા બંધ અયોગ્ય પ્રકૃતિનો વિધ્યાતસંક્રમ પ્રવર્તે છે.

(૪૭૯) **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, "યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસમયે ગુણસંક્રમનો વિચ્છેદ થાય અને સર્વ કર્મોનો યથાપ્રવૃત્તસંક્રમ થાય, પણ જે કર્મોનો વિધ્યાતસંક્રમ છે, તેઓનો વિધ્યાતસંક્રમ જ રહે."

આરોહકના અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી અવરોહકના અપૂર્વકરણના ચરમસમય સુધીના કાળ કરતાં, અવરોહકનો ઉપશમસમ્યક્ત્વ સાથે યથાપ્રવૃત્તકરણનો કાળ સંખ્યાતગુણ છે.

કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે, "ઉપશામક જીવ શ્રેણી ચઢે ત્યારે અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી લઈને પડતી વખતે અપૂર્વકરણના ચરમસમય સુધીનો જે કાળ છે, તેના કરતાં પતિત જીવ યથાપ્રવૃત્તકરણ + ઉપશમસમ્યક્ત્વનું અનુપાલન સંખ્યાતગુણ કાળપ્રમાણ

माणगस्स चरिमसमयअपुव्वकरणो त्ति तदो एत्तो संखेज्जगुणकालं पडिणियत्तो अधापवत्तकरणेण उवसमसम्मत्तमणुपालेदि'' इति। भावार्थः पुनरयम् — यद्यप्यारोहकापूर्वकरणप्रथमसमयादारभ्य प्रतिपातुकापूर्वकरणचरमसमयपर्यन्तं विद्यमानकालतो यथाप्रवृत्तकरणकालस्य सङ्ख्यातगुणत्वेन कश्चिद्दोषः, तथापि यथाप्रवृत्तकरणकालेन स्वभावसंयतो विवक्षितव्यः।

(४८०) यथाप्रवृत्तकरणं व्यतिक्रम्य प्रतिपातुकः प्रमत्तसंयतगुणस्थानकं प्रतिपद्यते, ततः परं यत्करोति तद्व्याजिहीर्षुराह —

किच्चा पमत्ततदियरठाणे परिवत्तिबहुसहस्साणि।
हिट्ठिल्लणंतरदुगं आसाणं वा वि गच्छेज्जा ॥६२॥

कृत्वा प्रमत्ततदितरस्थानयोः परिवृत्तिबहुसहस्राणि।
अधस्तादनन्तरद्विकमासादनं वापि गच्छेत् ॥६२॥ इति पदसंस्कारः

प्रतिपातुकः प्रमत्तगुणस्थानके विश्राम्यति, यथा समुद्रतरणश्रान्तपुरुषस्तटे यद्वा सङ्ग्रामाङ्गणविनिर्गतपुरुषो युद्धाङ्गणबहिर्भूमौ विश्राम्यति, ततः परं '**पमत्ततदियरठाणे**' इति, प्रमत्ताप्रमत्तसंयतगुणस्थानकयोः प्रभूतानि सहस्राणि यावत्परावृत्तीः कृत्वा प्रतिपातुकः '**हिट्ठिल्लणंतरदुगं**'

કરે છે.''

તેનો ભાવાર્થ એ છે કે, જો કે આરોહકના પ્રથમસમયથી લઈને પડનાર જીવનો અપૂર્વકરણના ચરમસમય સુધીનો જે વિદ્યમાન કાળ છે, તેના કરતાં યથાપ્રવૃત્તકરણનો કાળ સંખ્યાતગુણ હોવામાં કોઇ દોષ નથી, તો પણ અહીં યથાપ્રવૃત્તકરણના કાળથી સ્વભાવસંયત જીવની વિવક્ષા કરવી.

(૪૮૦) યથાપ્રવૃત્તકરણ પછી પતમાન જીવ પ્રમત્તસંયમ ગુણઠાણાને પામ્યા પછી શું કરે, તે કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ :- પ્રમત્તાપ્રમત્ત ગુણઠાણે હજારોવાર પરાવર્તન કર્યા બાદ નીચેના બે ગુણસ્થાનકે (પમે અથવા ૪થે) અથવા સાસ્વાદન ગુણઠાણે પણ જાય છે. (૬૨)

વિવેચન :- જે પ્રમાણે સમુદ્ર તરવાથી થાકેલો પુરુષ કિનારા ઉપર તથા સંગ્રામભૂમિમાંથી નીકળેલો પુરુષ યુદ્ધાંગણની બહાર વિશ્રામ કરે છે, તે પ્રમાણે અવરોહક જીવ ૬ઠ્ઠે ગુણઠાણે વિશ્રામ કરે છે.

છઠ્ઠે - સાતમે ગુણઠાણે હજારોવાર પરાવર્તન કરીને નીચેનાં ૨ ગુણઠાણે દેશવિરત કે અવિરત થાય છે. એટલે કે કોઇક જીવ દેશવિરતિને પામે છે. અને કોઈક જીવ ચોથા

त्ति, अधस्तनगुणस्थानकद्विकं देशविरताविरतलक्षणं गच्छति, कोऽपि देशविरतिं प्रतिपद्यते, कश्चिच्चतुर्थगुणस्थानकं लभत इत्यर्थः । तत्र यदि देशविरतिं प्रतिपद्यते, तर्हि गुणश्रेण्यायाम-मभिवर्ध्य गुणश्रेणिं करोति, यत एकादशगुणश्रेणिषूत्तरोत्तरगुणश्रेण्यायामः सङ्ख्यातगुणहीनो भवति ।

"**आसाण**" मित्यादि, ★कश्चिदौपशमिकसम्यक्त्वाद्धाया उत्कृष्टतः षट्स्वावलिकासु शेषासु जघन्यतः समयमात्रे शेषे सास्वादनभावमपि भजेत्, सास्वादनगुणस्थानकं प्राप्नुयादित्यर्थः ।

(४८१) श्रेणिगतौपशमिकसम्यक्त्वकाले म्रियमाणः कस्यां गतावुत्पद्यत इति शङ्कापरिहारार्थमाह —

उवसमसम्मत्तद्धा अंतो आउक्खया धुवं देवो ।
तिसु आउगेसु बद्धसु जेण सेढिं न आरुहई ॥६३॥

उपशमसम्यक्त्वाद्धान्तरायुःक्षयाद्ध्रुवं देवः ।
त्रिष्वायुष्केषु बद्धेषु येन श्रेणिं नाऽऽरोहति ॥६३॥

ગુણધન્યા

ગુણઠાણાને પામે છે. તેમાં જો દેશવિરતિને પામે, તો ગુણશ્રેણીનો આયામ વધારીને ગુણશ્રેણી કરે છે. કેમકે ૧૧ ગુણશ્રેણીમાં ઉત્તરોત્તર ગુણશ્રેણીનો આયામ સંખ્યાતગુણહીન હોય છે. અને કોઈક જીવ ઉપશમસમ્યક્ત્વાદ્ધાનો, જેટલો કાલ ઉત્કૃષ્ટથી ૬ આવલિકા અને જઘન્યથી ૧ સમય જેટલો કાળ બાકી હોય ત્યારે સાસ્વાદનપણાંને પામે છે.

(૪૮૧) શ્રેણીગત ઉપશમસમ્યક્ત્વમાં કાળ કરે, તો જીવ મરીને ક્યાં જાય ? એવી શંકાને દૂર કરવા માટે કહે છે :-

ગાથાર્થ :- ઉપશમસમ્યક્ત્વના કાળમાં જો આયુષ્યનો ક્ષય થાય તો અવશ્ય દેવ થાય. કેમકે બાકીના ત્રણ આયુષ્ય બંધાયા હોય તો ઉપશમશ્રેણી ચઢી શકાય નહીં. (૬૩)

★. उपशमश्रेणितः पतन् केषाञ्चिन्मतेन सास्वादनं गच्छति केषाञ्चिन्मतेन पुनर्न प्राप्नोतीति लब्धिसारग्रन्थकाराः । अक्षराणि त्वेवम्-

तस्स समत्तद्धाए असंजमं देससंजमं वाऽपि ।
गच्छेज्जावलिछक्के सेसे सासणगुणं वापि ॥३४८॥
जदि मरदि सासणो सो णिरयतिरिक्खं णरं ण गच्छदि ।
णियमा देवं गच्छदि जइवसहमुणिंदवयणेण ॥३४९॥
उवसमसेढीदो पुण ओदिण्णो सासणं ण पाउणदि ।
भूदबलिणाहणिम्मलसुत्तस्स फुडोवदेसेण ॥३५०॥

औपशमिकसम्यक्त्वाद्धाया अन्तर्मध्ये वर्तमानो यदि कश्चिदायुःक्षयात्कालं करोति, तर्हि स ध्रुवमवश्यं देवो भवति । किञ्च सास्वादनं गतः सन्नपि यदि कालं करोति, तथापि देव एव भवति, किं कारणमिति चेद् ? उच्यते, येन=यस्मात्कारणाद्देवायुर्वर्जेषु शेषेषु त्रिष्वायुःष्वन्यतमायुषि बद्धे श्रेणिं नारोहति, तस्मात् श्रेणिस्थितः पतन् वा कालं कृत्वा देव एव भवति। अबद्धायुष्कस्तु कालमेव न करोति । (४८२) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "जई सासायणो कालं करोति, सो वि णियमा देवो भवति, किं कारणम् ? भन्नति – तिसु आउगेसु बद्धेसु जम्हा उवसामगो सेढीते अणुरुहो भवति तम्हा सासायणो वि देवलोगं जाति"** इति ।

प्रतिपततः करणान्युदयस्थित्यादिकं कथं प्रवर्तन्त इत्यतः प्राह –

उग्घाडियाणि करणाणि उदयठिइमाइगं इयरतुल्लं ।
एगभवे दुक्खुत्तो चरित्तमोहं उवसमेज्जा ॥६४॥

उद्घाटितानि करणाणि उदयस्थित्यादिकमितरतुल्यम् ।
एकभवे द्विकृत्वश्चारित्रमोहमुपशमयति ॥६४॥ इति पदसंस्कारः

गुणधन्या

विवेचन :- ઉપશમસમ્યક્ત્વાદ્ધામાં રહેલો જીવ આયુક્ષયથી કાળ કરે તો અવશ્ય દેવ થાય છે. અને સાસ્વાદનગુણઠાણે ગયેલો જીવ પણ જો કાળ કરે, તો પણ દેવ જ થાય છે.

પ્રશ્ન :- તેમાં શું કારણ છે ?

ઉત્તર :- જેણે દેવાયુ સિવાયનાં ૩ આયુષ્ય બાંધ્યા હોય, તે જીવ શ્રેણી ચઢે નહીં. તેથી શ્રેણીમાં રહીને કે પડીને કાળ કરે તો દેવલોકમાં જ જાય છે. અને અબદ્ધાયુ જીવ શ્રેણીમાં કાળ કરતો જ નથી.

(૪૮૨) **કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં** કહ્યું છે કે, "જો સાસ્વાદનવાળો જીવ કાળ કરે તો નિયમા દેવ થાય, તેમાં કારણ શું ? તો કહેવાય છે – જો (દેવાયુ સિવાય બાકીના) ત્રણ આયુષ્ય બંધાયા હોય, તો એ જીવ ઉપશમશ્રેણીનો ચઢનાર જ ન બને, તેથી સાસ્વાદનવાળો પણ દેવલોકમાં જાય છે."

અવરોહક જીવને ઉદયસ્થિતિ આદિ કેવી રીતે પ્રવર્તે, તે કહે છે :-

ગાથાર્થ :- આરોહકને જે ક્રમે કરણોનો વિચ્છેદ થયો હતો, તે જ ક્રમે અવરોહકને કરણો ખુલે છે. અવરોહકની ઉદયસ્થિતિ વગેરે આરોહકની તુલ્ય હોય છે. એક ભવમાં બે વાર ચારિત્રમોહનીય ઉપશમાવી શકે છે. (૬૪)

(४८३) "**उग्घाडियाणि**" त्ति, "**करणाणि**" त्ति, बन्धनसङ्क्रमणादीनि करणान्युपशमश्रेणिं समारोहतो येन क्रमेण यानि यानि व्यवच्छिद्यन्ते तेनैव क्रमेण श्रेणितः प्रतिपततस्तानि तान्युद्घाटितानि भवन्ति, प्रवर्तन्त इत्यर्थः । तथोदयस्थित्यादिकमुदयस्थितिबन्धादिकमितर-तुल्यमारोहकतुल्यम्, येन क्रमेणारोहकस्योदयस्थित्यादिकं व्यवच्छिद्यते, तेनैव क्रमेण प्रतिपातुकस्य तत्प्रवृत्तिरित्यर्थः । एतत्सर्वं विस्तरतः प्रसङ्गतः प्रागुक्तम् ।

नन्वेकस्मिञ्जन्मनि जन्तुः कतिकृत्व उपशमश्रेणिं समारोहतीति शङ्कां परिहर्तुकाम आह — "**एगभवे**" इत्यादि एकस्मिन्भवे द्वौ वारौ चारित्रमोहनीयमुपशमयति, परिणामविशेषेण द्विरुपशश्रेणिं समारोढुं शक्नोति, न तु तृतीयमपि वारमित्यर्थः, यश्च द्वौ वारावुपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते, स तस्मिन्भवे क्षपकश्रेणिं न प्रतिपद्यते । यस्त्वेकवारमुपशमश्रेणिं समारोहति, स तस्मिन्भवे क्षपकश्रेणिमपि समारोहेदिति मन्यन्ते कार्मग्रन्थिकाः, सैद्धान्तिकमतेन त्वेकस्मिन्भवे य उपशमश्रेणिमारोहेत्, स क्षपकश्रेणिं नारोहेत् । इदमुक्तं भवति–एकस्मिन्भवे यद्यपि द्विरुपशमश्रेणिं प्रतिपत्तुं प्रभवति, किन्तूपशमश्रेणिं समारुह्य तस्मिन्नेव भवे क्षपकश्रेणिं न समारोहेत्, उक्तं

(४८३) **विवेचन** :- ઉપશમશ્રેણી ચઢતાં જે ક્રમે બંધન-સંક્રમણાદિ કરણો વિચ્છેદ પામે, તે જ ક્રમે શ્રેણીથી પડતાં તે તે કરણો ખુલે છે. તથા આરોહકને ઉદય, સ્થિતિબંધ વગેરે જે ક્રમે વિચ્છેદ પામે, તે જ ક્રમે અવરોહકને તે શરૂ થાય છે. તે બધું પૂર્વે વિસ્તારથી કહ્યું જ છે.

પ્રશ્ન :- એક ભવમાં જીવ કેટલીવાર ઉપશમશ્રેણી ચઢે છે ?

ઉત્તર :- એક ભવમાં પરિણામવિશેષથી ચારિત્રમોહનીયને ૨ વાર ઉપશમાવે છે. અર્થાત્ ૨ વાર ઉપશમશ્રેણી ચઢી શકે છે, ત્રીજીવાર નહીં.

જે ૨ વાર ઉપશમશ્રેણી ચઢ્યા હોય, તે જીવ તે જ ભવમાં ક્ષપકશ્રેણી ચઢી શકે નહીં.

કાર્મગ્રંથિક મત :- જે ૧ વાર જ ઉપશમશ્રેણી ચઢ્યો હોય, તે તે જ ભવમાં ક્ષપકશ્રેણી ચઢી શકે છે.

સૈદ્ધાંતિક મત :- જે ઉપશમશ્રેણી ચઢ્યો હોય, તે જીવ તે જ ભવમાં ક્ષપકશ્રેણી ચઢે નહીં.

એટલે તેમના મતે પણ ૧ ભવમાં ૨ વાર ઉપશમશ્રેણી ચઢી શકાય છે. પણ ઉપશમશ્રેણી ચઢીને તે જ ભવમાં ક્ષપકશ્રેણી ચઢી ન શકાય.

चाऽन्यत्रापि – **"अन्नयरसेढिवज्जं एगभवेणं च सव्वाई"** इति । इत्थमुक्ता पुरुषवेदोदय-विशिष्टस्य जन्तोरारोहणावरोहणप्रक्रिया ।

(४८४) अथ स्त्रीवेदोदयविशिष्टस्य नपुंसकवेदोदयविशिष्टस्य च प्रक्रियाविशेषमभि-धित्सुराह –

उदयं वज्जिय इत्थी इत्थीं समयइ अवेयगा सत्त ।
तह वरिसवरो वरिसवरिं इत्थि समगं कमारद्धे ॥६५॥

उदयं वर्जयित्वा स्त्री स्त्रीं शमयत्यवेदका सप्त ।
तथा वर्षवरो वर्षवरं स्त्री समकं क्रमारब्धे (सति) ॥६५॥

पुरुषवेदारूढो नपुंसकस्त्रीवेदद्विकस्योपशमने यावन्तं कालं गमयति, स्त्रीवेदारूढ-स्तावत्कालमात्रीं स्त्रीवेदस्य प्रथमस्थितिं विमुच्यान्तरकरणं प्रकरोति । अन्तरकरणं कृत्वाऽऽदौ

गुणधन्या

अन्यत्र પણ કહ્યું છે કે "અન્યતર શ્રેણી સિવાય એક ભવમાં બધું જ થઈ શકે (એટલે કે એક ભવમાં બેમાંથી કોઈ એક જ શ્રેણી ચઢાય, બન્ને નહીં.)"

આ પ્રમાણે પુરુષવેદોદયવિશિષ્ટ જીવની આરોહણ-અવરોહણ વિધિ પૂર્ણ થઈ.

(૪૮૪) હવે સ્ત્રીવેદોદયે અને નપુંસકવેદોદયે શ્રેણી માંડનારની વિશેષ પ્રક્રિયા કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે :-

ગાથાર્થ :- સ્ત્રીવેદોદયના ચરમસમયે ઉદયસ્થિતિ સિવાય સ્ત્રીવેદનું સર્વ દલિક ઉપશાંત થઈ ગયું હોય છે, ત્યારપછી અવેદક થઈને સાત નોકષાયોને ઉપશમાવે છે. નપુંસકવેદોદયારૂઢ જીવ ક્રમે શરૂ કરેલ નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદની ઉપશમના સાથે પૂર્ણ કરે છે. (૬૫)

સ્ત્રીવેદોદયે આરૂઢ જીવ

વિવેચન :- પુરુષવેદથી આરૂઢ જીવને નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદ આ બંનેની ઉપશમનામાં જેટલો કાળ જાય છે, તેટલા કાળની સ્ત્રીવેદની પ્રથમસ્થિતિ મુકીને આ જીવ અંતરકરણ કરે છે. ત્યારપછી અંતર્મુહૂર્ત કાળે નપુંસકવેદને ઉપશમાવે છે. પછી સ્ત્રીવેદની ઉપશમનાનો પ્રારંભ કરે છે. તે સ્ત્રીવેદના ઉદયના ચરમસમય સુધી ચાલુ રાખે છે.

તે વખતે સ્ત્રીવેદની ૧ ચરમસમયરૂપ ઉદયસ્થિતિને છોડીને શેષ સકલ સ્ત્રીવેદનું દલિક સર્વથા ઉપશમે છે ચરમ સમયની સ્થિતિ અને વેદનથી નાશ પામે છે.

ત્યારે પુરુષવેદનો સંખ્યાતા હજાર વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. અને તે છેલ્લો સ્થિતિબંધ છે, કારણ કે પુરુષવેદથી ચઢેલા જીવને જ્યારે પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય

नपुंसकवेदं प्रोपशमयति, अन्तर्मुहूर्तकालेन सर्वथोपशम्य स्त्रीवेदमुपशमयितुमुपक्रमते, तं च तावदुपशमयति यावत्स्वोदयस्य चरमसमयः । तस्मिंश्च समय एकां चरमसमयरूपामुदयस्थितिं वर्जयित्वा शेषसकलमपि स्त्रीवेददलिकं सर्वथोपशमयति चरमसमयस्थितिञ्च वेदनतो नाशयति।

★तदानीं पुरुषवेदस्य स्थितिबन्ध सङ्ख्यातसहस्रवर्षप्रमाणः सम्भवति । कथमेतदवगन्तव्यम् ? इति चेत्, उच्यते – पुरुषवेदारूढस्य पुंवेदबन्धविच्छेदतः स्त्रीवेदारूढस्य पुरुषवेदसत्कबन्धस्यार्वाग्व्यवच्छेदादिति ब्रूमः, ततोऽनन्तरसमये पुरुषवेदस्य बन्धो व्यवच्छिन्नो भवति । ततः प्रभृत्यवेदके सति हास्यषट्कपुरुषवेदरूपसप्तनोकषायान् युगपदुपशमयितुमारभते। अन्तर्मुहूर्तेन कालेन सर्वथोपशमयति। (४८५) उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "अवेतिगा संति छन्नोकसाते पुरिसवेयं च सत्तकंमपगडीओ जुगवं उवसामेति"** इति । तथैव **कषायप्राभृतचूर्णावपि – "इत्थिवेदेणं उवट्ठिदस्स णाणत्तं वत्तइस्सामो तं जहा अवेदो सत्तकम्मंसे उवसामेदि सत्तण्हं पि उवसामणद्धा तुल्ला । एदं णाणत्तं । सेसा सव्वे वियप्पा पुरिसवेदेण सह सरिसा"** इति। अत्र पुरुषवेदारूढवद् हास्यषट्के सर्वथोपशान्ते पुरुषवेदस्य समयोनावलिकाद्विकबद्धनूतनदलिकमनुपशान्तं न तिष्ठति, किं कारणमिति चेद् ? उच्यते – पुरुषवेदोदयारूढस्य

તેના કરતાં સ્ત્રીવેદથી ચઢેલા જીવને પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ પહેલા થાય છે. તેથી આ સંખ્યાત હજાર વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ છેલ્લો જાણવો. અને પછી અનંતર સમયે પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. અને અવેદક થતાં જીવ હાસ્ય-૬ અને પુરુષવેદ એ ૭ નોકષાયને યુગપત્ ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે. અને અંતર્મુહૂર્તકાળે તે સર્વથા ઉપશમી જાય છે.

(૪૮૫) કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે - "અવેદક થયા બાદ ૬ નોકષાય અને પુરુષવેદ - આ ૭ કર્મપ્રકૃતિઓને યુગપત્ શમાવે છે."

તે પ્રમાણે જ **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિમાં** પણ કહ્યું છે કે "સ્ત્રીવેદે શ્રેણી ચઢેલા જીવનો તફાવત હવે એમ કહીશું. તે આ પ્રમાણે – અવેદક થયા બાદ સાત કર્માંશોને ઉપશમાવે છે. અને સાતેય કર્મોનો ઉપશમનાકાળ તુલ્ય હોય છે. આટલો જ તફાવત છે. બાકી બધા વિકલ્પો પુરુષવેદ પ્રમાણે જાણવા."

અહીં પુરુષવેદારૂઢ જીવની જેમ હાસ્ય-૬ ઉપશમ્યા પછી પુરુષવેદનું સમયન્યૂન-૨ આવલિકાબદ્ધ દલિક અનુપશાંત રહેતું નથી. કેમકે પુરુષવેદોદયારૂઢને તો હાસ્ય-૬ ની

★ टिप्पणी-महाबन्धे स्त्रीवेदमार्गणायां पुरुषवेदस्य जघन्यस्थितिबन्धः संख्यातसहस्रवार्षिकः प्रोक्तः स च क्षपकश्रेणा उपशमश्रेणौ वाऽत्रैव सङ्गच्छते ।

हास्यषट्कसत्कस्य सर्वथोपशमनस्य चरमसमयेऽपि पुरुषवेदो बध्यमान आसीत्, स्त्रीवेदारूढस्य तु हास्यषट्कोपशमनाप्रारम्भादेव पुरुषवेदस्य बन्धव्यवच्छेदो भवति । ततः परमन्तर्मुहूर्ते व्यतिक्रान्ते सप्तनोकषाया युगपत् सर्वथोपशम्यन्ते, तेन हास्यषट्क उपशान्ते समयोनावलिका-द्विकबद्धदलिकं पुरुषवेदारूढवदनुपशान्तं न तिष्ठति, शेषं पुरुषवेदारूढवदवगन्तव्यम् ।

(४८६) '**तह**' इत्यादि, '**वर्षवरो**' नपुंसकः '**कमारद्धे**', त्ति, क्रमारब्धे सति '**तह**' त्ति, एकामुदयस्थितिं मुक्त्वा नपुंसकवेदस्त्रीवेदौ नपुंसकवेदारूढः समकं युगपदुपशमयति । पुरुषवेदारूढस्य यावान् नपुंसकवेदस्त्रीवेदोपशमनकालो भवति, तावन्मात्रीं प्रथमस्थितिं नपुंसकवेदस्य शेषवेदद्विकस्य पुनरावलिकाप्रमाणां विमुच्य नपुंसकवेदारूढोऽन्तरकरणं प्रकरोति, अन्तरकरणं च कृत्वा नपुंसकवेदं प्रोपशमयति, यावत्पुंवेदोदयारूढः सर्वथा नपुंसकवेद-मुपशमयति, नपुंसकवेदारूढस्तावत्केवलं नपुंसकवेदमुपशमयन्नपि न सर्वथोपशमयति, ततः परं स्त्रीवेदमुपशमयितुमुपक्रमत इति नपुंसकवेदस्त्रीवेदौ द्वावुपशमयन्नपुंसकवेदसत्कप्रथमस्थिते-श्चरमसमयपर्यन्तमुपशमयति, चरमसमये द्वावपि वेदौ सर्वथोपशम्येते ।

गुणधन्या

ઉપશમનાના ચરમસમયે પણ પુરુષવેદનો બંધ ચાલુ હોય છે, તેથી સમયન્યૂન ૨ આવલિકાબદ્ધ દલિક બાકી રહે છે. પરંતુ અહીં તો હાસ્ય-૬ની ઉપશમનાના પ્રારંભે જ પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થઈ ગયો છે. માટે કોઈ જ દલિક બાકી રહેતું નથી. શેષ સર્વ પુરુષવેદારૂઢની જેમ જાણવું.

નપુંસકવેદોદયે આરૂઢ જીવ

(૪૮૬) નપુંસકવેદારૂઢ જીવ ૧ સમયની ઉદયસ્થિતિ છોડીને નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદને એકસાથે ઉપશમાવે છે.

પુરુષવેદથી આરૂઢ જીવને નપુંસક-સ્ત્રીવેદ તે બંનેની ઉપશમનામાં જેટલો કાળ લાગે તેટલી નપુંસકવેદની પ્રથમસ્થિતિ રાખીને અને શેષ ૨ વેદની ૧ આવલિકાપ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ રાખીને અંતરકરણ કરે છે. ત્યારપછી નપુંસકવેદ ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે. પુરુષવેદારૂઢને નપુંસકવેદ ઉપશમાવતાં જેટલો કાળ લાગે તેટલો કાળ જવા છતાં નપુંસકવેદારૂઢ જીવને નપુંસકવેદ સર્વથા ઉપશમે નહીં. પરંતુ પછી સ્ત્રીવેદને ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરતાં નપુંસકવેદારૂઢ જીવ નપુંસકવેદ અને સ્ત્રીવેદ બન્નેને તેટલા કાળે એકસાથે ઉપશમાવે છે. અને નપુંસકવેદની પ્રથમસ્થિતિના ચરમસમયે બંને વેદ સર્વથા ઉપશમી જાય છે.

(४८७) तदानीं पुरुषवेदस्य स्थितिबन्धः सङ्ख्येयसहस्रवार्षिकः सम्भवति, ततोऽनन्तरसमये नपुंसकवेदस्योदयो व्यवच्छिन्नो भवति, पुरुषवेदस्य च बन्धोऽपगच्छति । ततः प्रभृति पुंवेदहास्यादिषट्कलक्षणसप्तप्रकृतीर्युगपदुपशमयितुमारभते युगपच्च सर्वथोपशमयति। उक्तं च **कर्मप्रकृतिचूर्णौ – "तदो अवेदो सत्तकम्माणि उवसामेदि । तुल्ला च सत्तण्हं पि कम्माणमुपसमणा ।"** अत्राऽपि हास्यषट्क उपशान्ते पुरुषवेदस्य समयोनावलिकाद्वयबद्धनूतन-दलिकमनुपशान्तं न तिष्ठति स्त्रीवेदोदयारूढवत् । शेषं सर्वं पुरुषवेदारूढप्रकारेणावगन्तव्यम्। इत्थं सञ्ज्वलनक्रोधोदयेनारूढस्यारोहणावरोहणप्रक्रिया दर्शिता ।

सम्प्रति सञ्ज्वलनमानोदयेन सञ्ज्वलनमायोदयेन सञ्ज्वलनलोभोदयेन चोपशमश्रेणि-मारूढानामारोहणावरोहणप्रक्रियाविशेषो भण्यते । सञ्ज्वलनमानोदयेनारूढस्यारोहणक्रियायामयं विशेषः ।

(४८८) यदा तु पुरुषवेदसञ्ज्वलनमानोदयेनोपशमश्रेणिं प्रतिपद्यते, तदा सञ्ज्वलनक्रोधोदयारूढस्य यावतीः सञ्ज्वलनक्रोधस्यान्तर्मुहूर्तप्रमाणा सञ्ज्वलनमानस्य चान्तर्मुहूर्तप्रमाणा समुदितप्रथम-स्थितिर्भवति, तावतीं केवलस्य सञ्ज्वलनमानस्य प्रथमस्थितिं करोति सञ्ज्वलनक्रोधस्य

गुणधन्या

(४८७) ત્યારે પુરુષવેદનો સંખ્યાતા હજાર વર્ષપ્રમાણ બંધ થાય છે. પછીના સમયે પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ અને નપુંસકવેદનો ઉદયવિચ્છેદ થાય છે. અવેદક થતાં હાસ્ય-૬ + પુરુષવેદને યુગપત્ ઉપશમાવે છે.

કર્મપ્રકૃતિચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે "ત્યારબાદ અવેદક જીવ સાત કર્મોને ઉપશમાવે છે અને સાતેય કર્મોનો ઉપશમનાકાળ તુલ્ય હોય છે."

અહીં પણ હાસ્ય-૬ ઉપશાંત થતાં પુરુષવેદનું સમયન્યૂન ૨ આવલિકા બદ્ધ દલિક અનુપશાંત રહેતું નથી. તે બધું સ્ત્રીવેદારૂઢવત્ જાણવું. શેષ સર્વ પુરુષવેદની જેમ જાણવું.

આ પ્રમાણે **સંજ્વલન ક્રોધ + ૩ વેદથી શ્રેણી** આરોહણ અને અવરોહણની વિધિ કહી.

હવે સંજ્વલન માન-માયા-લોભના ઉદયે શ્રેણી આરૂઢની પ્રક્રિયા વિશેષ કહે છે :-

પુરુષવેદ + સંજ્વલનમાનોદયે શ્રેણી આરોહણ

(૪૮૮) જ્યારે જીવ પુરુષવેદ અને સં.માનના ઉદયે શ્રેણી ચઢે છે. ત્યારે પુરુષવેદ અને સં.ક્રોધારૂઢ જીવને સં.ક્રોધ + સં.માનની સમુદિત જેટલી પ્રથમસ્થિતિ હોય છે, તેટલી માનના ઉદયે શ્રેણી માંડનાર આરોહકને માનની પ્રથમસ્થિતિ હોય છે. ક્રોધ

चोदयाभावेन तत्प्रथमस्थितिरावलिकामात्री क्रियते। पुरुषवेदस्य चरमसमयं यावत्क्रोधोदयारूढवदवगन्तव्यम्। पुरुषवेदोदयचरमसमये हास्यषट्कं सर्वथोपशम्यते, पुरुषवेदस्य समयोनावलिकाद्वयनूतनबद्धदलिकं वर्जयित्वा सर्वं पुरुषवेदस्य दलिकमुपशम्यते। समयोनावलिकाद्विकाभिनवबद्धदलं तावता कालेनावेदको मानमनुभवन्नप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वलनक्रोधत्रिकं चोपशमयन् पुरुषवेदोक्तप्रकारेण सर्वथोपशमयति। अवेदकप्रथमसमयात्सञ्ज्वलनमानमनुभवन्पुरुषवेदोक्तप्रकारेण क्रोधत्रिकमुपशमयितुमुपक्रमते।

पुरुषवेदक्रोधोदयप्रतिपन्नस्यापगतवेदस्य यावान् कालः क्रोधोपशमनायां गच्छति, तावता कालेन मानोदयारूढः क्रोधत्रयमुपशमयति, सञ्ज्वलनक्रोधस्य केवलं समयोनावलिकाद्विकनूतनबद्धदलिकमनुपशान्तं तिष्ठति, तदानीमेव सञ्ज्वलनक्रोधस्य बन्धो व्यवच्छिद्यते। ततः प्रभृति मानत्रिकमुपशमयन् सञ्ज्वलनक्रोधस्य समयोनावलिकाद्विकेन बद्धदलिकं तावता कालेन पुरुषवेदोक्तप्रकारेणोपशमयति, शेषं पूर्ववत्, यथा - मानमुपशमयतो जन्तोः सञ्ज्वलनमानस्य प्रथमस्थितेः समयोनावलिकात्रिके शेषे सञ्ज्वलनमानस्य पतद्ग्रहताऽपगच्छति, आवलिकाद्विके शेष आगालो व्यवच्छिन्न आवलिकायां च शेषायां बन्धोदयोदीरणा व्यवच्छिद्यन्ते, तदानीं च

અનુદયવતી પ્રકૃતિ હોવાથી, તેની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકાપ્રમાણ હોય છે.

અંતરકરણક્રિયાકાળ પછી હાસ્ય-૬ અને પુરુષવેદની ઉપશમના સુધીની પ્રક્રિયા ક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનારની માફક જ થાય છે, તેમાં ફેર નથી. પુરુષવેદનું સમયન્યૂન ૨ આવલિકાનું બંધાયેલું દલિક જે તે વખતે અનુપશાંત રહે છે તે માનને ભોગવતા અને ક્રોધત્રિકને ઉપશમાવતા અવેદકાદ્ધામાં તેટલા કાળે ઉપશમાવે છે. અવેદકપણાંના પ્રથમસમયથી માનને વેદતો ત્રણે ક્રોધને ઉપશમાવવા માંડે છે. ક્રોધોદયથી શ્રેણી માંડનારને ત્રણ ક્રોધ ઉપશાંત થતા જેટલો કાળ લાગે છે, તેટલા કાળમાં આ પણ માનને વેદતો ત્રણે ક્રોધને ઉપશમાવી દે છે. તે જ વખતે ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ પૂર્વની માફક થાય છે. અને સમયન્યૂન બે આવલિકાનું બંધાયેલું સં.ક્રોધનું દલિક અનુપશાંત રહે છે. તે તેટલા જ કાળે માનને ઉપશમાવતા પુરુષવેદવત્ ઉપશમાવે છે.

ક્રોધની (સમયન્યૂન બે આવલિકાબદ્ધ દ્રવ્ય સિવાયની) ઉપશમના થયા પછી અનંતર સમયથી માનત્રિકને ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે. ત્યારથી આગળ બધું પૂર્વવત્ જાણવું. એટલે કે માનની પ્રથમસ્થિતિની સમયન્યૂન ત્રણ આવલિકાશેષે પતદ્ગ્રહતાવિચ્છેદ, બે આવલિકાશેષે આગાલવિચ્છેદ, આવલિકા શેષ રહે ત્યારે બંધ-ઉદય-ઉદીરણાનો વિચ્છેદ થાય. ત્રણે માન સર્વથા ઉપશાંત થઈ જાય છે. ફક્ત સમયન્યૂન બે આવલિકાનું

मानत्रिकं सर्वथोपशान्तं भवति, नवरि सञ्ज्वलनमानस्य समयोनावलिकाद्वयबद्धनूतनदलं तथावलिकामात्रप्रथमस्थितिगतं दलमनुपशान्तं तिष्ठतीत्यादि पूर्ववदवसेयम्।

प्रतिपाते प्रक्रियाविशेषः –

(४८९) मानोदयेनारूढो यदि प्रतिपतेत्तर्हि स सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयादारभ्य मायावेदकाद्धा-चरमसमयं यावत्पुरुषवेदक्रोधोदयेनारूढवत्प्रक्रियां करोति, न कश्चिद्विशेषः। ★ततो मानोदयारूढः प्रतिपातुको मानवेदकाद्धायाः प्रथमसमयादारभ्य नवानामपि कषायाणां गलितावशेषमात्रीं गुणश्रेणिं विरचयति, तदायामश्च शेषकर्मगुणश्रेण्यायामेन एकादृशो भवति। इह मानवेदकाद्धा क्रोधारूढप्रतिपातुकक्रोधमानोदयसमुदितकालप्रमाणः। पुरुषवेदक्रोधोदयारूढस्य मानवेदकाद्धायां व्यतिक्रान्तायां पुरुषवेदमानारूढस्य प्रतिपततः क्रोधत्रयमनुपशान्तं भवति, तदानीं द्वितीयस्थितितो दलिकं गृहीत्वोदयावलिकाया उपरितननिषेकात्क्रोधत्रिकदलानि शेषकर्मगुणश्रेण्यायामेन सदृशे गुणश्रेण्यायामे रचयति, स चायामो गलितावशेषमात्रः, इत्थं तदानीं द्वादशकषायाणां

બદ્ધ દ્રવ્ય અનુપશાંત રહે છે અને એક ઉદયાવલિકા બાકી રહે ત્યારથી આગળ ક્રોધના ઉદયે શ્રેણી માંડનારની માફક જાણવું.

प्रतिपातमां विशेषप्रक्रिया

(૪૮૯) માનના ઉદયે આરૂઢ જીવ જ્યારે પડે છે, ત્યારે સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી આરંભીને માયાવેદકાદ્ધાના ચરમસમય સુધી બધી પ્રક્રિયા પુરુષવેદ ₹ સં.ક્રોધના ઉદયારૂઢની જેમ જાણવી. માનોદયારૂઢ અવરોહકજીવને માનવેદકાદ્ધાનાં પ્રથમસમયથી નવે કષાયની ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થાય છે. અને તેનો આયામ શેષકર્મોની ગુણશ્રેણીની તુલ્ય થાય છે. તથા ક્રોધના ઉદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકને સંજ્વલન માન અને સંજ્વલન ક્રોધના ઉદયનો સમુદિત જેટલો કાળ છે તેટલો સંજ્વલન માનોદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકને સંજ્વલન માનનો ઉદયકાળ છે. પુરુષવેદ + સં.ક્રોધના ઉદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકનો માનવેદકાદ્ધા જેટલો કાળ તેમાંથી વ્યતિક્રાંત થાય ત્યારે પુરુષવેદ + સંજ્વલન માનના ઉદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકને ત્રણે ક્રોધ અનુપશાંત થાય છે. તેથી બીજી સ્થિતિમાંથી ત્રણે ક્રોધના દલિકો ખેંચી તેની ઉદયાવલિકા ઉપર ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી શેષકર્મોના જેવી કરે છે.

★. ટિપ્પણી-લબ્ધિસારે यत्कषायेन श्रेणिं प्रतिपन्नस्तं कषायं प्राप्याऽन्तरं पूरयतीत्युक्तम्। "यस्य कषायस्योदयेन श्रेणिमारुह्य पतितस्तस्मिन्नप्रकृष्टेऽन्तरमापूरयति।"

गलितावशेषगुणश्रेणिर्भवति । तथा चारित्रमोहनीयस्य द्वादशप्रकृत्यात्मकं सङ्क्रमस्थानं क्षायिकसम्यग्दृष्टिना प्राप्यते । शेषं पुरुषवेदक्रोधोदयारूढप्रतिपातुकवदवगन्तव्यम् ।

अथ मायापुरुषवेदोदयारूढस्याऽऽरोहणप्रक्रियायां विशेषो भण्यते ।

अथ आरोहणप्रक्रियायां विशेषः

(४९०) पुरुषवेदक्रोधोदयारूढस्य सञ्ज्वलनक्रोधमानमायानां त्रयाणां समुदिता यावन्मात्री प्रथमस्थितिरासीत्, तावन्मात्री पुरुषवेदमायारूढस्य सञ्ज्वलनमायायाः प्रथमस्थितिर्भवति । शेषाणामनुदयवतीनां प्रकृतीनामावलिकामात्री प्रथमस्थितिः क्रियते । पुरुषवेदसञ्ज्वलन-क्रोधोदयद्वयारूढवत्तावद्वक्तव्यम्, यावत्पुरुषवेदस्योदयचरमसमयः, पुरुषवेदोदयस्य चरमसमये हास्यषट्कं पुरुषवेदं च सर्वथोपशम्यते नवरं पुरुषवेदस्य समयोनावलिकाद्विकबद्धदलिकमनुपशान्तं तिष्ठति, तदपि तावता कालेन सञ्ज्वलनमायां वेदयन्क्रोधत्रिकं चोपशमयन्नवेदकोऽयं सर्वथोपशमयति । पुरुषवेदक्रोधोदयेनोपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य संज्वलनक्रोधस्य समयोनावलिका-द्विकबद्धं नूतनदलं विमुच्य क्रोधत्रिकस्योपशमनायां यावन्तं कालं गमयति, तावति कालेऽयं

આ પ્રમાણે ત્યારે ૧૨ કષાયોની ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણિ થાય છે. તથા ક્ષાયિકસમ્યગ્દૃષ્ટિને ચારિત્રમોહનીયની ૧૨ પ્રકૃતિમાનું સંક્રમસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે. શેષ સર્વ પુરૂષવેદ અને સંજ્વલનક્રોધોદયથી શ્રેણી માંડનારની જેમ જાણવું.

પુરુષવેદ + સંજ્વલન માયાના ઉદયે શ્રેણી માંડનાર

(૪૯૦) પુરુષવેદ અને ક્રોધના ઉદયે શ્રેણી માંડનારને જેટલી ક્રોધની, માનની અને માયાની પ્રથમસ્થિતિ હતી. એ ત્રણે સમુદિત કરીએ તેટલી સંજ્વલનમાયાના ઉદયે શ્રેણી માંડનારને સંજ્વલનમાયાની પ્રથમસ્થિતિ હોય છે. અનુદયવતી પ્રકૃતિઓની એકાવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ હોય છે. પુરુષવેદના ચરમસમય સુધી બધું જ પુરુષવેદ + સંજ્વલન ક્રોધોદયે આરૂઢની જેમ જાણવું.

પુરુષવેદોદયના ચરમસમયે હાસ્ય-૬ + પુરુષવેદ સર્વથા ઉપશમાવે છે. માત્ર પુરુષવેદનું સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલું દલિક અનુપશાંત રહે છે. તે પણ માયાને ભોગવતાં ક્રોધત્રિકને ઉપશમાવતા અવેદકાદ્ધામાં તેટલા કાળે ઉપશમાવે છે. અવેદકપણાંના પ્રથમસમયથી માયાને વેદતો ત્રણે ક્રોધને ઉપશમાવે છે. ક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનારને ક્રોધને ઉપશાંત કરતા જેટલો કાળ લાગે છે, તેટલા કાળે આ પણ ક્રોધને ઉપશમાવી દે છે. તે જ સમયે ક્રોધનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. ફક્ત સમયન્યૂન બે

पुरुषवेदमायोदयारूढः क्रोधत्रिकं नपुंसकवेदोक्तप्रकारेण सर्वथोपशमयति, नवरं समयोनावलिका-द्विकनूतनबद्धदलमनुपशान्तं तिष्ठति, तदानीमेव सञ्ज्वलनक्रोधस्य बन्धो व्यवच्छिद्यते । ततः प्रभृति सञ्ज्वलनमानत्रिकमुपशमयितुमारभते, मानत्रिकं चोपशमयन् सञ्ज्वलनक्रोधस्य नूतनबद्धदलिकं समयोनावलिकाद्विकेन पुरुषवेदोक्तप्रकारेण सर्वथोपशमयति । पुरुषवेद-संज्वलनक्रोधारूढो यद्वा सञ्ज्वलनमानोदयारूढो यावति काले समयोनावलिकाद्वयबद्धनूतनदलं वर्जयित्वा मानत्रिकं सर्वथोपशमयति, तावति काले पुरुषवेदमायोदयारूढो मानत्रिकं नपुंसकवेदोक्तप्रकारेणोपशमयति, केवलं सञ्ज्वलनमानस्य समयोनावलिकाद्विकेन बद्धदलिक-मनुपशान्तं तिष्ठति, तदानीं च सञ्ज्वलनमानस्य बन्धो व्यवच्छिद्यते । ततः प्रभृति मायात्रिक-मुपशमयितुमुपक्रमते मायात्रिकं चोपशमयन् सञ्ज्वलनमानस्य समयोनावलिकाद्वयेन बद्धनूतनदलिकं तावता कालेन पुरुषवेदोक्तप्रकारेणोपशमयति, सञ्ज्वलनमायायाः प्रथमस्थितेः समयोनावलिकात्रिके शेषे सञ्ज्वलनमायायाः पतद्ग्रहता व्यवच्छिद्यते, आवलिकाद्विके शेष आगालो व्यवच्छिन्न आवलिकायां च शेषायां बन्धोदयोदीरणा अपगच्छन्ति । तदानीमेव

આવલિકાનું બંધાયેલું ક્રોધનું દલિક અનુપશાંત રહે છે.

ત્યારપછીના સમયથી માનત્રિકને ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે. સાથે સાથે સમયન્યૂન બે આવલિકાનું બંધાયેલું ક્રોધનું અનુપશાંત દલિક પણ તેટલા કાળ દરમિયાન પુરુષવેદવત્ ઉપશમાવી દે છે. પુરુષવેદ + સંજ્વલન ક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનારને અથવા સંજ્વલનમાનોદયે શ્રેણી માંડનારને જેટલા કાળે સમયન્યૂન બે આવલિકાબદ્ધ સિવાય સંજ્વલનમાનનું બધું દલિક ઉપશાંત થાય છે, તેટલા જ કાળે પુરુષવેદ + માયોદયે શ્રેણી માંડનારને સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલ સંજ્વલન-માનના દલિકો સિવાય શેષ માનત્રિક નપુંસકવેદવત્ ઉપશાંત થઈ જાય છે. ત્યારે સંજ્વલનમાનનો બંધવિચ્છેદ થાય છે.

ત્યારથી પ્રારંભી માયાત્રયને ઉપશમાવવા માંડે છે. અને માયાત્રયને ઉપશમાવતાં સાથે સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલું સંજ્વલન માનનું દલિક જે અનુપશાંત છે, તેને પણ તેટલા જ કાળ સુધીમાં પુરૂષવેદવત્ ઉપશમાવી દે છે. સંજ્વલનમાયાની પ્રથમસ્થિતિની સમયન્યૂન ત્રણ આવલિકા શેષે સંજ્વલનમાયાની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય છે. બે આવલિકા શેષે આગાલવિચ્છેદ થાય છે. આવલિકા શેષે બંધ-ઉદય-ઉદીરણાવિચ્છેદ, અને પ્રત્યા. અપ્રત્યા. માયા સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. સંજ્વલનામાયાનું સમયન્યૂન ૨ આવલિકાનું બદ્ધ દ્રવ્ય તથા ઉદયાવલિકા અનુપશાંત રહે છે. બાકીનું ઉપશાંત થઈ જાય

समयोनावलिकाद्वयबद्धाभिनवदलमनुपशान्तं तिष्ठति, शेषं पूर्ववदवसेयम् ।

प्रतिपाते प्रक्रियाविशेषः

(४९१) श्रेणितः प्रतिपतन् सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयादारभ्य बादरलोभवेदकाद्धाचरमसमयपर्यन्तं पुरुषवेदक्रोधारूढप्रतिपातुकवज्ज्ञातव्यम् । ततोऽनन्तरं मायावेदकप्रथमसमये षण्णामपि कषायाणां गलितावशेषगुणश्रेणिं करोति, ★तदायामश्च शेषकर्मगुणश्रेण्यायामेन सदृक्षो भवति । मायावेदकाद्धा च क्रोधोदयारूढप्रतिपातुकस्य क्रोधमानमायानां समुदितो यावानुदयकालस्तावान्मायोदयारूढप्रतिपतनस्य केवलमायावेदककालो भवति, यदा क्रोधारूढावतारकस्य मायावेदकाद्धायां व्यतिक्रान्तायां मानत्रिकमनुपशान्तं भवति, तदा मायोदयारूढस्य प्रतिपातुकस्य मानत्रिकमनुपशान्तं भवति, तदानीमेव द्वितीयस्थितितो मानत्रिकस्यापि दलं गृहीत्वोदयावलिकाया उपरि शेषकर्मगुणश्रेण्यायामसदृशां गलितावशेषां गुणश्रेणिं रचयति, तदानीं मानत्रिकस्या-

છે. શેષ સર્વ પૂર્વવત્ જાણવું.

अवतरणमां विशेषप्रक्रिया

(४९१) પડતી વખતે સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી બાદરલોભના ઉદયના ચરમસમય સુધી પુરુષવેદ અને ક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકની જેમ જ સમજી લેવું. સંજ્વલનમાયાના ઉદયના પ્રથમસમયથી ત્રણે માયા અને ત્રણે લોભ એ છની ગલિતાવશેષ અને શેષકર્મોની સમાન આયામવાળી ગુણશ્રેણી કરે છે. ક્રોધના ઉદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકને સંજ્વલનમાયા, સંજ્વલનમાન અને સંજ્વલનક્રોધ એ ત્રણેના ઉદયનો સમુદિત જેટલો કાળ છે. તેટલો સંજ્વલનમાયોદયે શ્રેણી માંડનારને સંજ્વલનમાયાનો ઉદયકાળ છે.

સંજ્વલનક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકને તેમાંથી માયાવેદકાદ્ધા જેટલો કાળ પસાર થાય ત્યારે ત્રણે માન અનુપશાંત થાય છે. અને તે સમયથી ત્રણે માનની દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિકો લઈને, ઉદયાવલિકા ઉપર શેષકર્મોના આયામ જેટલી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી કરે છે. એટલે અહીથી કુલ નવ કષાયોની ગુણશ્રેણી થવા માંડી તથા માયા-ઉના સંક્રમની શરૂઆત પણ અહીંથી થાય છે. એટલે ચારિત્રમોહનીયની નવ પ્રકૃતિઓનો સંક્રમ ક્ષાયિકસમ્યગ્દૃષ્ટિને અહીં થાય છે.

★ ટિપ્પણી-માયાવેદકપ્રથમસમયેઽન્તરં પૂરયતીતિ લબ્ધિસારः ।

नुपशान्तत्वेन चारित्रमोहनीयस्य नवप्रकृत्यात्मकं सङ्क्रमस्थानं क्षायिकसम्यग्दृष्टिना प्राप्यते । ततः परं क्रोधारूढप्रतिपातुकस्य मानवेदकस्य यावान्कालो भवति, तावति काले व्यतीते क्रोधत्रिकमनुपशान्तं भवति, द्वितीयस्थितितो दलं समाकृष्य क्रोधत्रिकस्योदयावलिकोपरितन-निषेकाच्छेषकर्मगुणश्रेण्यायामसदृशां गलितावशेषमात्रीं गुणश्रेणिं विरचयति । इतः प्रभृति मोहनीयस्य द्वादशप्रकृतीनां गलितावशेषगुणश्रेणिः प्रवर्तते, क्रोधोपशमनाऽपगमनाच्चारित्र-मोहनीयस्य द्वादशप्रकृत्यात्मकं सङ्क्रमस्थानं क्षायिकसम्यग्दृष्टिना प्राप्यते, शेषं क्रोधारूढ-प्रतिपातुकपुरुषवदवधेयम् ।

(४९२) अथ पुरुषवेदसञ्ज्वलनलोभोदयारूढस्यारोहणप्रक्रियायां विशेष उच्यते ।

आरोहणप्रक्रियाविशेषः

पुरुषवेदसञ्ज्वलनक्रोधोदयारूढेन सञ्ज्वलनक्रोधमानमायाबादरलोभानां संपिण्डिता यावन्मात्री प्रथमस्थितिः क्रियते, तावन्मात्री सञ्ज्वलनलोभस्य प्रथमस्थितिः पुरुषवेद-सञ्ज्वलनलोभोदयारूढेन क्रियते, अर्थादन्तरकरणक्रियाकालप्रथमसमयादारभ्यानिवृत्ति-

ગુણધન્યા

ત્યારપછી એટલે કે માન-ઉની ઉપશમના નષ્ટ થયા પછી સંજ્વલનક્રોધોદયે શ્રેણી ચઢેલા અવરોહકને સંજ્વલનમાનવેદકાદ્ધા જેટલો કાળ પસાર થાય ત્યારે ત્રણે ક્રોધ અનુપશાંત થાય છે. અને તેના દલિકોને બીજીસ્થિતિમાંથી લઈ ઉદયાવલિકા ઉપર શેષ કર્મોના આયામ જેટલી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી કરે છે. અહીંથી કુલ બારે કષાયોની ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થાય છે. તથા ક્રોધ-ઉની ઉપશમના નષ્ટ થવાથી ક્ષાયિકસમ્યગ્દષ્ટિને ૧૨ પ્રકૃતિનો સંક્રમ અહીં થાય છે. ત્યારપછીની પ્રક્રિયા સંજ્વલનક્રોધોદયથી શ્રેણી માંડનારની માફક છેક સુધી સમજવી.

પુરુષવેદ અને સંજ્વલનલોભના ઉદયે શ્રેણી માંડનાર

(૪૯૨) પુરુષવેદ અને સંજ્વલનક્રોધના ઉદયે શ્રેણી માંડનારને જેટલી ક્રોધની, માનની, માયાની અને લોભની પ્રથમસ્થિતિ છે, એ ચારે સમુદિત કરીએ એટલી લોભના ઉદયે શ્રેણી માંડનારને સંજ્વલન લોભની પ્રથમસ્થિતિ હોય છે. અર્થાત્ અંતરકરણના પ્રથમસમયથી અનિવૃત્તિકરણના ચરમસમયથી આગળ એકાવલિકા અધિક પ્રથમસ્થિતિ હોય છે. શેષ અનુદયવતી પ્રકૃતિની એકાવલિકા પ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિ હોય છે.

करणचरमसमयादग्रेतनावलिकापर्यन्तं सञ्ज्वलनलोभस्य प्रथमस्थितिः क्रियते, शेषानुदयवतीनां च प्रकृतीनामावलिकामात्री, शेषप्रक्रिया पूर्ववत्तावद्वक्तव्या, यावत्पुरुषवेदोदयस्य चरमसमयः, तदानीं पुरुषवेदस्य बन्धो व्यवच्छिद्यते । हास्यषट्कं पुरुषवेदं च सर्वथोपशमयति, केवलं समयोनावलिकाद्विकबद्धदलिकमनुपशान्तं तिष्ठति, तदपि ततोऽनन्तरसमयात्क्रोधत्रिकमुपशमयन् सञ्ज्वलनलोभं वेदयन्नपगतवेदोदयस्तावता कालेन सर्वथोपशमयति । पुरुषवेदक्रोधोदयारूढः क्रोधत्रिकोपशमनायां यावन्तं कालं नयति, पुरुषवेदलोभोदयारूढस्तावति काले क्रोधत्रिकं नपुंसकवेदोक्तप्रकारेण सर्वथोपशमयति, नवरं सञ्ज्वलनक्रोधस्य समयोनावलिकाद्विकबद्धनूतन-दलमनुपशान्तं तिष्ठति । तदानीमेव सञ्ज्वलनक्रोधस्य बन्धो व्यवच्छिद्यते, अतः प्रभृति मानत्रिकमुपशमयितुमारभते मानत्रिकं चोपशमयन् सञ्ज्वलनक्रोधस्य बद्धनूतनदलमपि समयोनावलिकाद्विककालेन पुरुषवेदोक्तप्रकारेण सर्वथोपशमयति । पुरुषवेदक्रोधोदयप्रतिपन्नो यावति काले समयोनावलिकाद्वयबद्धनूतनदलं विमुच्य मानत्रिकमुपशमयति, तावति काले पुरुषवेदसञ्ज्वलनलोभोदयारूढो मानत्रिकं नपुंसकवेदोक्तप्रकारेण सर्वथोपशमयति, केवलं सञ्ज्वलनमानस्य समयोनावलिकाबद्धनूतनदलमनुपशान्तं तिष्ठति । तदानीं सञ्ज्वलनमानस्य

गुणधन्या

પુરુષવેદોદયના ચરમસમય સુધી બધું જ પુરુષવેદ અને સંજ્વલનક્રોધોદયે આરૂઢની જેમ જાણવું. પુરુષવેદોદયના ચરમસમયે પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. અને પુરુષવેદ તથા હાસ્ય-૬ સર્વથા ઉપશમાવે છે. માત્ર પુરુષવેદનું સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલું દલિક બાકી રહે છે. અને ત્યારપછીના સમયથી તે સંજ્વલન લોભને ભોગવતા ક્રોધત્રિકને ઉપશમાવતા અવેદકાદ્ધામાં તેટલા કાળે ઉપશમાવે છે.

સંજ્વલનક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનારને ક્રોધ-ઉને ઉપશાંત કરતાં જેટલો કાળ લાગે છે, તેટલા કાળે આ પણ ક્રોધ-ઉને ઉપશમાવે છે. ફક્ત સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલ સંજ્વલન ક્રોધનું દલિક અનુપશાંત રહી જાય છે. તે જ સમયે ક્રોધનો પણ બંધવિચ્છેદ થાય છે.

ત્યારપછી માનત્રિકને ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે. અને સાથે સાથે સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલું ક્રોધનું દ્રવ્ય જે અનુપશાંત છે, તે પણ તેટલા જ કાળ દરમિયાન પુરુષવેદની જેમ ઉપશમાવી દે છે.

પુરુષવેદ અને ક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનારને સમયન્યૂન ૨ આવલિકા બદ્ધ સિવાય માન-ઉને ઉપશમાવતા જેટલો કાળ લાગે, તેટલા કાળમાં અહીં પુરુષવેદ અને સંજ્વલન લોભોદયે શ્રેણી ચડનાર ઉપશમાવે છે. ફક્ત સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન

बन्धो व्यवच्छिन्नो भवति । ततः प्रभृति मायात्रिकमुपशमयन् सञ्ज्वलनमानस्य बद्धनूतनदलं समयोनावलिकाद्विकेन कालेन पुरुषवेदोक्तप्रकारेण सर्वथोपशमयति । पुरुषवेदक्रोधप्रतिपन्नो यावति काले समयोनावलिकाद्वयबद्धदलं वर्जयित्वा मायात्रिकमुपशमयति, तावति काले पुरुषवेदोक्तप्रकारेण लोभोदयारूढो मायात्रिकमुपशमयति, नवरं समयोनावलिकाद्वयबद्धनूतनदलमनुपशान्तं तिष्ठति । तदानीमेव मायाया बन्धो व्यवच्छिद्यते । अतः प्रभृति लोभत्रिकमुपशमयितुमारभते पुरुषवेदक्रोधोदयारूढवदपूर्वस्पर्धकानि किट्टीश्च करोति, किन्तु सञ्ज्वलनबादरलोभस्य प्रथमस्थितिं न करोति तस्यैव वेद्यमानत्वात् । सञ्ज्वलनबादरलोभस्य प्रथमस्थितेः समयोनावलिकात्रये शेषे सञ्ज्वलनलोभस्य पतद्ग्रहतापगच्छति, आवलिकाद्विके शेषे सञ्ज्वलनलोभस्याऽऽगालो व्यवच्छिन्नो भवति, आवलिकायां शेषायां सञ्ज्वलनलोभस्य बन्धो बादरसञ्ज्वलनलोभस्य चोदयोऽपगच्छति लोभत्रिकं सर्वथोपशान्तं तिष्ठति, नवरं

બંધાયેલું સંજ્વલનમાનનું દલિક અનુપશાંત રહી જાય છે. તે જ સમયે સંજ્વલનમાનનો બંધવિચ્છેદ થાય છે.

ત્યારપછી માયાત્રિકને ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે. અને સાથે સાથે સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલું માનનું દલિક જે અનુપશાંત છે તે પણ તેટલા જ કાળ દરમિયાન પુરુષવેદવત્ ઉપશમાવી દે છે.

પુરુષવેદ + ક્રોધોદયે શ્રેણિ માંડનારને સમયન્યૂન ૨ આવલિકાબદ્ધ સિવાય માયાનું ઉપશમાવતા જેટલો કાળ લાગે છે, તેટલો કાળ અહીં પુરુષવેદ અને સંજ્વલનલોભોદયે શ્રેણી માંડનારને ઉપશમાવતાં લાગે છે. ફક્ત સમયન્યૂન ૨ આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલું સંજ્વલનમાયાનું દલિક અનુપશાંત રહે છે. તે જ સમયે સંજ્વલનમાયાનો પણ બંધવિચ્છેદ થાય છે.

ત્યારપછી લોભત્રિકને ઉપશમાવવાનો પ્રારંભ કરે છે. પુરુષવેદ અને ક્રોધોદયારૂઢની જેમ અપૂર્વસ્પર્ધક અને કિટ્ટિઓ કરે છે. સંજ્વલનબાદરલોભનો ઉદય ચાલુ હોવાથી તેની પ્રથમસ્થિતિ કરવાની રહેતી નથી. સંજ્વલનલોભની પ્રથમસ્થિતિની સમયન્યૂન ૩ આવલિકા શેષે તેની પતદ્ગ્રહતા નષ્ટ થાય છે. બે આવલિકા શેષે આગાલવિચ્છેદ થાય છે. આવલિકા શેષે સંજ્વલનલોભનો બંધ અને બાદરલોભનો બંધ-ઉદય-ઉદીરણાવિચ્છેદ થાય છે. લોભત્રિક સર્વથા ઉપશાંત થાય છે. કેવલ સંજ્વલનલોભનું સમયન્યૂન બે આવલિકા દરમિયાન બંધાયેલું દલિક તથા પ્રથમસ્થિતિની શેષાવલિકાગત દલિક તથા સંજ્વલન લોભનું કિટ્ટિગત દલિક અનુપશાંત રહે છે. શેષ સંજ્વલનલોભનું પણ સર્વ

बादरसञ्ज्वलनलोभस्य समयोनावलिकाद्वयबद्धदलं तथा प्रथमस्थितिसत्कावशिष्टावलिकागतं दलं किट्टिगतं च दलमनुपशान्तं भवति, शेषं पूर्ववत्तावदवगन्तव्यम्, यावदुपशान्तमोह-गुणस्थानकस्य चरमसमयः ।

(४९३) अवतरणे प्रक्रियाविशेषः

सूक्ष्मसम्परायस्य प्रथमसमयादारभ्य तच्चरमसमयपर्यन्तं सर्वाऽपि प्रक्रिया सञ्ज्वलन-क्रोधारूढवदवगन्तव्या, ततोऽनिवृत्तिकरणप्रथमसमयतो लोभारूढप्रतिपातुको लोभत्रिकस्य गलितावशेषमात्रीं शेषकर्मगुणश्रेण्यायामेन समानां गुणश्रेणिं करोति । क्रोधारूढप्रतिपातुकस्य यावान् लोभमायामानक्रोधानां समुदितोदयकालस्तावान् लोभोदयारूढावतारकस्य केवल-लोभस्योदयो भवति ।

क्रोधोदयारूढप्रतिपतनस्य लोभवेदकाद्धायामतीतायां यदा मायात्रिकमनुपशान्तं भवति, तदा लोभारूढप्रतिपातुकस्यापि मायात्रिकमनुपशान्तं भवति । तदानीं द्वितीयस्थितेर्मायात्रिकस्य दलं गृहीत्वोदयावलिकाया बहिः शेषकर्मगुणश्रेण्यायामसदृशां गुणश्रेणिं विरचयति, इतः प्रभृति

દલિક ઉપશાંત થઈ જાય છે.

આ બધી પ્રક્રિયાઓ તથા આગળની છેક ઉપશાંતમોહગુણસ્થાનકના ચરમસમય સુધીની પ્રક્રિયાઓ પૂર્વવત્ સમજી લેવી.

(४९३) अवतरणमां विशेषप्रक्रिया

પડતી વખતે સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી તેના ચરમસમય સુધી સંજ્વલનક્રોધોદયારૂઢવત્ જાણવું. ત્યારપછી અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયથી સંજ્વલન-લોભોદયારૂઢ અવરોહક જીવ ત્રણેય લોભની શેષકર્મોના ગુણશ્રેણીના આયામસમાન આયામવાળી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી કરે છે. ક્રોધારૂઢ પ્રતિપાતકને લોભ-માયા-માન-ક્રોધનો જેટલો સમુદિત ઉદયકાલ હોય તેટલો લોભોદયારૂઢ પ્રતિપાતકને માત્ર લોભનો ઉદય કાલ હોય છે.

સંજ્વલનક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકને જ્યારે લોભવેદકાદ્ધાનો કાળ પસાર થતા ત્રણે માયા અનુપશાંત થાય છે. ત્યારે સંજ્વલનલોભોદયારૂઢ અવરોહકને પણ માયા-૩ અનુપશાંત થાય છે અને તે સમયથી દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિક ખેંચી ત્રણે માયાની ઉદયાવલિકા ઉપર ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી શેષકર્મના આયામસમાન કરે છે. એટલે અહીંથી કુલ છ કષાયોની ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી થવા માંડી તથા માયાત્રિકની

षण्णां कषायाणां गलितावशेषा गुणश्रेणिः प्रवर्तते । मायात्रिकस्यानुपशमना तत्सङ्क्रमश्च प्रवर्तते । तदानीं षण्णां कषायाणामनानुपूर्व्या सङ्क्रमो भवति । मायात्रिकस्योपशमना-ऽपगमनात्क्रोधारूढप्रतिपातुकस्य मायावेदकाद्धायां व्यतिक्रान्तायां यदा मानमनुपशान्तं भवति, तदा सञ्ज्वलनलोभारूढप्रतिपातुकस्यापि मानत्रिकमनुपशान्तं भवति । इदानीं द्वितीयस्थितितो मानत्रिकस्य दलं गृहीत्वोदयावलिकाया उपरि शेषकर्मगुणश्रेण्यायामसदृशां गलितावशेषां गुणश्रेणिं करोति । मानत्रिकस्यानुपशान्तत्वेन तत्सङ्क्रमसम्भवात् नवकषायाणामनानुपूर्व्या सङ्क्रमः प्रवर्तते । मानत्रिकस्योपशमननाशाद्यस्मिन्काले क्रोधारूढप्रतिपातुकस्य मानवेदकाद्धायां व्यतिक्रान्तायां क्रोधत्रिकमनुपशान्तं भवति, तस्मिन्काले लोभारूढावतारकस्याऽपि क्रोधत्रिक-मनुपशान्तं भवति । तेन द्वितीयस्थितितः क्रोधत्रिकं गृहीत्वोदयावलिकाया बहिः शेषकर्मगुण-श्रेण्यायामसदृशां गलितावशेषमात्रीं गुणश्रेणिं विरचयति । क्रोधत्रिकस्योपशमनाऽपगमनेन तत्सङ्क्रमप्रारम्भाद् द्वादशकषायाणां सङ्क्रम इतः प्रभृति प्रवर्तते, शेषं क्रोधारूढप्रतिपातुकवद्वि-

અનુપશમના અને તેનો સંક્રમ અહીંથી શરૂ થાય છે. એટલે ચારિત્રમોહનીયની ૭ પ્રકૃતિઓનો અનાનુપૂર્વીસંક્રમ અહીં થાય છે.

ત્યારપછી એટલે કે માયા-૩ની ઉપશમના નષ્ટ થયા પછી સંજ્વલનક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકને જ્યારે માયાવેદકાદ્ધા જેટલો કાળ પસાર થાય અને માન અનુપશાંત થાય છે, ત્યારે સંજ્વલન લોભોદયે આરૂઢ અવરોહકને પણ માન-૩ અનુપશાંત થાય છે. તે સમયથી દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિકો લઈને ત્રણે માનની ઉદયાવલિકા ઉપર શેષકર્મસમાન આયામવાળી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી કરે છે. એટલે અહીંથી કુલ નવ કષાયોની ગુણશ્રેણી થવા માંડી તથા માન-૩ની ઉપશમના નષ્ટ થવાથી સંક્રમની પણ શરૂઆત અહીંથી થાય છે. એટલે ચારિત્રમોહનીયની ૯ પ્રકૃતિઓનો અહીં અનાનુપૂર્વી સંક્રમ થાય છે.

ત્યારપછી એટલે કે માન-૩ની ઉપશમના નષ્ટ થયા પછી સંજ્વલનક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનાર અવરોહકને જ્યારે માનવેદકાદ્ધા જેટલો કાળ પસાર થાય અને ક્રોધ-૩ અનુપશાંત થાય, તેટલા કાળે સંજ્વલન લોભોદયે આરૂઢને પણ ક્રોધ-૩ અનુપશાંત થાય છે. તે સમયથી દ્વિતીયસ્થિતિમાંથી દલિક લઈને ત્રણે ક્રોધની ઉદયાવલિકા ઉપર ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણિ લોભ-૩, માયા-૩ અને માન-૩ની જેમ કરે છે. એટલે અહીંથી કુલ બાર કષાયોની ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણિ થવા માંડી તથા ક્રોધ-૩ની ઉપશમના નષ્ટ થવાથી સંક્રમની શરૂઆત પણ અહીંથી થાય છે. એટલે ચારિત્રમોહનીયની કુલ ૧૨ પ્રકૃતિઓનો અહીં સંક્રમ થાય છે. ત્યારપછીની પ્રક્રિયાઓ ક્રોધોદયે શ્રેણી માંડનારની માફક સમજી

निश्चेतव्यं यदा सञ्ज्वलनक्रोधमानमायालोभपुरुषवेदानामुपशान्तत्वं नश्यति, तदा तेषां बन्ध आरभ्यते ।

(४९४) अल्पबहुत्वम्

सम्प्रति पुरुषवेदसञ्ज्वलनक्रोधोदयारूढस्याऽऽरोहकापूर्वकरणप्रथमसमयादारभ्यावरोहकस्यापूर्वकरणचरमसमयपर्यन्तं सम्भाव्यमानानां नवनवतिपदानां कालतोऽल्पबहुत्वमभिधीयते –

(१) जघन्यानुभागखण्डोत्कीर्णाद्धा सर्वाल्पा । सा चारोहकस्य सूक्ष्मसम्परायचरमसमये समाप्यमानानुभागखण्डोत्कीर्णाद्धा सम्भवति ।

(२) तत उत्कृष्टानुभागखण्डोत्कीर्णाद्धा विशेषाधिका, सा चारोहकापूर्वकरणप्रथमसमये प्रारभ्यमानानुभागखण्डोत्कीर्णाद्धा निश्चेतव्या, पूर्वतश्च विशेषाधिका ।

★(३) ततो जघन्यस्थितिबन्धाद्धा जघन्यस्थितिघाताद्धा च सङ्ख्येयगुणे परस्परं च

લેવી. જ્યારે સંજ્વલન ક્રોધ-માન-માયા-લોભ અને પુરુષવેદનું ઉપશાંતપણું નાશ પામે છે, ત્યારે તેનો બંધ શરૂ થાય છે.

આમ કષાયના આધારે બતાવાયેલી તરતમતા સમાપ્ત થઈ.

(४९४) ઉપશામકસંબંધી ૯૯ બોલનું અલ્પબહુત્વ

હવે પુરુષવેદ અને સંજ્વલનક્રોધના ઉદયે શ્રેણી પ્રારંભ કરનાર જીવને આશ્રયી અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી યાવત્ શ્રેણી પરથી પડતા અપૂર્વકરણના ચરમસમય સુધીમાં થતી અનેક ક્રિયાઓના કાળનું ૯૯ પદનું અલ્પબહુત્વ કહેવાય છે –

(૧) જઘન્ય રસખંડોત્કીરણાદ્ધા - સર્વથી અલ્પ :- આરોહકને સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે જે રસઘાત પૂર્ણ થાય છે, તેનો કાળ જે અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે તે સર્વાલ્પ હોય છે.

(૨) ઉત્કૃષ્ટ રસખંડોત્કીરણાદ્ધા - વિશેષાધિક :- આરોહકને અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે જે રસઘાતનો પ્રારંભ થાય છે, તેનો કાળ અહીં સમજવો.

(૩) જઘન્ય સ્થિતિબંધાદ્ધા તથા જઘન્યસ્થિતિખંડોત્કીરણાદ્ધા - સંખ્યાતગુણ (પરસ્પરતુલ્ય) :- છએ કર્મોનો આરોહકને સૂક્ષ્મસંપરાયગુણસ્થાનકના ચરમસમયે જે સ્થિતિઘાત પૂર્ણ

★ ટિપ્પણી–ततो ज्ञानावरणादिकर्मणां जघन्यस्थितिकण्डकोत्करणकालः सूक्ष्मसंपरायचरमसमयसंभव्यनिवृत्तिकरणचरमसमयसंभवी मोहनीयस्य जघन्यस्थितिबन्धकालश्च संख्यातगुणो परस्परं समान इति लब्धिसारे यदुक्तं तच्चिन्त्यं किं कारणमिति चेद् ? उच्यते सप्तानामपि कर्मणामनिवृत्तिकरणचरमसमये समानस्थितिबन्धकालः परस्परं तुल्यः संभवति, अन्यथा स्वीकारे प्रत्येककर्मणां स्थितिबन्धाद्धा पृथक् वक्तव्या स्यात् ।

तुल्ये, षण्णामपि कर्मणामारोहकसूक्ष्मसम्परायचरमसमये समाप्यमानस्थितिघातस्य कालस्तत्कालीन-स्थितिबन्धकालश्च पूर्वतः सङ्ख्यातगुणौ परस्परं च तुल्यौ भवतः। कथमेतदवसीयत इति चेद् ? उच्यते, एकस्मिन् स्थितिघाते रसघातसहस्राणां भवनात्स्थितिघातकालेन च स्थितिबन्ध-कालस्य तुल्यत्वनियमादारोहकसूक्ष्मसम्परायचरमसमये समाप्यमानस्थितिघातकालेन तत्कालीन-स्थितिबन्धस्य तुल्यत्वं सिध्यति ।

(४) ततोऽवतारकस्य जघन्यस्थितिबन्धाद्धा विशेषाधिका । यदा जन्तुः श्रेणिमारोहति, तदा तस्य जन्तोर्विशुद्धिर्वर्धते । आरोहकस्य विशुद्धेः प्रवर्धमानत्वादुत्तरोत्तरस्थितिबन्धाद्धा हीना भवति, प्रतिपातुकस्य तु सङ्क्लेशस्याभिवर्धनादुत्तरोत्तरस्थितिबन्धाद्धा विशेषाधिका सञ्जायते । तेनाऽऽरोहकस्य सूक्ष्मसम्परायचरमसमयसमाप्यमानस्थितिबन्धकालतोऽवतारकस्य सूक्ष्मसम्पराय★प्रथमसमयभाविस्थितिबन्धकालो विशेषाधिकः । श्रेणितः प्रतिपततस्तु स्थितिघाता

गुणधन्या

થાય છે. તેનો તથા તત્સમકાલીન સ્થિતિબંધનો કાળ અહીં સમજવો. તે પૂર્વથી સંખ્યાતગુણ છે. અને પરસ્પરતુલ્ય છે. કેમકે એક સ્થિતિઘાત દરમિયાન હજારો રસઘાત થતા હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ રસઘાતાદ્ધા કરતા જઘન્ય સ્થિતિઘાતાદ્ધા સંખ્યાતગુણ આવે તથા સ્થિતિઘાત અને સ્થિતિબંધનો કાળ તુલ્ય હોય તેવો નિયમ હોવાથી સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે થતાં સ્થિતિઘાતના કાળ તુલ્ય જ તે સમયે થતા સ્થિતિબંધનો કાળ હોય છે.

(૪) અવરોહકની જઘન્યસ્થિતિબંધાદ્ધા - વિશેષાધિક :- શ્રેણી પર ચઢતાં વિશુદ્ધિ વધતી હોવાથી ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધાદ્ધા હીન થતી હતી. જ્યારે શ્રેણી પરથી પડતાં સંક્લેશ વધતો હોવાથી ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધનો કાળ વિશેષાધિક આવે. તેથી આરોહકના સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસ્થિતિબંધ કરતાં અવરોહકને સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે પ્રાપ્ત થતા સ્થિતિબંધનો કાળ વિશેષાધિક આવે. શ્રેણી પરથી પડતા સ્થિતિઘાત થતો નથી.

अनिवृत्तिकरणचरमसमयतः परं सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सूक्ष्मसंपरायचरमसमये समाप्यमानस्थितिबन्धस्य कालोऽवाप्यते, तेनाऽनिवृत्तिकरणचरमस्थितिबन्धकालतः सूक्ष्मसंपरायसमये समाप्यमानस्थितिबन्धस्य कालोऽवाप्यते, तेनाऽनिवृत्तिकरणचरमस्थितिबन्धकालतः सूक्ष्मसंपरायचरमस्थितिबन्धकालो विशेषहीनो वक्तव्यः, उत्तरोत्तरस्थितिबन्धकालस्य विशेषहीनत्वादतो मोहनीयस्य जघन्यस्थितिबन्धकालतः शेषषट्कर्मणां जघन्यस्थितिबन्धकालो विशेषहीन एव संभवति न तुल्यः ।

★ एदेण सुत्तणिदेसेण जाणिज्जदे जहा ओदरमाणस्स सव्वावत्थासु ट्ठिदिअणुभागघादा णत्थिति, जइ अत्थि ते ओदरमाणस्स ट्ठिदिबंधगद्धाए सह ट्ठिदिखंडयउक्कीरणद्धंपि भणेज्ज ण च एवं तहाणुवइट्ठत्तादो । (१९२६)

न भवन्ति । (४९५) कथमेतदनुगन्तव्यमिति चेद् ? उच्यते, यद्यवतारकस्य स्थितिघाता मन्येरन्, तर्ह्यवतारकस्य जघन्यस्थितिबन्धाद्धा तत्कालीना स्थितिघाताद्धा च परस्परं समाने पूर्वतश्च विशेषाधिके वक्तव्ये स्याताम्, नैवमुच्यते । तेनावतारकस्य स्थितिघाता न भवन्तीति सिध्यति । एतच्च कषायप्राभृतचूर्णिकारमतेन सम्भवति, अल्पबहुत्वस्य कषायप्राभृत-चूर्णिमतानुसारित्वात्। पञ्चसङ्ग्रहटीकाकृन्मतेन प्रतिपातुकस्यापि स्थितिघाता भवन्त्येव । यदुक्तम् –

"तथा यत् यत्र स्थाने जातं स्थितिरसघातादि तत्तत्र स्थाने तद्विधमेव भवतीति ।"

(५) ततोऽन्तरकरणक्रियाकालो विशेषाधिकः । **न चा**ऽन्तरकरणक्रियाकालस्यैक-स्थितिबन्धकालेन तुल्यत्वेनावतारकजघन्यस्थितिबन्धाद्धातोऽन्तरकरणक्रियाकालस्य विशेषाधिक्यं न सम्भवतीति **वाच्यम्,** यतोऽनिवृत्तिकरणसत्के सङ्ख्येयतमे भागेऽवशिष्टेऽन्तरकरणं स्थितिघातोऽभिनवस्थितिबन्धश्च युगपदारभ्यन्ते, एकेन स्थितिबन्धकालेनान्तकरणं करोति, अत्र यद्यपि तत्कालीनस्थितिबन्धकालेनान्तरकरणं करोतीति नोक्तं तथापि प्रकृतत्वात्तत्कालेनान्तरं

(४९५) प्रश्न : "श्रेणीथी पडतो जीव स्थितिघात करतो नथी" आवो निर्णय कई रीते थाय ?

उत्तर : जो पडतां जीवने स्थितिघात मानीओ तो पडतानो स्थितिबंध अने स्थितिघात समान थाय. अने ते पूर्वथी विशेषाधिक छे. तो आरोहकना स्थितिघातथी अवरोहकनो स्थितिघात वधारे मानवो पडे. अने ते संक्लेश होवाथी संभवे नहीं. तेथी अवरोहकने स्थितिघात थतो नथी. आ प्रमाणे **कषायप्राभृतचूर्णिनो** मत लागे छे. केमके आ अल्पबहुत्व कषायप्राभृतचूर्णिना अनुसारे छे. बाकी तो **पंचसंग्रहना** मते अवरोहकने पण स्थितिघात थाय छे ज.

पंचसंग्रहमां कह्युं छे के, चढताने जे जे स्थाने स्थितिघात अने रसघातादि थता हता, ते ते स्थाने तेना जेवा ज स्थितिघातादि पडताने थाय छे.

(५) अंतरकरणक्रियाकाळ - विशेषाधिक :- प्रश्न : अंतरकरणक्रियाकाळ अने १ स्थितिबंधकाळ समान होवाथी अवरोहकना जघन्यस्थितिबंधकाळथी अंतरकरणक्रियाकाळ विशेषाधिक शी रीते संभवे ?

उत्तर : अनिवृत्तिकरणमां १ संख्यातमो भाग बाकी रहे त्यारे अंतरकरण, स्थितिघात अने अभिनवस्थितिबंध साथे शरू थाय छे. एक स्थितिबंधकाळमां अंतरकरण करे छे. अहीं जो के तत्कालीन स्थितिबंधकाळप्रमाण काळवडे अंतरकरण करे छे, एम कह्युं नथी. तो पण प्रकरणथी ए अर्थ संभवित होवाथी अवरोहकना जघन्यस्थितिबंधकाळथी

करोतीत्येवाऽर्थसम्भवेनावतारकस्य जघन्यस्थितिबन्धकालतोऽनिवृत्तिकरणसङ्ख्येयतमे भागेऽवशिष्यमाण आरभ्यमाणस्थितिबन्धकालो विशेषाधिकः सम्भवति, तत्स्थितिबन्धकालेन चान्तरकरणक्रियाकालतुल्यात्वात्पूर्वपदतोऽन्तरकरणक्रियाकालो विशेषाधिको भवति ।

(६) तत उत्कृष्टस्थितिबन्धाद्धा उत्कृष्टस्थितिखण्डोत्कीर्णाद्धा च विशेषाधिके। सप्तानामपि कर्मणामारोहकस्यापूर्वकरणप्रथमसमय आरभ्यमाणस्याभिनवस्य स्थितिबन्धस्य स्थितिघातस्य च यः कालः स पूर्वतो विशेषाधिक इति निश्चेतव्यः, किं कारणमिति चेत् ? उच्यते — उत्तरोत्तरस्थितिबन्धकालस्य स्थितिघातकालस्य च विशेषहीनत्वेनानयोः स्थितिबन्धकाल-स्थितिघातकालयोरन्तरकरणक्रियाकालतुल्यस्थितिबन्धकालतो विशेषाधिकत्वसम्भवात्पूर्वपदत उत्कृष्टस्थितिबन्धकालस्थितिघातकालौ विशेषाधिकौ परस्परं च तुल्यौ भवतः ।

(७) तत आरोहकसूक्ष्मसम्परायचरमसमयभाविगलितावशेषगुणश्रेण्यायामः सङ्ख्यातगुणः। स च गुणश्रेण्यायामः षण्णामपि कर्मणां सूक्ष्मसम्परायचरमसमये भवति, पूर्वतश्च सङ्ख्यातगुणः प्रागन्तर्मुहूर्ततोऽस्याऽन्तर्मुहूर्तकालस्य सङ्ख्यातगुणत्वात् ।

(८) तत उपशान्तमोहगुणस्थानकगुणश्रेणिनिक्षेपः सङ्ख्यातगुणः । सूक्ष्मसम्पराय-चरमसमयगलितावशेषगुणश्रेण्यायामत उपशान्तमोहगुणस्थानकप्रथमसमये सङ्ख्येयगुणामव-

અનિવૃત્તિકરણનો એક સંખ્યાતમો ભાગ બાકી રહે ત્યારે સ્થિતિબંધકાળ વિશેષાધિક સંભવે છે. અને તે સ્થિતિબંધકાળથી અંતરકરણક્રિયાકાળ સમાન હોવાથી પૂર્વપદથી અંતરકરણક્રિયાકાળ વિશેષાધિક થાય છે.

(૬) **ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધાદ્ધા તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિખંડોત્કીરણાદ્ધા - વિશેષાધિક** :- સાતેય કર્મોનો અવરોહકને અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે જે સ્થિતિબંધ અને સ્થિતિઘાત શરૂ થાય છે, તેનો કાળ અહીં સમજવો કારણકે ઉત્તરોત્તર સ્થિતિબંધાદ્ધા અને સ્થિતિઘાતકાળ ન્યૂન થતો જતો હોવાથી, અંતરકરણક્રિયાકાળ વખતના સ્થિતિઘાતાદ્ધા તથા સ્થિતિબંધાદ્ધા કરતાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધાદ્ધા અને સ્થિતિઘાતાદ્ધા વિશેષાધિક અને પરસ્પરતુલ્ય આવે.

(૭) **આરોહકની સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે થતી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણીનો આયામ - સંખ્યાતગુણ** :- છએ કર્મોનો તે ગુણશ્રેણીનો આયામ સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે હોય છે. અને પૂર્વના અંતર્મુહૂર્તથી આ અંતર્મુહૂર્ત સંખ્યાતગુણ હોવાથી સંગત થાય છે.

(૮) **ઉપશાંતકષાયનો ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ - સંખ્યાતગુણ** :- સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે થતી ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણીના આયામથી ઉપશાંતકષાય ગુણસ્થાનકના પ્રથમસમયે

स्थिताऽऽयामां गुणश्रेणिं करोतीत्युक्तत्वात्पूर्वत उपशान्तमोहगुणश्रेणिनिक्षेपः सङ्ख्यातगुणः सिध्यति ।

(९) ततः प्रतिपातुकस्य सूक्ष्मसम्परायाद्धा सङ्ख्यातगुणा ।

(१०) ततः प्रतिपातुकस्य सूक्ष्मसम्परायलोभगुणश्रेणिनिक्षेपो विशेषाधिकः । श्रेणितः प्रतिपतन् सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमये द्वितीयस्थितेः किट्टीः समाकृष्य सूक्ष्मवेदकाद्धात आवलिकाधिकप्रमाणायामे गुणश्रेणिं रचयति, अतः प्रतिपातुकसूक्ष्मसम्परायगुणश्रेणिनिक्षेपः पूर्वतो विशषाधिको भवति ।

(११) तत आरोहकसूक्ष्मसम्परायकालः सूक्ष्मकिट्टिप्रथमस्थित्यायामः सूक्ष्मकिट्ट्युपशमनकालश्च विशेषाधिकाः, स्वस्थाने च मिथस्तुल्या भवन्ति । आरोहकः सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकप्रथमसमये द्वितीयस्थितितः किट्टीः समाकृष्य सूक्ष्मसम्परायाद्धाप्रमाणं सूक्ष्मलोभस्य प्रथमस्थितिं करोति तथा तत्प्रथमसमयात्सूक्ष्मकिट्टीरनुभवन्सूक्ष्मसम्परायचरमसमयपर्यन्तमुपशमयति, तेन सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयात्तच्चरमसमयपर्यन्तं सूक्ष्मकिट्ट्युपशमनकालोऽपि सम्भवतीति कृत्वा त्रयः कालाः परस्परं तुल्या भवन्ति । आरोहकस्य सूक्ष्मलोभवेदककालतोऽवरोहकसूक्ष्मलोभवेदककालस्य किञ्चिन्न्यूनत्वस्य प्रागुक्तत्वाद् न्यूनत्वमावलिकातोऽधिकमितिकृत्वा

સંખ્યાતગુણ આયામવાળી અવસ્થિત ગુણશ્રેણી કરે એ પ્રમાણે કહ્યું હોવાથી, પૂર્વથી ઉપશાંતમોહ ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ સંખ્યાતગુણ સિદ્ધ થાય છે.

(૯) અવરોહક(પડતા)ને સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધા - સંખ્યાતગુણ.

(૧૦) અવરોહકને સૂક્ષ્મલોભનો ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ - વિશેષાધિક :- શ્રેણી પરથી ઉતરતા સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે બીજી સ્થિતિમાંથી આવલિકાધિક કાળ સુધીમાં ગુણશ્રેણી રચે છે. આથી અવરોહકને સૂક્ષ્મલોભનો ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ પૂર્વથી વિશેષાધિક થાય છે.

(૧૧) આરોહકનો સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધા સૂક્ષ્મકિટ્ટિપ્રથમસ્થિતિઆયામ અને સૂક્ષ્મકિટ્ટિઉપશમનાકાળ -વિશેષાધિક (પરસ્પરતુલ્ય) :- આરોહકજીવ સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનકના પ્રથમસમયે બીજી સ્થિતિમાંથી સૂક્ષ્મકિટ્ટિઓ ખેંચી તેને સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધા જેટલા કાળમાં ગોઠવે છે. તે તેની પ્રથમસ્થિતિ કરે છે. તથા તે પ્રથમસમયથી કિટ્ટિઓને ભોગવતો સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમય સુધી બીજી સ્થિતિમાં રહેલી કિટ્ટિઓને ઉપશમાવે છે. તે સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી તેના ચરમસમય પર્યંત સૂક્ષ્મકિટ્ટિઉપશમનાકાળ કહેવાય છે. આ ત્રણે કાળ તુલ્ય છે. આરોહકના સૂક્ષ્મલોભવેદકકાળથી અવરોહકનો

पूर्वत एते त्रयः कालाः विशेषाधिकाः परस्परं च तुल्या भवन्ति ।

(१२) ततः किट्टिकरणाद्धा विशेषाधिका । लोभवेदकाद्धायास्त्रयो विभागाः क्रियन्ते, तद्यथा — (१) अश्वकर्णकरणाद्धा, (२) किट्टीकरणाद्धा, (३) किट्टीवेदनाद्धा च । एतेषां क्रमशो विशेषहीनत्वं प्रागुक्तमिति किट्टिवेदनाद्धालक्षणसूक्ष्मसम्परायाद्धातः किट्टिकरणाद्धा विशेषाधिका घटते ।

(१३) ततोऽवतारकस्य बादरलोभवेदकाद्धा सङ्ख्येयगुणा । आरोहककिट्टिकरणाद्धाया द्विगुणतोऽप्यधिका आरोहकबादरलोभवेदकाद्धा भवति, ततः प्रतिपातुकबादरलोभवेदकाद्धायाः किञ्चिन्न्यूनत्वस्यैवोक्तत्वादवतारकलोभवेदकाद्धा पूर्वतः सङ्ख्यातगुणा सम्भवति ।

(१४) ततः प्रतिपातुकस्य लोभत्रयस्य गुणश्रेणिनिक्षेपो विशेषाधिकः परस्परं च तुल्यः। अनिवृत्तिकरणप्रथमसमये प्रतिपातुको द्वितीयस्थितितो दलं गृहीत्वा लोभत्रयस्य गुणश्रेणिं बादरलोभवेदकाद्धात आवलिकामात्रेणाधिक आयामे रचयति। यद्यप्यप्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानावरणद्विकस्योदयावलिकाया उपरि गुणश्रेणिर्भवति, तथापि सञ्ज्वलनलोभस्य

સૂક્ષ્મલોભ વેદકકાળ કંઈક ન્યૂન છે. અને તે પૂર્વે કહ્યું હોવાથી પૂર્વપદથી ત્રણેનો કાળ વિશેષાધિક અને પરસ્પરતુલ્ય થાય છે. ન્યૂનત્વ સાધિક આવલિકા પ્રમાણ જાણવું.

(૧૨) કિટ્ટિકરણાદ્ધા - વિશેષાધિક :- લોભવેદકાદ્ધાના ત્રણ ભાગ પડે છે. (૧) અશ્વકર્ણકરણાદ્ધા, (૨) કિટ્ટિકરણાદ્ધા, અને (૩) કિટ્ટિવેદનાદ્ધા. આ ત્રણેયનો કાળ અનુક્રમે વિશેષહીન છે. તેથી કિટ્ટિવેદનાદ્ધા સ્વરૂપ સૂક્ષ્મકાળ કરતાં કિટ્ટિકરણાદ્ધા વિશેષાધિક ઘટે છે.

(૧૩) અવરોહક(પડતા)ને બાદરલોભવેદકાદ્ધા - સંખ્યાતગુણ :- આરોહકના કિટ્ટિકરણાદ્ધાથી આરોહકની બાદરલોભવેદકાદ્ધા દ્વિગુણથી અધિક છે. અવરોહકની લોભવેદકાદ્ધા આરોહકની લોભવેદકાદ્ધાથી કંઈક જ ન્યૂન હોવાથી અવરોહક લોભવેદકાદ્ધા પૂર્વથી સંખ્યાતગુણ થશે.

(૧૪) અવરોહકને બાદર ત્રણ લોભનો ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ - વિશેષાધિક (પરસ્પરતુલ્ય) :- શ્રેણી પરથી ઉતરતા અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે બીજી સ્થિતિમાંથી ત્રણે પ્રકારના લોભદલિકોને ખેંચીને લોભ-૩ની ગુણશ્રેણીને લોભવેદકાદ્ધાથી એક આવલિકા અધિકકાળ સુધીમાં ગોઠવે છે. જો કે અપ્રત્યા. પ્રત્યા. ૨ની ઉદયાવલિકાની ઉપર ગુણશ્રેણી હોય છે. તો પણ સંજ્વલન લોભની ગુણશ્રેણીનું શીર્ષ અને લોભદ્વિકની ગુણશ્રેણીનું શીર્ષ સમાન હોવાથી તે બન્નેનો આયામ પણ સમાન દેખાય છે. અને તેથી પૂર્વપદથી

गुणश्रेणिशीर्षेणेतरलोभद्विकस्य गुणश्रेणिशीर्षस्य समानत्वात्तयोरायामस्यापि सदृक्षत्वादिति कृत्वा पूर्वतोऽवतारकानिवृत्तिकरणगुणश्रेणिनिक्षेप आवलिकया विशेषाधिकः । अत्रायं विशेषः – लोभेतरकषायोदयेनारूढप्रतिपातुकस्यैव लोभस्य तावानेव निक्षेपो भवति ।

(१५) तत उपशमकस्यानिवृत्तिकरणगुणस्थानके बादरलोभवेदकाद्धा विशेषाधिका। आरोहकलोभवेदकाद्धादितोऽवरोहकलोभवेदकाद्धादीनां किञ्चिन्न्यूनत्वमिति नियमान्न्यूनत्वमावलिकातोऽधिकं सम्भवतीति कृत्वाऽऽरोहकबादरलोभवेदकाद्धा पूर्वतो विशेषाधिका ।

(१६) ततो बादरलोभस्य प्रथमस्थितिर्विशेषाधिका । आरोहकस्य मायावेदनानन्तरं बादरलोभवेदकाद्धातः श्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य लोभस्य प्रथमस्थितिरावलिकाकालेनाधिका भवतीति कृत्वा बादरलोभस्य प्रथमस्थितिः पूर्वतो विशेषाधिका जायते ।

★(१७) ततः प्रतिपातुकलोभवेदकाद्धा विशेषाधिका। अस्याः सूक्ष्मबादरलोभवेदकाद्धाद्वयप्रमाणत्वेन पूर्वत आधिक्यं भवति ।

(१८) ततः प्रतिपततः मायावेदकाद्धा विशेषाधिका। लोभवेदककालतो मायावेदकाद्धाया

गुणधन्या

અવરોહકની અનિવૃત્તિકરણગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ ૧ આવલિકા વિશેષાધિક થશે. તેમાં વિશેષ એ છે કે, લોભ સિવાયના કષાયોદયથી આરૂઢ થયેલા અવરોહકને જ લોભનો નિક્ષેપ તેટલો હોય છે.

(૧૫) ઉપશામકને અનિવૃત્તિકરણગુણસ્થાનકે બાદરલોભવેદકાદ્ધા - વિશેષાધિક :- આરોહકની લોભવેદકાદ્ધાદિ કરતાં અવરોહકનો લોભવેદકાદ્ધાકાળ હંમેશા કિંચિત્ ન્યૂન હોય છે. તે ન્યૂનત્વ એક આવલિકાથી અધિક હોવાથી, અવરોહકના બાદરલોભગુણશ્રેણીનિક્ષેપ કરતાં આરોહકની બાદરલોભવેદકાદ્ધા વિશેષાધિક આવે.

(૧૬) આરોહકની બાદરલોભની પ્રથમ સ્થિતિ - વિશેષાધિક :- કેમકે માયાના વેદન પછી બાદરલોભના ઉદયથી શ્રેણી સ્વીકારનારને બાદરલોભવેદકાદ્ધા કરતાં બાદરલોભની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા અધિક હોય છે.

(૧૭) અવરોહકને લોભવેદકાદ્ધા - વિશેષાધિક :- સૂક્ષ્મ અને બાદર બન્ને પ્રકારના લોભની વેદનાદ્ધા અહીં ભેગી હોવાથી પૂર્વથી અધિક થાય છે.

(૧૮) પતમાનને માયાવેદકાદ્ધા - વિશેષાધિક :- કેમકે લોભ કરતા માયાનો કાળ

★ "ततः पतत्बादरलोभवेदकालो विशेषाऽधिक इति लब्धिसारटीकायां यदुक्तं तच्चिन्त्यं तस्य त्रयोदशपद उक्तत्वात् ।

आधिक्यात्पूर्वतो विशेषाधिक्यं सम्भवति, किं कारणमिति चेद् ? उच्यते — श्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य मानवेदककालतो मायावेदककालो विशेषहीनः, ततोऽपि लोभवेदककालो विशेषहीन इति नियमात्प्रतिपातुकस्य लोभवेदककालतो मायावेदककालो विशेषाधिको भवति, एवमग्रेऽपि यथास्थानं भावनीयम् ।

(१९) ततः प्रतिपातुकस्य मायात्रिकलोभत्रिकरूपषट्कषायाणां गुणश्रेण्यायामो विशेषाधिकः। प्रतिपतन् लोभवेदकाद्धायां व्यतिक्रान्तायां द्वितीयस्थितितो मायात्रिकं समाकृष्य वेदयति, तदानीं सञ्ज्वलनमायाया उदयसमयादप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणमायाद्विकस्य लोभत्रिकस्य चोदयावलिकोपरितननिषेकाद्गुणश्रेणिं मायावेदककालत आवलिकयाऽधिक आयामे विरचयति, तेन षण्णां कषायाणां गुणश्रेणिनिक्षेपः पूर्वतो विशेषाधिकः सम्भवति । अत्रापि लोभमायाभ्यामितरकषायेणारूढप्रतिपातुकस्यैव षण्णां कषायाणां गुणश्रेणिनिक्षेपस्तावान् भवति ।

(२०) अवतारकस्य मानवेदकाद्धा विशेषाधिका, हेतुस्त्वष्टादशपद उक्त एव बोद्धव्यः ।

(२१) ततो मानं वेदयतः प्रतिपातुकस्य नवानां कषायाणां गुणश्रेणिनिक्षेपो विशेषाधिकः।

વિશેષાધિક હોય છે. શ્રેણી ચઢનારને માનવેદનકાળથી માયાવેદકાદ્ધા વિશેષહીન હોય છે. તેનાથી લોભવેદકાદ્ધા વિશેષહીન હોય છે. એવો નિયમ હોવાથી પડતાને લોભવેદકાદ્ધાથી માયાવેદકાદ્ધા વિશેષાધિક થાય છે. એ પ્રમાણે આગળ પણ યથાસ્થાન સમજી લેવું.

(૧૯) પતમાનને માયાત્રિક અને લોભત્રિક એ છ કષાયોનો ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ - વિશેષાધિક :- પડતાં બાદર લોભવેદકાદ્ધા પૂર્ણ થતાં માયાનો ઉદય થાય છે. તે જ સમયથી માયા-૩ અને લોભ-૩ એ છની માયાવેદકાદ્ધાથી આવલિકા અધિક આયામવાળી ગુણશ્રેણી કરે છે. પડતો જીવ લોભવેદકાદ્ધા પૂર્ણ થતાં બીજી સ્થિતિમાંથી માયા-૩ ને ખેંચીને અનુભવે છે. ત્યારે સંજ્વલન માયાની ઉદયસમયથી અને અપ્રત્યા. પ્રત્યા. માયા-૨ અને લોભ-૩ની ઉદયાવલિકાનાં ઉપરના નિષેકથી માયાવેદકાદ્ધાથી એક આવલિકા અધિક આયામમાં ગુણશ્રેણી કરે છે. તેથી છએ કષાયની ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ પૂર્વથી વિશેષાધિક છે. અહીં પણ લોભ અને માયા સિવાયના કષાયથી શ્રેણી આરૂઢ અવરોહકને જ છએ કષાયની ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ તેટલો સમજવો.

(૨૦) પતમાનને માનવેદકાદ્ધા - વિશેષાધિક :- આનું કારણ ૧૮મા પદની જેમ જાણવું.

(૨૧) પતમાન માનવેદકને નવ કષાયોનો ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ - વિશેષાધિક :- પડતાં

मायावेदकाद्धायां व्यतीतायां प्रतिपातुको मानं समाकृष्य वेदयति। तदानीं मानत्रिकमायात्रिक-लोभत्रिकरूपनवप्रकृतीनां गुणश्रेणिं मानवेदकाद्धात आवलिकयाऽधिकायामे रचयति ।

(२२) तत आरोहकस्य मायावेदकाद्धा विशेषाधिका ।

(२३) तत आरोहकस्य सञ्ज्वलनमायायाः प्रथमस्थितिर्विशेषाधिका, सञ्ज्वलनमाया वेदककालतः सञ्ज्वलनमायायाः प्रथमस्थितेरावलिकयाऽधिकत्वात् ।

(२४) ततो मायोपशमनकालो विशेषाधिकः, यतो मायोपशमनकालः पूर्वतः समयोनावलिकयाऽधिको भवति । कथमेतदवसीयते ? इति चेद्, उच्यते — सञ्ज्वलनमाया-सत्कप्रथमस्थितेः प्रथमसमयादारभ्य तच्चरमसमयपर्यन्तं मायात्रिकमुपशमयन्नपि न सर्वथो-पशमयति, किन्तु समयोनावलिकाद्वयेन बद्धनूतनदलमनुपशान्तत्वेन सत्तायां स्थापयति, ततोऽनन्तरं तावता कालेनोपशमयतीति कृत्वा मायाप्रथमस्थित्याद्यसमयाद् यो मायावेदककालः, ततः समयोनावलिकाद्विकेनाधिक उपशमनकालः, तथा मायावेदककालतो मायाप्रथमस्थिति-रावलिकयाऽधिकेत्युक्तत्वाद् मायाप्रथमस्थितितो मायोपशमनकालः समयोनावलिकयाऽधिकः।

गुणधन्या

માયાવેદકાદ્ધા પૂર્ણ થતાં માનનો ઉદય થાય છે. તે જ સમયથી માન-૩, માયા-૩ અને લોભ-૩ એ નવ કષાયોની માનવેદકાદ્ધાથી આવલિકા અધિક આયામવાળી ગુણશ્રેણી કરે છે. સંજ્વલન ક્રોધના ઉદયે આરૂઢ અવરોહકને જ આટલો ગુણશ્રેણિનિક્ષેપ હોય છે.

(૨૨) **આરોહકને માયાવેદકાદ્ધા-વિશેષાધિક.**

(૨૩) **આરોહકને સંજ્વલનમાયાની પ્રથમસ્થિતિ - વિશેષાધિક** :- સંજ્વલનમાયા-વેદનકાળથી સંજ્વલનમાયાની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા અધિક હોય છે.

(૨૪) **આરોહકને માયોપશમનકાળ - વિશેષાધિક** :- અહીં માયાનો ઉપશમનકાળ પૂર્વથી સમયન્યૂન એક આવલિકા અધિક થાય છે. કેમકે સંજ્વલનમાયાની પ્રથમસ્થિતિના પ્રથમસમયથી આરંભીને તેના ચરમસમય સુધી માયા-૩ ને ઉપશમાવવા છતાં તે સર્વથા ઉપશાંત થતી નથી. પરંતુ સમયન્યૂન ૨ આવલિકાબદ્ધ દલિક અનુપશાંત રહે છે. ત્યારબાદ તેને તેટલા કાળે ઉપશમાવે છે. તેથી માયાની પ્રથમસ્થિતિના પ્રથમસમયથી જે માયાવેદનકાળ છે તેના કરતાં માયાનો ઉપશમનકાળ સમયન્યૂન ૨ આવલિકા અધિક હોય છે. અને માયાવેદનકાળથી માયાની પ્રથમસ્થિતિ એક આવલિકા અધિક કહી હોવાથી, માયાની પ્રથમસ્થિતિથી તેનો ઉપશમનકાળ સમયન્યૂન આવલિકા અધિક થાય છે.

(२५) ततः प्रतिपद्यमानस्य मानवेदकाद्धा विशेषाधिका ।

(२६) ततः प्रतिपद्यमानस्य मानकषायस्य प्रथमस्थितिर्विशेषाधिका । इदं पदं पूर्वत आवलिकयाऽधिकं भवति, प्रथमस्थितेरावलिकायां शेषायां मानोदयस्य व्यवच्छेदात् ।

(२७) ततो मानोपशमनकालो विशेषाधिकः, समयोनावलिकामात्रेणाधिकत्वात्। तत्र कारणं तु चतुर्विंशतितमपदवज्ज्ञातव्यम् । नवरमत्र मायास्थाने मान इति वक्तव्यम् ।

(२८) ततः क्रोधोपशमनाद्धा विशेषाधिका । यद्यपि क्रोधवेदकाद्धायां पूर्णायां क्रोधस्य प्रथमस्थितिरावलिकामात्र्यवतिष्ठते, तथा ततः प्रभृति समयोनावलिकाद्वयेन बद्धनूतन-दलमुपशमयतस्तावता कालेनोपशमयति, तथापि मानादिवत्क्रोधवेदककालतः क्रोधप्रथम-स्थितिर्विशेषाधिका, ततोऽपि क्रोधोपशमनकालो विशेषाधिक इति न वक्तव्यम्, यतो यथाप्रवृत्त-करणप्रथमसमयात्सञ्ज्वलनक्रोधं तावद्वेदयति, यावदनिवृत्तिकरणे यावत्सञ्ज्वलनक्रोधोदयस्य चरमसमयः । तेन यथाप्रवृत्तकरणप्रथमसमयादनिवृत्तिकरणे क्रोधवेदनस्य चरमसमयपर्यन्तं क्रोधवेदकाद्धोच्यते, तथाऽनिवृत्तिकरणेऽन्तरकरणक्रियायां समाप्तायामनन्तरसमयादारभ्य क्रोधवेद-नचरमसमयत आवलिकयाऽधिका प्रथमस्थितिर्भवति, क्रोधोपशमना तु प्रथमस्थितेर्नपुंसक-वेदस्त्रीवेदहास्यषट्कानामुपशमनाकाले व्यतीते क्रोधस्योपशमना प्रारभ्यते, सा च तावत् प्रवर्तते

ગુણધન્યા

(૨૫) આરોહકને માનવેદકાદ્ધા - વિશેષાધિક.

(૨૬) આરોહકને માનની પ્રથમસ્થિતિ - વિશેષાધિક :- (એક આવલિકા અધિક) કારણ કે પ્રથમસ્થિતિની એક આવલિકા શેષ હોય ત્યારે સંજ્વલન માનનો ઉદયવિચ્છેદ થાય છે.

(૨૭) આરોહકને માનોપશમનકાળ - વિશેષાધિક :- (સમયન્યૂનાવલિકા અધિક) અહીં હેતુ પૂર્વે ૨૪મા માયોપશમનકાળરૂપ પદના સ્થાનમાં કહ્યો છે તે પ્રમાણે સમજી લેવો.

(૨૮) ક્રોધોપશમનાદ્ધા - વિશેષાધિક :- જો કે ક્રોધવેદકાદ્ધા પૂર્ણ થતાં ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ ૧ આવલિકા શેષ રહે છે. તથા ત્યારથી માંડીને સમયન્યૂન બે આવલિકા બદ્ધ નૂતન દલિકો તેટલા કાળે ઉપશમાવે છે. છતાં પણ માનાદિની જેમ "ક્રોધવેદકકાળથી ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ વિશેષાધિક છે. અને તેનાથી પણ ક્રોધ ઉપશમનકાળ વિશેષાધિક છે." એ પ્રમાણે કહેવું નહીં, કેમકે યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસમયથી સંજ્વલનક્રોધને અનિવૃત્તિકરણમાં સંજ્વલન ક્રોધોદયના ચરમસમય સુધી અનુભવે છે. તેથી યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસમયથી અનિવૃત્તિકરણમાં ક્રોધવેદનના ચરમસમય સુધીના કાળને ક્રોધવેદકાદ્ધા કહેવાય છે. તથા અનિવૃત્તિકરણમાં અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થાય, તેના

यावत्क्रोधचरमोदयसमयात्समयोनावलिकाद्विकप्रमाणः कालो व्यतिक्रान्तो भवति, ततः क्रोधवेदनकालः सर्वप्रभूतः, ततो हीना क्रोधस्य प्रथमस्थितिः, ततोऽपि न्यूनः क्रोधोपशमनकाल इत्येव भवति, न तु मानादिक्रमेणाल्पबहुत्वं वक्तव्यम् ।

स्थापना चेत्थम्

य		क	ज	ब^{१}	ब^{२}	झ	
यथाप्रवृत्तकरणम्	अपूर्वकरणम्	अ-	निवृ-त्ति	क	-	र	णम्

य..... ब१ क्रोधवेदनकालः

क..... ब२ प्रथमस्थिति,

ब^{१}..... झ समयोनावलिकद्वयबद्धानुपशान्तं तावत्कालेनोपशान्तम्

ब^{२}..... ब२ उच्छिष्टावलिका स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्क्रमयति मानकषाये

ज..... झ क्रोधोपशमनकालः

(२९) ततो हास्यषट्कोपशमनकालो विशेषाधिकः, क्रोधोपशमनकालतो हास्यषट्कोपशमनकालस्य विशेषाधिकत्वात् ।

(३०) ततः पुरुषवेदोपशमनकालो विशेषाधिकः ।

यतो हास्यषट्कोपशमनकालतः समयोनावलिकाद्विकेनाऽधिकः पुरुषवेदोपशमनकालो भवति पुंवेदारूढस्य, न सर्वस्य, कथमेतदवसीयत इति चेद् ? उच्यते — यद्यपि हास्यषट्कं पुरुषवेदं

પછીના સમયથી આરંભીને ક્રોધવેદનના ચરમસમયથી એક આવલિકા અધિક પ્રથમસ્થિતિ હોય છે. અને ક્રોધની ઉપશમના તો પ્રથમસ્થિતિમાં, નપુંસકવેદને, સ્ત્રીવેદ અને હાસ્ય-૬ ઉપશમાવ્યા પછી શરૂ થાય છે. અને તે ક્રોધના ચરમોદય સમયથી સમયન્યૂન બે આવલિકા પ્રમાણ અધિક કાળ સુધી હોય છે. તેથી ક્રોધવેદનકાળ સર્વથી અધિક છે. તેનાથી ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ ન્યૂન છે. તેનાથી ક્રોધનો ઉપશમનકાળ ન્યૂન છે. તેથી અહીં માનાદિની જેમ અલ્પબહુત્વ ઘટશે નહીં.

(૨૯) **છ નોકષાયોપશમનકાળ - વિશેષાધિક** :- ક્રોધના ઉપશમનકાળથી છ નોકષાયોનો ઉપશમનકાળ વિશેષાધિક આવે.

(૩૦) **પુરુષવેદોપશમનકાળ - વિશેષાધિક** :- સમયન્યૂન બે આવલિકા અધિક. હાસ્યષટ્ક અને પુરુષવેદની ઉપશમક્રિયાનો પ્રારંભ સાથે થાય છે. પરંતુ જ્યારે હાસ્ય-

च युगपदुपशमयितुमुपक्रमते, तथापि हास्यषट्के सर्वथोपशान्तेऽपि पुरुषवेदस्य समयोनावलिकाद्विकेन बद्धं नूतनदलमनुपशान्तं तिष्ठति, तदपि तावता कालेनोपशमयतीति कृत्वा पुरुषवेदोपशमनकालो समयोनावलिकाद्विकेनाधिको भवति।

(३१) ततः स्त्रीवेदोपशमनाद्धा विशेषाधिका, पुरुषवेदोपशमनकालतः स्त्रीवेदोपशमनकालो विशेषाधिकः, किं कारणमिति चेद् ? उच्यते — श्रेणिमारोहतः पूर्वपूर्वत उत्तरोत्तरसमये विशोधिः प्रवर्धते, तेन प्रागुपशम्यमानप्रकृतीनामुपशमनायां कालः प्रभूतो गच्छति, पश्चादुपशम्यमानप्रकृतीनामुपशमनायां कालो हीनो हीनतरो व्यतिक्रमति, तत्र विशुद्धेराधिक्यादिति सम्भावयामहे।

(३२) ततो नपुंसकवेदोपशमनकालो विशेषाधिकः। हेतुस्तु पूर्ववदवगन्तव्यः।

(३३) ततः क्षुल्लकभवो विशेषाधिकः। षट्पञ्चाशदधिकद्विशतावलिकाप्रमाणः पूर्वतश्च विशेषाधिकः।

(३४) तत उपशान्ताद्धा द्विगुणा, उपशान्तमोहगुणस्थानककालः पूर्वतो द्विगुणो भवतीत्यर्थः।

(३५) ततः पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिर्विशेषाधिका।

गुणधन्या

૬ સર્વથા ઉપશાંત થઈ જાય છે. ત્યારે પુરુષવેદનો બંધવિચ્છેદ થાય છે. તેથી (બધ્યમાન પ્રકૃતિ હોવાથી) તેનું છેલ્લું સમયન્યૂન બે આવલિકાનું બંધાયેલું દલિક અનુપશાંત રહે છે. તે ત્યારપછી તેટલા કાળે ઉપશમાવે છે. તેથી હાસ્ય-૬ના ઉપશમનકાળથી પુરુષવેદનો ઉપશમનકાળ સમયન્યૂન બે આવલિકા અધિક જાણવો. તે પુરુષવેદારૂઢ જીવને જ સમજવો બધાને નહીં.

(૩૧) **સ્ત્રીવેદોપશમનાદ્ધા - વિશેષાધિક** :- અહીં કારણ એમ લાગે છે કે શ્રેણીમાં ચઢતા વિશુદ્ધિ વધતી જતી હોવાથી પ્રથમ જે પ્રકૃતિનો ઉપશમ થાય છે, તેનો કાળ વધારે હોય અને પછી પછી ઉપશમતી પ્રકૃતિઓનો કાળ હીન-હીન થતો જાય છે.

(૩૨) **નપુંસકવેદોપશમનાદ્ધા - વિશેષાધિક** :- કારણ પૂર્વવત્.

(૩૩) **ક્ષુલ્લકભવ - વિશેષાધિક** - ૨૫૬ આવલિકા પ્રમાણ.

(૩૪) **ઉપશાંતાદ્ધા - દ્વિગુણ** :- ઉપશાંતામોહગુણસ્થાનકનો કાળ ૫૧૨ આવલિકા પ્રમાણ.

(૩૫) **પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ - વિશેષાધિક** :- નપુંસકવેદ ઉપશમનાદ્ધાથી ઉપશાંતાદ્ધા

(३६) ततः क्रोधस्य प्रथमस्थितिर्विशेषाधिका ।

अन्तरकरणक्रियायां पूर्णायां क्रोधस्य पुरुषवेदस्य च प्रथमस्थितिर्भवति, तस्यां च क्रमेण नपुंसकवेदस्त्रीवेदहास्यषट्कपुरुषवेदानुपशमयति । तत्र हास्यषट्के सर्वथोपशान्ते पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिमनुभवन् क्रोधत्रिकं चोपशमयन्नपि क्रोधवेदकाद्धाचरमसमयपर्यन्तमुपशमयति, तत आवलिकाऽनन्तरं क्रोधस्य प्रथमस्थितिरपगच्छतीति कृत्वा पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितितः क्रोधस्य प्रथमस्थितिर्विशेषाधिका भवति, आधिक्यं च तस्याः किञ्चिन्न्यूनपुरुषवेदप्रथमस्थितिसत्कत्रिभागेन सम्भवति । कथमेतदवसीयत इति चेद् ? उच्यते, क्रोधस्य प्रथमस्थितौ क्रमशश्चत्वारि कार्याणि भवन्ति, प्रथमं नपुंसकवेदोपशमना द्वितीयं स्त्रीवेदोपशमना तृतीयं च पुरुषवेदेन सह हास्यषट्कोपशमना चतुर्थं च समयोनावलिकावर्जक्रोधोपशमना तथा पूर्वपूर्वप्रकृत्युपशमनकालप्रमाणत उत्तरोत्तरप्रकृत्युपशमनकालस्य हीनत्वेन पुरुषवेदप्रथमस्थितितः किञ्चिन्न्यूनत्रिभागेनाधिका क्रोधप्रथमस्थितिर्भवति ।

स्थापना –

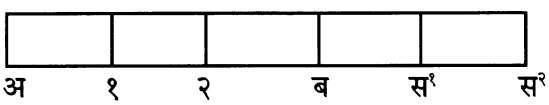

अ..... ब पुरुषवेदस्य प्रथमस्थितिः

अ..... स२ सञ्ज्वलनक्रोधस्य प्रथमस्थितिः

દ્વિગુણથી અધિક છે. જ્યારે પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ ત્રિગુણ છે. કેમકે તેમાં ત્રણ ઉપશમના થાય છે.

(૩૬) **સંજ્વલનક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ - વિશેષાધિક** :- અંતરકરણક્રિયા પૂર્ણ થતાં જ ક્રોધની અને પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિની શરૂઆત થાય છે. તેમાં પ્રથમ નપુંસકવેદ ઉપશાંત કરે છે. ત્યારપછી સ્ત્રીવેદ ઉપશાંત કરે છે. ત્યારપછી હાસ્ય-�² અને પુરુષવેદ ઉપશાંત કરે છે. હાસ્ય-�² ઉપશાંત થાય તે જ વખતે પુરુષવેદનો બંધોદયવિચ્છેદ થતાં પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ સંપૂર્ણ થાય છે. પુરૂષવેદનો બંધોદયનો વિચ્છેદ પછી ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિને અનુભવતા આવલિકા બાદ ક્રોધ-૩ને ઉપશમાવતા ક્રોધવેદનાદ્ધાના ચરમસમય પર્યંત ઉપશમાવે છે. ત્યારપછી એક આવલિકા બાદ ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ પૂર્ણ થાય છે. તેથી પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ કરતા ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ વિશેષાધિક છે. અને તે પણ

अ..... १ नपुंसकवेदोपशमनाद्धा

१..... २ स्त्रीवेदोपशमनाद्धा

२..... ब समयोनावलिकाद्वयबद्धनूतनदलवर्जपुरुषवेदेन सह हास्यषट्कोपशमनाद्धा

ब..... सं पुरुषवेदस्य समयोनावलिकाद्वयबद्धनूतनदलेन सह समयोनावलिकाद्विकबद्धनूतनदल-वर्जक्रोधोपशमनाद्धा

स१ क्रोधोदयस्य चरमसमयः

(३७) ततो मोहनीयस्योपशमनाद्धा विशेषाधिका। मोहनीयोपशमनकालः पूर्वतो मानमाया-लोभरूपत्रयप्रकृतीनामुपशमनकालेनाधिकः। कथमेतदवसीयत इति चेद्? उच्यते — नपुंसको-पशमनाप्रथमसमयादारभ्य समयोनावलिकाबद्धनूतनदलवर्जक्रोधोपशमनाचरमसमयानन्तर-मावलिकापर्यन्तं क्रोधस्य प्रथमस्थितिर्भवति, मोहनीयस्योपशमनकालस्तु नपुंसकवेदोपशमनकाल-प्रथमसमयात्सूक्ष्मलोभोपशमनाकालचरमसमयपर्यन्तं दृश्यत इति कृत्वा क्रोधप्रथमस्थितितो मोहनीयोपशमनकालो मानमायालोभानामुपशमनकालेनाधिको वक्तव्यः।

(३८) ततः प्रतिपातुकस्यासङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणाकालः सङ्ख्यातगुणः। श्रेणिं समारोहतो मोहनीयस्य स्थितिबन्धस्स्तोकः, ततोऽसङ्ख्येयगुणो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायाणां

પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિના કંઈક ન્યૂન ત્રીજા ભાગ જેટલી વિશેષાધિક છે. કેમકે ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિમાં ૪ કાર્ય થાય. (૧) નપુંસકવેદોપશમના, (૨) સ્ત્રીવેદોપશમના, (૩) પુરુષવેદની સાથે હાસ્ય-૬ની ઉપશમના, અને (૪) સંજ્વલન ક્રોધના સમયન્યૂન ૧ આવલિકાબદ્ધદલિક સિવાય સંજ્વલન ક્રોધની ઉપશમના... તથા પૂર્વપૂર્વથી ઉત્તરોત્તર પ્રકૃતિનો ઉપશમકાળ પણ હીન હોવાથી પુરુષવેદની પ્રથમસ્થિતિ કરતાં ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ કંઈક ન્યૂન ત્રીજા ભાગ જેટલી અધિક થાય.

(૩૭) મોહનીયની ઉપશમનાદ્ધા - વિશેષાધિક :- નપુંસકવેદોપશમનના પ્રારંભથી યાવત્ ક્રોધ ઉપશમનાના ચરમસમય પછી એક આવલિકા જેટલી (સમયન્યૂન ૨ આવલિકામાં બદ્ધ દલિક સિવાયના) સંજ્વલન ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિ છે. અને મોહનીયની ઉપશમનાનો કાળ નપુંસકવેદ ઉપશમનાના પ્રથમસમયથી સૂક્ષ્મલોભ ઉપશમનાકાળના ચરમસમય સુધી છે. તેથી ક્રોધની પ્રથમસ્થિતિથી મોહનીયનો ઉપશમનાકાળ માન-માયા-લોભની ઉપશમનાના કાળ જેટલો અધિક આવે.

(૩૮) પતમાનનો અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણાકાળ - સંખ્યાતગુણ :- શ્રેણી પર ચઢતાં સર્વકર્મનો સ્થિતિબંધનો નિયત ક્રમ (મોહ-અલ્પ, જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અંતરાય-

स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः, ततोऽपि नामगोत्रयोरसङ्ख्येयगुणः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्यः। ततोऽपि वेदनीयस्यासङ्ख्येयगुणः, इति स्थितिबन्धस्य क्रमभवनानन्तरं सहस्रेषु स्थितिबन्धेषु गतेषु सत्सु देशघातिरसभवना-त्सङ्ख्यातसहस्रस्थितिबन्धतोऽर्वागसङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणा प्रारभ्यते, सा च तावत्प्रवर्तते यावत्प्रतिपातुकस्य सर्वघातिरसभवनानन्तरं सङ्ख्यातसहस्र-स्थितिबन्धा गता भवन्ति। तत्र प्रतिपातुकसूक्ष्मसम्परायप्रथमसमयात्प्रभृति सर्वघातिरसभवनान्तरं सङ्ख्यातसहस्रतमस्थितिबन्धाद्धाचरमसमयपर्यन्तं विद्यमानो यः कालो भवति, स प्रतिपतितो-ऽसंख्येयसमयप्रबद्धोदीरणायाः काल उच्यते, स च पूर्वतः सङ्ख्यातगुणो भवतीत्युपपद्यते।

(३९) तत आरोहकस्यासङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणाकालो विशेषाधिकः। आरोहककालतो-ऽवतारककालस्य न्यूनत्वसम्भवात्पूर्वतोऽयं विशेषाधिको भवति।

(४०) ततोऽवतारकस्यानिवृत्तिकरणाद्धा सङ्ख्येयगुणा। आरोहकस्यानिवृत्तिकरणसत्क-सङ्ख्येयबहुभागेषु गतेष्वसंज्ञिबन्धतुल्यस्थितिबन्धो भवति, ततः परमपि स्थितिबन्धसहस्रेषु गतेष्वसङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणा प्रारभ्यत इति कृत्वाऽऽरोहकस्यासङ्ख्येयसमयप्रबद्धो-

અસંખ્યગુણ (પરસ્પર તુલ્ય) નામગોત્ર-અસંખ્યગુણ (પરસ્પરતુલ્ય) વેદનીય-અસંખ્યગુણ) નક્કી થયા પછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયા પછી દેશઘાતી રસબંધના પ્રારંભથી હજારો સ્થિતિબંધ પૂર્વે અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણાનો પ્રારંભ થાય છે. શ્રેણી પરથી પડતા છેક દેશઘાતિ રસબંધનો નાશ થઈ સર્વઘાતિ રસબંધના પ્રારંભ પછી હજારો સ્થિતિબંધ સુધી આ પ્રમાણે અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધની ઉદીરણા ચાલુ રહે છે. એટલે પડતા સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયથી માંડી છેક સર્વઘાતિરસબંધના પ્રારંભ પછી હજારો સ્થિતિબંધના ચરમસમય જેટલો કાળ અહીં અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણાનો કહેવાય છે. તે મોહનીયની ઉપશમનાદ્ધાથી સંખ્યાતગુણ આવે.

(૩૯) **આરોહકનો અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધઉદીરણાકાળ - વિશેષાધિક** :- (પૂર્વે કહ્યું છે) તેમ આરોહકના કાળ કરતા અવરોહકનો કાળ હંમેશા ઓછો આવે છે. તેથી અહીં અવરોહકના અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધઉદીરણાના કાળ કરતા આરોહકનો કાળ વિશેષાધિક આવે છે.

(૪૦) **પતમાનની અનિવૃત્તિકરણાદ્ધા - સંખ્યાતગુણ** :- પૂર્વે કહ્યું છે કે આરોહકને અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતા બહુભાગ ગયા પછી અસંજ્ઞીતુલ્ય સ્થિતિબંધ થાય છે. અને તેના પછી હજારો સ્થિતિબંધ ગયા બાદ અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધની ઉદીરણા ચાલુ થાય છે. તેથી અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધની ઉદીરણા આરોહકને અનિવૃત્તિકરણગુણસ્થાનકે તેના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલા કાળમાં જ થાય છે.

दीरणाप्रवर्तनकालोऽनिवृत्तिकरणसङ्ख्येयतमभागप्रमाणो भवति । **न च** सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकेऽप्यसङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणायाः प्रवर्तनादनिवृत्तिकरणसङ्ख्येयतमभागतोऽधिको भवतीति **वाच्यम्**, सूक्ष्मसम्परायकालस्याल्पत्वेनानिवृत्तिकरणसङ्ख्येयतमभाग एव समावेशात् । इत्थमारोहकानिवृत्तिकरणकालोऽसङ्ख्येयसमयप्रबद्धोदीरणाकालतः सङ्ख्येयगुणः सिध्यति । ततोऽवतारकानिवृत्तिकरणकालस्य किञ्चिन्न्यूनत्वं वक्तव्यम्, आरोहककालतोऽवरोहकालस्य न्यूनत्वनियमात् । इत्थं पूर्वतोऽवरोहकानिवृत्तिकरणकालः सङ्ख्यातगुणः सिध्यति ।

(४१) तत आरोहकस्यानिवृत्तिकरणाद्धा विशेषाधिका । आरोहकतोऽवरोहककालस्य न्यूनत्वात्पूर्वत आरोहकानिवृत्तिकरणाद्धा विशेषाधिका निश्चेतव्या ।

(४२) ततः प्रतिपातुकस्यापूर्वकरणाद्धा सङ्ख्यातगुणा । अस्याः पूर्वतो बृहत्तरान्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वात् सङ्ख्यातगुणत्वं न्याय्यम् ।

(४३) तत आरोहकस्यापूर्वकरणाद्धा विशेषाधिका । तत्र हेतुस्त्वेकचत्वारिंशत्पदवदवगन्तव्यः ।

गुणधन्या

પ્રશ્ન : સૂક્ષ્મસંપરાયગુણસ્થાને અસંખ્યસમયપ્રબદ્ધ ઉદીરણા ચાલુ હોવાથી, તેનો કાળ અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતમા ભાગથી અધિક થશે.

ઉત્તર : સૂક્ષ્મસંપરાયનો કાળ અનિવૃત્તિકરણની અપેક્ષાએ અત્યંત નાનો હોવાથી તેનો અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતમા ભાગમાં જ સમાવેશ થઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે આરોહકનો અનિવૃત્તિકરણકાળ અસંખ્યસમયબદ્ધ ઉદરીણાથી સંખ્યાતગુણ થાય છે. તેનાથી અવરોહકનો અનિવૃત્તિકરણકાળ કંઈક ન્યૂન હોય છે. કેમકે આરોહકના કાળથી અવરોહકનો કાળ ન્યૂન હોવાનો નિયમ છે. આથી પૂર્વ કરતાં અવરોહકની અનિવૃત્તિકરણાદ્ધા સંખ્યાતગુણ સિદ્ધ થાય છે.

(૪૧) **આરોહકની અનિવૃત્તિકરણાદ્ધા - વિશેષાધિક** :- આરોહકથી અવરોહકનો કાળ ન્યૂન હોય છે.

(૪૨) **પતમાનની અપૂર્વકરણાદ્ધા - સંખ્યાતગુણ** :- અનિવૃત્તિકરણકાળ કરતાં આ મોટા અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે.

(૪૩) **આરોહકની અપૂર્વકરણાદ્ધા - વિશેષાધિક** :- કારણ ૪૧માં બતાવ્યા મુજબ યથાવત્.

(४४) ततः प्रतिपतत उत्कृष्टगुणश्रेणिनिक्षेपो विशेषाधिकः । प्रतिपातुकस्य सूक्ष्मसम्पराय-प्रथमसमये शेषकर्मणां गुणश्रेणिरपूर्वकरणानिवृत्तिकरणसूक्ष्मसम्परायाद्धात्रयात्किञ्चिदधिक-कालप्रमाणगलितावशेषायामे भवति । यद्यप्यवतारकापूर्वकरणकाल आरोहकतो न्यूनो भवति, तथापि गुणश्रेणिनिक्षेपोऽनिवृत्तिकरणसूक्ष्मसम्परायाद्धाया अधिककालस्यापि समावेशात्पूर्वतो विशेषाधिको युक्तिसहः । अयमुत्कृष्टगुणश्रेणिनिक्षेपो मोहनीयवर्जशेषकर्मणामेव सूक्ष्मसम्पराय-प्रथमसमये वक्तव्यः, किं कारणमिति चेद् ? उच्यते सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमये मोहनीयस्य गुणश्रेणिनिक्षेपस्तत्कालतः किञ्चिदधिकायामप्रमाणो भवति, न त्वपूर्वकरणादिकालत्रयादधिक-कालप्रमाणश्शेषकर्मवत् । तथा शेषकर्मण्यपि यदि सूक्ष्मसम्परायस्याद्यसामयिकगुणश्रेणिनिक्षेपो न ग्राह्यते, तर्हि निक्षेपस्य गलितावशेषत्वादन्यसमयेषूत्कृष्टनिक्षेपो न प्राप्येत । अत्रेदमपि विशेषतो बोध्यम्, यद् मोहनीयस्य शेषकर्मसदृशोत्कृष्टगुणश्रेणिनिक्षेपो न भवति, तथाप्यारोहकापूर्वकरणतः प्रपततो मोहनीयस्योत्कृष्टगुणश्रेणिनिक्षेपो विशेषाधिको भवति ।

(४५) तत आरोहकापूर्वकरणप्रथमसमये गुणश्रेणिनिक्षेपो विशेषाधिकः । प्रतिपातुकत

गुणधन्या

(४४) પતમાનનો ઉત્કૃષ્ટ ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ - વિશેષાધિક :- પડતાંને સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે આયુષ્ય અને મોહનીય સિવાયના શેષ કર્મોની ગુણશ્રેણી અપૂર્વકરણ, અનિવૃત્તિકરણ અને સૂક્ષ્મસંપરાયના કાળથી કાંઇક અધિક કાળ પ્રમાણ ગલિતાવશેષ હોય છે. જો કે અવરોહકનો અપૂર્વકરણકાળ આરોહકના અપૂર્વકરણકાળથી ન્યૂન હોય છે. છતાં પણ ગુણશ્રેણીના નિક્ષેપમાં અનિવૃત્તિકરણ અને સૂક્ષ્મસંપરાયાદ્ધા અને તેથી કાંઇક અધિક કાળનો સમાવેશ થતો હોવાથી પૂર્વથી વિશેષાધિક છે.

પ્રશ્ન : મોહનીય સિવાયના શેષકર્મનો જ સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે ઉત્કૃષ્ટ ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ કહ્યો છે, તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર : સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે મોહનીયના ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ સૂક્ષ્મસંપરાયથી અધિક આયામપ્રમાણ જ હોય છે. પરંતુ શેષકર્મની જેમ અપૂર્વકરણાદિ ૩ કાલથી કંઇક અધિક કાળ પ્રમાણ નથી હોતો. તથા શેષ કર્મનો પણ ગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયનો લેવો, કારણ કે ગલિતાવશેષ ગુણશ્રેણી હોવાથી પછી તેનો આયામ ન્યૂન થતો જાય છે. તેથી ઉત્કૃષ્ટ નિક્ષેપ પ્રાપ્ત થતો નથી. અહીં એક વાત એ પણ જાણવી કે મોહનીયનો શેષકર્મ સમાન ઉત્કૃષ્ટગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ નથી, છતાં પણ આરોહકની અપૂર્વકરણાદ્ધાથી અવરોહકનો મોહનીયનો ઉત્કૃષ્ટગુણશ્રેણીનો નિક્ષેપ વિશેષાધિક થાય છે.

(૪૫) આરોહકનો અપૂર્વકરણાદ્ધાના પ્રથમસમયે ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ - વિશેષાધિક :- અવરોહકના સૂક્ષ્મસંપરાય, અનિવૃત્તિકરણ અને અપૂર્વકરણના કાળ કરતાં આરોહકના

आरोहकस्यापूर्वकरणानिवृत्तिकरणसूक्ष्मसम्परायकालानामाधिक्यादवरोहकोत्कृष्टगुणश्रेणिनिक्षेपत आरोहकोत्कृष्टगुणश्रेणिनिक्षेपो विशेषाधिको निश्चेतव्यः ।

(४६) तत आरोहकस्य क्रोधवेदकाद्धा सङ्ख्येयगुणा । श्रेणिं प्रतिपद्यमानो यथाप्रवृत्तकरण-प्रथमसमयात्प्रभृत्यनिवृत्तिकरणसङ्ख्येयबहुभागं यावत्क्रोधमनुभवति, सा क्रोधवेदकाद्धोच्यते। गुणश्रेण्यायामस्त्वपूर्वकरणानिवृत्तिकरणसूक्ष्मसम्परायाद्धात्रयात्किञ्चिदधिककालप्रमाणः, यथा-प्रवृत्तकरणकालस्य सङ्ख्यातगुणत्वेनारोहकक्रोधवेदकाद्धा सङ्ख्यातगुणा भवति ।

स्थापना त्वित्थम्

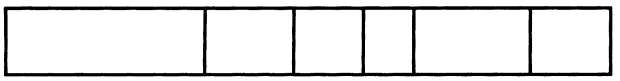

ब.....इ गुणश्रेणिनिक्षेपः

य.....प क्रोधवेदकाद्धा

य.....अ यथाप्रवृत्तकरणाद्धा

अ.....ब अपूर्वकरणाद्धा

ब.....क अनिवृत्तिकरणाद्धा

क.....ड सूक्ष्मसम्परायाद्धा

प.....क मानमायालोभवेदकाद्धा

न चापूर्वकरणप्रथमसमयात्प्रवर्तमानपदार्थानामेवाल्पबहुत्वं प्राक्प्रतिज्ञातम्, तर्हि क्रोधवेदकाद्धायां यथाप्रवृत्तकरणकालस्य प्रवेशात्प्रतिज्ञाहानिरिति **वाच्यम्**, अपूर्वकरणादिषु प्रवर्तमानपदार्थे कथ्यमाने तत्सम्बन्धिपदार्थानां कथने न कश्चिद् बाधः, तेनाग्रेऽप्यल्पबहुत्वाधिकारे

સૂક્ષ્મસંપરાય, અનિવૃત્તિકરણ અને અપૂર્વકરણનો કાળ અધિક હોવાથી અવરોહકના ઉત્કૃષ્ટગુણશ્રેણીનિક્ષેપ કરતાં આરોહકને અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ વિશેષાધિક આવે છે.

(૪૬) **આરોહકની સંજ્વલન ક્રોધવેદકાદ્ધા - સંખ્યાતગુણ** :- અહીં શ્રેણીઆરોહકને યથાપ્રવૃત્તકરણના પ્રથમસમયથી અનિવૃત્તિકરણના સંખ્યાતા બહુભાગ સુધી સંજ્વલનક્રોધનો ઉદય છે. તેને ક્રોધવેદકાદ્ધા કહેવાય. જ્યારે ગુણશ્રેણીનો આયામ અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયથી સૂક્ષ્મસંપરાયથી કંઈક અધિક કાળ સુધી છે. અપૂર્વકરણ કરતાં

प्रसङ्गवशाद् यथाप्रवृत्तकरणगुणश्रेणिनिक्षेपोऽभिधास्यते ।

(४७) ततो यथाप्रवृत्तकरणसंयतस्य गुणश्रेणिनिक्षेपः सङ्ख्यातगुणः । अत्र प्रतिपातुकस्य यथाप्रवृत्तसंयतगुणश्रेणिनिक्षेपो ज्ञातव्यः ।

(४८) ततो दर्शनमोहोपशान्ताद्धा सङ्ख्यातगुणा । दर्शनत्रिकमुपशमय्य षष्ठगुणस्थानकं सप्तमगुणस्थानकं च सहस्रशः स्पृष्ट्वा चारित्रमोहनीयमुपशमय्योपशान्तमोहगुणस्थानकं परिस्पृश्य श्रेणितः प्रतिपतञ्जन्तुः सूक्ष्मसम्परायानिवृत्तिकरणापूर्वकरणयथाप्रवृत्तकरणाद्धाचतुष्कमनुभूय यावत्प्रमत्तादिगुणस्थानके क्षायोपशमिकसम्यक्त्वं न प्राप्नोति, ततोऽर्वाक्सर्वोऽपि कालो दर्शनत्रिकोपशान्ताद्धा प्रोच्यते । सा च पूर्वतः सङ्ख्यातगुणा ।

(४९) ततश्चारित्रमोहनीयस्यान्तरायामः सङ्ख्येयगुणः । **न च** चारित्रमोहनीयोपशमनात्पूर्वं दर्शनत्रिकमुपशमयति तथा मोहनीयोपशमनापगमनात्पूर्वं दर्शनत्रिकोपशमना प्रणश्येत्, तर्हि चारित्रमोहनीयस्यान्तरायामो दर्शनत्रिकोपशान्ताद्धातः सङ्ख्यातगुणः कथं भवितुमर्हति ? हीनो

યથાપ્રવૃત્તકરણનો કાળ સંખ્યાતગુણ હોવાથી આરોહકની ક્રોધવેદકાદ્ધા સંખ્યાતગુણ આવે.

પ્રશ્ન : પહેલા તમે અપૂર્વકરણના પ્રથમ સમયથી પ્રવર્તમાન પદાર્થોનું જ અલ્પબહુત્વ કહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી, અને હમણાં ક્રોધવેદકાદ્ધાના નિરૂપણ વખતે યથાપ્રવૃત્તકાળનો પણ પ્રવેશ હોવાથી તમારી પ્રતિજ્ઞાની હાનિ થાય છે.

ઉત્તર : અપૂર્વકરણાદિમાં જ્યારે પ્રસ્તુત પદાર્થ કહેવાનો હોય ત્યારે પ્રસંગોપાત્ત તેના સંબંધી પદાર્થો કહેવામાં પણ કોઈ બાધ નથી. માટે જ આગળ પણ અલ્પબહુત્વ અધિકારમાં પ્રસંગવશાત્ યથાપ્રવૃત્તકરણનો ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ કહેવાશે.

(૪૭) યથાપ્રવૃત્તકરણ સંયતનો ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ - સંખ્યાતગુણ :- અહીં પ્રતિપતમાન યથાપ્રવૃત્તકરણસંયતનો ગુણશ્રેણીનિક્ષેપ સમજવો.

(૪૮) દર્શનમોહોપશાંતાદ્ધા - સંખ્યાતગુણ :- દર્શનમોહનીયની ઉપશમના કરી ત્યારપછી છટ્ઠે-સાતમે ગુણસ્થાનકે વારંવાર પરાવર્તન કરે છે. ત્યારપછી ત્રણ કરણ દ્વારા ચારિત્રમોહને ઉપશમાવી ઉપશાંતમોહગુણઠાણાને સ્પર્શી સૂક્ષ્મસંપરાય, અનિવૃત્તિકરણ, અપૂર્વકરણ, યથાપ્રવૃત્તકરણ આ ચાર અદ્ધાને અનુભવી પ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકે જઈ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધીનો કાળ દર્શનમોહનીયની ઉપશાંત અદ્ધા કહેવાય, તે પૂર્વથી સંખ્યાતગુણ છે.

(૪૯) ચારિત્રમોહનીયનો અંતરાયામ - સંખ્યાતગુણ :-

પ્રશ્ન : ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમનાની પૂર્વે દર્શનમોહનીય ઉપશાંત થાય છે. અને

वक्तव्य इति **वाच्यम्**, चारित्रमोहनीयोपशान्ताद्धा दर्शनत्रिकोपशान्ताद्धातो हीना युक्ता, चतुस्त्रिंशत्तमे पदे तस्या विहितत्वात्, अत्र तु मोहनीयान्तरकरणायामस्य मोहोपशान्ताद्धातो भिन्नत्वेन पूर्वतः सङ्ख्यातगुणत्वेन न कश्चिद्दोषः । कथमिति चेद् ? उच्यते — यावानन्तरकरणाऽऽयामस्तावत्यायामे चारित्रमोहनीयप्रकृतय उपशान्ता न तिष्ठन्ति, अपि त्वन्तकरणायामसङ्ख्येयतमभागपर्यन्तमेवोपशान्तास्तिष्ठन्ति, ततः परं क्रमशोऽनुपशान्ता भवन्ति । अन्तरकरणाऽऽयामश्चान्तरकरणक्रियाकाले चारित्रमोहनीयस्य दलिकाभाववती कृता स्थितिरुच्यते, सा चेत्थं पूर्वतस्सङ्ख्यातगुणा सम्भवति ।

(५०) ततो दर्शनमोहस्यान्तरायामस्सङ्ख्यातगुणः । अत्रापि पूर्ववद्दर्शनत्रिकान्तरकरणक्रियाकाले दर्शनत्रिकस्य दलिकाभाववती कृता स्थितिर्वाच्या ।

(५१) ततो जघन्याबाधा सङ्ख्यातगुणा । सूक्ष्मसम्परायचरमसमयबध्यमानमोहनीयवर्जषट्कर्मणां तथा मोहनीयकर्मणोऽनिवृत्तिकरणचरमसमये जघन्याबाधा प्राप्यते, सा चान्तर्मुहूर्तप्रमाणा पूर्वतस्सङ्ख्यातगुणा भवति ।

गुणधन्या

ચારિત્રમોહનીયની ઉપશમના નષ્ટ થયા પછી દર્શનમોહનીયની ઉપશમના નષ્ટ થાય છે. તો પછી ચારિત્રમોહનીયનું અંતર દર્શનમોહોપશાંતાદ્ધાથી સંખ્યાતગુણ શી રીતે ?

ઉત્તર : વસ્તુતત્ત્વના યથાર્થજ્ઞાનના અભાવથી જ ઉક્ત પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો છે. ચારિત્રમોહનીયની ઉપશાંતાદ્ધા તો દર્શનમોહનીયની ઉપશાંતાદ્ધાથી ઓછી જ છે. કેમકે ઉપશાંતાદ્ધા ૩૪માં પદમાં મૂકી છે. અહીં કહેલો મોહનીયના અંતરકરણનો આયામ, મોહનીયઉપશાંતાદ્ધાથી ભિન્ન હોવાથી પૂર્વ કરતાં સંખ્યાતગુણ હોવામાં કોઈ દોષ નથી. કેમકે અંતરકરણ જેટલું હોય છે, તેટલા કાળ સુધી ચારિત્રમોહનીયની પ્રકૃતિઓ ઉપશાંત રહેતી નથી. પરંતુ તેના સંખ્યાતમા ભાગ સુધી જ ઉપશાંત રહે છે. ત્યારબાદ અનુપશાંત થઈ જાય છે. અહીં જે અંતરકરણનો આયામ કહ્યો છે તે અંતરકરણક્રિયાકાળ વખતે કરેલું ચારિત્રમોહનીયનું દલિક વિનાનું જે આંતરૂં છે તેનો આયામ સમજવો. તેથી તે દર્શનમોહોપશાંતાદ્ધાથી સંખ્યાતગુણ આવે તેમાં દોષ નથી.

(૫૦) દર્શનમોહનીયનો અંતરાયામ - સંખ્યાતગુણ :- ઉપર પ્રમાણે અહીં પણ સમજવાનું છે. દર્શનમોહનીયનું આંતરૂં જેટલું દર્શનમોહનીયની અંતરકરણક્રિયાકાળ વખતે કહ્યું છે, તેનો આયામ અહીં સમજવાનો છે.

(૫૧) જઘન્ય અબાધા - સંખ્યાતગુણ :- સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે બધ્યમાન મોહનીય સિવાયની ૬ પ્રકૃતિઓની અબાધા જે અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે તે અહીં સમજવાની છે. અને મોહનીયની અપેક્ષાએ અનિવૃત્તિકરણના ચરમસમયે જઘન્ય અબાધા આવે.

(५२) तत उत्कृष्टाबाधा सङ्ख्यातगुणा । उत्कृष्टाबाधा चावतारकापूर्वकरणचरमसमये प्राप्यते, आरोहकसूक्ष्मसम्परायचरमसमयसत्कस्थितिबन्धतः प्रतिपातुकापूर्वकरणचरमसमयसत्कस्थितिबन्धस्य सङ्ख्यातगुणत्वेनाबाधायाश्च स्थितिबन्धानुसारित्वात्तस्याः पूर्वतः सङ्ख्यातगुणत्वं सिध्यति ।

(५३) ततः प्रतिपद्यमानस्य मोहनीयस्य जघन्यस्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः, पूर्वतोऽनिवृत्तिकरणचरमसमये मोहनीयकर्मणां स्थितिबन्धस्य सङ्ख्यातगुणेन बृहत्तरान्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वं निश्चेतव्यम् ।

(५४) ततः प्रतिपातुकस्य मोहनीयस्य जघन्यस्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः । प्रतिपातुकानिवृत्तिकरणप्रथमसमयभावी ग्राह्यः, प्रतिपद्यमानस्थितिबन्धतः प्रतिपातुकस्थितिबन्धस्य द्विगुणत्वेन पूर्वतः सङ्ख्यातगुणत्वं सिध्यति ।

(५५) तत उपशमकस्य घातित्रयस्य जघन्यस्थितिबन्धस्सङ्ख्यातगुणः । स चाऽऽरोहकसूक्ष्मसम्परायचरमसमये प्राप्यते, तस्य चान्तर्मुहूर्तप्रमाणत्वेऽपि पूर्वतः सङ्ख्यातगुणत्वं सुमन्तव्यम् ।

(५६) ततः प्रतिपातुकस्य घातित्रयस्य जघन्यस्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः । स चाऽऽवरोह-

(५२) उत्कृष्ट अबाधा - संख्यातगुण :- अवरोहकने अपूर्वकरणना चरमसमये जे स्थितिबंध थाय छे, तेनी अबाधा अहीं समजवी. सूक्ष्मसंपरायना चरमसमयना स्थितिबंध करतां अवरोहकने अपूर्वकरणना चरमसमयनो स्थितिबंध संख्यातगुण होवाथी, अबाधा पण संख्यातगुण आवे.

(५३) आरोहकने मोहनीयनो जघन्य स्थितिबंध - संख्यातगुण :- अनिवृत्तिकरणना चरमसमये थतो संख्यातगुण मोटा अंतर्मुहूर्त प्रमाण स्थितिबंध.

(५४) प्रतिपतमानने मोहनीयनो जघन्य स्थितिबंध - संख्यातगुण (द्विगुण) :- प्रतिपतमानने अनिवृत्तिकरणना प्रथमसमये मोहनीयना बंधनो प्रारंभ थाय छे. ते आरोहकना स्थितिबंध करतां बमणो होय छे.

(५५) उपशामकने घातित्रयनो जघन्य स्थितिबंध - संख्यातगुण :- आरोहकने सूक्ष्मसंपरायना चरमसमये घातित्रयनो बंधविच्छेद थतो होवाथी, ते समये थतो अंतर्मुहूर्त प्रमाण स्थितिबंध ते अंतर्मुहूर्तप्रमाण होवा छतां पूर्वथी संख्यातगुण छे.

(५६) अवरोहकने घातित्रयनो जघन्य स्थितिबंध - संख्यातगुण :- आरोहकना स्थितिबंध

कस्य सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमये भवति, आरोहकतोऽवरोहकस्य स्थितिबन्धस्य द्विगुणत्व-नियमात्पूर्वतः सङ्ख्यातगुणत्वं युक्तमेव ।

(५७) ततोऽन्तर्मुहूर्तकालः सङ्ख्यातगुणः । इतः पूर्वपदानामन्तर्मुहूर्तमात्रत्वेऽपि अन्तर्मुहूर्त-कालस्य भेदबाहुल्यादस्य समयोनमुहूर्तप्रमाणस्योत्कृष्टान्तर्मुहूर्तकालस्य पूर्वतस्सङ्ख्यातगुणत्वं सयुक्तिकम् । अतः परं पदानां कालो मुहूर्ततोऽधिको भवतीति ज्ञातव्यम् ।

(५८) तत आरोहकस्य नामगोत्रयोर्जघन्यस्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः । उपशमकस्य नामगोत्रयोर्जघन्यस्थितिबन्धः सूक्ष्मसम्परायचरमसमये षोडशमुहूर्ताः, तेषां चान्तर्मुहूर्ततः सङ्ख्यातगुणत्वेन पूर्वत आरोहकस्य नामगोत्रयोर्जघन्यस्थितिबन्धस्सङ्ख्यातगुणः ।

(५९) ततो वेदनीयस्य जघन्यस्थितिबन्धो विशेषाधिकः । आरोहकसूक्ष्मसम्परायचरमसमये भाविनोर्नामगोत्रयोर्जघन्यस्थितिबन्धस्य षोडशमुहूर्तप्रमाणत्वात्तदानीं च वेदनीयस्य चतुर्विंशति-मुहूर्तप्रमाणत्वात्तस्य पूर्वतोऽष्टमुहूर्तैराधिक्यं ज्ञातव्यम् ।

(६०) ततः प्रतिपातुकस्य नामगोत्रयोर्जघन्यस्थितिबन्धो विशेषाधिकः । उपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमाने नामगोत्रयोः सूक्ष्मसम्परायचरमसमयभाविषोडशमुहूर्तप्रमाणजघन्यस्थिति-

કરતા અવરોહકનો તે તે સ્થાને સ્થિતિબંધ બમણો છે. એમ પૂર્વે કહેલું છે.

(૫૭) અંતર્મુહૂર્ત - સંખ્યાતગુણ :- આની પૂર્વે દરેક સ્થાનો અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણના હતા અને અંતર્મુહૂર્તમાં તરતમતા હોવાથી અવરોહકના ઘાતિત્રયના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત જે મુહૂર્તથી ૧ સમય ન્યૂન રૂપ છે, તે સંખ્યાતગુણ આવે. અહીં સુધીના બધા સ્થાનો મુહૂર્તની અંદરના આવ્યા છે. હવે મુહૂર્તથી વધુ કાળવાળા સ્થાનો આવે છે.

(૫૮) આરોહકને નામ-ગોત્રનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- ઉપશામકને નામગોત્રનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ૧૬ મુહૂર્ત છે. તેથી અંતર્મુહૂર્તથી સંખ્યાતગુણ કહ્યો છે. તે સૂક્ષ્મસંપરાયનો ચરમ સ્થિતિબંધ જાણવો.

(૫૯) વેદનીયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - વિશેષાધિક :- વેદનીયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ઉપશામકને ૨૪ મુહૂર્તનો છે. તેથી નામ-ગોત્રના જઘન્યસ્થિતિબંધથી વિશેષાધિક થાય. ૮ મુહૂર્ત અધિક થાય.

(૬૦) પતમાનને નામ-ગોત્રનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - વિશેષાધિક :- ઉપશમશ્રેણીથી પડતા સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે નામ-ગોત્રનો સ્થિતિબંધ આરોહકના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી

बन्धतोऽवरोहकस्य नामगोत्रयोः सूक्ष्मसम्परायप्रथमसमये भाविजघन्यस्थितिबन्धस्य द्विगुणत्वेन द्वात्रिंशन्मुहूर्तप्रमाणत्वेन पूर्वपदतोऽष्टमुहूर्तैराधिक्यं भवति ।

(६१) ततः प्रतिपातुकस्य वेदनीयस्य जघन्यस्थितिबन्धो विशेषाधिकः । आरोहकस्य सूक्ष्मसम्परायचरमसमये वेदनीयस्य जघन्यस्थितिबन्धतोऽवरोहकस्य जघन्यस्थितिबन्धस्य द्विगुणत्वेनाष्टचत्वारिंशन्मुहूर्तप्रमाणत्वेन पूर्वपदतः षोडशमुहूर्तैराधिक्यं निश्चेतव्यम् ।

(६२) तत उपशमकस्य मायायाः जघन्यस्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः । श्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य मायाया जघन्यस्थितिबन्धस्यैकमासिकत्वेन पूर्वतः सङ्ख्यातगुणत्वं युज्यते ।

(६३) ततः प्रतिपातुकस्य मायाया जघन्यस्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः । श्रेणितः प्रतिपातुकस्य मायाया जघन्यस्थितिबन्धस्यारोहकतो द्विगुणत्वेन द्वैमासिकत्वेनेति यावत्पूर्वपदतः सङ्ख्यातगुणत्वं सहेतुकम् ।

(६४) तत उपशमकस्य मानस्य जघन्यस्थितिबन्धस्तुल्यः । श्रेणिं प्रतिपद्यमानस्य मानस्य चरमस्थितिबन्धस्य द्वैमासिकत्वेन पूर्वेण समानत्वं सम्भवति ।

(६५) ततः प्रतिपातुकस्य मानस्य जघन्यस्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः । आरोहकतो-

બમણો એટલે કે ૩૨ મુહૂર્ત પ્રમાણ થતો હોવાથી આરોહકના વેદનીયના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી વિશેષાધિક થાય. ૮ મુહૂર્ત અધિક થાય.

(૬૧) પતમાનને વેદનીયનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - વિશેષાધિક :- શ્રેણીથી પડતા સૂક્ષ્મસંપરાયના પ્રથમસમયે વેદનીયનો સ્થિતિબંધ આરોહકના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી બમણો એટલે કે ૪૮ મુહૂર્ત પ્રમાણ થતો હોવાથી, પતમાનના નામ-ગોત્રના જઘન્ય સ્થિતિબંધથી ૧૬ મુહૂર્ત અધિક આવે છે.

(૬૨) ઉપશામકને માયાનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- ઉપશામકને માયાનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ એક માસ હોવાથી સંખ્યાતગુણ થાય.

(૬૩) પતમાનને માયાનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ (દ્વિગુણ) :- પડતા સ્થિતિબંધ દ્વિગુણ થતો હોવાથી, અહીં ૨ માસનો સ્થિતિબંધ થાય છે.

(૬૪) ઉપશામકને માનનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - તુલ્ય :- કેમકે બે માસ પ્રમાણ હોય છે. (માનના બંધ વિચ્છેદ સમયે.)

(૬૫) પતમાનને માનનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ (દ્વિગુણ) :- પડતાં સ્થિતિબંધ

ऽवतारकस्य स्थितिबन्धस्य द्विगुणत्वेन पूर्वतः सङ्ख्यातगुणत्वं सिध्यति।

(६६) तेनारोहकस्य क्रोधस्य जघन्यस्थितिबन्धस्तुल्यः । आरोहकस्य क्रोधस्य चरमस्थितिबन्धस्य चातुर्मासिकत्वेन पूर्वेण समानत्वं भवति ।

(६७) ततः प्रतिपततः क्रोधस्य जघन्यस्थितिबन्धस्सङ्ख्येयगुणः । आरोहकतोऽवरोहकस्य स्थितिबन्धस्य द्विगुणत्वात् ।

(६८) तत उपशमकस्य पुरुषवेदस्य जघन्यस्थितिबन्धस्सङ्ख्यातगुणः । उपशमकस्य चरमस्थितिबन्धस्य षोडशवर्षप्रमाणत्वेन पूर्वतः सङ्ख्येयगुणत्वे न कश्चिद्दोषः ।

(६९) ततस्तदानीमेवोपशमकस्य सञ्ज्वलनचतुष्कस्य जघन्यस्थितिबन्धस्सङ्ख्यातगुणः । उपशमकस्य पुरुषवेदसत्कचरमस्थितिबन्धकालीनसञ्ज्वलनचतुष्कस्थितिबन्धस्य द्वात्रिंशद्वार्षिकत्वेन पूर्वतः सङ्ख्यातगुणत्वं न्याय्यम् ।

(७०) ततः प्रतिपातुकस्य पुरुषवेदस्य जघन्यस्थितिबन्धस्तुल्यः, प्रतिपततो जन्तोरपि पुरुषवेदसत्कबन्धप्रथमसमये प्रारभ्यमाणस्य स्थितिबन्धस्य द्वात्रिंशद्वर्षप्रमाणत्वात्पूर्वपदेन तुल्यत्वं न्याय्यम् ।

गुणधन्या

બમણો થતો હોવાથી ૪ માસ હોય.

(૬૬) **આરોહકને ક્રોધનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - તુલ્ય** :- કારણ કે ચાર માસ પ્રમાણ હોય છે. (ક્રોધના બંધવિચ્છેદ સમયે.)

(૬૭) **પતમાનને ક્રોધનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - દ્વિગુણ** :- પડતા સ્થિતિબંધ બમણો હોવાથી ૮ માસ હોય.

(૬૮) **ઉપશામકને પુરુષવેદનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ** :- કેમકે ઉપશામકને બંધવિચ્છેદ સમયે પુરુષવેદનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ ૧૬ વર્ષ પ્રમાણ હોય છે.

(૬૯) **ઉપશામકને તે જ વખતે સંજ્વલન-૪નો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ (દ્વિગુણ)** :- ઉપશામકને પુરુષવેદના બંધવિચ્છેદસમયે સંજ્વલનચતુષ્કનો ૩૨ વર્ષ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે માટે.

(૭૦) **પતમાનને પુરુષવેદનો જઘન્ય સ્થિતિબંધ - તુલ્ય** :- ૩૨ વર્ષપ્રમાણ થાય છે. કારણ કે આરોહક કરતાં સ્થિતિબંધ બમણો હોય છે.

(७१) ततः प्रतिपातुकस्य तदानीं सञ्ज्वलनचतुष्कस्य स्थितिबन्धो द्विगुणः । आरोहकतोऽवतारकस्य स्थितिबन्धस्य द्विगुणत्वेन प्रतिपातुकस्य तदानीं पुरुषवेदबन्धसमय इत्यर्थः, सञ्ज्वलनचतुष्कस्य चतुःषष्टिवर्षप्रमाणत्वात्पूर्वतः सङ्ख्यातगुणत्वं युक्तमेव ।

(७२) तत आरोहकस्य मोहनीयस्य सङ्ख्यातवर्षप्रमाणः प्रथमस्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः। अन्तरकरणक्रियायां समाप्तायां मोहनीयस्य स्थितिबन्धः सङ्ख्यातवर्षमात्रो भवति, सोऽत्र ग्राह्यः, नान्यः ।

(७३) ततोऽवतारकस्य चरमो मोहनीयस्य सङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः। आरोहकतोऽवरोहकस्य सङ्क्लेशाधिक्यात्स्थितिबन्धस्य प्रभूतत्वं सम्भवति ।

(७४) तत उपशमकस्य घातित्रयस्य प्रथमः सङ्ख्येयवर्षप्रमाणः स्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः। आरोहकस्य स्त्रीवेदोपशमनाकालस्य सङ्ख्येयतमे भागेऽतीते सङ्ख्येयवार्षिक आद्यस्थितिबन्धः प्रवर्तते, सोऽत्र ग्राह्यः ।

(७५) ततः प्रतिपातुकस्य घातित्रयस्य चरमसङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धः सङ्ख्येयगुणः।

गुणधन्या

(७१) પતમાનને તે જ વખતે સંજ્વલન-૪નો સ્થિતિબંધ - દ્વિગુણ :- કેમકે સંજ્વલન-ચતુષ્કનો તે વખતે ૬૪ વર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે.

(૭૨) આરોહકને સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણનો મોહનીયનો પ્રથમ સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- અંતકરણકાળ પૂર્ણ થયા પછી અનંતર સમયથી મોહનીયનો સંખ્યાતા વર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય છે, તે અહીં લેવાનો છે.

(૭૩) અવરોહકને મોહનીયનો સંખ્યાતવર્ષ પ્રમાણનો ચરમ સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- આરોહક કરતાં અવરોહકને સંક્લેશ વધતો હોવાથી સ્થિતિબંધ વધારે થાય છે. તેથી અહીં સંખ્યાતગુણ સ્થિતિબંધ આવે છે.

(૭૪) ઉપશામકને ઘાતિત્રયનો સંખ્યાતવર્ષપ્રમાણનો પ્રથમ સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- આરોહકને સ્ત્રીવેદઉપશમનાકાળનો સંખ્યાતમો ભાગ પસાર થાય ત્યારપછી ઘાતિત્રયના સંખ્યાતા વર્ષના સ્થિતિબંધનો પ્રારંભ થાય છે. તે સ્થિતિબંધ અહીં લેવાનો છે.

(૭૫) અવરોહકને ઘાતિત્રયનો ચરમ સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- ૭૩માં સ્થાનની માફક હેતુ સમજી લેવો. શ્રેણી પરથી પડતાં સ્ત્રીવેદની ઉપશમના નષ્ટ થયા પછી નપુંસકવેદની ઉપશમના નષ્ટ થયા પૂર્વે વચ્ચેના કાળના સંખ્યાતા બહુ ભાગ પસાર

अत्र हेतुस्तु त्रिसप्ततितमपदवज्ज्ञातव्यः । अयं विशेषः — श्रेणितः प्रतिपातुकस्य स्त्रीवेदोपशमनापगमनत आरभ्य नपुंसकवेदोपशमनापगमपर्यन्तं विद्यमानकालस्य सङ्ख्येयबहुभागेषु व्यतिक्रान्तेषु घातित्रयस्य यश्चरमः सङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धः, सोऽत्र ग्राह्यः ।

(७६) तत उपशमकस्याघातित्रयस्य प्रथमः सङ्ख्येयवर्षप्रमाणः स्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः। आरोहकस्य हास्यषट्कोपशमनायाः सङ्ख्येयतमे भागे व्यतीते योऽघातित्रयस्याऽऽद्यः सङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धो भवति, सोऽत्र निश्चेतव्यः ।

(७७) ततोऽवतारकस्याघातित्रयस्य चरमः सङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धः सङ्ख्येयगुणः । हेतुस्तु त्रिसप्ततितमपदवदत्राप्यवगन्तव्यः । पुरुषवेदोपशमनानाशतः प्रभृति स्त्रीवेदोपशमनानाशपर्यन्तं विद्यमानस्य कालस्य सङ्ख्येयबहुभागेषु व्यतिक्रान्तेषु योऽघातित्रयस्य चरमः सङ्ख्येयवर्षमात्रः स्थितिबन्धः, सोऽत्राभ्युपगन्तव्यः, प्रतिपातुकस्याघातित्रयस्य चरमसङ्ख्येयवार्षिकस्थितिबन्धतो घातित्रयस्य सङ्ख्येयवार्षिकस्थितिबन्धस्यार्वाक्प्राप्तत्वेऽपि सङ्ख्यातगुणत्वमिदानीमपि=प्रतिपातुकस्य घातित्रयस्य चरमसङ्ख्येयवार्षिकस्थितिबन्धावसरेऽपीत्यर्थः, मोहनीयस्य सर्वाल्पस्थितिबन्धः, ततः सङ्ख्यातगुणो घातित्रयस्य, ततोऽपि सङ्ख्येयगुणोऽघातित्रयस्येत्यल्पबहुत्वसत्त्वात् ।

गुणधन्या

થાય તે વખતે ઘાતિત્રયનો સંખ્યાતા વર્ષનો ચરમ સ્થિતિબંધ થાય છે. તે અહીં લેવાનો છે.

(૭૬) ઉપશામકને અઘાતિત્રયનો પ્રથમ સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- આરોહકને હાસ્ય-૬ની ઉપશમનાકાળનો સંખ્યાતમો ભાગ પસાર થાય ત્યારે અઘાતિત્રયના સંખ્યાતવર્ષપ્રમાણ સ્થિતિબંધનો પ્રારંભ થાય તે અહીં લેવો.

(૭૭) અવરોહકને અઘાતિત્રયનો ચરમ સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- પૂર્વવત્ હેતુ જાણવો. પુરુષવેદની ઉપશમના નષ્ટ થયા પછી અને સ્ત્રીવેદની ઉપશમના નષ્ટ થયા પૂર્વે વચ્ચેના કાળના સંખ્યાતા બહુભાગ પસાર થાય છે તે વખતે અઘાતિત્રયનો સંખ્યાતવર્ષનો ચરમ સ્થિતિબંધ થાય છે. તે અહીં લેવો. અહીં એટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે, અવરોહકને અઘાતિત્રયનો ચરમ સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ ઘાતિત્રયના ચરમ સંખ્યાતવાર્ષિક સ્થિતિબંધની પૂર્વે આવતો હોવા છતાં સંખ્યાતગુણ છે. તેનું કારણ એ છે કે હજી (=તે બંધ અવસરે પણ) મોહનીય કરતાં ઘાતિત્રયનો અને તેના કરતાં અઘાતિત્રયનો સ્થિતિબંધ સંખ્યાતગુણ છે. અલ્પબહુત્વ અહીં પણ ચાલુ છે.

(७८) तत उपशमकस्य चरमो मोहनीयस्यासङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणः। स चान्तरकरणक्रियाकालभावी ग्राह्यः। ततः परं मोहनीस्य सङ्ख्यातवार्षिकः स्थितिबन्धो भवति।

(७९) ततः प्रतिपततो मोहनीयस्य प्रथमोऽसङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणः। सङ्क्लेशवर्धनात्प्रतिपातुकस्य स्थितिबन्ध आरोहकतोऽसङ्ख्येयगुणः सम्भवति।

(८०) तत उपशमकस्य घातित्रयस्य चरमोऽसङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणः। आरोहकस्य स्त्रीवेदोपशमनायाः सङ्ख्येयतमे भागे गते घातित्रयस्यासङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धो भवति, मोहनीयस्याप्यन्तरकरणक्रियाकालभाविमोहनीयसत्कचरमस्थितिबन्धतोऽसङ्ख्येयगुणो भवति, एवमन्यत्रापि यथास्थानं भावनीयम्।

(८१) ततोऽवरोहकस्य घातित्रयस्य प्रथमोऽसङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणः। पञ्चसप्ततितमपदे यो घातित्रयस्य चरमस्सङ्ख्येवार्षिकः स्थितिबन्धो विहितः, ततोऽनन्तरं

ગુણધન્યા

(७८) ઉપશામકને મોહનીયનો ચરમ અસંખ્યાતવાર્ષિક સ્થિતિબંધ - અસંખ્યાતગુણ :- અંતકરણક્રિયાકાળ વખતે મોહનીયનો અસંખ્યાતા વર્ષનો ચરમ સ્થિતિબંધ થાય છે, ત્યારપછી મોહનીયનો સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ ચાલુ થાય છે.

(७९) પતમાનને મોહનીયનો પ્રથમ અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ - અસંખ્યગુણ :- સંક્લેશ વધતો હોવાથી આરોહકના સ્થિતિબંધથી અવરોહકનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ થાય છે.

(८०) ઉપશામકને ઘાતિત્રયનો ચરમ અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ - અસંખ્યાતગુણ :- શ્રેણી આરોહણ કરતા સ્ત્રીવેદની ઉપશમનાનો પ્રારંભ કર્યા પછી તેના ઉપશમનાકાળના સંખ્યાતમા ભાગ વખતે ઘાતિત્રયનો છેલ્લો અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ થાય છે. મોહનીયના અંતરકરણક્રિયાકાળભાવી ચરમસ્થિતિબંધથી પણ તે અસંખ્યગુણ હોય છે. એટલે કે મોહનીય કરતા ઘાતિનો સ્થિતિબંધ અસંખ્યગુણ પહેલાથી ચાલતો આવે છે. તેથી આરોહકને મોહનીયના ચરમ અસંખ્યાતવર્ષના સ્થિતિબંધ પછી હજારો સ્થિતિબંધ પસાર થયા બાદ ઘાતિત્રયનો ચરમ અસંખ્યાતવાર્ષિક સ્થિતિબંધ થતો હોવા છતાં, તે મોહનીયના સ્થિતિબંધથી અસંખ્યાતગુણ હોય છે. આવી જ રીતે અન્યત્ર પણ હેતુ સમજી લેવો.

(८१) અવરોહકને ઘાતિત્રયનો પ્રથમ અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ - અસંખ્યાતગુણ :- ૭૫મા સ્થાનમાં ઘાતિત્રયનો ચરમ સંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ કહ્યો છે, તેની પછીનો

प्रवर्तमानः स्थितिबन्धोऽत्र ज्ञातव्यः, हेतुस्तु त्रिसप्ततितमपद उक्तः ।

(८२) तत उपशमकस्य नामगोत्रवेदनीयानां चरमोऽसङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणः । प्रतिपद्यमानस्य हास्यषट्कपुरुषवेदोपशमनाकालस्य सङ्ख्येयततमे भागे गतेऽघातित्रयस्य चरमोऽसङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धोऽवाप्यते, भावना त्वष्टसप्ततितमपदवत्कर्तव्या ।

(८३) ततः प्रतिपातुकस्य नामगोत्रवेदनीयानां प्रथमोऽसङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणः । हेतुस्तु त्रिसप्ततितमपदवन्निश्चेतव्यः । सप्तसप्ततितमपदेऽघातित्रयस्य चरमसङ्ख्येयवार्षिकः स्थितिबन्धः, ततोऽनन्तरभावी स्थितिबन्धोऽत्र ज्ञातव्यः, अत्रायं विशेषतोऽवगन्तव्यः – यस्मिन्काल आरोहकस्य यः स्थितिबन्धो भवति, ततोऽन्तर्मुहूर्तेन प्रागवरोहकस्य तत्स्थितिबन्धः प्राप्यते ।

(८४) तत उपशमकस्य नामगोत्रयोः पल्योपमसङ्ख्यातभागमात्रः प्रथमः स्थितिबन्धोऽसङ्ख्येयगुणः । नामगोत्रयोः पल्योपममात्रस्थितिबन्धभवनाद्यः पल्योपमसङ्ख्येयभागमात्रो भवति, सोऽत्र बोध्यः ।

ગુણધન્યા

સ્થિતિબંધ અહીં જાણવો. કારણ ૭૩મા પદ પ્રમાણે સમજવું.

(૮૨) **ઉપશામકને થતો નામ-ગોત્ર અને વેદનીયનો ચરમ અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ - અસંખ્યાતગુણ** :- શ્રેણી આરોહણ કરતા હાસ્ય-૬ અને પુરુષવેદની ઉપશમના પ્રારંભ કર્યા પછી ઉપશમનાકાળનો સંખ્યાતમો ભાગ પસાર થાય છે તે વખતે અઘાતિત્રયનો ચરમ અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ હોય છે. અહીં પણ ૭૮મા સ્થાનમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે ભાવના સમજવી.

(૮૩) **પતમાનને નામ-ગોત્ર અને વેદનીયનો પ્રથમ અસંખ્યાતવર્ષનો સ્થિતિબંધ - અસંખ્યગુણ** :- હેતુ ૭૩મા પદની જેમ. ૭૭મા સ્થાનમાં અઘાતિત્રયનો ચરમ સંખ્યાતવાર્ષિક સ્થિતિબંધ કહ્યો છે, તેની પછીનો સ્થિતિબંધ અહીં જાણવો. એટલું વિશેષ છે કે, જે કાળે આરોહકને જે સ્થિતિબંધ પ્રાપ્ત થાય છે તેના અંતર્મુહૂર્ત પૂર્વે અવરોહકને તે તે સ્થિતિબંધ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૮૪) **ઉપશામકને નામ-ગોત્રનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણનો પ્રથમ સ્થિતિબંધ -અસંખ્યાતગુણ** :- નામ-ગોત્રનો ક્રમશઃ સ્થિતિબંધ ન્યૂન થતાં ૧ પલ્યોપમ પ્રમાણ થાય છે. ત્યારપછીનો સ્થિતિબંધ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ થાય છે. તે અહીં સમજવો.

(८५) तत आरोहकस्य घातित्रयवेदनीयानामाद्यपल्योपमसङ्ख्येयभागप्रमाणः स्थितिबन्धो विशेषाधिको भवति, घातित्रयस्य वेदनीयस्य च पल्योपममात्रस्थितिबन्धादनन्तरभावी पल्योपम-सङ्ख्येयभागमात्रो ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायवेदनीयानां नूतनस्थितिबन्धोऽत्र ग्राह्यः, पूर्वतो बृहत्तरत्वात् ।

(८६) तत आरोहकस्य मोहनीयस्य पल्योपमसङ्ख्यातभागमित आद्यः स्थितिबन्धो विशेषाधिकः, स च पूर्वतो बृहत्तरः ।

(८७) ततश्चरमस्थितिखण्डं सङ्ख्येयगुणम् । तच्च सूक्ष्मसम्परायचरमसमये ज्ञानावरणादि-कर्मणां भवति, तस्य च पल्योपमसङ्ख्येयभागप्रमाणत्वेऽपि पूर्वतः सङ्ख्यातगुणबृहत्तरत्वं वाच्यम् ।

(८८) पल्योपममात्रस्थितिबन्धात्प्राग् यः स्थितिबन्ध आसीत्, तस्माद् येन पल्योपम-सङ्ख्येयभागेन हीनो भूत्वा पल्योपमप्रमाणः स्थितिबन्धो भवति, स पल्योपमसङ्ख्येयभागः पूर्वतः सङ्ख्यातगुणः ।

(८९) ततः पल्योपमः सङ्ख्येयगुणः, पूर्वपदस्य पल्योपमसङ्ख्यातभागमात्रत्वात् ।

गुणधन्या

(८५) આરોહકને ઘાતિત્રયનો અને વેદનીયનો પલ્યોપમના સંખ્યાતા ભાગપ્રમાણ પ્રથમસ્થિતિબંધ - વિશેષાધિક :- ઘાતિત્રય અને વેદનીયનો પલ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થયા પછી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અંતરાય, વેદનીયનો પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગપ્રમાણ થતો નવીન સ્થિતિબંધ અહીં જાણવો.

(८६) આરોહકને મોહનીયનો પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ પ્રથમ સ્થિતિબંધ - વિશેષાધિક :- તે પૂર્વથી મોટો હોય છે.

(८७) ચરમ સ્થિતિખંડ - સંખ્યાતગુણ :- સૂક્ષ્મસંપરાયના ચરમસમયે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોનો છેલ્લો સ્થિતિખંડ પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોવા છતાં પણ પૂર્વથી સંખ્યાતગુણ જાણવો.

(८८) પલ્યોપમના સ્થિતિબંધની પૂર્વે જેટલો સ્થિતિબંધ હતો તેમાંથી જેટલો પલ્યોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ ઓછો થઈ પલ્યોપમપ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય, તે પલ્યોપમના સંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ સ્થિતિ - સંખ્યાતગુણ.

(८९) પલ્યોપમ - સંખ્યાતગુણ :- પૂર્વપદ પલ્યોપમનો સંખ્યાતભાગ માત્ર જ છે.

(९०) तत आरोहकस्यानिवृत्तिकरणप्रथमसमयभावी स्थितिबन्धः सङ्ख्येयगुणः। आरोहकानिवृत्तिकरणप्रथमसमयभाविस्थितिबन्धस्यान्तःसागरोपमकोटिप्रमाणत्वेन सागरोपम-लक्षपृथक्त्वप्रमितत्वात् पूर्वतोऽस्य सङ्ख्येयगुणत्वं सम्भवति ।

(९१) ततोऽवतारकानिवृत्तिकरणचरमसमयभावी स्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः ।

(९२) तत आरोहकस्यापूर्वकरणप्रथमसमयभावी स्थितिबन्धः सङ्ख्यातगुणः । अपूर्वकरणस्य प्रथमसमय आरोहकोऽन्तःसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणां स्थितिं बध्नातीति कृत्वा पूर्वत इदं पदं सङ्ख्यातगुणं सम्भवति ।

(९३) ततः प्रतिपातुकस्यापूर्वकरणचरमसमये स्थितिबन्धः सङ्ख्येयगुणः ।

★(९४) ततः प्रतिपातुकस्यापूर्वकरणचरमसमये स्थितिसत्त्वं सङ्ख्येयगुणम् ।

(९५) ततोऽवरोहकस्यापूर्वकरणप्रथमसमये स्थितिसत्त्वं विशेषाधिकम्। येषां मतेनावतार-कस्याऽपूर्वकरणे स्थितिघातादयो न भवन्ति, तेन तैः स्थितिर्न्यूना न भवति किन्तूदयेन क्षीणा भवति। इत्थमपूर्वकरणप्रथमसमये यत्स्थितिसत्त्वमासीत्, तदेवान्तर्मुहूर्तोनमपूर्वकरणचरमसमये

ગુણધન્યા

(૯૦) આરોહકને અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- આરોહકને અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે સ્થિતિબંધ અંતઃકોડસાગરોપમ = સાગરોપમલક્ષપૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોવાથી પૂર્વથી સંખ્યાતગુણ સંભવે છે.

(૯૧) આરોહકને અનિવૃત્તિકરણના ચરમસમયે સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ.

(૯૨) આરોહકને અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ :- આરોહકને અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિબંધ થાય છે. તે પૂર્વપદથી સંખ્યાતગુણ સંભવે છે.

(૯૩) અવરોહકને અપૂર્વકરણના ચરમસમયે સ્થિતિબંધ - સંખ્યાતગુણ.

(૯૪) અવરોહકને અપૂર્વકરણના ચરમસમયે સ્થિતિસત્તા - સંખ્યાતગુણ.

(૯૫) અવરોહકને અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે સ્થિતિસત્તા - વિશેષાધિક :- જેમના મતે અવરોહકના અપૂર્વકરણમાં સ્થિતિઘાતાદિ થતા નથી, તેમના મતે સ્થિતિ ન્યૂન નથી, પરંતુ ઉદય વડે ક્ષીણ થાય છે. આથી અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે જે સ્થિતિસત્તા હતી.

★ अंतकोडाकोडीपमाणत्तअविसेसेवि सम्माइट्ठिम्मि बंधातो संतस्स संखेज्जगुणभावेणेव सव्वद्धं अवट्ठाणदंसणादो (जयधवला १९३७)

भवति, उदयेनान्तर्मुहूर्तकालस्य वेदितत्वात् । येषां मतेनावतारकस्यापि स्थितिघाता भवन्ति, तेषां मतेन सङ्ख्यातैः स्थितिखण्डैर्न्यूनं भवति । तच्च न्यूनत्वं सङ्ख्येयभागमात्रम्, तेन चरमसमयतः प्रथमसमये स्थितिसत्त्वमन्तर्मुहूर्तकालेन वा सङ्ख्येयभागेन वाऽधिकं भवतीति कृत्वा पूर्वत इदं पदं विशेषाधिकं सम्भवति ।

(९६) ततोऽवतारकस्यानिवृत्तिकरणचरमसमये स्थितसत्त्वं विशेषाधिकम् । प्रतिपातुकस्य स्थितिघातमनभिगच्छतां मतेन पूर्वपद उदयेन समयमात्रस्थितेः क्षीणत्वेन पूर्वस्थितिसत्त्वतः समयमात्रकालेनाधिकत्वात्, अवतारकस्य स्थितिघातानभ्युपगच्छतां मतेनैकेन स्थितिखण्डेनाधिकत्वात् ।

(९७) तत आरोहकस्यानिवृत्तिकरणप्रथमसमये स्थितिसत्कर्म सङ्ख्येयगुणम् । आरोहकानिवृत्तिकरणादिषु स्थितिघातैः स्थितिसत्कर्मनाशात्पूर्वतः सङ्ख्येयगुणमविरुद्धम् ।

(९८) तत उपशमकस्यापूर्वकरणचरमसमये स्थितिसत्त्वं विशेषाधिकम् । पूर्वतश्चरम समये पल्योपमसङ्ख्येयभागमितघात्यमानखण्डेनाधिकं भवति ।

गुणधन्या

તે જ અંતર્મુહૂર્તન્યૂન અપૂર્વકરણના ચરમસમયે હોય છે. ઉદયથી માત્ર અંતર્મુહૂર્ત કાળ જ ક્ષીણ થયેલ છે. અને જેમના મતે અવરોહકને સ્થિતિઘાતાદિ થાય છે, તેમના મતે સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતા સ્થિતિખંડ વડે ન્યૂન થાય છે. અને તે ન્યૂનતા પણ સંખ્યાતમા ભાગ જેટલી જ હોય છે. તેથી ચરમસમયની સ્થિતિસત્તાથી પ્રથમસમયે સ્થિતિસત્તા અંતર્મુહૂર્ત કે સંખ્યાતમાભાગ જેટલી જ અધિક હોય છે. તેથી પૂર્વપદ કરતા આ પદ વિશેષાધિક છે.

(૯૬) અવરોહકને અનિવૃત્તિકરણના ચરમસમયે સ્થિતિસત્તા - વિશેષાધિક :- અવરોહકને સ્થિતિઘાતાદિને નહીં માનનારાના મતે પૂર્વપદ કરતા અહીં ઉદય વડે માત્ર ૧ સમયની સ્થિતિ જ ક્ષીણ થઈ હોવાથી પૂર્વની સ્થિતિસત્તા કરતા અહીં ૧ સમય અધિક હોય છે. અને જેઓ અવરોહકને સ્થિતિઘાતાદિ માને છે, તેમના મતે ૧ સ્થિતિખંડ અધિક હોય છે.

(૯૭) આરોહકને અનિવૃત્તિકરણના પ્રથમસમયે સ્થિતિસત્તા - સંખ્યાતગુણ :- અનિવૃત્તિકરણાદિમાં ઘણા સ્થિતિઘાત દ્વારા સ્થિતિ ઓછી થતી હોવાથી, પૂર્વના સ્થાન કરતાં અહીં સ્થિતિસત્તા સંખ્યાતગુણ છે.

(૯૮) ઉપશામકને અપૂર્વકરણના ચરમસમયની સ્થિતિસત્તા - વિશેષાધિક :- અપૂર્વકરણના ચરમસમયે ઘાત્યમાન જે પલ્યોપમના સંખ્યાતમા ભાગપ્રમાણ ખંડ છે,

(९९) तत उपशमकस्यापूर्वकरणप्रथमसमये स्थितिसत्त्वं सङ्ख्येयगुणम्, अपूर्वकरणे बहुसङ्ख्येयभागानां स्थितिघातैर्घातितत्वेन पूर्वपदस्य सङ्ख्येयभागमात्रत्वात् ।

(४९६) उक्तं च **कषायप्राभृतचूर्णाल्पबहुत्वम्** – एत्तो पुरिसवेदेण सह कोहेण उवट्ठिदस्स उवसामगस्स पढमसमयअपुव्वकरणमादिं कादूण जाव पडिवदमाणगस्स चरिमसमयअपुव्वकरणो त्ति एदिस्से अद्धाए जाणि कालसंजुत्ताणि पदाणि तेसिमप्पाबहुअं वत्तइस्सामो । तं जहा... सव्वत्थोवा जहण्णिया अणुभागखंडयउक्कीरणद्धा । उक्कस्सिया अणुभागखंडयउक्कीरणद्धा विसेसाहिया । जहण्णिया ट्ठिदिबंधगद्धा ट्ठिदिखंडयउक्कीरणद्धा च तुल्लाओ संखेज्जगुणाओ । पडिवदमाणगस्स जहण्णिया ट्ठिदिबंधगद्धा विसेसाहिया । अंतरकरणद्धा विसेसाहिया । उक्कस्सिया ट्ठिदिबंधगद्धा ट्ठिदिखंडयउक्कीरणद्धा च विसेसाहिया । चरिमसमयसुहुमसांपराइयस्य गुणसेढिणिक्खेवो संखेज्जगुणो तं चेव गुणसेढिसीसयं त्ति भण्णदि । उवसंतकसायस्स गुणसेढिणिक्खेवो संखेज्जगुणो । पडिवदमाणयस्स सुहुमसांपराइयद्धा संखेज्जगुणा । तस्सेव लोभस्स गुणसेढीणिक्खेवो विसेसाहिओ ।

उवसामगस्स सुहुमसांपराइयद्धा किट्टिणमुवसामणद्धा सुहुमसांपराइयस्स पढमट्ठिदी च तिण्णि वि तुल्लाओ विसेसाहियाओ । उवसामगस्स किट्टिकरणद्धा विसेसाहिया । पडिवदमाणगस्स बादरसांपराइयस्स लोभवेदगद्धा संखेज्जगुणा । तस्सेव लोहस्स तिविहस्स वि तुल्लो गुणसेढिणिक्खेवो विसेसाहिओ । उवसामगस्स बादरसांपराइयस्स लोभवेदगद्धा विसेसाहिया । तस्सेव पढमट्ठिइ विसेसाहिया । पडिवदमाणयस्स लोभवेदगद्धा विसेसाहिया । पडिवदमाणगस्स मायावेदगद्धा विसेसाहिया । तस्सेव मायावेदगस्स छण्णं कम्माणं गुणसेढिणिक्खेवो विसेसाहिओ ।

તેટલું અધિક સમજવું.

(૯૯) **ઉપશામકને અપૂર્વકરણના પ્રથમસમયે સ્થિતિસત્તા - સંખ્યાતગુણ** :- અપૂર્વકરણમાં ઘણા સંખ્યાતા ભાગનો સ્થિતિઘાત વડે ઘાત થતો હોવાથી પૂર્વપદથી આ સંખ્યાતગુણ છે.

આમ ૯૯ બોલનું ઉપશામકને લગતું અલ્પબહુત્વ **કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિ**ને અનુસારે લખ્યું છે. તેમાં જ્યાં જ્યાં શક્ય હતું ત્યાં ત્યાં હેતુ વગેરે પણ જણાવ્યા છે. તે સિવાય હેતુઓ બધે આપી શકાયા નથી. તે બહુશ્રુતો જાતે વિચારી લે. અથવા અતીન્દ્રિય પદાર્થોમાં જ્યાં હેતુ ન મળે તે શ્રદ્ધાગમ્ય સમજવા.

(૪૯૬) ઉપરોક્ત વિવેચન મુજબ કષાયપ્રાભૃતચૂર્ણિનો પાઠ સમજવો.

पडिवदमाणगस्स माणवेदगद्धा विसेसाहिया । तस्सेव पडिवदमाणगस्स माणवेदगस्स णवण्हं कम्माणं गुणसेढिणिक्खेवो विसेसाहिओ । उवसामगस्स मायावेदगद्धा विसेसाहिया । मायाए पढमट्ठिदी विसेसाहिया । मायाए उवसामणद्धा विसेसाहिया । उवसामगस्स माणवेदगद्धा विसेसाहिया । माणस्स पढमट्ठिदी विसेसाहिया । माणस्स उवसामणद्धा विसेसाहिया । कोहस्स उवसामणद्धा विसेसाहिया । छण्णोकसायाणामुवसामणद्धा विसेसाहिया । पुरिसवेदस्स उवसामणद्धा विसेसाहिया । इत्थिवेदस्स उवसामणद्धा विसेसाहिया । णपुंसयवेदस्स उवसामणद्धा विसेसाहिया । खुद्दाभवग्गहणं विसेसाहियं ।

उवसंतद्धा दुगुणा । पुरिसवेदस्स पढमट्ठिदी विसेसाहिया । कोहस्स पढमट्ठिदी विसेसाहिया। मोहणीयस्स उवसामणद्धा विसेसाहिया । पडिवदमाणगस्स जाव असंखेज्जाणं समय-पबद्धाणमुदीरणा सो कालो संखेज्जगुणो । उवसामगस्स असंखेज्जाणं समयपबद्धाणमुदीरणकालो विसेसाहिओ । पडिवदमाणयस्स अणियट्टिअद्धा संखेज्जगुणा । उवसामगस्स अणियट्टिअद्धा विसेसाहिया । पडिवदमाणयस्स अपुव्वकरणद्धा संखेज्जगुणा । उवसामगस्स अपुव्वकरणद्धा विसेसाहिया । पडिवदमाणगस्स उक्कस्सओ गुणसेढिणिक्खेवो विसेसाहिओ ।

उवसामगस्स अपुव्वकरणस्स पढमसमयगुणसेढिणिक्खेवो विसेसाहिओ । उवसामगस्स क्रोधवेदगद्धा संखेज्जगुणा । अधापवत्तसंजदस्स गुणसेढिणिक्खेवो संखेज्जगुणो । दंसणमोहणीयस्स उवसंतद्धा संखेज्जगुणा । चारित्तमोहणीयमुवसामगो अतरं करेंतो जाओ ट्ठिदिओ उक्कीरदि ताओ ट्ठिदिओ संखेज्जगुणाओ । दंसणमोहणीयस्स अंतरट्ठिदिओ संखेज्जगुणाओ । जहण्णिया आबाहा संखेज्जगुणा । उक्कस्सिया आबाहा संखेज्जगुणा । उवसामगस्स मोहणीयस्स जहण्णगो ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो । पडिवदमाणयस्स मोहणीयस्स जहण्णगो ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो । उवसामगस्स णाणावरणदंसणावरणअंतराइयाणं जहण्णओ ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो । एदेसिं चेव कम्माणं पडिवदमाणयस्स जहण्णगो ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो । अंतोमुहुत्तो संखेज्जगुणो।

उवसामगस्स जहण्णगो णामागोदाणं ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो । वेदणीयस्स जहण्णगो ट्ठिदिबंधो विसेसाहिओ । पडिवदमाणगस्स णामागोदाणं जहण्णगो ट्ठिदिबंधो विसेसाहिओ । तस्सेव वेदणीयस्स जहण्णगो ट्ठिदिबंधो विसेसाहिओ । उवसामगस्स मायासंजलणस्स जहण्णगो ट्ठिदिबंधो मासो । तस्सेव पडिवदमाणगस्स जहण्णओ ट्ठिदिबंधो बे मासा । उवसामगस्स माणसंजलणस्स जहण्णओ ट्ठिदिबंधो बे मासा । पडिवदमाण्णस्स तस्सेव जहण्णओ ट्ठिदिबंधो चत्तारि मासा । उवसामगस्स कोहसंजलणस्स जहण्णओ ट्ठिदिबंधो चत्तारि मासा ।

पडिवदमाणयस्स तस्सेव जहण्णगो ट्ठिदिबंधो अट्ठमासा। उवसामगस्स पुरिसवेदस्स जहण्णगो ट्ठिदिबंधो सोलस वस्साणि । तस्समये चेव संजलगाणं ट्ठिदिबंधो बत्तीस वस्साणि ।

पडिवदमाणगस्स पुरिसवेदस्स जहण्णगो ट्ठिदिबंधो बत्तीसवस्साणि । तस्समये चेव संजलणाणं ट्ठिदिबंधो चउसट्ठिवस्साणि। उवसामगस्स पढमो संखेज्जवस्सट्ठिदिगो मोहणीयस्स ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो। पडिवदमाणयस्स चरिमो संखेज्जवस्सट्ठिदिओ मोहणीयस्स ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो । उवसामगस्स णाणावरणदंसणावरणअंतराइयाणं पढमो संखेज्जवस्सट्ठिदिओ बंधो संखेज्जगुणो । पडिवदमाणयस्स तिण्हं घादिकम्माणं चरिमो संखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो संखेज्जगुणो। उवसामगस्स णामागोदवेदणीयाणं पढमो संखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो संखेज्जगुणो। पडिवदमाणयस्स णामागोदवेदणीयाणं चरिमो संखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो संखेज्जगुणो ।

उवसामगस्स चरिमो असंखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो मोहणीयस्स असंखेज्जगुणो। पडिवदमाणगस्स पढमो असंखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो मोहणीयस्स असंखेज्जगुणो। उवसामगस्स घादिकम्माण चरिमो असंखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो असंखेज्जगुणो। पडिवदमाणगस्स पढमो असंखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो घादिकम्माणं संखेज्जगुणो। उवसामगस्स णामागोदवेदणीयाणं चरिमो असंखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो असंखेज्जगुणो। पडिवदमाणगस्स णामागोदवेदणीयाणं पढमो असंखेज्जवस्सट्ठिदिगो बंधो असंखेज्जगुणो। उवसामगस्स णामागोदाणं पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागिओ पढमो ट्ठिदिबंधो असंखेज्जगुणो ।

णाणावरणदंसणावरणवेदणीयअंतराइयाणं पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागिगो पढमो ट्ठिदिबंधो विसेसाहिओ । मोहणीयस्स पलिदोवमस्स संखेज्जदिभागिगो पढमो ट्ठिदिबंधो विसेसाहिओ। चरिमट्ठिदिखंडयं संखेज्जगुणं । जाओ ट्ठिदिओ परिहाइदूण पलिदोवमट्ठिदिगो बंधो जादो, ताओ ट्ठिदिओ संखेज्जगुणाओ। पलिदोवमं संखेज्जगुणं। अणियट्टिस्स पढमसमये ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो। पडिवदमाणयस्स अणियट्टिस्स चरिमसमये ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो। अपुव्वकरणस्स पढमसमए ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो। पडिवदमाणयस्स अपुव्वकरणस्स चरिमसमए ट्ठिदिबंधो संखेज्जगुणो।

पडिवदमाणयस्स अपुव्वकरणस्स चरिमसमये ट्ठिदिसंतकम्मं संखेज्जगुणं। पडिवदमाणयस्स अपुव्वकरणस्स पढमसमये ट्ठिदिसंतकम्मं विसेसाहियं । पडिवदमाणयस्स अणियट्टिस्स चरिमसमये ट्ठिदिसंतकम्मं विसेसाहियं। उवसामगस्स अणियट्टिस्स पढमसमये ट्ठिदिसंतकम्मं संखेज्जगुणं। उवसामगस्स अपुव्वकरणस्स चरिमसमए ट्ठिदिसंतकम्मं विसेसाहियं। उवसामगस्स अपुव्वकरणस्स पढमसमए ट्ठिदिसंतकम्मं संखेज्जगुणं ।

(४९७) तदेवं परिसमाप्ता प्रथमौपशमिकसम्यक्त्व-देशविरति-सर्वविरत्यनन्तानुबन्धि-विसंयोजना-तदुपशमना-क्षायिकसम्यक्त्व-श्रेण्युपशमसम्यक्त्वोपशमश्रेण्यारोहणावरोहणप्रक्रिया प्ररूपणा । एतत्प्ररूपणाव्यावर्णनेन मया यत् पुण्यमुपार्जितम्, तेन जीवानामेतेषां गुणानां प्राप्तिर्भवेत्, प्रान्ते च सर्वे शिवं प्राप्नुयुः ।

अथ प्रशस्तिः

नौमि **श्री वीरनाथं** गणधरसुनुतं पादयुग्मं यदीयं,
शक्रेन्द्रादिद्युनाथैः स्तुत इह भरते तीर्थनाथोऽन्तिमो यः ।
प्राप्ता भव्याश्च यस्यामृतसमवचसा बोधिरत्नं त्वनेके,
प्रव्रज्यां यस्य पार्श्वे शिवसदनफलां चोररीकृत्य सिद्धाः ॥१॥ (स्रग्धरा)

यद्विद्याच्छवितो भगः किमुत खं भीत्याधिगम्याऽटति,
शुभ्रो यद्यशउच्चयः किमुत खे पर्येति चन्द्रच्छलात् ।
कमरिर्हतये व्यधुः किमुत ये कर्मप्रकृत्यायुधं,
दद्युस्ते **शिवशर्मसूरि**गुरवः कर्मप्रणाशे बलम् ॥२॥ (शार्दूलविक्रीडितम्)

यस्योपास्तिमवाप्य सच्चरणयोर्लब्ध्वा यदीयां कृपां,
वृत्तिः प्रेमगुणा मयोपशमनासंज्ञेऽधिकारे खलु ।
श्रीकर्मप्रकृतौ कृता सुगुरुणा सा येन संशोधिता,
जीयात् कर्मकृतान्तवित् स **विजयश्रीप्रेमसूरीश्वरः** ॥३॥ (शार्दूलविक्रीडितम्)

गुणधन्या

(४९७) આ પ્રમાણે (१) પ્રથમ ઉપશમસમ્યક્ત્વ, (२) દેશવિરતિ, (૩) સર્વવિરતિ, (४) અનંતાનુબંધી વિસંયોજના, (५) અનંતાનુબંધી ઉપશમના, (६) ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ, (૭) શ્રેણિગત ઉપશમસમ્યક્ત્વ, અને (૮) ઉપશમશ્રેણી આરોહણ તેમજ અવરોહણની પ્રક્રિયાની પ્રરૂપણા સમાપ્ત થઈ.

આ પ્રરૂપણાના વર્ણન દ્વારા મારા વડે જે પુણ્ય ઉપાર્જન થયું, તેનાથી જીવોને આ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય અને છેલ્લે સહુ મોક્ષ પામે એ જ મંગલકામના.

ગુણધન્યાખ્ય ગુજરાતી વૃત્તિના આલેખન દરમ્યાન મારાથી કાંઈ જિનાજ્ઞાવિરુદ્ધ આલેખન થયું હોય, તો તેની હું સાર્દ્રહૃદયે ક્ષમાયાચના ચાહું છું.

આ પ્રમાણે તપાગચ્છાચાર્ય શ્રી પ્રેમ-ભુવનભાનુ-જિતેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાના દિવ્યસાંનિધ્યથી, સુવિશાલગચ્છાધિપતિ પૂ. આ. ભ. શ્રી વિ. જયઘોષસૂરિ મહારાજાની

यः स्याद्वादनयप्रमाणविदुरो वैराग्यवारान्निधि-
र्मोहग्रीष्मसुतप्तभव्यभुवने यद्गीः पयोदायते ।
यो नित्यं तपते तपः कृशतनुः संसारसंतापहम्,
श्रीगच्छाधिपतिः स पातु **भुवन-श्रीभानुसूरीश्वरः** ॥४॥ (शार्दूलविक्रीडितम्)

संशोधिताऽपि वृत्तिर्**विजयोदयसूरिभिः** कृपां कृत्वा ।
सिद्धान्तदिवाकृद्भिः पदार्थसंग्राहकैः पूज्यैः ॥५॥ (पथ्यार्या)

आगमकर्मप्रकृतिग्रन्थेष्वपि बुद्धिशालिभिर्विजयैः ।
जयघोष-धर्मजिद्-हेमचन्द्रसूरीश्वरैरन्यैः ॥६॥ (युग्मम्)

मेवाडदेशमुद्धरति गुरुर्मम यः सहोदरश्च ।
भवजलधितारणतरीतुल्यो स **जितेन्द्रसूरीश्वरः** ॥७॥ (आर्या)

प्रेमगुणाटीकारचनेन हि **गुणरत्नसूरिणा** कुशलम् ।
यदवापि मया तेनाखिलविश्वं द्रागश्नुवीत शिवम् ॥८॥ (पथ्यार्या)

शिशुचेष्टाऽप्येषा मम न भवति हास्यास्पदं कृतिनाम् ।
यस्माद्धि यथाशक्ति शुभे यतनीयमिति ते प्राहुः ॥९॥ (उपगीति)

छाद्मस्थ्यात् मतिमान्द्यात् वापि यत् किञ्चिद् विरुद्धमागमतः ।
स्यादुक्तं तच्छोध्यं बहुश्रुतैर्मयि विधाय कृपाम् ॥१०॥ (पथ्यार्या)

इति समाप्ता प्रशस्तिः ।

तत्समाप्तौ च समाप्ता श्रीमत्तपोगच्छगगनाङ्गणदिनमणि-कर्मसाहित्यनिष्णातसिद्धान्त-महोदधि-सच्चारित्रचूडामणि-प्रातःस्मरणीयाचार्यशिरोमणि-श्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरान्ते-वासिवर्धमानतपोनिधि-स्याद्वाद-नयप्रमाणविशारद-सुविशालगच्छाधिपति-आचार्यदेव-श्रीमद्विजयभुवनभानुसूरीश्वर-शिष्य-प्रशिष्य-सिद्धान्तदिवाकराचार्यदेवश्रीमद्विजयजय-घोषसूरीश्वर-धर्मजित्सूरीश्वर-हेमचन्द्रसूरीश्वर-गुणरत्नसूरीश्वरसङ्गृहीतपदार्थका मेवाडदेशोद्धारका-चार्यदेवश्रीमद्विजयजितेन्द्रसूरीश्वरान्तिषदाचार्यश्रीविजयगुणरत्नसूरीश्वरविरचिता श्रीकर्मप्रकृत्यु-पशमनाकरणविषयसर्वोपशमनायाः प्रेमगुणाख्या वृत्तिः ।

गुणधन्या

પાવન સાંનિધ્યે, ભવોદધિતારક દીક્ષાદાનેશ્વરી પૂ. આ. ભ. શ્રી વિ. ગુણરત્નસૂરીશ્વરજી મહારાજા તથા ઉપકારી ગુરુદેવ પૂ. આ. ભ. શ્રી વિ. રશ્મિરત્નસૂરીશ્વરજી મહારાજાની પાવન પ્રેરણા તેમજ માર્ગદર્શનથી, તેમના જ શિષ્ય મુનિ યશરત્નવિજયજી દ્વારા આલેખાયેલું અને વિદ્વદ્વર્ય પ. પૂ. પંન્યાસ શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મહારાજા દ્વારા સંશોધન કરાયેલું એવું, કર્મપ્રકૃતિગમ ઉપશમનાકરણ પરના સટીક ગ્રંથનું વિવેચન સાનંદ સંપન્ન થયું.

॥ शिवमस्तु सर्वजगतः ॥

चैत्र वद ८, २०७३ दिवाणीबाग, अठवागेट
१९-४-२०१७, बुधवार सुरत - गुजरात

ધૂળના શમન માટે
પાણી છંટાતું રહે છે.
દર્દના શમન માટે
ઔષધ શોધાતું રહે છે.
પણ કર્મના શમન માટે શું ?
અહીં પ્રસ્તુત છે
કર્મને શાંત કરી દેવાની
સફળ પ્રક્રિયા
એટલે કે
ઉપશમનાકરણ.....

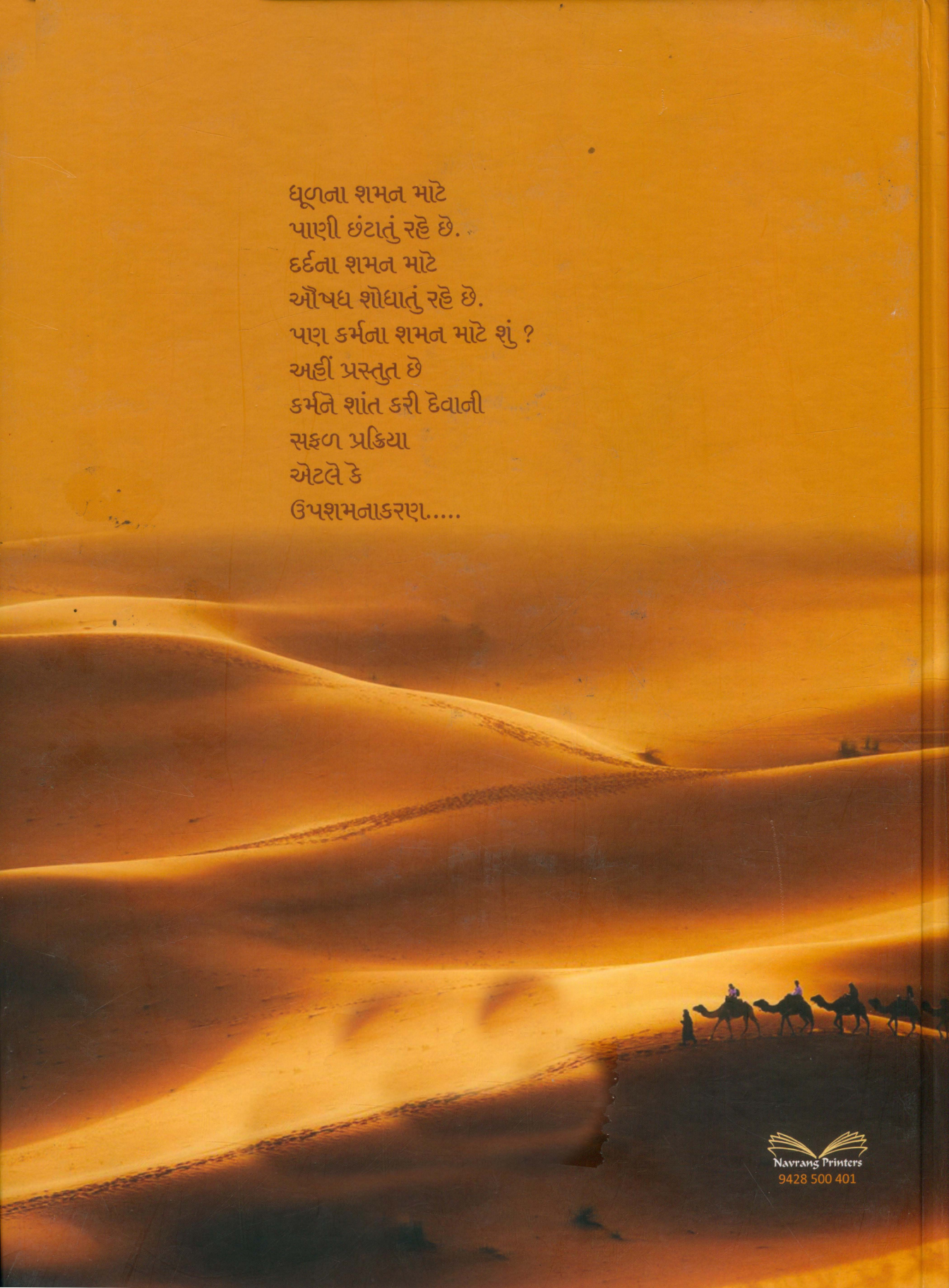

Navrang Printers
9428 500 401